

**ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ
У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ
ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО
ПРОСТОРУ**

Освіта.UA

**HIGHER EDUCATION OF UKRAINE
IN THE CONTEXT
OF INTEGRATION TO EUROPEAN
EDUCATIONAL SPACE**

Education.UA

УДК 37.013-053.5(082)
ББК 74.200я43
Т 85

Рекомендовано Науково-методичною радою Східно-Європейського Інституту Психології (Україна - Франція). Протокол № 11 від 7 листопада 2022 року

Видання здійснене за сприяння Польської Академії Наук (Київське представництво) та Міжнародної Експертної Агенції "Консалтинг і Тренінг"

Редакційна колегія випуску:

акад. Кремень В.Г. (Україна), акад. Савченко О.Я. (Україна), проф. Маноха І.П. (Україна), проф. Генрик Собчук (Польща), проф. Ляшенко О.І. (Україна), акад. Коцур В.П. (Україна), акад. Вашуленко М.С. (Україна), акад. Бех І.Д. (Україна), д-р Виговська О.І. (Україна), проф. Петрошко Ж.В. (Україна), д-р Анджей Мірські (Польща), проф. Марія Гренвальд (Польща), д-р Габріеле Сімончіні (Італія)

Відповідальний редактор випуску:

Маноха І.П., доктор психологічних наук, професор

Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – 2023. – № 1. – Том II (91). – 264 с. (Osvita.UA)

Higher Education of Ukraine in the Context of Integration into the European Educational Space. – 2023. – № 1. – Volume II (91). – 264 p. (Education.UA)

Часопис презентує наукові статті фахівців з питань вищої та інших рівнів освіти, присвячені актуальній проблемі входження України до європейського освітнього простору. Перспективи євроінтеграційних процесів у сфері вищої освіти, вимоги Болонського процесу та питання готовності України відповідати цим вимогам, моніторинг якості освіти, стандарти європейського освітнього простору та завдання, що стоять перед вищою освітою України сьогодні - ось далеко не повний спектр проблем та питань, до висвітлення та спроби розв'язання яких звертаються автори випуску. У центрі уваги також - питання управління якістю освіти, перспективи запровадження механізмів сучасного освітнього менеджменту, а також - умови й напрями оптимізації та розвитку вищої освіти України в сучасних умовах. Для фахівців-освітян, менеджерів освіти, науковців, дослідників психолого-педагогічних та управлінських проблем розвитку освітньої справи в Україні та за її межами.

ISSN 2959-1953 (друкована версія)
ISSN 2959-1961 (електронна версія)

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.00>
www.osvita.eeipsy.org

ВИДАВЕЦЬ / МІЖНАРОДНЕ ВИДАВНИЦТВО:

Східно-Європейський Інститут Психології (СЄІП, Україна - Франція)
вул. Голосіївська 13, оф. 528-530, 03039, Київ, DOI: 10.38014

Osvita.UA

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

II (91), 2023 p.

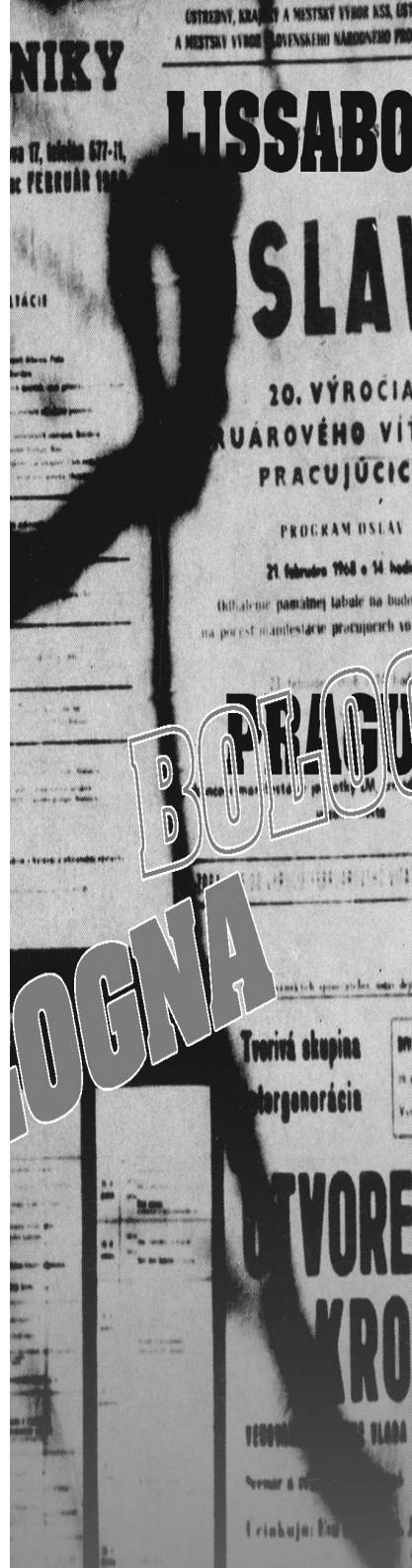
Тематичні рубрики випуску:

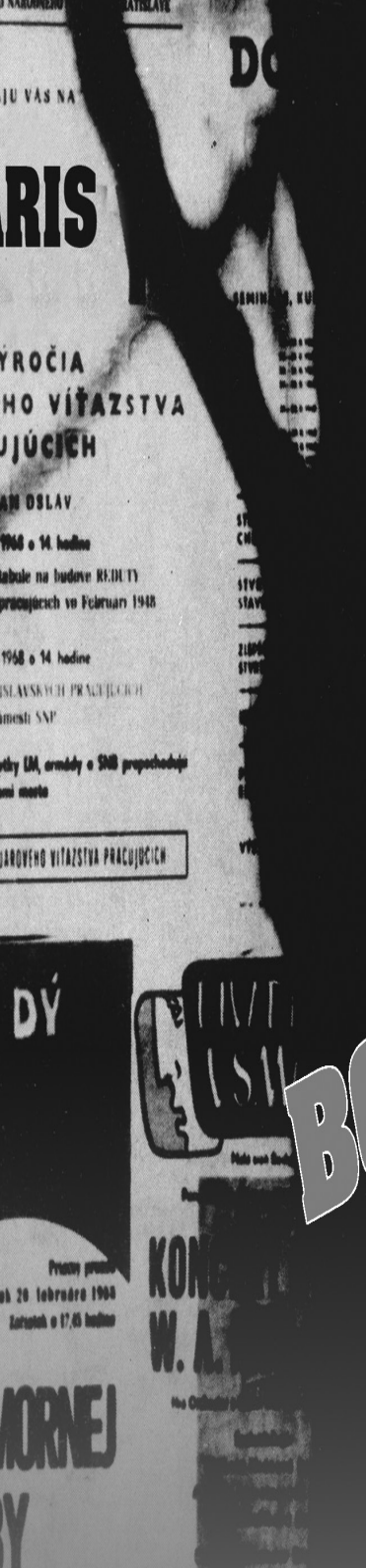
ОСВІТА В УМОВАХ ВІЙНИ ТА
СУЧАСНИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ВИКЛИКІВ

ОСВІТА І ПСИХО-СОЦІАЛЬНА
ПІДТРИМКА В УМОВАХ ВІЙНИ

ISSN 2959-1953 (друкована версія)

ISSN 2959-1961 (електронна версія)

ISSN 2959-1953 (друкована версія)

ISSN 2959-1961 (електронна версія)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Маноха І., доктор психологічних наук, професор,
головний і відповідальний редактор (Україна)
Зволінський В., доктор філології (Польща)
Онкович Г., доктор педагогічних наук, професор (Україна)
Володимирів А. - технічний і літературний редактор,
СЄІП (Україна - Франція)
Омелян О. - верстка, макет, СЄІП (Україна - Франція)
Онкович А. - верстка, макет, СЄІП (Україна - Франція)
Поляруш Ю. – digital-редактор, СЄІП (Україна - Франція)

НАУКОВА РАДА:

акад. В.Г. Кремень (Україна), голова
акад. О.Я. Савченко (Україна)
проф. Генрик Собчук (Польща)
проф. О.І. Ляшенко (Україна)
акад. Коцур В.П. (Україна)
акад. Вашуленко М.С. (Україна)
акад. Бех І.Д. (Україна)
проф. Пшемислав Генбел (Польща)
д-р Ольга Виговська (Україна)
проф. Жанна Петрочко (Україна)
д-р Анджей Мірські (Польща)
проф. Марія Гренвальд (Польща)
д-р Габріеле Сімончіні (Італія)
д-р Гражина Шилінг (Польща)
д-р Роман Колодчин (США)

HIGHER EDUCATION OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF INTEGRATION TO THE EUROPEAN EDUCATIONAL SPACE

II (91), 2023

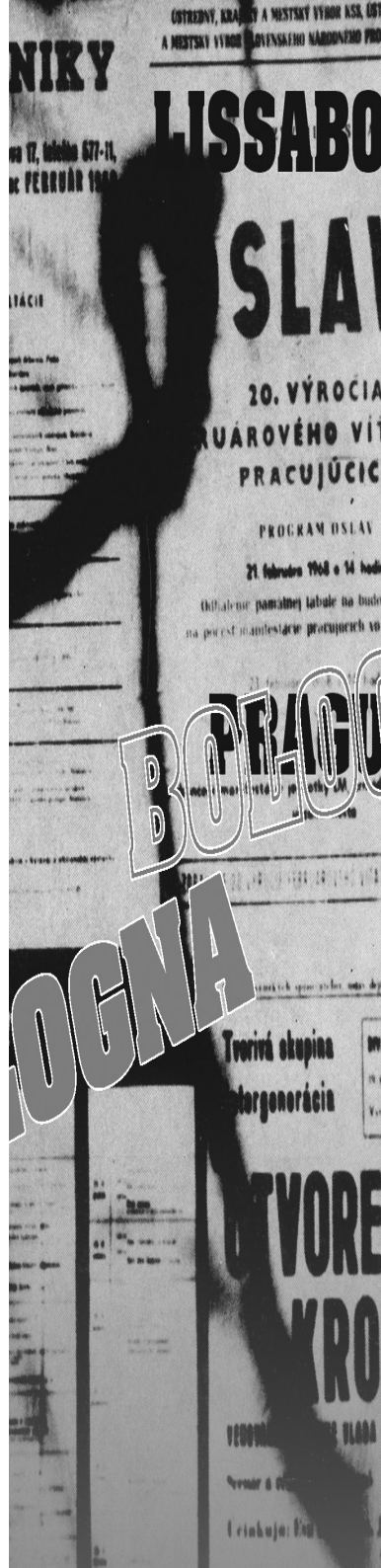
Thematic sections of the issue:

EDUCATION IN THE CONDITIONS OF WAR
AND MODERN GEOPOLITICAL CHALLENGES

EDUCATION AND PSYCHO-SOCIAL
SUPPORT IN THE CONDITIONS OF WAR

ISSN 2959-1953 (друкована версія)

ISSN 2959-1961 (електронна версія)

Сучасна освіта в Україні, Європі та світі

**Болонський процес і перспективи розвитку вищої освіти
в Україні, Європі та світі**

Управління якістю освіти: стандартизація та інноваційність

Моніторинг якості освіти: засоби, технології та перспективи

**Сучасний освітній менеджмент: економічні, організаційні та психологічні
засоби реалізації в Україні, Європі та світі**

Філософія та психологія освіти

**Послідовність загальної середньої та вищої освіти
як європейський стандарт**

Новітні засоби навчання: проблеми впровадження та стандартизації

**Психолого-педагогічні та організаційні умови запровадження європейських
стандартів вищої освіти в Україні**

Modern education in Ukraine, Europe and the world

**The Bologna process and prospects of higher education
in Ukraine, Europe and the world**

Management for the quality of education: experience and innovations

Monitoring the quality of education: tools and technologies

**Modern means of training and education:
problems of implementation and standardization**

Philosophy and Psychology of Education

The sequence of secondary and higher education as a European standard

**Modern educational management: economic, organizational and psychological
means implementation in Ukraine, Europe and the world**

**Psychological, educational and organizational conditions for the implementation
of European standards of higher education in Ukraine, Europe and the world**

ОСВІТА В УМОВАХ ВІЙНИ ТА
СУЧАСНИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ
ВИКЛИКІВ

- ПОВНОМАСШТАБНА
ВІЙНА в УКРАЇНІ
розпочата 24 лютого 2022 року
-

EDUCATION IN THE CONDITIONS OF
WAR AND MODERN GEOPOLITICAL
CHALLENGES

- FULL-SCALE WAR in UKRAINE
beginning on February 24, 2022

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.01>

БАБЕНКО Т.П.,

кандидат педагогічних наук,
голова циклової комісії природничо-
наукових дисциплін,
Комунальний заклад «Криворізький
фаховий медичний коледж»
Дніпропетровської обласної ради,
м. Кривий Ріг, Україна

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ «СПІЛКУВАННЯ ДЕРЖАВНОЮ МОВОЮ» СТУДЕНТІВ МЕДИЧНОГО КОЛЕДЖУ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

BABENKO T.P. Formation of competence “communication in the state language” of medical college students in conditions of distance learning. *The article examines ways of forming the competence “Communication in the state language” of students of the medical college, focusing attention on the problems of distance learning organisation; such key concepts as “competence”, “communication”, “communication in the national language” are summarized and specified, the category “nursing communication” is interpreted, and its structural components are defined.*

Keywords: *competence, competency, communication, communication in the official language, formation of competence in communication in the official language, medical college students, distance learning.*

БАБЕНКО Т.П. Формування компетентності «спілкування державною мовою» студентів медичного коледжу в умовах дистанційного навчання. У статті розглянуто шляхи формування компетентності «Спілкування державною мовою» студентів медичного коледжу, зацентовано увагу на проблемах організації дистанційного навчання; узагальнено та уточнено такі ключові поняття, як «компетентність», «спілкування», «спілкування державною мовою», витлумачено категорію «медсестринське спілкування», та визначено її структурні компоненти.

Ключові слова: компетенція, компетентність, спілкування, спілкування державною мовою, формування компетентності спілкування державною мовою, студенти медичного коледжу, дистанційне навчання.

Виклики сьогодення, карантинні обмеження, повномасштабні військові дії на території України, а водночас і прискорена євроінтеграція, реформувальні заходи, розширення доступу до новітніх технологій спричинили потужні зрушення в усіх сферах життєдіяльності. Адаптування до сучасних умов потребує від спеціалістів, окрім фахової компетентності, уміння критично мислити, послуговуватися різноманітними джерелами інформації, коректно висловлюватися та відстоювати власні позиції, здатності до самовизначення, самоосвіти. Особливого впливу зазнала медицина, яка потребує більшої комунікативної інтенсивності, зумовленої пандемічними, психологічними та міграційними чинниками. Отже, постає питання виокремлення аспектів пов'язаних із формуванням умінь компетентного спілкування, систематичного аналізу й узагальнення, креативності, мобільності, творчості у визначенні та розв'язанні професійних проблем.

На важливість окреслених питань наголошено в Законі України «Про вищу освіту» (№ 1556-VII від 23.04.2021), Законі України «Про освіту» (№ 2145-VIII від 23.04.2021), Концепції Державної цільової соціальної програми розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на 2022–2027 роки (2021 р.), Стандарті фахової передвищої освіти зі спеціальності 223 Медсестринство галузі знань 22 Охорона здоров'я освітньо-професійного ступеня «фаховий молодший бакалавр» (2021 р.). З огляду на це вважаємо, що розвиток компетентності спілкування медичного персоналу середньої ланки є пріоритетним. Проте зазначені труднощі внесли значні зміни в освітній процес. Якщо кілька років тому для медицини були прийнятні тільки очні традиційні форми навчання, то сучасні події змусили переходити на дистанційне або змішане, організація якого регулюється Положенням про дистанційне навчання, затверджене Міністерством освіти і науки України 25.04.2013 №466 та відредагованому 16.10.2020 №0701-13; Концепцією розвитку електронної охорони здоров'я (від 28.12.2020р. №1671-р). Відповідно, перед викладачами постає проблема пошуку методів, форм і засобів навчання, які забезпечили б якісну та безпечну організацію освітнього процесу для студентів, формування професійно важливих компетентностей, зокрема «Спілкування державною мовою».

Мета: визначити поняття «компетентність спілкування державною мовою»; з'ясувати її складники й оптимальні шляхи формування під час дистанційного навчання в медичному коледжі.

Результати досліджень. Наукові пошуки свідчать, що різні аспекти досліджуваної проблеми з'ясовано у роботах багатьох науковців. Так, компетентнісний підхід розглядали Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Глушко, Л. Гуцан, І. Єрмакова, О. Локшиної, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, К. Рудніцької, О. Якимчук. Особливості формування мовленнєвої компетентності досліджували Н. Бабиц, З. Бакум, Н. Захарчук, Ю. Косенко, С. Максименко, С. Пілішек, Л. Чорнобай, Т. Щербан та інші. Важливими для нашої праці є наукові студії Н. Кіржа (формування комунікативної компетентності майбутніх медичних сестер; інформаційно-комунікативні технології); М. Лісового (професійне мовлення медичних працівників як обов'язкова складова фахової готовності); К. Орду (формування інформаційно-комунікативної компетентності сімейних лікарів; діяльнісний підхід); В. Свиридюк (формування інформаційно-комунікативної компетентності магістрів медсестринства; технологічний підхід). Проте, ураховуючи наукову цінність означених досліджень, звертаємо увагу на те, що науковці не розмежовують поняття «комунікація» та «спілкування», а розглядають їх як синоніми, оскільки обидва припускають обмін інформацією, але в різний спосіб.

Також певні перешкоди у формуванні компетентності «Спілкування державною мовою» створюються загальним позиціонуванням середнього медичного персоналу як механічних виконавців лікарських призначень, що передбачає застосування комплексу професійних термінологічних кліше. Провідна ж діалогічна роль відводиться лікарям. Однак, саме медичні сестри та фельдшери знаходяться у тривалому безпосередньому мовному контакті з пацієнтами під час проведення комплексного обстеження, реалізації терапевтичних заходів, цілодобового моніторингу за змінами у стані здоров'я. Тому постає об'єктивна потреба у висококваліфікованих, мобільних, конкурентоспроможних медичних спеціалістах середньої ланки, здатних ефективно реалізовувати медсестринські та лікувальні процеси на належному професійному рівні, що зумовлює необхідність акцентувати увагу на відповідних умовах навчання, методах, формах і засобах.

Отже, з'ясування сутності проблеми формування компетентності «спілкування державною мовою» потребує попереднього аналізу тлумачення складників у логічному поєднанні цих понять: «компетентність», «спілкування», «спілкування державною мовою», «дистанційне навчання» з огляду на специфіку медичної освіти.

Ретроспективний аналіз засвідчив, що в довідниковій та педагогічній літературі простежується певна розбіжність в інтерпретуванні термінів «компетентність» і «компетенція». Так, поняття «компетенція» у словникових виданнях витлумачується як: 1) коло повноважень якої-небудь організації або

особи; коло питань з яких дана особа має певні знання, досвід, повноваження (С. Морозов, Л. Шкарапута) [14, с. 282]; 2) добра обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи, особи (В. Яременко, О. Сліпушко) [9, с. 874]; 3) здатність розв'язувати проблеми, що забезпечується не лише володінням готовою інформацією, а й інтенсивною участю розуму, досвіду, творчих здібностей (С. Бондар) [1, с. 9]; 4) коло питань, у яких певна особа має знання, досвід (О. Мельничук) [13, с. 431].

Водночас, багатоаспектність терміна «компетентність» науковці розуміють так: 1) обізнаність, поінформованість, авторитетність (С. Морозов, Л. Шкарапута) [14, с. 282]; 2) здатність людини діяти, але лише в органічній єдності з особистісними цінностями, тобто в умовах глибокої особистісної зацікавленості в даному виді діяльності (С. Бондар) [1, с. 9]; 3) система теоретико-методологічних нормативних положень, наукових знань, організаційно-методологічних, технологічних умінь, об'єктивно необхідних особистості для виконання посадово-функціональних обов'язків, а також відповідні моральні та психологічні якості (В. Маслов) [8, с. 63].

Варті уваги погляди прогресивних науковців (В. Кремень, В. Луговий, О. Топузов, С. Сисоєва, О. Ляшенко, С. Максименко та ін.), які зазначають, що компетенції – це відчужена від суб'єкта, наперед задана соціальна норма (вимога) до освітньої підготовки, необхідна для якісної продуктивної діяльності в певній сфері, тобто соціально закріплений результат [4, с. 409]. Натомість компетентність – набуває особистісної характеристики, зумовленою певним досвідом, суб'єкт-суб'єктною взаємодією.

Зауважимо, що дослідники (Н. Авшенюк, Т. Бучинська, М. Головань, Т. Десятов, І. Зязюн, К. Климова) розглядають компетенції як складники, що визначають потенціал провідних компетентностей, набутих під час власної професійної діяльності. Відповідно до діяльнісної взаємодії виокремлюють і різні структурні компоненти. Так, наприклад, Т. Бучинська подає: професійно-діловий, інтелектуальний, особистісний, емоційно-вольовий, психофізіологічний, соціальний [2, с. 231]; Ю. Поскрипко та О. Данченко – специфічний «фаховий» (знання, навички, вміння); неспецифічний «нефаховий» особистісний (індивідуальний, командний) [11, с. 122]; Ю. Федоренко – мовний (лексичні, граматичні, фонетичні, орфографічні знання); мовленнєвий (аудіювання, читання, письмові та мовленнєві вміння); лексичний (знання лексики і мовленнєві лексичні навички); граматичний (знання граматики і мовленнєві граматичні навички); фонетичний (фонетичні знання, мовленнєво-слухові мовні навички); соціокультурний (країнознавства, лінгвокраїнознавства); говоріння [16, с. 63–65]; С. Мартиненко, Н. Кипиченко – мовний, мовленнєвий та соціолінгвістичний [7] тощо.

Докладніше, з огляду на освітній процес, ці поняття розмежовано в наукових студіях М. Головань, де «компетентність» витлумачено як інтегративне утворення особистості, що поєднує знання, уміння, навички, досвід і особистісні якості, які обумовлюють прагнення, готовність і здатність розв'язувати проблеми і завдання, що виникають у реальних життєвих ситуаціях, усвідомлюючи при цьому значущість предмета і результату діяльності. Натомість «компетенція» постає як об'єктивна категорія, суспільно визнаного рівня знань, умінь, навичок, ставлень тощо у певній сфері діяльності людини як абстрактного носія [3, с. 29].

У дослідженні розглядатимемо «компетентність» як особистісну якість, що формується та розвивається через набування сукупності певних компетенцій під час власної професійної діяльності.

Зрозуміло, що категорія «компетентність» значно ширше таких понять, як «знання» та «уміння», оскільки передбачає наявність особистісної значущості, внутрішньо-мотиваційного й вольового врегулювання пізнавальної діяльності.

Щодо поняття «спілкування», більшість науковців (І. Губенко, Н. Дуб, В. Кульчицький, І. Лісовий, Н. Литвиненко, В. Мікаєлян, І. Туровська, З. Шарлович, М. Шегедин) єдині у своїх поглядах. Вони доводять, що якісне компетентне спілкування значно підвищує ефективність лікувального процесу та позитивно впливає на прогнозований результат, тому є однією з провідних характеристик професійного становлення спеціаліста. Обов'язковою умовою успішної освітньої і майбутньої фахової діяльності здобувачів освіти, на думку М. Лісового, є знання логічних основ різних видів спілкування, володіння культурою ділового, професійного мовлення [6, с. 3].

У загальному розумінні «спілкування» витлумачено як обмін інформацією, взаємодію, сприймання людини людиною [15, с. 4].

І. Ярошук розглядає це поняття як форму взаємодії суб'єктів, яка мотивується їхніми прагненнями виявити психологічні якості один одного, та в процесі якої формуються міжособистісні стосунки; під час взаємоспрямованих дій відбувається порозуміння чи непорозуміння між співрозмовниками, зростає їх здатність прогнозувати чи неспроможність передбачити поведінку один одного [17, с. 52].

Своєю чергою Ю. Косенко розглядає цю дефініцію як соціально-психологічний процес взаємодії двох і більше людей з погляду повідомленого. Автор наголошує, що люди не просто передають інформацію, вони її формують, уточнюють, розвивають, спотворюють, переживають і реагують на повідомлене [5, с. 21].

Суголосно до нашого дослідження постає твердження І. Рогач, де «спілкування» витлумачено як процес встановлення і розвитку контактів між людьми.

ми, породжений потребами в суспільній діяльності; містить обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття та розуміння іншої людини [12, с. 3].

Відтак основним критерієм спілкування медичних сестер уважатимемо процес суб'єкт-суб'єктної взаємодії особистісного спрямування, що передбачає не лише повідомлення певної інформації, а й обмін досвідом, уподобаннями, життєвими позиціями, результатами діяльності, досягнення адекватного порозуміння.

Зауважимо, що специфіка професійної діяльності середнього медичного персоналу, визначення та реалізація етапів медсестринського процесу, проведення профілактичних та реабілітаційних заходів вимагає інтенсивного тривалого спілкування з колегами, пацієнтами, їх близькими. Це пов'язано з необхідністю збору первинної симптоматичної інформації, пояснення сутності та важливості діагностувальних та лікувальних маніпуляцій, навчання елементів самодогляду в період реабілітації. Відповідно до логіки нашого дослідження, беручи до уваги специфіку професійної діяльності медичного персоналу зі спеціальності «Медсестринство», виокремлюємо «медсестринське спілкування» та витлумачуємо його як свідому міжособистісну суб'єкт-суб'єктну взаємодію, породжену потребами спільної діяльності, спрямовану на з'ясування потенційних і наявних проблем пацієнта, визначення і реалізацію діагностувально й лікувальної стратегії, її можливу узгоджену корекцію в межах упровадження етапів медсестринського процесу через взаємосприйняття та порозуміння.

Відповідно, поняття «компетентність спілкування державною мовою» розглядаємо як інтегроване динамічне поєднання знань, умінь і навичок, необхідних для розуміння інших та вибудовування власних унікальних вербальних й поведінкових програм через застосування українськомовного контенту у професійному та особистісному спектрі взаємодії.

Узагальнюючи результати наукових пошуків О. Джурелюк, Н. Лебедева, Л. Руденко, Д. Самойленко, О. Тур Л. Харченко, І. Шавкун, з'ясовуємо провідні напрями медсестринського спілкування: 1) інформативний (проведення опитування пацієнтів задля отримання суб'єктивної клінічної інформації, визначення подальшої тактики обстеження і лікування, повідомлення проміжних або остаточних результатів); 2) інтерактивний (міжособистісна взаємодія, що передбачає організацію та ведення коректного діалогу, аргументованого пояснення доцільності тих чи тих процедур, пошуку компромісів через дотримання принципів толерантності й асертивності, урахування психоемоційного компоненту); 3) перцептивний (погодження стратегії подальших медичних дій, їх альтернатив задля отримання якнайкращого ефекту за конкретних умов; досягнення взаєморозуміння).

Усвідомлення актуальності окресленого питання вимагає пошуку відповідних освітніх форм, методів та засобів, які забезпечили б якісне формування, розвиток й удосконалення компетентності «спілкування державною мовою» у професійній діяльності майбутніх фахівців медицини. Проте цей процес значно ускладнюється упровадженням дистанційної форми навчання, яка донедавна була неприйнятною в українській медичній освіті.

Під терміном «дистанційне навчання» прийнято розуміти індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається переважно за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій [10].

Відтак з оперттям на розуміння сутності та специфіки медсестринського спілкування, вважаємо за доцільне запропонувати практичний аспект розв'язання порушеної проблеми. З нашого погляду освітній процес має бути побудований так, аби надати здобувачам освіти змогу знаходити необхідну інформацію, аналізувати, узагальнювати та систематизувати її у вигляді таблиць і рисунків, презентувати матеріал у графічній формі, формулювати питання для отримання якісної консультації, створювати презентації та захищати виконані завдання без візуального, або обмеженого, контакту, що значно ускладнює ефективність спілкування.

Оптимальним розв'язанням цих проблем є навчання у формі online-зустрічей з використанням платформ G Suite for Education, Microsoft Teams, Google Classroom, Moodle та ін., які уможливають створення віртуальних класів та цифрових навчальних офісів, що містять необхідні матеріали опанування та контролю. Організація проведення занять у такому форматі потребує ретельної попередньої підготовки: створення зрозумілого контенту; його доповнення презентаціями; наповнення клінічними та ситуаційними завданнями різного рівня складності й активності; додавання покликань на наукові відео, Google Forms. Задля полегшення сприйняття матеріалу вважаємо за необхідне поділити теоретичний курс на змістові фрейми. Після кожного з них аудиторія робить невелику паузу для обговорення питань і пропозицій, що значно стимулює міжособистісне спілкування в діалогічному форматі. У режимі online-конференції студенти можуть обговорювати конкретні проблеми завдання, формулювати запитання один до одного та до викладача, або консультанта для отримання більш докладної інформації про структурні зміни органів і тканин, що зумовлені певним патологічним процесом або групу симптомів захворювання, здійснювати елементи диференціальної діагностики, виявляти проблеми пацієнта, планувати незалежні медсестринські втручання, обговорювати їх доречність та можливу ефек-

тивність. Відповідно, розвиток аналітичного та клінічного мислення у майбутніх медичних працівників значно покращує якість їхнього спілкування, підвищує ефективність застосування набутих знань, умінь та навичок у майбутній професійній діяльності.

Об'єктивність оцінювання теоретичного матеріалу забезпечується завдяки використанню дистанційного програмного забезпечення Colloquium. Додаток самостійно змінює порядок подання екзаменаційних питань та варіантів відповідей на них, тому автоматичне запам'ятовування тексту неможливе і вимагає свідомого засвоєння інформації.

Варто зазначити, що зруйнована критична інфраструктура, нестабільне енергопостачання, проживання у тимчасово окупованих територіях унеможливають повноцінне спілкування під час дистанційного освітнього процесу. Розв'язання такої проблеми убачаємо в створенні та впровадженні таких клініко-ситуативних завдань, які б містили елементи професійної симуляції, дослідництва, творчості, що надає змогу опановувати навчальний матеріал та формувати заявлені компетентності в асинхронному режимі. Пропонуємо приклади завдань.

1. До хірургічного відділення поступив пацієнт В. 39-ти років із попереднім діагнозом «виразка шлунку та цибулини дванадцятипалої кишки, гастродуоденальний рефлюкс». Задля підтвердження або спростування діагнозу пацієнту призначено гастродуоденоскопію з біопсією. Адаптуйте сформульований діагноз та процес проведення процедури для пояснення пацієнту з погляду анатомії та фізіології.

2. До амбулаторії для профілактичного огляду звернувся підліток; визначення динамічних показників дихальної системи вимагає проведення проби Руфьє. Сформулюйте комплекс запитань задля отримання соматометричних даних. Поясніть доречність та хід процедури Руфьє. Результати дослідження занотуйте у протокол.

3. Послугуючись протоколом «Вимірювання артеріального тиску за методом Короткова», проведіть дослідження «Визначення динаміки артеріального тиску під час фізичного навантаження». Сформулюйте звернення до свого опонента таким чином, аби отримати дозвіл на проведення експерименту. Проведіть вимірювання артеріального тиску перед навантаженням. Запропонуйте пацієнту зробити двадцять присідань, виміряйте тиск одразу після навантаження та повторіть вимірювання через 5 хвилин. Результати занотуйте до протоколу, сформулюйте висновки, надайте пропозиції.

4. Під час прогулянки парком Ви помітили що похилому чоловіку стало зле. Він тримається рукою в ділянці серця, скаржиться на біль, що іррадіює в ліве плече та в ліву руку; на обличчі виступає холодний піт. Який діагноз Ви можете припустити? Якими будуть Ваші перші дії? Сформулюйте запитання

задля уточнення свого припущення? Сформулюйте інформацію, яку ви передасте оператору «швидкої допомоги».

Виконання таких завдань передбачає пошук необхідного матеріалу через різноманітні інформаційні джерела (Internet, друковані видання, підручники, статистичні дані); його аналіз та систематизацію; формулювання запитань до потенційних або уявних пацієнтів; організація та проведення дослідження; інтерпретація отриманих результатів; формулювання висновків та внесення пропозицій. Отже, здобувачі медсестринської освіти матимуть змогу практично перевірити ефективність власного спілкування, задокументувати хід експерименту, провести рефлексію власних дій, визначити їх доречність та необхідність можливої корекції.

Завдання необхідно поступово ускладнювати, надавати все менше об'єктивної інформації, що спонукатиме студентів до проведення додаткового опитування, консультації, пошуку необхідної інформації задля ліквідації недоліків. Робота з офіційними літературними джерелами, опрацювання наукової медичної літератури, перегляд наукових фільмів дозволить значно полегшити опанування літературних норм українського мовлення, стандартні фразеологічні термінологічні обороти, їх правильне застосування під час спілкування з колегами, збагатити термінологічний словниковий запас.

Висновки. Отже, військова агресія, окупаційний режим та карантинні обмеження зумовили перехід до дистанційної форми навчання, створили низку потужних освітніх викликів і перешкод, що потребує пошуку таких форм організації навчального процесу, які забезпечили б якісне опанування професійно-важливих характеристик за будь-яких умов. Формування компетентності «спілкування державною мовою» передбачає інтерактивну суб'єкт-суб'єктну взаємодію, безпосереднє спілкування з колегами та пацієнтами, аналіз результатів і корекцію власної поведінки. Сучасні інформаційні та комп'ютерні технології в дистанційному навчанні дають змогу достатньою мірою опановувати теоретичний матеріал, працювати з літературою, систематизувати й узагальнювати отриману інформацію, вивчати алгоритми різних маніпуляцій у текстовому або відео режимі. Окрім того, навчальні матеріали, надані викладачами на інтернет-платформі, можуть використовуватися студентами так часто, як вони того бажають, і можуть зберігатися в оригінальному вигляді тривалий час. Адаптовані до таких умов клініко-ситуативні завдання уможливають розширення кола спілкування здобувачів освіти, залучення до навчального експериментування своїх друзів, членів родини та, навіть, пацієнтів лікувально-профілактичних закладів різних регіонів України та із закордону.

Набутий досвід дистанційної освіти сприяє швидкому створенню нових моделей розвитку мовленнєвого потенціалу, активному опануванню профе-

сійно-важливих компетенцій студентами під час дистанційного навчання та розширенню міжнародних освітніх горизонтів через наукові дослідження та обмін досвідом з провідними європейськими інституціями.

Список використаних джерел:

1. Бондар С. Компетентність особистості інтегрований компонент навчальних досягнень учнів. Біологія і хімія в школі. 2003. №2. С. 8–9.
2. Бучинська Т. В. Сутність та складові професійної компетентності персоналу в умовах конкуренції. Економічний аналіз : зб. наук. пр. / редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. Тернопіль : Видавничополіграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2014. Т. 15. № 2. С. 228–233.
3. Головань М. С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. Вища освіта України. 2008. № 3. С. 23–30.
4. Енциклопедія освіти / голов. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
5. Косенко Ю. В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посібник. Суми: Сумський державний університет, 2011. 187 с.
6. Лісовий М. І. Формування професійного мовлення майбутніх медичних працівників у вищих медичних навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2006. 192 с.
7. Мартиненко С., Кипиченко Н. Сучасні підходи до формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкової школи URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua> (дата звернення 07.02.23).
8. Маслов В. І. Наукові засади визначення змісту підвищення кваліфікації та підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів. Післядипломна освіта в Україні. 2002. №2. С. 63–66.
9. Новий тлумачний словник української мови: в 3 т. / уклад.: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ: вид-во «АКОНІТ», 2006. Т. 1. 926 с.
10. Положення про дистанційне навчання з 0703-13 від 16.10.2020 URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 30.05.2021).
11. Поскрипко Ю. А., Данченко О. Б. Компетенція і компетентність: консенсус. Вчені записки Університету «КРОК». 2019. №3 (55). С. 117–127.
12. Рогач І. М., Шніцер Р. І., Качала Л. О., Погоріляк Р. Ю. Етика спілкування як складова частина менеджменту в системі охорони здоров'я : навч.-метод. посіб. для лікарів-інтернів та лікарів-курсантів. Ужгород : Ужгородський національний університет, 2010. 29 с.
13. Словник іншомовних слів / голов. ред. О. С. Мельничук. Київ: Головна редакція УРЕ, 1977. 746 с.
14. Словник іншомовних слів / уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ: Наукова думка, 2000. 680 с.

15. Українська мова як засіб професійного спілкування медика (актуальні проблеми сучасного медичного термінознавства) / уклад. Г. П. Краєвська. Вінниця: Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова, 2015. 48 с.
16. Федоренко Ю. С. Комунікативна компетенція як найважливіший елемент успішного спілкування. Рідна школа. 2002. № 1. С. 63–65.
17. Ярошук І. Д. До питання про визначення понять «спілкування», «комунікація» та їхнє співвідношення. Масова комунікація: історія, сьогодення, перспективи. Розділ І. Актуальні проблеми соціальних комунікацій. 2012. № 1. С. 49–53.

Transliteration of References:

1. Bondar S. (2003). Kompetentnist osobystosti intehrovanyi komponent navchalnykh dosiahnen uchniv. Biolohiia i khimiiia v shkoli. №2. S. 8-9.
2. Buchynska T.V. (2014). Sutnist ta skladovi profesiinoi kompetentnosti personalu v umovakh konkurentsii. Ekonomichniy analiz : zb. nauk. pr. / redkol.: V. A. Derii (holov. red.) ta in. Ternopil : Vydavnychopolihrafichnyi tsentr Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu «Ekonomichna dumka». T. 15. № 2. S. 228-233.
3. Holovan M.S. (2008). Kompetentsiia i kompetentnist: dosvid teorii, teoriia dosvidu. Vyshcha osvita Ukrainy. № 3. S. 23-30.
4. Entsyklopediia osvity / holov. red. V. H. Kremen (2008). Kyiv: Yurinkom Inter. 1040 s.
5. Kosenko Yu.V. (2011). Osnovy teorii movnoi komunikatsii: navch. posibnyk. Sumy: Sumskyi derzhavnyi universytet. 2011. 187 s.
6. Lisovy M.I. (2006). Formuvannia profesiinoho movlennia maibutnikh medychnykh pratsivnykiv u vyshchykh medychnykh navchalnykh zakladakh: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Vinnytsia. 192 s.
7. Martynenko S., Kypychenko N. Suchasni pidkhody do formuvannia komunikativnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia pochatkovoi shkoly URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua> (data zvernennia 07.02.23).
8. Maslov V.I. (2002). Naukovi zasady vyznachennia zmistu pidvyshchennia kvalifikatsii ta pidhotovky kerivnykiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv. Pisliadyplomna osvita v Ukraini. №2. S. 63–66.
9. Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy: v 3 t. / uklad.: V. V. Yaremenko, O. M. Slipushko (2006). Kyiv: vyd-vo «AKONIT». T. 1. 926 s.
10. Polozhennia pro dystantsiine navchannia z 0703-13 vid 16.10.2020 URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (data zvernennia 30.05.2021).
11. Poskrypko Yu.A., Danchenko O.B. (2019). Kompetentsiia i kompetentnist: konsensus. Vcheni zapysky Universytetu «KROK». №3 (55). S. 117-127.
12. Rohach I.M., Shnitser R.I., Kachala L.O., Pohoriliak R.Yu. (2010). Etyka

- spilkuvannia yak skladova chastyna menedzhmentu v systemi okhorony zdorovia : navch.- metod. posib. dlia likariv-interniv ta likariv-kursantiv. Uzhhorod : Uzhhorodskiy natsionalnyi universytet. 29 s.
13. Slovnyk inshomovnykh sliv / holov. red. O. S. Melnychuk. Kyiv: Holovna redaktsiia URE, 1977. 746 s.
 14. Slovnyk inshomovnykh sliv / uklad. S. M. Morozov, L. M. Shkaraputa. Kyiv: Naukova dumka, 2000. 680 s.
 15. Ukrainska mova yak zasib profesiinoho spilkuvannia medyka (aktualni problemy suchasnoho medychnoho terminoznavstva) / uklad. H.P. Kraievska. Vinnytsia: Vinnytskyi natsionalnyi medychnyi universytet im. M.I. Pyrohova, 2015. 48 s.
 16. Fedorenko Yu.S. (2002). Komunikatyvna kompetentsiia yak naivazhlyvishyi element uspishnoho spilkuvannia. Ridna shkola. № 1. S. 63–65.
 17. Yaroshchuk I.D. (2012). Do pytannia pro vyznachennia poniat «spilkuvannia», «komunikatsiia» ta yikhnie spivvidnoshennia. Masova komunikatsiia: istoriia, sohodennia, perspektyvy. Rozdil I. Aktualni problemy sotsialnykh komunikatsii. № 1. S. 49–53.

Отримано 13.02.2023
Рецензовано 22.02.2023
Доопрацьовану версію отримано 25.02.2023
Прийнято до друку 27.02.2023

BABENKO T.P.

Candidate of Pedagogical Sciences, Head of the Cyclic Commission of Natural and Scientific Disciplines, Communal Institution “Kryvyorizhsky Professional Medical College”, Dnipropetrovsk Regional Council, Kryvyi Rih, Ukraine

E-mail: t.babenko1977@gmail.com

FORMATION OF COMPETENCE “COMMUNICATION IN THE STATE LANGUAGE” OF MEDICAL COLLEGE STUDENTS IN CONDITIONS OF DISTANCE LEARNING*

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.01>

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.02>

ГОНЧАРЕНКО М.С.,

доктор біологічних наук, професор,
Харківський національний
педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди,
м. Харків, Україна

ЗМІНА ПАРАДИГМИ ОСВІТИ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ

GONCHARENKO M.S. Changing the paradigm of education in the conditions of today's challenges. *The article presents the results of the analysis of the current state of education in Ukraine and in the world. The beginning of the 21st century is characterized by extremely intensive changes at all levels of human life and the surrounding environment. Revolutionary scientific discoveries, the development of electronics and computer technology are changing the world beyond recognition and are already shaping the image of the 21st century. Political and social living conditions are also changing, pandemics, military conflicts lead to psychological and moral tension... In addition to anthropogenic changes, cosmic and planetary changes are taking place. For example, the so-called Schumann resonance frequency was unchanged on our planet for many centuries. This is the natural oscillation of the Earth (pulse of the earth) - a low-frequency wave that has begun to change in the last 20 years. External changes cause internal changes. The Schumann resonance, and possibly other cosmic phenomena, affect a person and his health, accelerate the processes of change on the planet and in the human body. Thus, it is natural that children born in new conditions differ from their parents. It is clear that training for them should be different. At this stage, training methods do not have time to change and meet the challenges of today. The article presents the paradigms of changes in the system of education, training and upbringing of the younger generation in the period of rapid changes.*
Keywords: education, learning, today's challenges, morality, spirituality.

ГОНЧАРЕНКО М.С. Зміна парадигми освіти в умовах викликів сьогодення. У статті приведені результати аналізу сучасного стану освіти в Україні та в світі. Початок XXI-го

століття характерний надзвичайно інтенсивними змінами на всіх рівнях життя людини і оточуючого середовища. Революційні наукові відкриття, розвиток електроніки та комп'ютерної техніки до невідомості змінюють світ і вже формують образ ХХІ століття. Також змінюються політичні, соціальні умови життя, пандемії, воєнні конфлікти призводять до психологічної та моральної напруженості... Крім антропогенних змін відбуваються зміни космічні та у масштабах планети. Наприклад, багато століть на нашій планеті була незмінною так звана резонансна частота Шумана. Це природне коливання Землі (пульс землі) - низькочастотна хвиля, яка почала змінюватись останні 20 років.. Зміни зовнішні спричиняють зміни внутрішні. Резонанс Шумана, а можливо й інші космічні явища, впливають на людину та її здоров'я, прискорюють процеси змін на планеті та в організмі людини. Таким чином, природно, що діти, які народжуються в нових умовах, відрізняються від своїх батьків. Зрозуміло, що навчання для них повинно бути іншим, На даному етапі методи навчання не встигають змінюватись і відповідати викликам сьогодення. У статті приведені парадигми змін у системі освіти, навчання та виховання підростаючого покоління у період швидкоплинних змін.

Ключові слова: освіта, навчання, виклики сьогодення, моральність, духовність.

Постановка проблеми. Освіта минулого ХХ століття формувалася на традиціях минулого, у відносно сталих умовах. В умовах нового століття, інтенсивних змін, спричинених науково-технічними революційними досягненнями, змінами планетарного масштабу, необхідна зміна світогляду, перегляд системи освіти. Основним завданням сучасної школи, яка переживає тривалу кризу, є цілісний розвиток дитини на основі сучасних вимог. Сучасність характерна кардинальними змінами на всіх рівнях людського життя. Тому зміни в системі освіти повинні бути відповідними і формувати новий світогляд людини.

Аналіз наукових публікацій. Великий педагог-гуманіст В.А.Сухомлинський стверджував, що навчально-виховний процес має джерела: науку, професіоналізм, креативність та культуру. Звідси й народжуються педагогічні інновації – від людини освіченої до людини культурної [7]. Метою такої освіти є не накопичення знань та вмінь, а безперервне збагачення досвідом та формування механізмів самоорганізації та самореалізації індивідуальності кожної дитини.

Криза освіти полягає у руйнуванні органічного зв'язку між людиною та культурою з одного боку, та освітою і культурою, з іншого. Пошуки шляхів виходу з кризи здійснюються протягом кількох десятиріч років та реалізуються в оновленні освітніх структур, у створенні нових навчальних програм та виникненні якісно нових навчальних програм.

Практично у всіх країнах світу обговорюється питання про те, чому саме треба вчити дітей у школі. Щодня лише з природничих наук з'являється близько 10 тисяч нових публікацій. Світ змінюється у 4 рази швидше, ніж наші школи, способи та методи навчання та самі програми навчання. Освіта у новому столітті має стати інноваційною, реагувати на всі зміни та постійно розвиватися.

Завдання дослідження: Окреслити необхідність зміни парадигми освіти від традиційної до інноваційної. Показати шляхи оновлення освіти з урахуванням викликів сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Освіта минулого XX століття перейшла нам у спадок у XXI століття.

Аналіз сучасного стану освіти в Україні і в світі показує, що система освіти не відповідає вимогам швидкоплинних змін, які відбуваються на нашій планеті.

Початок XXI-го століття характерний надзвичайно інтенсивними змінами на всіх рівнях життя людини і оточуючого середовища. Революційні наукові відкриття до невпізнанності змінюють світ. Біомолекулярна, комп'ютерна та квантова революції вже формують образ XXI століття.

Також змінюються політичні, соціальні умови життя, пандемії, воєнні конфлікти призводять до психологічної та моральної напруженості, змінюють сталий і звичний ритм життя.

Крім антропогенних змін відбуваються зміни космічні та у масштабах планети. Наприклад, збільшення значень так званої резонансної частоти Шумана, яка тисячі років на нашій планеті була незмінною. Природне коливання Землі (пульс землі) впливає на людину і здоров'я, прискорює процеси змін. Частоти резонансу Шумана близькі до частот мозку людини, що свідчить про первинний зв'язок людського організму з Землею. Розвиток інтелекту пов'язують з вібраціями Землі тому, що мозок людини знаходиться в резонансі з частотою коливань Землі. Чим вище вібрації, тим вище інтелект і вплив на наше мислення та буття.

Цей процес з кожним днем стає інтенсивнішим, а енергії, що надходять, невпинно прискорюють процеси змін, а також підсилюють вібрації, які випромінює кожна людська сутність. Це випробовує людство на міцність і витривалість, на здатність змінюватись на краще. Люди, які є носіями високих духов-

них цінностей, резонують з любов'ю, отримуватимуть додаткові енергії для підвищення своїх вібрацій [8,9].

Зміни зовнішні спричиняють зміни внутрішні. Таким чином, зрозуміло, що діти, які народжуються в нових умовах, відрізняються від своїх батьків. Нині онуки вчать своїх бабусь користуватися мобільними телефонами. Вони краще розвинені інтелектуально, для них гаджети та інша електроніка доступні з пелюшок. Зрозуміло, що навчання для них повинно бути іншим. На даному етапі методи навчання не встигають змінюватись і відповідати викликам сьогодення.

Основним завданням сучасної школи, яка переживає тривалу кризу, є цілісний розвиток дитини на основі сучасних вимог.

Пошуки шляхів виходу з кризи здійснюються протягом кількох десятиріч років та реалізуються в оновленні освітніх структур, у створенні нових навчальних підходів та виникненні якісно нових навчальних програм. [1-7, та інші].

Сьогодні необхідно кожному вчителю формувати в учнів новий світогляд, нові знання.

Великий педагог-гуманіст В.А.Сухомлинський стверджував, що навчально-виховний процес має джерела: науку, професіоналізм, креативність та культуру. Звідси й народжуються педагогічні інновації – від людини освіченої до людини культурної. Метою такої освіти є не накопичення знань та вмінь, а безперервне збагачення досвідом та формування механізмів самоорганізації та самореалізації індивідуальності кожної дитини. [7].

Девізом цього інноваційного підходу є формування яскравої індивідуальності у групових формах креативності.

Очевидною стає необхідність зміни парадигми освіти від традиційної до інноваційної.

На основі педагогічного фундаменту, що формується, створено модель програми духовно-соціальної адаптації: «Система безперервної освіти». Ця програма враховує акмеологічні етапи формування системи творчого прояву людини, розкриває основи Універсальності Світобудування, навчає колективній співтворчості та груповій свідомості, включає систему суспільного міжколективного самоврядування.

Програми дозволяють поетапно і одночасно формувати в людині здоровий спосіб життя, гармонію з оточуючими, ціннісні орієнтири, включеність у творчість, служіння загальному благу сім'ї – народу – суспільству – людству – планеті. Через такий підхід реалізується постулат: «Щастя, духовна творчість кожного – умова добробуту всіх членів суспільства».

У перехідну епоху, яку переживає світ нашого часу, виникає необхідність створення нової парадигми розвитку людства. Народження нових способів

вирішення глобальних проблем здійснюється через оновлення всіх сфер життєдіяльності громадського організму, у тому числі через оновлення освіти.

Освіта покликана задовольняти потреби людського духу. Вона має допомагати людям виробляти почуття справжніх цінностей, виховувати любов до прекрасного, розвивати здатність до аналізу, до творчості, до розумних висновків, формувати новий планетарний світогляд.

Мета освіти, що узгоджується з цілями людства та планети, полягає у створенні умов для прояву потенціальних здібностей людей, які прямують шляхом еволюції та несуть імпульс групової творчості та планетного єднання.

Нинішня освіта не дає уявлення про реальну картину світу, про універсальні процеси Світобудови, про роль людини в планетному співтоваристві, про мету життя людини. Спотворений світогляд порушує життєві орієнтири, які мають відображати мету еволюційного розвитку людини. Такими орієнтирами є:

- усвідомлення приналежності великим системам життя – людству, планеті, народу країни, колективу, сім'ї;
- усвідомлення єдиних Законів розвитку життя;
- колективна творчість, взаємини співробітництва;
- відповідальність за себе, за свій колектив, за свій народ, людство, за всю планету.

Завдання процесу виховання – через застосування знань розвивати моральне ставлення до життя. До структури освіти має входити оновлений зміст, який дає людині основи еволюційного світогляду;

1. космічно-орієнтовані базові знання;
2. соціально-орієнтовані професійні знання;
3. глобально-орієнтовані управлінські знання.

Космічна етика розуміється як філософія системних відносин, що узгоджуються з Законами розвитку Світобудови.

Знання повинні освоюватися протягом усього циклу життя щодо одночасного дотримання принципу фрактальності. Це означає, що в процесі послідовного освоєння знань та умінь одночасно досягаються всі три блоки знань, але в різному кількісному співвідношенні та з різним ступенем поглиблення.

У системі освіти має бути закладено цикл навчання майбутніх сімейних пар принципам перинатальної культури – свідомого батьківства.

Ми живемо на початку найглибшої революції людства. Нове століття почалося в епоху найглибших революцій: у молекулярній біології, квантовій фізиці та галузі засобів миттєвих комунікацій. Вони змінюють як промисловість, економіку, порядок управління державою, так й увесь світ загалом. Це має змінити саму природу освіти та навчання, метою яких має

стати підготовка до майбутнього. Але це вимагатиме нових методів освіти та навчання.

Світ наших дітей не схожий на світ попередніх поколінь, їхнє майбутнє багато в чому залежить від їхньої здатності сприймати і розуміти нові тенденції, робити правильний вибір, вміти адаптуватися до умов, що постійно змінюються протягом усього життя.

Освіта – головний ресурс прогресу людини та людства. Коли навколишній світ змінюється так швидко і невблаганно, слід насамперед переглянути концепцію освіти.

Практично у всіх країнах світу обговорюється питання про те чому саме треба вчити дітей у школі. Щодня лише з природничих наук з'являється близько 10 тисяч нових публікацій. Світ змінюється у 4 рази швидше, ніж наші школи, способи та методи навчання та самі програми навчання. Освіта у новому столітті має стати інноваційною, реагувати на всі зміни та постійно розвиватися.

Школа є основою, початком, де можна починати досліджувати великий світ людського досвіду та знань у рамках глобальної програми вивчення та застосування у повсякденному житті універсальних закономірностей розвитку.

Існує, як мінімум, 4 основні програми навчання:

1. есенціалізм (основоположник Платон) – викладання основних знань з деяких важливих, але не численних предметів. Вона широко застосовувалася для елітарного навчання у Великій Британії та домінувала в Європі в середні віки.
2. енциклопедизм (основоположник Ян Коменський, чеський єпископ і просвітитель Моравії, який створив перші підручники (1685 р.) – включення до системи освіти всіх галузей людських знань та використання при навчанні ілюстрованих підручників з кожного предмета. Аналогічні принципи використовуються досі в системі більшості країн Європи.
3. сенсорне навчання у ранньому віці (основоположник Аристотель, який висунув теорію про те, що знання приходять до нас через почуття). Різні варіанти цієї моделі запропонували Ітар, Сегун, Руссо, Песталоцці та Марія Монтессорі. Особливості програми у створенні правильного середовища для процесу навчання та самоосвіти.
4. прагматичне, зосереджене на дитині навчання (засновник Джон Дьюї). На нинішньому етапі розвитку воно розділилося на два основні напрямки: у центрі першого – кожна окрема дитина, її індивідуальні потреби. У центрі другого – перетворення суспільства.

Нині формується п'ятий напрямок, так звана глобальна навчальна програма – міжнародна програма, яку розробляє організація міжнародного бака-

лаврату (International Baccalaureate Organization, IB) на основі розумного об'єднання максимально ефективних методів навчання різним предметам та змісту курсів навчання, що мають допомогти всім учням перетворитися на громадян планети з широким світоглядом, які здатні будуть навчатися протягом усього життя.

Майбутня освіта має бути полікультурною та багатовимірною. Вона комбінує найкращі риси всіх попередніх теорій, але головне в ній те, що кожен випускник школи має вміти самостійно діяти, самостійно навчатися, мислити, самостійно керувати своїм майбутнім. Вивчення універсальних законів та закономірностей розвитку, як стилю та способу життя на основі причинно-системного світогляду та системно-логічного мислення, стає наріжним каменем для грамотного, найбільш ефективного та творчого самовираження, для самоорганізації як окремої людини, так і колективу творчої та громадянської спільноти. Тобто, вивчення та використання себе самого, своїх здібностей, свідоме та відповідальне ставлення до всього, що відбувається в особистому та суспільному житті, у житті держави та світової спільноти, планети, стає як ніколи першорядними завданнями.

Вперше в історії створюються умови для формування по справжньому освіченого суспільства через формування нового світосприйняття та нового всеосяжного світогляду, який би охоплював релігії, науку, філософію, культуру всього людства. Таким чином, нова всепланетна культура спиратиметься на єдину концепцію Всесвіту, загальну історію людства, спільні моральні цінності та цілі.

Школі відводиться провідна роль у формуванні такого світогляду.

Треба пам'ятати про один важливий момент: освітній процес, який систематично запланований, належним чином організований, контрольований і добре проведений, має сильний вплив. Цей вплив може працювати різним чином. Те, що ґрунтується на вірному базисі, веде до еволюційного розвитку, як кожної особистості, так і всієї нації в цілому. Так же ефективно може діяти і те, що ґрунтується на хибному базисі та може привести до регресу, старіння та занепаду.

Осмислення пройденого шляху, правильна інтерпретація життя минулого, сьогодення та майбутнього людства, підготовка людства до планетарного розуміння, співробітництва та пізнавальної активності має лягти в основу освіти нового століття. Освіта має дозволити людині виходити на арену життя з певним багажем знань про те, що було відкрито в минулому і є його інтелектуальною спадщиною. Але освіта – це щось більше ніж тренування пам'яті, інформування учнів про минуле та його досягнення, дослідження предмета та формування відповідних висновків, спроби виховати доброго громадянина, розумного батька, а не тягар для держави. Освіта повинна задовольняти

потреби людського духу, допомогти людям формувати відповідну особисту філософію та почуття цінності життя, виховувати смак до літератури та мистецтва, виробляти здатність аналізувати проблеми та приходити до розумних висновків. Одним із завдань навчання має стати розвиток потреби в синтетичному мисленні, опрацюванні обсягу мудрості, необхідної для людської еволюції та особистісного розвитку.

У загальній філософії освіти Нового століття повинні поєднуватися три основні підходи:

- рівень духовного розвитку та психологічна теорія людської особистості;
- соціальна теорія суспільства, яку ми намагаємось створити або зберегти як відповідний зміст поширюваних ідеалів культури;
- світогляд – теорія про місце людини у Всесвіті, що зробить можливим незалежно від місця і часу ввібрати в себе все істинне про людину і Всесвіт. Це потрібно «втягнути» з усіх регіональних культур усіх часів.

У Новому столітті людина повинна досягти цілісності та зробити цілісним навколишній світ, відновити єдність об'єктивного та суб'єктивного, досягти високого розуміння культури, виростити потребу мислити універсальними категоріями, відновити духовну єдність людства. Єдність людства – категорія мислення планетарного масштабу – повинна виправити спотворену картину світу і сприяти припиненню конфліктів та війн, культурному і творчому розвитку людини та планети.

Дві ідеї слід доносити до дітей: це цінність індивідуальності та наявність єдиного людства. Ці два принципи забезпечать високу культуру індивіда, визнання індивіда складовою людства в цілому і своєї відповідальності перед людством. Майбутню освіту можна визначити як Науку Правильних Людських Відносин і Соціальної Організації.

Людство необхідно привчити до думки про нескінченність розвитку пізнання Всесвіту.

Трьома основними аспектами освіти Нового часу стануть цивілізація, культура, універсальність.

Висновки та рекомендації. Освіта – головний ресурс прогресу людини та людства. Коли навколишній світ змінюється швидко і неблаганно, слід насамперед переглянути концепцію освіти.

Практично у всіх країнах світу обговорюється питання про те – чому саме треба вчити дітей у школі. Але світ змінюється швидше, ніж наші школи та програми навчання. Освіта у новому столітті має стати інноваційною, реагувати на всі зміни та постійно розвиватися.

Знання не повинні вважатися остаточними, а своєчасно доповнюватися відповідно до нових досягнень в усіх галузях знань.

Список використаних джерел:

1. Бойчук Ю. Д. Еколого-валеологічна культура майбутнього вчителя: теоретико-методичні аспекти : монографія. – Суми : ВТД Університетська книга, 2008. – 357 с.;
2. Вознюк О. В. Синергетична парадигма креативної педагогіки // Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм у системі підготовки освітніх кадрів: здобутки, пошуки, перспективи: монографія . – Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, 2015. – С. 3–22;
3. Гончаренко М. С. Научные основы современного мировоззрения. Валеологический аспект : учебно-метод. пособ.. – Х. : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2011. – 231 с.
4. Гончаренко М. С. Волновые процессы. Природа. Человек. Здоровье.: уч. пособие. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2012. – 327 с.;
5. Гончаренко М. С. Синергетичний світогляд сучасного стану розвитку світу і людини : монографія . – Харків, 2017. – 401 с.;
6. Гончаренко М. С. Теоретично-методологічні аспекти підготовки майбутніх учителів основ здоров'я на засадах синергетичного підходу : монографія. – Харків, 2019. – 460 с.
7. <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/B.O.Сухомлинський>
8. mahno.info. Реальність Шумана
9. uamodna.com. Стрімке зростання частоти вібрації Землі

Transliteration of References:

1. Boichuk Yu.D. (2008). Ekoloho-valeolohichna kultura maibutnoho vchytelia: teoretyko-metodychni aspekty : monohrafiia. Sumy: VTD Universytetska knyha. 357 s.
2. Vozniuk O.V. (2015). Synerhetychna paradyhma kreatyvnoi pedahohiky // Pedahohichna tvorchist, maisternist, profesionalizm u systemi pidhotovky osvitiianskykh kadriv: zdobutky, poshuky, perspektyvy: monohrafiia . Nats. ped. un-t imeni M. P. Drahomanova. S. 3-22.
3. Honcharenko M.S. (2011). Nauchnye osnovy sovremennoho myrovozzreniya. Valeolohycheskij aspekt: uchebno-metod. Posob. Kharkiv: KhNU imeni V.N. Karazyna. 231 s.
4. Honcharenko M.S. (2012). Volnovye protsessy. Pryroda. Chelovek. Zdorove.: uch. posobyie. Kharkov : KhNU ymeny V.N. Karazyna. 327 s.
5. Honcharenko M.S. (2017). Synerhetychnyi svitohliad suchasnoho stanu rozvytku svitu i liudyny: monohrafiia. Kharkiv. 401 s.
6. Honcharenko M.S. (2019). Teoretychno-metodolohichni aspekty pidhotovky maibutnikh uchyteliv osnov zdorov`ia na zasadakh synerhetychnoho pidkhdodu: monohrafiia. Kharkiv. 460 S.

7. <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item V.O.Sukhomlynskyi>
8. mahno.info. Realnist Shumana
9. uamodna.com. Strimke zrostannia chastoty vibratsii Zemli

Отримано 14.02.2023
Рецензовано 21.02.2023
Доопрацьовану версію отримано 26.02.2023
Прийнято до друку 28.02.2023

GONCHARENKO M.S.

Kharkiv National Pedagogical University by H.S. Skovoroda,
Kharkiv, Ukraine

E-mail: mgoncharenko08@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8205-1236>

**CHANGING THE PARADIGM OF EDUCATION IN THE CONDITIONS OF
TODAY'S CHALLENGES**

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.02>

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

www.osvita.eeipsy.org

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.03>

ДЕРКАЧ Л.М.,

доктор психологічних наук,
професор кафедри психології,
Дніпровський гуманітарний
університет,

м. Дніпро, Україна

МОРОЗ Л.В.,

магістр II року навчання,
кафедра психології,
Дніпровський гуманітарний
університет,

м. Дніпро, Україна

ПОЧАТКОВА ШКОЛА УКРАЇНИ В УМОВАХ КОГНІТИВНОЇ ВІЙНИ: ПОШУК НОВИХ ІДЕЙ (ВІД ІНСАЙТУ ДО ТЕХНОЛОГІЇ)

DERKACH L.M., MOROZ L.V. Primary school of Ukraine in conditions of cognitive war: search for new ideas (from insight to technology). *The given article deals with the problems and challenges of the primary education of schoolchildren under cognitive war conditions. It carries out interdisciplinary neuro-psychological and pedagogy approaches to education, training and upbringing of young children in the context of overcoming the barriers of stress, moral losses, bombing, destruction, etc. caused by the war. The theoretical and methodological issues of distance and mixed educational process of primary schoolchildren were analyzed: goals, principles, structure of educational trajectory, technology, study and teaching strategies, expected outcomes for further development of pupils were also identified. With this paper, we aimed to identify patterns and trends in research on distance education of schoolchildren (aged 6-9 years old) during the war escalation. We synthesized the evidence for a range of less probed and researched psychological and methodological tools in our practical work focused on formation of competencies of creative perception and methods and techniques of associative thinking of younger generation in a cognitive fight in Ukraine.*

Keywords: *cognitive war in Ukraine, primary education, search for innovative tools and techniques, creative thinking, innovative technology, associative thinking.*

ДЕРКАЧ Л.М., МОРОЗ Л.В. Початкова школа України в умовах когнітивної війни: пошук нових ідей (від інсайту до технології). У даній статті розглядаються проблеми та завдання початкової освіти школярів в умовах когнітивної війни. Реалізований міждисциплінарний нейро-психологічний та педагогічний підходи до навчання та виховання дітей раннього віку в контексті подолання спричинених війною бар'єрів : катастрофічних переживань, стресу під час і після бомбардувань, руйнувань, моральних втрат, навчання у бомбосховищах тощо. Доведено в глобальній психологічній літературі, що травматизація під час військових операцій суттєво впливає на когнітивні функції, тих, хто навчаються: здібності, увагу, пам'ять, самоконтроль тощо. Проаналізовано теоретико-методичні питання організації дистанційного та змішаного навчального процесу молодших школярів: визначено цілі, принципи, структуру освітньої траєкторії, технологію, очікувані результати для подальшого розвитку учнів. У нашій практичній роботі, спрямованій на пошук нових ідей та формування компетенцій у дітей позитивного, творчого сприйняття реалій сьогодення, ми запропонували технологію, методи і прийоми асоціативного мислення під час навчання в умовах когнітивної війни в Україні, а також синтезували психолого-методичні засоби та прийоми навчання розвитку їх креативного мислення.

Ключові слова : когнітивна війна в Україні, початкова освіта, пошук інноваційних засобів і прийомів навчання, креативне мислення, інноваційна технологія, асоціативне мислення.

Постановка проблеми. Актуальність даного дослідження обумовлена сучасними, нагальними, не вирішеними проблемами організації освітнього процесу учнів початкової школи в умовах війни в Україні. Як загальновідомо, на початковому етапі навчання в сучасній школі закладаються підвалини культури мислення дитини, складові індивідуального когнітивного стилю навчання, мотивація до успіху в навчанні.[1;2]. Але , на думку М.Скиби [3] реалії сьогодення свідчать про те, що «Освіта ніколи не буде такою, як до війни». Соціально-економічні умови в країні, освітні орієнтири суспільства потребують, на наш погляд, ретельного аналізу останніх освітніх тенденцій якісного навчання в умовах війни , а також термінового вирішення проблеми:

- якою буде школа найближчого майбутнього, щоб забезпечити якість освіти, і, в першу чергу, початкової?

- які трансформації потрібні, щоб змінити вимоги до компетентності та професіоналізму, системного мислення, рівня культури вчителя молодших класів?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові, теоретико-методологічні дослідження та організаційно-методичні аспекти трансформаційних та інноваційних підходів до навчання молодших школярів в умовах когнітивної війни висвітлено в публікаціях як вітчизняних освітян: Л.Деркач та М.Скиба; В.Страшко; Тафінцева С та Мотозюк Л, Г.Почепцов, Д. так і закордонних: L.Bostrom, C.Collen, U.Damber; Y.Song, Vermunt J, etc.

Мета статті – розуміння, розкриття та апробація міждисциплінарних підходів до формування креативного мислення учнів 1-3 класів початкової школи в умовах когнітивної війни в Україні (авторська технологія).

Картина змін в українському соціумі в умовах сучасної, когнітивної війни суттєвим чином вплинула на особливості розвитку і трансформації освіти в Україні, і початкової, зокрема.

В науковому сенсі проблематика когнітивної війни набуває надзвичайної теоретико-методологічної новизни та практичної значущості, оскільки ведеться **постійна інформаційна битва, яка взаємодіє з поведінкою людей і впливає на неї.**

Цілі когнітивної війни, як констатують військові експерти різних країн, орієнтовані на руйнування публічного розуму. **Головна мета такої війни полягає в тому, щоб змінити не тільки те, що люди думають, але й те, як вони думають. При цьому когнітивні здібності людини можуть бути ослаблені, в першу чергу, соціальними мережами [4]. При цьому, використання соціальних мереж може посилити когнітивні упередження та вроджені помилки прийняття рішень [5;10] .** Тобто, вплив засобів трансформації людського розуму в умовах когнітивної війни в першу чергу призводить до помилкових суджень, рішень індивіда, який знаходиться у процесі самоактуалізації, і особливо самоактуалізації як можливості вибору альтернативного рішення.

Підростаюче покоління країни в умовах компетентнісного підходу до шкільної освіти сьогодення має інший досвід сприйняття, обробки та використання знань,»що зумовлено, так званим, « кліповим мисленням»[6]. Тому, з нашої позиції, потребує істотних змін щодо змісту та технологій особистісно зорієнтованого навчання, саморегульованого навчання та самовиховання, які мають бути закладені в нових підручниках з урахуванням типів нейро-психологічних профілів школярів та їх індивідуальних особливостей когнітивних процесів.

У цей важкий час, а саме, під час війни, освіта зазнає кардинальних змін . Настав новий виклик як для вчителів, так і для дітей та їхніх батьків. Здавалося, пройшов майже рік з початку війни, а всі учасники освітнього

процесу звикли до нових реалій. А саме: навчання між тривогами, без світла та інтернету, без спілкування та соціуму. Так це дуже важко для дорослих, а для дітей ще важче, як свідчить наш власний досвід. Діти відірвані від місця проживання, відлучені від нормального навчального процесу і від друзів та однолітків. Для того щоб повернути їх до звичайного способу життя - навчання, освітянам, на нашу думку, потрібно більше уваги приділяти позитивному спілкуванню із дітьми. Бо коли в наше життя вриваються різні стресові чинники, то запускаються автоматичні тілесні реакції. Людський розум починає функціонувати заради виживання - боротися чи врятуватися втечею. У таких ситуаціях працює « мозок ящірки» (лімбічна система) який каже: «бий або біжи». Це дуже важлива частина мозку, яка допомагає людству впоратися із негараздами, вона швидко реагує на небезпеку і забезпечує наше виживання. Коли загроза минає - мозок розуміє, що відбувалося. Так ми отримуємо власний, індивідуальний досвід[7].

Виживання дітей залежить від оточення, від батьків, рідних та вчителів, які допомагають їм впоратися зі стресовими ситуаціями. І чим менша дитина, тим більше допомоги їй потрібно. Адже зона мозку, яка відповідає за когнітивні навички формується поступово до двадцяти п'яти років. Пізнавальні здібності дозволяють обробляти сенсорну інформацію, яку ми отримуємо. Вони синтезують у собі нашу здатність аналізувати, оцінювати, зберігати інформацію, пригадувати досвід, порівнювати й визначати дії.

На основі проведеного аналізу наукових джерел провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, а також нашого власного практичного досвіду роботи в початковій школі, наведемо приклад технології проведення дистанційних занять у 3 класі в умовах когнітивної війни.

Коли у дитини з'являються негативні емоції – когнітивні навички не працюють. Щоб дитина нас почула, спочатку її потрібно заспокоїти та створити безпечне середовище. У стані спокою вмикається мислення і дитина стає готовою до діалогу й засвоєння уроку. Тому дуже важливо на початку уроку встановити емоційний контакт із учнями. Для цього добре підходять ранкові зустрічі.

Ранкова зустріч – це зустріч на початку дня учнів класу з педагогом. Ранкова зустріч – це запланована, структурована зустріч, яка займає важливе місце в повсякденному житті, де панує атмосфера піклування та відповідальності. Вона покликана створити позитивну атмосферу в колективі на весь навчальний день у школі. Існують чотири основні компоненти ранкової зустрічі: вітання, групове заняття, обмін інформацією, щоденні новини.

1. Вітання

Учні разом із вчителем вітаються і це забезпечує розуміння, що вони є важливими членами групи. Діти хочуть, щоб їх любили, цінували дорослі та

однолітки, прагнуть почуватися частиною класу.

Прості вітання: рукоштовнання; передавання якогось предмету (квіточки, листочка, клубочка, сніжинки); використання іншої мови (арабської, англійської, німецької, польської); додавання жестів (махання рукою, повітряний поцілунок, усмішка, підморгування, обіймання); прикладання долоньки до екрану телефону чи комп'ютера; привітання окремо хлопчиків, дівчаток; використання кольору одягу або волосся; компліменти.

Складні вітання: спів пісень («Прокидайся», «Наша школа, мов сім'я») під час яких діти співають, рухаються і емоційно розвантажуються; промовляння віршів хором; виконання руханок.

Вітання є важливим елементом демократичного освітнього середовища. Воно створює спокійний і розважальний настрій для наступного елемента зустрічі.

2. Групове заняття

Під час групового заняття у класі створюється атмосфера єдності та радості. Діти приймають участь у іграх, коротких заняттях, виконують пісні, слухають казки, легенди та притчі. Ігри та заняття не мають елементів суперництва, що дає змогу більш об'єднувати спільноту. Спільнота дає відчуття приналежності. Члени її пов'язані один з одним спільними інтересами та цінностями. Повсякденні вправи допомагають учням зблизитися один з одним, навчитися співпрацювати, утримуватися від критики, поважати інших як особистість. Так створюється позитивний настрій у класі.

3. Обмін інформацією

Під час цієї частини ранкової зустрічі, діти можуть дізнатися щось нове про однокласників. Наприклад, дитина розповідає як провів вихідні її ведмедик Теді. Таким шляхом розвиваються соціальні навички: здатність ефективно говорити та слухати, робити вибір, а також залагоджувати конфлікти. Такі компетентності допомагають дітям жити у взаємній повазі. створюючи умови для позитивного та відкритого спілкування.

4. Щоденні новини

Кожного дня діти знайомляться із щоденними новинами. Отримують позитивну інформацію про різні події із життя класу, школи, міста, країни. Це дає змогу малечі відчувати, що вони тут і зараз, що життя не зупиняється – таким шляхом програмуються плани на майбутнє. Такі заняття розвивають соціальні та навчальні навички, поєднуючи соціальний, емоційний та інтелектуальний розвиток кожного учня. Цей позитивний досвід розвиває доброту, емпатію та інклюзію.

Виходячи із вищесказаного, можна зробити висновок, що ранкові зустрічі позитивно впливають на дітей та вчителів. Дають змогу учням розкритися по-новому, а вчителям – побачити молоду цікаву особистість. Це кропітка

робота, але вона цього варта. Адже, діти отримують розвиток соціальних навичок, який допоможе їм у майбутньому. Вони краще ставляться до школи та навчання, бо знають що тут їх слухають та чують. Довіряють та поважають вчителів, які стають їхніми наставниками, провідниками у доросле життя. Згуртовуючись, учні турбуються про інших, що дає змогу побудувати нове хороше суспільство. Дітям не потрібно конкурувати, щоб отримати похвалу, бо кожного можна похвалити за щось. Звідси створюються відповідальні стосунки та покращується поведінка. Вони навчаються глибше розуміти почуття власної гідності. І нарешті, школярі проходячи всі ці етапи, досягають вищого рівня навчальної мотивації завдяки розумовому інтелекту у поєднанні з емоційним [8;11].

Дивлячись на це, можна з впевненістю сказати, що ранкові зустрічі, які запровадила НУШ, дають позитивні результати розумового, психічного та ментального здоров'я. Дітям хочеться побачити один одного по відеозв'язку, (навчаємося дистанційно), спілкуватися, вітатися, поздоровляти з Днем народження, слухати один одного. Бо спілкування з однолітками важлива частина дитячого життя. Учні стають згуртованіші, зацікавленіші та добріші. Я вважаю, що це запорука дружби між учнями і вчителем, між вчителем і батьками.

Після встановлення емоційного контакту з учнями, можемо переходити до проведення уроків. На уроках читання я використовую різні жанри малої фольклорної прози: прислів'я, приказки, загадки, скоромовки, лічилки, заклички та колискові пісні, які допомагають дитині подолати емоційне напруження і стабілізувати настрій. Робимо артикуляційні розминки, які знімають напруження м'язів. Виконуємо масажі обличчя, які розганяють лімфу і також працюють як стабілізатори розслаблення. Під час масажу дітям стає весело і вони переводять це на гру. До речі, у китайських школах учні повинні протягом дня двічі масажувати собі обличчя. А під час перерв учителі не забороняють діткам спати за партами. Так знімається тривожність, яка з'являється у дітей під час навчання.

Щоб подолати тривожність на уроках мистецтва і технології діти малюють, ліплять, вирізають, клеють, мнуть папір, лускають бульки. Це все добре відображається на психічному стані дітей.

У надзвичайних ситуаціях діти переживають стрес, страх і невизначеність. Завдання дорослих полягає у турботі та переключенні уваги. За допомогою провідної діяльності дітей – гри, можна відволікатися від незвичних обставин, вчитися конструктивно переживати емоції, взаємодіяти із дорослими.

На уроках мови, математики та природознавства проводжу «Тихі ігри». Наприклад: гра «Крокодил», весела – гра пантоніма, яка спрямована на знят-

тя емоційного напруження та зміцнення різних груп м'язів. Гра «Пульт управління», в якій від керування умовного пульта залежить гучність слів. Гра спрямована на формування вміння управляти власними емоціями, уміння чути один одного та інші.

В ігровій формі учні зможуть відпочити завдяки фізкультхвилинкам, які допоможуть розслабити м'язи очей, рук, спини, пальців. Дітям подобаються такі вправи, вони допоможуть зберегти психічне та фізичне здоров'я.

Важливою частиною роботи з дітьми є **пальчикові ігри**. Виконання ритмічних рухів кистями діти сприймають як розвагу, а ще більш привабливою її робить проведення в ігровій формі інсценування за допомогою пальців певних сюжетів. Ці ігри сприяють інтелектуальному розвитку дітей, а саме головне: дорослий може зчитати сигнали про стан дитини без слів.

У стані стресу дуже важко бути уважними та зберігати максимальну рівновагу, тому потрібно використовувати секрети. Один з яких - це заземлення.

Багато вправ на заземлення плідно впливають на емоційний інтелект школярів. Це вправа для обличчя : « Лимон», діти імітують куштування лимона, а потім розслабляють м'язи обличчя. Вправа для щелепи: «Кісточка», діти міцно стискають уявну кісточку в зубах, а потім відпускають її, та розслабляються. Вправа для рук і плечей: «Промінчики», діти тягнуть руки догори, ніби промінчики до сонця. Вправа для живота: «Животик», коли дітки напружують і розслабляють животик. Вправа для ніг та ступні: «Я на морі», діти уявляють себе на морі, ніжки потопають у теплому, м'якому піску – напружують і розслабляють пальці.

Всі ці вправи займають мало часу, але виконують дуже важливу функцію для встановлення емоційної стабілізації. Секрет: Коли ти напружений – напружся сильніше, і тіло розслабиться.

У своїй роботі я використовую **дихальні практики**, які допомагають зняти напругу. Бо чим більше дитина напружується, тим сильніше вона втомлюється. Це: «Понюхай квітку», «Подмухай на свічку», «Подихай квадратом», «Човник», які заспокоюють дитину і нормалізують дихання..

Мені подобається цікава техніка під назвою « Точка приємних почуттів». Коли нам добре , ми натискаємо на своєму тілі якусь точку. І так кожного разу напротязі одного місяця. І тоді, коли нам погано - натискаємо цю точку. Тіло згадує приємності - і розслабляється та наповнюється позитивом.

Отже, є дуже багато різних вправ і технік за допомогою яких можна заспокоїтись самому і заспокоїти дітей. Адже дитина сильно відчуває стан дорослого і транслює його на себе. У нашій школі під час дистанційного навчання вчителі та психологи надають батькам психологічну підтримку, поради на кожен день. Секрет: Спокійні батьки – спокійні діти.

Батьки сьогодні також роблять великий внесок у освіту. Вони стають помічниками вчителя, його правою рукою. Бо без допомоги, школярам буде дуже важко вижити у цьому жорстокому світі. За це я часто на уроках прошу дітей побігти, обійняти та поцілувати маму чи бабусю. Таким чином всі отримують хороші емоції. Тілесний контакт допоможе знизити рівень напруги та допомогти дитині заспокоїтись. Незважаючи на дитячі страхи, і діти, і батьки повинні продовжувати нормальну діяльність: готувати, прибирати, ходити на роботу та в школу. Отже, спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками це є педагогіка партнерства. Учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненням, є добровільними та зацікавленими односторонніми, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат. За системою Василя Сухомлинського – виховання особистості має здійснюватися через тріаду «школа – сім'я – громадськість». Ще 1982 року Джой Епштейн провела низку досліджень, які засвідчили залежність якості освіти від ефективності співпраці батьків, вчителів і адміністрації школи.

Водночас, кожна людина, під час війни, має свої переживання та реакції, що є абсолютно нормальними на ненормальну ситуацію. Психіка дорослих та дітей має величезні резерви для відновлення і саморегуляції.

Австрійський психотерапевт Віктор Франкл, який вижив в таборі казав: «Першими зламалися ті, хто вірив, що швидко все закінчиться. Потім – ті, які не вірили, що це коли-небудь закінчиться. Вижили ті, які сфокусувалися на своїх справах, без сподівань того, що ще може статися» [9].

От і вчителі сфокусувалися на справах, головна з яких – це психологічна підтримка дітей. Адже позитивні емоції дають нам ресурс вижити.

Також не можна забувати про здоров'я самих вчителів. Потрібно пам'ятати, що власне фізичне та психічне здоров'я дуже важливі. Вчителі не можуть допомагати дітям, якщо самі погано почуваються. Саме тому освітянам важливо піклуватися про себе в часи високої невизначеності та тресогенності.

За результатами дослідження Go Global 54% вчителів відчувають власне професійне вигорання, а 70% вчителів спостерігають професійне вигорання у своїх колег. Портрет педагога, який входить у «групу ризику» – це жінка 45 років, яка вже має 15 – 25 років педагогічного стажу. Професійне вигорання педагога – це синдром фізичного та емоційного виснаження, який включає як розвиток негативної самооцінки й негативного ставлення до роботи, так і втрату розуміння та співчуття по відношенню до учнів. До основних професійних стресорів педагогічної діяльності відносяться: надмірно інтенсивне спілкування, високий ступінь відповідальності, інформаційні перевантаження та екстремальні ситуації. Результат професійного нездоров'я буде виражатися у негативній самооцінці, негативному ставленні до роботи та втраті розу-

міння та співчуття. Негатив – як емоційний бруд, якщо не чистити від нього психіку багато років, захворієш.

За Майклом Лейтманом вигорання вчителів проходить 4 етапи:

1. Запал і збентеження;
2. Збентеження та цинізм;
3. Цинізм та початок вигорання;

Повне вигорання. Попередити емоційне вигорання можна різними прийомами та техніками.

1. Робити «тайм – аут»;
2. Вчитися керувати своїми емоціями (спорт, фізична праця, музика, масаж);
3. Бути уважним до себе;
4. Адекватно оцінювати свої можливості;
5. Припинити у роботі шукати щастя та порятунку;
6. Припинити жити життям інших;
7. Знаходити час для себе;
8. Висипатися;
9. Опанувати техніку глибокого дихання;
10. Навчитися розслабляти тіло за власним бажанням;
11. Звертатися за допомогою та підтримкою.

Для педагогів проводилися і проводяться вебінари з психології на підтримку ментального здоров'я. На яких знайомлять з різними техніками саморегуляції. Потрібно бути у ресурсі. Ресурсом може бути соціум, віра, інтелект, тіло, природа, кулінарія, музика, танці, вислови – та все, що надихає на віру в краще і дає сили рухатися далі. У ситуації стресу вміння поповнювати власні ресурси є найважливішим, тож потрібно прислухатися до себе і визначати джерела своїх ресурсів.

«Важливо розуміти, що емоційний інтелект не є протилежністю інтелекту, це не тріумф серця над головою – це єдиний перетин між ними» - казав Девід Карузо. Емоційний інтелект невід'ємна частина сучасного життя. Він допомагає не тільки розуміти себе, а й насолоджуватися ним. Емоційний інтелект - це самоусвідомлення та саморегуляція. Звідси випливає емпатія та соціальні навички. Наші емоції проходять через тіло, через думки і утворюють емоційний інтелект – почуття.

Навчання школярів під час дистанційки потребує багато зусиль з боку вчителя. Педагог повинен зацікавлювати учнів своїм предметом. Він повинен трансформуватися з передавача інформації в помічника, друга чи наставника. Також потрібно адаптувати практики навчання та виховання аби зробити їх більш релевантними, ефективними та комфортними в теперішніх умовах. І пам'ятаємо, що кожний урок складається із чотирьох складових: методичної,

організаційної, технічної та психологічної - і тоді урок пройде чудово! І не забуваємо про інструменти вчителя – це доброта, вимогливість, справедливість, знання, власний приклад, повага та співпраця.

Через необхідність адаптувати навчальні матеріали та збільшення робочого навантаження межі робочого та особистого часу стираються, і переключитися стає доволі складніше. Тому варто змінювати види активності, знаходити баланс між працею та фізичною активністю. Вчитися знаходити вільний час тільки для себе та своєї сім'ї. Також дуже важливо відволікатися від гаджетів на інші види діяльності.

І не потрібно забувати про тайм менеджмент, який допоможе упорядкувати ваш час. Тоді прийде на допомогу матриця пріоритетів. Її винайшов Двайт Ейзенгавер, який був генералом і президентом США. Зробіть список усіх своїх справ. А потім розділіть їх між цими чотирма секторами. І виконуйте в такій послідовності:

1. Важливе, термінове;
2. Важливе, не термінове;
3. Не важливе, термінове;
4. Не важливе, не термінове.

Отже, хочете все встигати - користуйтеся матрицею пріоритетів.

Під час навчання освітяни стикаються із проблемою - неможливість повноцінно проводити уроки, через повітряні тривоги, вимкнення світла та інтернету - і це їх дуже бентежить. Все, що раніше здавалося головним - перейшло на задній план.

А що ж наші дітки? Вони також стали заручниками обставин. Школярі адаптувалися до онлайн навчання на свою користь. Вчителі зазначають, що багато дітей виконують завдання з допомогою «ГДЗ», деякі користуються відповідями із Google. І це з одного боку - погано, тому що знижується якість навчання, а з іншого - діти стають більш гнучкішими, винахідливими в отриманні бажаного, вони пристосовуються до нових реалій.

Окрім цього, за спостереженнями освітян, саме війна, її наслідки вплинули на те, що учні стали менш сконцентровані, швидко забувають та потребують постійного повторення тем. І тому багато вчителів пропонують переглянути підходи до оцінювання школярів. Потрібно більше хвалити дітей за найменші досягнення, надсилати цікаві та смішні емоджі та смайлики, вучити та грамоти. І саме головне – змінити підхід до оцінювання. Діти навчаються не для оцінки – а для отримання знань, які їм знадобляться у подальшому житті. Ще Василь Сухомлинський казав: «Поки дитина думає, що вона добре вчиться, в неї зберігається прагнення вчитися».

Вчитель може використовувати цікаві прийоми та інструменти навчання та виховання.

1. Володіти новими технічними засобами різних платформ світу.
2. Більше спілкуватися з школярами, щоб вони бачили вчителя.
3. Показувати хороший приклад.
4. Зацікавлювати дітей цікавою інформацією із життя.
5. Під час уроку чергувати теорію з практикою.
6. Вести з учнями постійний діалог, дивитися на їхню реакцію.
7. Більше хвалити за найменшу перемогу.
8. Створювати ситуацію успіху.
9. Нагороджувати дітей смайликами, ваучерами за хороше навчання.
10. Розповідати про досягнення учнів батькам.
11. Гнучко відноситися до планування уроків.
12. Підтримувати різні починання.
13. Робити паузи кожні 5 хвилин.
14. Змінювати темп та тембр голосу.
15. Змінювати ролі вчителя та учнів.

І коли настане час знов зустрітися у школі, діти із усмішкою будуть вітатися з нами.

Ще освітяни дізналися про багато різних інструментів для дистанційного навчання, які допомагають у роботі з дітьми. Це можуть бути квести, тести, віртуальні подорожі, інтерактивні ігри. І т.д.

Висновки. Розглянутий вище наш власний досвід організації навчального процесу в умовах війни свідчить про те, що:

1. Інноваційне освітнє середовище під час проведення онлайн занять з учнями молодших класів сприяє задоволенню потреб молодших школярів: знімає емоційну напругу, стрес, негативні прояви емоцій, страху, катастрофічні переживання та стан безпорадності.

2. Перспективним вважаємо використання міждисциплінарних підходів до навчання особливо учнів 1-3 класів початкової школи, які дозволяють розвивати системне та креативне мислення учнів в умовах когнітивної війни.

3. Ми зробили спробу надати можливість освітянам познайомити з нашим власним досвідом роботи з діточками під час війни. З перших днів війни кожного дня спілкування з дітьми реалізується через VIBER. Зустріч починалася із привітання, потім розповідала про те, який сьогодні день, що нового і цікавого він нам принесе. Жодного разу ми не казала погану та страшну інформацію, діти і так її чули всюди. Хотілося, щоб вони відволікалися хоч на деякий час і забули про горе. А разом із дітьми заспокоювалися батьки та бабусі. Наша медицина подовжує життя людям, а хороші емоції дають поштовх на довге і щасливе життя. Діти слухали казки, адже казко-терапія дуже добре впливає на емоційний стан.

4. Казко-терапія – це психологічний вплив на людину через казки. Вони сприяють розвитку позитивної та всебічно розвинутої особистості, допомагають усунути страхи та внутрішні комплекси, знизити агресію та повернути душевну рівновагу. У казках є підказки, як вчинити правильно, який шлях обрати та оцінити себе по-іншому. У психології це один із численних інструментів, що дозволяє особистості розібратися із власними проблемами та знайти правильне рішення у складній ситуації.

У педагогіці це спосіб, що може скоригувати розвиток дитини, направити її у потрібне русло. Вважається, що без казок у дітей формується неправильні життєві цінності та пріоритети.

Отже, діти слухають казки, а в них зникають страхи, активізуються захисні механізми психіки, програмується життєвий план на майбутнє, формується віра у позитивне вирішення проблем.

А як казки потрібні дорослим! Фахівці в галузі казко-терапії стверджують, що казки дорослими сприймаються на двох рівнях: свідомому та несвідомому. Що вони легко оминають механізми психологічного захисту і допомагають у вирішенні проблем.

5. Потім ми пропонували дітям послухати відомі дитячі пісеньки, і щоб вони підспівували. Таким шляхом улюблені пісні піднімали настрій. Крім цього гучний спів сприяє виробленню «гормонів щастя» - ендорфінів.

Музика заспокоює нервову систему, зменшуючи серцебиття і частоту дихання. Люди, які слухають позитивну музику, можуть поліпшити свій настрій і підвищити рівень щастя всього за два тижні. Музична терапія може допомагати управляти стресом, покращувати пам'ять і полегшувати біль. Адже ще в стародавні часи з'ясувалося, що мелодії викликають смуток, радість, знімають дратівливість і біль. У Стародавньому Єгипті хоровий спів виліковували від безсоння. А Піфагор був переконаний, що музика впливає на людину, позбавляючи його від пасивності душі, гніву, помилок та люті. Його послідовник Платон вважав, що музика відновлює гармонію всіх процесів в організмі і у всьому Всесвіті.

Отже, сучасні дослідники стверджують, що музика може допомагати послабити негативні емоції, позбутись стресу, панічного страху та депресії, а також долати життєві труднощі.

Наступним, чим я відволікала дітей були танці. Адже танці – це тілесна техніка, завдяки якій послаблюється напруження м'язів.

У кожної людини є фізіологічна потреба у русі. Танцетерапія ґрунтується на тому, що ритмічні рухи дуже плідно впливають на фізичний і емоційний стан людини. Танці завжди були невід'ємною складовою частиною людського життя. Їх вплив дуже потужний.

Справжній прорив у застосуванні методу танцювальної терапії в лікувальних цілях пов'язаний з ім'ям американської танцівниці Меріон Чейз (1896 – 1970), яка організувала для цього спеціальні танцювальні школи для дітей та підлітків. Результати її комплексу занять танцями були настільки переконливими, що психологи і психіатри стали рекомендувати своїм пацієнтам її уроки.

У 1946 році, який вважається роком появи на світ повноцінної танцювально-рухової терапії, Чейз провела роботу з психіатричними хворими, що містяться у вашингтонському госпіталі Святої Єлізабет, після чого її методи отримали світове визнання.

Заняття танцями - це позитивний струс для всього організму, відмінно підвищують стійкість до стресів, розвивають координацію рухів і виводять із депресії. Це не тільки оздоровчий фактор, але чудова можливість висловити свої емоції, що дуже добре позначається на психічному розвитку дитини.

У цей час діти дуже багато малювали, ліпили, вирізали та клеїли, що добре вплинуло на їхнє психічне здоров'я.

Малювання - це не просто спосіб відпочинку, а інструмент, завдяки якому можна позбутися депресії, або запобігти їй. Дослідження в Science Direct у 2014 році показали, що малювання може змінити структуру мозку. Люди, які часто малюють, мають більш сірої речовини на певних ділянках мозку.

Вчені і арт терапевти доводять існування зв'язку між регулярними заняттями та розвитком малюків. Ще на початку двадцятого століття філософом Жоржом Анрі Люке було доведено, що дитина створює малюнок не просто, а в результаті порівняння багатьох образів, пошуку асоціацій з реальним світом. Такий хід думок являє собою перехідний період перед логічним мисленням. Таким чином, малювання це чудовий спосіб покращити інтелект дитини.

Вчені провели дослідження серед дошкільнят, контрольна група дітей протягом 8 сеансів займалася з арт терапевтом й показала нижчий рівень стресу й агресії, ніж їх однолітки, які не ходили на заняття.

Мистецтво допомагає підняти настрій, заспокоїтись, підвищити усвідомленість, зменшити больові відчуття. Ці відчуття схожі на відчуття під час медитації. Малюючи ми розвиваємо рефлексію або стресостійкість. Це допомагає нам краще розуміти контекст стосунків. Свої ресурси і можливості в житті. Хочете перевірити – беріть фарби та творіть!

І наостанок хочеться констатувати: «Виживає не найсильніший, а найчутливіший до змін», за словами Чарльза Дарвіна.

Список використаних джерел:

1. Деркач Л.М., Шевяков О.В., Бурлакова І.А. та ін. Когнітивна наука: Навч. посібник.- Київ: Видавничий дім «Кондор». 2021. -320с.
2. Максименко С., Деркач Л., Кіричевська Е. та ін. Психологія когнітивних процесів: науковий посібник/ Національна академія педагогічних наук України, Інститут психології імені Г.С.Костюка. Київ: Видавництво Людила», 2022.-420 с.
3. Скиба М. Освіта ніколи не буде такою, як до війни. <https://osvitoria.media>
4. Olechowski, A.P., Wisnicki, J. (2022). Cognitive War in Ukraine. Polish Political Science Yearbook, <https://doi.org/10.15804/ppsy202259>
5. Kahneman, D. Thinking, Fast and Slow, New York, Farrar, Straus, and Giroux, [cop.2011], pp.18-20.
6. Dichotomy of the «Clip Thinking» Phenomenon Available at: <https://www.researchgate.net>.
7. Ключові компонентності для життя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.butivtsi-school.edukit.km.ua/nush/>
8. Ранкова зустріч: що це і навіщо [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nus.org.ua/articles/rankova-zustrich-shho-tse-i-navishho/>
9. Три простих правила про те, як жити в умовах війни: неймовірний метод Франкла [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.rbc.ua/rus/stylar/tri-prostyh-pravila-tom-zhit-usloviyah-voyny-1654797261.html>
10. Pochepptsov, G. Cognitive Attacks in Russian Hybrid Warfare. Information and Security: An International Journal, Vol.41, 2018, pp.37-43, doi:10.11610/iaij.4103.
11. Song, Y., Vermunt, J. A Comparative Study of Learning Patterns of Secondary School, High School and College Students. Stud.Educ.Evaluation 2021, 68,100958, doi:10.1016/j.stueduc.2020.100958

Transliteration of References:

1. Derkach L.M., Sheviakov O.V., Burlakova I.A. ta in. (2021). Kohnityvna nauka: Navch.posibnyk. Kyiv: Vydavnychiy dim «Kondor». 2021. 320s.
2. Maksymenko S., Derkach L., Kyrchevska E. ta in. (2022). Psykholohiia kohnityvnykh protsesiv: naukovyi posibnyk/ Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy, Instytut psykholohii imeni H.S. Kostiuks. Kyiv: Vydavnytstvo Liudmyla». 420 s.
3. Skyba M. Osvita nikoly ne bude takoiu, yak do viiny. <https://osvitoria.media>
4. Olechowski, A.P., Wisnicki, J. (2022). Cognitive War in Ukraine. Polish Political Science Yearbook, <https://doi.org/10.15804/ppsy202259>
5. Kahneman, D. Thinking. (2011). Fast and Slow, New York, Farrar, Straus, and Giroux, [cop.2011], pp.18-20.

6. Dichotomy of the «Clip Thinking» Phenomenon. Available at: <https://www.researchgate.net>.
7. Kliuchovi komponentnosti dlia zhyttia [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.butivtsi-school.edukit.km.ua/nush/>
8. Rankova zustrich: shcho tse i navishcho [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://nus.org.ua/articles/rankova-zustrich-shho-tse-i-navishho/>
9. Try prostykh pravyla pro te, yak zhyty v umovakh viiny: neimovirnyi metod Frankla [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.rbc.ua/rus/stylertri-prostykh-pravila-tom-zhit-usloviyah-voyny-1654797261.html>
10. Pocheptsov, G. (2018). Cognitive Attacks in Russian Hybrid Warfare. Information and Security: An International Journal, Vol.41, 2018, pp.37-43, DOI:10.11610/iaij.4103.
11. Song, Y., Vermunt, J.A. (2021). Comparative Study of Learning Patterns of Secondary School, High School and College Students. Stud.Educ. Evaluation. 68,100958, DOI:10.1016/j.stueduc.2020.100958

Отримано 08.02.2023
Рецензовано 18.02.2023
Доопрацьовану версію отримано 23.02.2023
Прийнято до друку 28.02.2023

DERKACH L.M.

Doctor of Psychological Sciences, Professor of the Department of Psychology,
Dnipro Humanities University, Dnipro, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-0638-6210>
E-mail: lydia48@i.ua

MOROZ L.V.

Master Program' Student, Department of Psychology, Dnipro Humanitarian
University, Dnipro, Ukraine

PRIMARY SCHOOL OF UKRAINE IN CONDITIONS OF COGNITIVE WAR: SEARCH FOR NEW IDEAS (FROM INSIGHT TO TECHNOLOGY)*

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.03>

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953
ISSN 2959-1961
<https://osvita.eeipsy.org>
<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.04>

ЖИТОВА О.П.,

доктор біологічних наук,
професор, факультет лісового
господарства та екології,
Поліський національний університет,
м. Житомир, Україна

БУТУЗОВА Л.П.,

кандидат психологічних наук, доцент,
соціально-психологічний факультет,
Житомирський державний
університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна

СТАН ПСИХОЕМОЦІЙНОГО ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

ZHYTOVA O.P., BUTUZOVA L.P. **The state of psycho-emotional health of students in distance learning conditions.** *The indicators of psycho-emotional health of students, their emotional states during distance learning were analyzed. Evaluation of the relationship between well-being and psycho-emotional states of students was carried out. It has been established that most students in the process of distance learning show signs of fatigue, which are closely related to states of anxiety, frustration and aggressiveness. Deterioration of the well-being of students during distance learning was noted, which is reflected in physiological (fatigue, sleep disturbances, satisfaction with sexual relations, pain in the eyes, migraines and headaches) and psycho-emotional symptoms (mood swings, irritability and a sense of hopelessness). It is shown that the most important signs of exhaustion of students' vital forces in the conditions of distance learning are: emotional overstrain, lack of contacts, technical problems, disturbed balance of study and rest, sensitivity to environmental influences. It was found that the majority of students are well aware of the organization of the educational process, and distance learning can act as both a mobilizing and a destabilizing factor.*

Keywords: distance learning, vital forces, institution of higher education (HEI), psycho-emotional health of students, psycho-emotional states (anxiety, frustration, aggressiveness, rigidity), well-being.

ЖИТОВА О.П., БУТУЗОВА Л.П. Стан психоемоційного здоров'я студентів в умовах дистанційного навчання.

Проаналізовано показники психоемоційного здоров'я студентів, їх емоційні стани під час дистанційного навчання. Здійснено оцінювання взаємозв'язку самопочуття та психоемоційних станів студентів. Встановлено, що у більшості студентів у процесі дистанційного навчання відмічаються ознаки перевтоми, які тісно пов'язані зі станами тривожності, фрустрованості та агресивності. Відмічено погіршення самопочуття студентів під час дистанційного навчання, яке відображається у фізіологічній (втома, порушення сну, задоволеність статевими стосунками, больові відчуття в очах, мігрень та головний біль) та психоемоційній симптоматиці (коливання настрою, дратівливість та відчуття безвиході). Показано, що найголовнішими ознаками виснаження життєвих сил студентів в умовах дистанційного навчання є: емоційне перенапруження, нестача контактів, технічні проблеми, порушений баланс навчання та відпочинку, чутливість до навколишніх впливів. З'ясовано, що більшість студентів добре обізнані з організацією освітнього процесу, а дистанційна форма навчання може виступати як мобілізуючим, так і дестабілізуючим фактором.

Ключові слова: дистанційне навчання, життєві сили, заклад вищої освіти (ЗВО), психоемоційне здоров'я студентів, психоемоційні стани (тривожність, фрустрованість, агресивність, ригідність), самопочуття.

Актуальність. Епідеміологічна ситуація у світі та воєнний стан в Україні поставили сучасну систему освіти перед необхідністю подолання суб'єктами навчального процесу адаптаційного стресу в умовах вимушеного переходу на дистанційні форми навчання. Водночас, посилення кризи адаптації молоді супроводжується зростанням тривоги через перманентно зростаючий інформаційний тиск, загрози життю через військову агресію, що стало джерелом додаткового стресу для студента, який має додатково ще й початкові зобов'язання.

Сьогодні, за умов пандемії COVID-19 – глобальної проблеми XXI ст., спостерігається тенденція до суттєвого зростання кількості нервових розладів, а також розладів психіки і поведінки сучасної людини, що обумовлено складними умовами середовища її проживання на тлі соціальних, медичних, економічних викликів суспільства. Пандемія коронавірусу привертає увагу не лише медичних працівників, але й освітян, що пояснюється негативним впливом її

на освітній процес, суттєво змінивши умови навчального процесу в закладах освіти через тривалу соціальну ізоляцію. Під час карантинних обмежень студенти перейшли на дистанційну форму навчання, за якої вони здобувають знання насамперед в умовах віртуального спілкування з викладачами за допомогою сучасних інформаційно-комунікативних технологій, комп'ютерних систем таких як «Moodle», «Zoom» [9]. Internet, онлайн-контакти відіграють значну роль в процесі міжособистісного спілкування серед студентів. Однак, політичні та соціальні зміни, а також нові умови навчання спричиняють низку психоемоційних розладів, внутрішньо-особистісних конфліктів і, як наслідок, призводять до погіршення емоційного самопочуття студентської молоді [9]. Це, звісно, може надмірно стимулювати діяльність нервової системи, підвищувати стан стресового напруження та призводити до погіршення психоемоційного здоров'я особистості. Отже, дослідження психоемоційного профілю студентів в умовах дистанційного навчання та його відображення у стані здоров'я є актуальним. Врахування психоемоційних регуляторів здоров'я дозволить оптимізувати процес адаптації студентів до мінливих умов дистанційного навчання та покращить їх ментальне благополуччя.

Мета роботи полягала в дослідженні психоемоційного самопочуття студентів, наявності у них життєвої виснаженості та окремих соматичних порушень здоров'я під час дистанційної форми навчання за умов карантину COVID-19.

Організація та методи дослідження. В дослідженні було використано теоретичні, емпіричні та статистичні методи дослідження. До психодіагностичного комплексу увійшли методи: тестування (тест ступеню виснаженості життєвих сил А. Аппелса, опитувальник «Самооцінка психічних станів» Г. Айзенка), анкетування (в т.ч.скринінг самопочуття студентів та самооцінки мігренозного болю). Для виявлення значущих взаємозв'язків показників психоемоційного здоров'я студентів використано метод кореляційного лінійного аналізу Пірсона. Вибірку склали 34 студента (30 юнаків і 4 дівчини), віком 20-21 рік, денної форми навчання закладу вищої освіти (ЗВО). Критерієм формування вибірки була добровільність участі та наявність досвіду дистанційної та традиційної форм навчання участі в навчальному процесі.

Результати досліджень. Сучасні освітянські реалії породили чимало дискусій з приводу ефективності та впливів (позитивних/негативних) вимушених дистанційних форм навчання. Швидка зміна стереотипів стосунків викладачів та студентів ЗВО зумовила розмаїття викликів стосовно пристосування до нових умов навчання та ризиків для здоров'я. Очевидно, що чимало аспектів організації та проведення дистанційного навчання призвели до розширення можливостей, набуття нового досвіду та посилення особистісного потенціалу викладачів та студентів. Втім, окремі умови вимушеного переходу

на дистанційні форми навчання у ЗВО суттєво вплинули на зміну способу життя студентів, що стало предикторами дистресу в учбовому процесі та погіршення їх психоемоційного та соматичного здоров'я.

За сучасних умов досить важливою проблемою є адаптація студента до навчального навантаження. Навчальна робота в ЗВО є одним з найнапруженіших видів діяльності в інтелектуальному та емоційному аспектах. Слід відзначити зростання вимог до якості знань студентів, їх практичних професійних компетенцій [10]. У зв'язку з цим стан студентів постійно змінюється, що може призвести до зниження їх розумової діяльності, розвитку хронічної втоми, і як наслідок – до формування «емоційного вигорання», подальшої демотивації щодо обраної ними професії [12, 13]. Високий рівень напруження навчального процесу знижує рівень якості життя, негативно позначається на загальному стані здоров'я та академічній успішності [11, 14].

Як відомо, психоемоційне, ментальне здоров'я значною мірою визначається характером життєвої енергії, відповідного психоемоційного стану організму, рівня втоми, які сприятимуть чи перешкоджатимуть стресостійкості студентства.

Нами було здійснено оцінку ступеню виснаження життєвих сил, загрози наростання тривоги та можливості самоконтролю власних станів студентами під час дистанційного навчання (тест А. Аппелса) [1]. З'ясовано, що переважна більшість студентів (біля 53 %) мають середній рівень виснаження їх життєвих сил та наявність окремих ознак перевтоми. Стресове навантаження для них буває високим. Вони потребують відновлення своїх сил шляхом вмілого поєднання відпочинку та навчання, їм рекомендується не допускати подальшого перенапруження. Незначна частка опитаної студентської молоді (близько 9 %) мають надто високий рівень перевтоми, їх життєві сили знаходяться у критичному стані. Це може бути свідченням інтенсивного стресового навантаження на них, вони потребують повноцінного відпочинку. Таким чином можемо констатувати, що більше половини опитаних студентів, які навчаються на дистанційній формі навчання мають ознаки перевтоми, виснаження життєвих сил, а отже, й проблеми з психоемоційним здоров'ям. Щодо решти респондентів (близько 38%), то вони мають низький ризик виснаження та перевтоми, не вказують на наявність у власному стані ознак надмірного перевантаження, швидше мають гарний продуктивний стан.

Цим же студентам було запропоновано здійснити порівняльну суб'єктивну оцінку свого стану не лише на даний момент часу (в період вимушеної ізоляції та переходу на дистанційну форму), але й ретроспективно оцінити (пригадати) свій психоемоційний стан здоров'я у період їх традиційного аудиторного навчання в ЗВО (рис. 1). Як видно з отриманих даних, студенти переважно нижче оцінюють власну перевтому та виснаженість в період аудитор-

ного навчання: майже 59% респондентів не пригадали ознак надмірної втоми та виснаженості. Втім, 38% опитаних все ж вказали на присутність напруженості та ознаки виснаження і при традиційному навчанні. У одного студента (2,9%), за його суб'єктивним спогадом, було присутнє стресове перевантаження з високим ризиком виснаження.

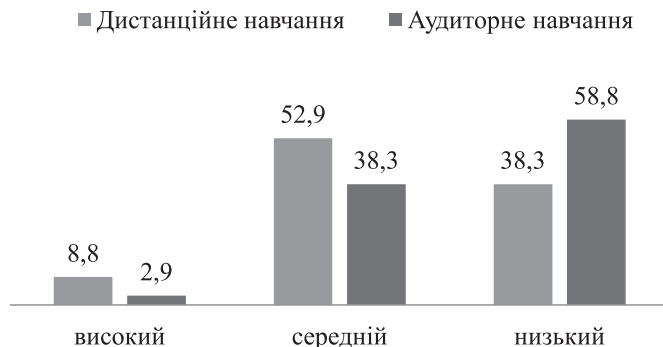

Рис.1. Порівняльна оцінка студентами ризику перевтоми та виснаження в умовах дистанційного та аудиторного навчання (у %).

Покомпонентний аналіз симптоматики перевтоми та рівня життєвих сил засвідчив її неоднозначний частотний розподіл. Також по-різному представлена вираженість фізіологічної (відчуття втоми, порушення сну, задоволеність статевими стосунками) та психоемоційної симптоматики (коливання настрою, дратівливість та відчуття безвиході) (Рис. 2).

Рис. 2. Вираженість фізіологічних та емоційних патернів ризику виснаження студентів в умовах дистанційного навчання

Значна частина респондентів (42,9%) під час навчання, в умовах дії карантинних обмежень, мають відчуття стомленості та виснаженості, відчувають млявість та брак сил, навіть після сну. На порушення сну вказало 47,1% опитаних, які фіксують проблеми з засинанням та його переривчатістю. На погіршення задоволеності своїми статевими стосунками вказали 5,9% опитаних, при цьому решта 94,1% висловили сумніви щодо розуміння зміни свого стану цього психофізіологічного аспекту. Втім, зниження сексуальної енергії (лібідо), як зазначалося вище, може бути опосередкованою ознакою перевантаженості та виснаженості. Втім не виключаємо, що відповідь на це питання, через його інтимність, могла викликати у студентів суб'єктивне трактування його сутності. Щодо психоемоційних компонентів оцінки ризику виснаження студентів, то погіршення настрою та дратівливість відмітили у себе 50% респондентів, тоді як наявність відчуття безвиході позначили у себе 12,8% опитаних.

Гендерний аналіз психоемоційної виснаженості життєвих сил показав, що ризики виснаження життєвих сил юнаків та дівчат розподіляються приблизно однаково з незначним переважанням високого ризику у дівчат. Так, серед дівчат по 25% опитаних виявилися з високим та середнім ризиком перевтоми, тоді як серед хлопців переважав середній рівень виснаження життєвих сил (високий – 6,7%, середній – 56,7%, низький – 36,7%). Ми пояснюємо ці дані вищою емоційністю юнок [3], порівняно з юнаками, а відтак очевидним виступає припущення, що й порушення психоемоційної регуляції навчальної діяльності у них також виявлятиметься виразніше.

Ці дані є свідченням того, що навчальне навантаження в умовах вимушеного переходу на дистанційну форму навчання у поєднанні з іншими факторами стану студента, можуть посилювати психоемоційне та фізичне виснаження студента та погіршувати загалом його життєдіяльність. Втім, ми не виключаємо й впливу на перевтому та виснаження студентської молоді інших внутрішніх та зовнішніх факторів, серед яких не останнє місце посідає психоемоційна складова їх стану (свідченням цьому є наявність ознак перевтоми і у процесі аудиторного навчання у ЗВО). Це, загалом, створює сприятливий фон для загрози здоров'ю молоді в контексті зниження опірних сил організму, погіршення адаптації до різних умов життєдіяльності, зниження якості життя та відчуття емоційного та соціального благополуччя.

Емоційні стани є природними супутниками навчальної діяльності студентів та відображають контекст зв'язку учбових прагнень, цілей та можливостей успішної реалізації цієї діяльності. Вони можуть набувати ознак форм саморегуляції психіки студентів. Психоемоційні стани – це своєрідні стани психіки, що чинять вагомий вплив на життя, діяльність вчинки та поведінку людини. Психоемоційний стан є особливою формою психічного стану з переважанням

емоційного реагування. До емоційних станів у психології відносять: настрої, афекти, стреси, фрустрації і пристрасті [9]. Необхідно відмітити, що перехід на дистанційну форму навчання в умовах карантинних обмежень, зазвичай, характеризуються вимушеним або добровільним зменшенням контактів із зовнішнім світом, зміною способу життя, розірванням соціальних зв'язків, тобто певним зростанням ізоляції. За даними А. В. Кічук [4], в умовах карантинних обмежень через пандемію COVID-19 у студентів відмічали погіршення психоемоційного здоров'я, зміну емоційних переживань юнаків і дівчат.

Припускаючи ймовірність неволодіння та/чи недоступність технічного забезпечення для участі студентів у дистанційному навчанні, як потенційного чиннику підвищення тривожного стану, ми у анкетному опитуванні поцікавилися у студентів їх забезпеченістю комп'ютером та можливостями їх доступу до процесу дистанційного навчання. З проведеного опитування стало відомо, що (97,1%) студентів мають комп'ютер вдома. Більшість респондентів (94,1%) показали високий рівень обізнаності щодо якості організації освітнього процесу з використанням технологій дистанційного навчання. З'ясовано, що для більшості студентів (85,3%) зручним є використання платформи Zoom для проведення онлайн-занять. Проте 55,9% респондентів зазначили, що мають періодичні труднощі з доступом до Інтернету. Таким чином можемо констатувати, що фактор відсутності доступу до технічного забезпечення може певною мірою посилювати тривогу через раптове або тимчасове потрапляння у ситуацію невизначеності в умовах дистанційного навчання.

Втім дистанційна форма навчання може виступати і як мобілізуючий фактор, що стимулює студентів до прояву всіх своїх можливостей, насамперед, щодо пошуку нових можливостей здобуття знань та прояву гнучкості, адаптивності та власних особистісних якостей. Відомо, що стресогенні життєві та навчальні ситуації швидше і краще опановують ті студенти, які ліпше і досить швидко можуть регулювати свій емоційний стан [5, 8]. Важливою є необхідність мати достатній запас енергії та силу волі для вирішення складних проблем – це одна з умов опору стресу. Втім вираженість окремих психічних станів у даний момент часу може стати на заваді опірності стресу студенту та сприяти підсиленню перевтоми, виснаженню, невротизації та посиленню тривожної симптоматики.

Психоемоційне здоров'я студента та його здатність ефективно здійснювати учбову діяльність (в контексті стресостійкості) значною мірою опосередковується такими емоційними станами як тривожність, фрустрованість, агресивність та ригідність [3]. Тривожність може проявлятися у підвищенні градусу та тривалості переживання тривоги, страху, невизначеності та провокувати схильність до залежностей (переїдання, потягу до солодкого, вживання алкоголю тощо). Фрустрація виявляється у неприємному переживанні

невідповідності бажань можливостям, неможливості (реальної чи уявної) досягнення поставленої студентом мети. У поєднанні з агресивністю, зростанням вербальних та невербальних реакцій гніву, це суттєво може вплинути на деструктивну поведінку людини. Ригідність виявляється у неготовності людини до життєвих змін у відповідності до ситуаційних вимог, зниженій пластичності та відчутті обмеженості щодо рішень життєвих проблем [3].

Отримані нами результати порівняльного аналізу різних психічних станів у студентів у період дистанційного навчання виявилися переважно співзвучними з даними, наведеними у дослідженні А. В. Кічук [4]. Так, тривожність опитаних студентів виявилася вираженою переважно на середньому рівні (61,8%), та характеризується ситуативністю вияву. Однак більше ніж у чверті респондентів (26,4%) фіксувався стійкий підвищений рівень тривоги, хвилювання щодо загроз, побоювань (реальних чи уявних).

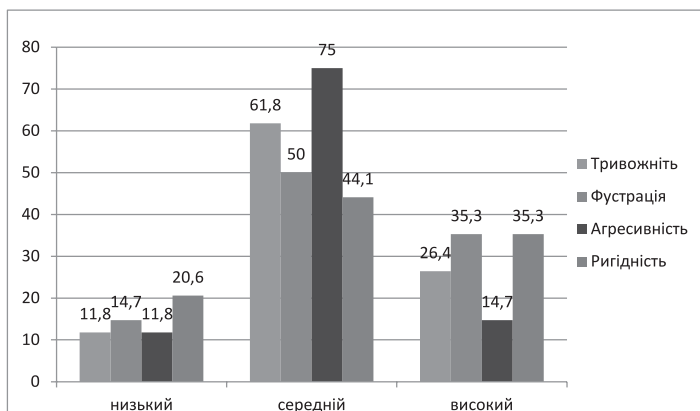

Рис.3. Рівень вияву психічних станів у студентів

Водночас у 11,8% опитаних студентів зафіксовано низький рівень тривожності, що є свідченням їх емоційного благополуччя та внутрішнього спокою.

Аналіз рівня вираженості *фрустрації* показав, що у 35,3 % студентів діагностовано її високий рівень. Вони відчують розчарування, що обумовлено, на наш погляд, незадоволенням якоїсь актуальної потреби. Така фрустрація у третини респондентів може бути загальним свідченням незадоволеності потреби у соціальній комунікації в умовах посилення ізоляції, карантинних обмежень. У 50 % респондентів виявлено середній рівень фрустрації, тоді як 14,7% студентів мають низький її рівень і є стійкими до невдач та навчальних труднощів. Тобто, фактично 85% студентів у період перебування на дистан-

ційному навчанні відчувають сильний чи епізодичний емоційний стан розчарування через незадоволеність або неможливість задовольнити якусь із своїх актуальних потреб або досягти поставленої цілі. Потенційно такий емоційний стан не сприятиме ефективності навчальної діяльності, погіршує розумову працездатність, позначається на психоемоційному здоров'ї студентів.

Щодо рівня *агресивності*, то у 11,8% студентів діагностовано низький її рівень: вони не проявляють ворожості, є спокійними і стриманими. Однак у значної кількості опитаних (73,5%) виявлено середній, а у 14,7% осіб високий рівні агресивності. Саме такі студенти найчастіше відчувають надмірний гнів і злість (хоча б з певною повторюваною епізодичністю). Вони найменше здатні до емоційної саморегуляції, можуть завдавати шкоду іншим або вдаватися до саморуйнівної поведінки (аутоагресії).

Встановлено, що у 20,6% респондентів виявлено низький рівень *ригідності*, що свідчить про їх емоційну гнучкість, здатність до відносно легкого пристосування до оновлених, змінених умов виконання навчальних завдань. У 44,1% студентів діагностовано середній рівень ригідності, що вказує на повільність поведінкових зміни, почуттів, уявлень, навіть якщо вони продиктовані реальними обставинами та потребують швидкого реагування. Високий рівень ригідності 35,3% опитаних характеризує їх нездатність або великі труднощі змінювати власну програму діяльності в умовах, які потребують таких змін.

З метою пошуку взаємозв'язку між рівнем виснаженості студентів, їх стану перевами та типових для них емоційних станів (тривожності, фрустрованості, агресивності та ригідності) нами було використано метод кореляційного лінійного аналізу Пірсона, який застосовний до вибірок більше 30 осіб [2].

Встановлено прямий тісний взаємозв'язок між станом виснаженості життєвих сил студентів та їх станами тривожності ($r=0,57$, при $p \leq 0,01$), та агресивності ($r=0,38$, при $p \leq 0,05$). Це свідчить про те, що рівень виснаженості життєвих сил напряду зростає із загостренням таких емоційних станів як тривожність та агресивність. На рівні тенденції проявив себе й прямий зв'язок рівня перевами та фрустрованості студентів ($r=0,31$, при $p \leq 0,1$), втім цей зв'язок виявився статистично недостовірним. Не було зафіксовано достовірного кореляційного зв'язку між виснаженістю життєвих сил та ригідністю у студентів, втім її середні значення тяжіють до зростання. Таким чином бачимо, що психоемоційне здоров'я та стан благополуччя студентів в навчальному процесі значною мірою пов'язаний зі станами тривожності, агресивності та фрустрованості.

Варто відмітити, що саме в студентські роки проявляються важливі для майбутнього якості: стійкість, лідерство, сміливість і кмітливність. Самостійне життя студента потребує прийняття самотужки певних рішень – це також

стрес. При цьому може постраждати як ментальний стан, так і фізичний. Під час дії стресу (дистресу) студент схильний до частих простудних захворювань, виникнення тривожних розладів, апатії, небажання вчитися по причині відсутності енергетичного потенціалу. До запропонованої студентам анкети були включені питання, які стосуються їх якості життя, оцінки стану здоров'я та дистанційного навчання, які б розширили дані про їх психоемоційне здоров'я.

Загальну самооцінку стану здоров'я та самопочуття студентів визначали за допомогою питання про самопочуття та стан організму на період дистанційного навчання (метод В.В. Войтенко). З'ясовано, що юнаки краще оцінюють власне самопочуття та вважають свій стан кращим (33,3%), ніж дівчата (25%). Втім, частка задоволених власним самопочуття приблизно однакова як серед юнаків, так і серед юнок, та становить відповідно по половині вибірки – 46,7% та 50%. Серед опитаних дівчат не знайшлося таких, які оцінюють свій стан як «поганий», тоді як серед хлопців один юнак саме так оцінив власний стан здоров'я. Незначною виявилася й частка тих, кому важко оцінити свій стан здоров'я: 16,7% юнаків та 25% дівчат. Загалом, майже половина студентів описує своє загальне самопочуття та стан здоров'я як «задовільний» – 47,1% та гарний (32,4%). Ці дані, зважаючи на молодий вік респондентів, можуть підтверджувати відсутність великої кількості захворюваності у студентської молоді.

Щодо ризику ймовірного зниження рухової активності, то важливо було дізнатися у студентів про цілеспрямовані заняття фізкультурою вдома та їх частоту. Найбільша частка відповідей припала на варіант «інколи» (52,9%). Сумарна частка відповідей «щодня» і «часто» становить 60% (32,4%). Тобто бачимо, що студентська молодь розуміє важливість фізичної активності для себе та активно використовує цілеспрямовані фізичні вправи, хоч і з різною частотою.

У період дистанційного навчання значна частина часу студентів проходить за комп'ютерами, що може призводити до ймовірного виникнення різноманітних захворювань. Так, при використанні комп'ютера найбільшому ризику піддаються органи зору, скелетно-м'язова система, центральна нервова система (ЦНС), репродуктивні органи та ін. [7]. Зокрема, на користувачів комп'ютерної техніки впливає цілий комплекс чинників малої інтенсивності, негативна дія яких буде проявлятися поступово та приховано [7].

Студентам було запропонована відповісти на ряд запитань, які дозволяють з'ясувати тривалість часу, що проводиться за комп'ютером, відчуття «піску» під повіками, болю очних ямок і лобу при роботі за комп'ютером, перерв під час роботи за комп'ютером, дотримання окремих вимог безпеки. В середньому час, який проводять студенти за комп'ютером під час дистанційного навчання, коливався в межах від 5 до 17 год. На відчуття болю в очах

скаржилися 23,5% опитаних, на його нечасту появу – близько 65%. Відчуття «піску під повіками» відмітили у себе «інколи» 44,1% та «часто» – 14,7% респондентів.

В комплексній характеристиці самопочуття студентів під час дистанційного навчання було проведено оцінку стану здоров'я на рахунок наявності мігренозного та головного болю. Для цього було використано скрінінговий опитувальник самооцінки для виявлення мігренозного та головного болю [6]. У результаті анкетування встановлено, що мігренозний головний біль (мігрень) супроводжує 8,9 % студентів (від загальної кількості опитаних) під час роботи за комп'ютером. Втім, 58,8% студентів головний біль обмежував їх здатність до повноцінного навчання в дистанційному форматі хоча б один раз. Необхідно відмітити, що саме мігренозний біль було виявлено тільки у дівчат. Дискомфорт і порушення сприйняття навчального матеріалу відчували 50% респондентів по причині головного болю, тоді як у решти, (41,2%) його не було. Отримані дані свідчать про наявність головного болю у значної кількості студентів що, на наш погляд, відображається на якості сприйняття навчального матеріалу.

Отже, результати дослідження свідчать, що дистанційна форма навчання може виступати як мобілізуючим, так і дестабілізуючим фактором. Встановлено погіршення стану психоемоційного здоров'я студентів, підвищення їх емоційної збудливості, надмірну чутливість, тривожність, агресивність та фрустрованість при відносно обмеженій здатності швидко переорієнтовувати діяльність. Ці переживання можуть бути пов'язані, на наш погляд, як і безпосередніми предикторами дистресу (можливість віртуального підтримання стосунків із однокласниками, недостатність підтримки та розуміння викладачів, рівень розуміння, успішність/неуспішність навчання тощо), так і опосередкованими чинниками (загальним токсичним інфопливом ЗМІ в умовах обмеженого виходу з дому, тривалістю перебування за монітором, загостренням стану невизначеності тощо).

Список використаних джерел:

1. Безпека життєдіяльності та основи охорони праці / О. М. Торубара, Ю. М. Ковбаса, В. М. Ребенок, А. М. Леонов, Ю. М. Лопатка. Чернігів : ЧНПУ ім. Т. Г. Шевченка, 2012. 157 с.
2. Боснюк В. Ф. Математичні методи в психології : курс лекцій. Харків : НУЦЗУ, 2020. 141 с.
3. Кириленко Т. С. Психологія: емоційна сфера особистості : навч. посібник. Київ : Либідь, 2007. 256 с.
4. Кічук А. В. Деякі особливості змін у психоемоційному здоров'ї студентів та факторів, які їх обумовлюють при карантинних обмеженнях. Теоретичні

- і прикладні проблеми психології. 2020. № 3(53), т. 3. С. 5–18.
5. Кічук А. В. Особистісні особливості психоемоційного здоров'я студентів : монографія. Ізмаїл : СМІЛ, 2020. 268 с.
 6. Мігрень. URL: <https://mozok.ua/migren/testy/item/2753-skrinngovij-oprituvalnik-golovnij-bl-chi-mgren> (дата звернення: 25.11.2021).
 7. Голінько В. І., Віконникові М. Ю., Лебедев Я. Я. Охорона праці в галузі інформаційних технологій : навч. посібник / М-во освіти і науки України, Нац. гірн. ун-т. Дніпропетровськ : НГУ, 2015. 246 с.
 8. Чебикін О. Я. Емоційна регуляція пізнавальної діяльності: концепція, механізми, умови. Психологія і суспільство. 2017. № 3. С. 86–103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psis_2017_3_9 (дата звернення: 14.12.2021).
 9. Шпак М. М. Психоемоційний стан студентів в умовах дистанційного навчання. Наук. вісник Херсонського державного ун-ту. 2021. Вип. 4. С. 115–121.
 10. Gregoet A. Stress and academic performance in dental students: the role of coping strategies and examination-related self-efficacy. Journal of dental education. 2016. Vol. 80(2). P. 165–172.
 11. Cohen S., Williamson G. Perceived stress in a probability sample of the United States. The social psychology of health : 4th Claremont symposium on applied social psychology: Papers. Newbury Park, CA : Sage Publications, 1988. P. 31-67.
 12. Anxiety and depression among medical students : A cross -sectional study / N. A. Jadoon et al. The Journal of the Pakistan Medical Association. 2010. Vol. 60(8). P. 699-702.
 13. Qamar K., Khan N. S., Kiana B. M. R. Factors associated with stress among medical students. The Journal of the Pakistan Medical Association. 2015. Vol. 65(7). P. 753–755.
 14. A study of depression and anxiety, general health, and academic performance in the cohorts of veterinary medical students across the first three semesters of veterinary school / A. M. Resisbig et al. The Journal of Veterinary Medical Education. 2012. Vol. 39(4). P. 341–358.

Transliteration of References:

1. Torubara, O.M., Kovbasa, Yu.M., Rebenok, V.M., Leonov, A.M. & Lopatka, Yu.M. (2012). Bezpeka zhyttiedialnosti ta osnovy okhorony pratsi [Life safety and basics of labor protection]. Chernihiv : ChNPU im. T. H. Shevchenka, 157 s.
2. Bosniuk, V.F. (2020). Matematychni metody v psykholohii [Mathematical methods in psychology]. Kharkiv : NUTsZU, 141 s.
3. Kyrylenko, T.S. (2007). Psykholohiia: emotsiina sfera osobystosti [Psychology: emotional sphere of personality]. Kyiv : Lybid, 256 s.
4. Kichuk, A.V. (2020). Deiaki osoblyvosti zmin u psykhoemotsiinomu zdorovi

- studentiv ta faktoriv, yaki yikh obumovliuiut pry karantynnykh obmezheniakh [Some features of changes in the psycho-emotional health of students and the factors that determine them under quarantine restrictions]. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii*, № 3(53), vol. 3, P. 5–18.
5. Kichuk, A.V. (2020). Osobystisni osoblyvosti psykhoemotsiinoho zdorovia studentiv [Personal features of psycho-emotional health of students]. *Izmail : SMIL*, 268 s.
6. Mihren [Migraine]. URL: <https://mozok.ua/migren/testy/item/2753-skrinngovij-opituvalnik-golovnij-bl-chi-mgren> (дата звернення: 28.11.2021).
7. Holinko, V.I., Vikonnykovi, M.Yu. & Lebediev, Ya.Ya. (2015). Okhorona pratsi v haluzi informatsiinykh tekhnolohii [Labor protection in the field of information technologies]. Dnipropetrovsk : NHU, 246 s.
8. Chebykin, O.Ya. (2017). Emotsiina rehuliatsiia piznavalnoi diialnosti: kontseptsii, mekhanizmy, umovy [Emotional regulation of cognitive activity: concept, mechanisms, conditions]. *Psykholohiia i suspilstvo*, № 3, P. 86–103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psis_2017_3_9 (дата звернення: 14.12.2021).
9. Shpak, M.M. (2021). Psykhoemotsiinyi stan studentiv v umovakh dystantsiinoho navchannia [Psychoemotional state of students in distance learning conditions]. *Nauk. visnyk Khersonskoho derzhavnoho un-tu*, issue 4, P. 115–121.
10. Gregoet, A. (2016). Stress and academic performance in dental students: the role of coping strategies and examination-related self-efficacy. *Journal of dental education*, Vol. 80(2), P. 165–172.
11. Cohen, S. & Williamson, G. (1988). Perceived stress in a probability sample of the United States. *The social psychology of health : 4th Claremont symposium on applied social psychology: Papers*. Newbury Park, CA : Sage Publications, pp. 31-67.
12. Jadoon, N.A. et al. (2010). Anxiety and depression among medical students : A cross -sectional study. *The Journal of the Pakistan Medical Association*, Vol. 60(8), P. 699–702.
13. Qamar, K., Khan, N.S. & Kiana, B.M.R. (2015). Factors associated with stress among medical students. *The Journal of the Pakistan Medical Association*, Vol. 65(7), P. 753–755.
14. Resisbig, A.M. et al. (2012). A study of depression and anxiety, general health, and academic performance in the cohorts of veterinary medical students across the first three semesters of veterinary school. *The Journal of Veterinary Medical Education*, Vol. 39(4), P. 341–358.

Отримано 11.02.2023
Рецензовано 22.02.2023
Доопрацьовану версію отримано 25.02.2023
Прийнято до друку 27.02.2023

ZHYTOVA O.P.

Doctor of Biological Sciences, Professor, Faculty of Forestry and Ecology, Polissia National University, Zhytomyr, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-2572-4163>
E-mail: elmi1969@meta.ua

BUTUZOVA L.P.

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Social and Psychological Faculty, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-2112-5211>
E-mail: lorabutuzova@gmail.com

STATE OF PSYCHO-EMOTIONAL HEALTH OF STUDENTS IN THE CONDITIONS OF DISTANCE EDUCATION*

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.04>

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

www.osvita.eeipsy.org

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.05>

КАЛАШНИК К.В.,

PhD, асистент кафедри

інфекційних хвороб

ФУРИК О.О.,

кандидат медичних наук,

доцент кафедри інфекційних хвороб

РЯБОКОНЬ О.В.,

доктор медичних наук,

професор, завідувач кафедри

інфекційних хвороб

РЯБОКОНЬ Ю.Ю.,

доктор медичних наук,

професор кафедри дитячих

інфекційних хвороб,

декан Факультету післядипломної

освіти ЗДМУ

РОМАНОВА К.Б.,

керівник «Міжкафедрального

тренінгового центру»,

Запорізький державний медичний

університет, м. Запоріжжя, Україна

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ВІРТУАЛЬНОГО ПАЦІЄНТА НА КАФЕДРІ ІНФЕКЦІЙНИХ ХВОРОБ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

KALASHNYK K.V., FURYK O.O., RYABOKONY O.V., RYABOKONY YU.YU., ROMANOVA K.B. **Practical aspects of using a virtual patient at the Department of Infectious Diseases during martial law.** *With the onset of the COVID-19 pandemic and the introduction of martial law in Ukraine, there was a need for a wider implementation of remote technologies for continuing education. This especially affected students of higher medical institutions due to the impossibility of learning practical skills at the patient's bedside. At the Zaporizhia State Medical University, the rectorate made a decision to introduce a virtual patient into the education course. BodyInteract™ is a large complex of medical scenarios from various disciplines and has shown its effectiveness in developing practical skills in students.*
Keywords: remote technologies, virtual patient, education under martial law.

КАЛАШНИК К.В., ФУРИК О.О., РЯБОКОНЬ О.В., РЯБОКОНЬ Ю.Ю., РОМАНОВА К.Б. **Практичні аспекти використання віртуального пацієнта на кафедрі інфекційних хвороб у період воєнного стану.** З початком пандемії COVID-19 та впровадженню воєнного стану в Україні виникла необхідність більш широкого впровадження дистанційних технологій для продовження освіти. Особливо це торкнулось здобувачів освіти вищих медичних закладів через неможливість навчання практичним навичкам біля ліжка пацієнта. У Запорізькому державному медичному університеті ректоратом було прийнято рішення про впровадження віртуального пацієнта у курс освіти. BodyInteract™ є великим комплексом медичних сценаріїв з різних дисциплін та показав свою ефективність в напрацюванні практичних навичок у здобувачів освіти.

Ключові слова: дистанційні технології, віртуальний пацієнт, освіта в умовах воєнного стану.

В умовах карантинних обмежень, що були обумовлені COVID-19, та під час започаткованого воєнного стану в Україні організація якісного освітнього процесу без хмарних технологій не постає можливим, а вибір освітньої дистанційної технології не має відрізнятися від традиційного. Так, на кафедрі інфекційних хвороб Запорізького державного медичного університету (ЗДМУ) співробітники у якості інструменту для проведення як лекцій, так і практичних занять, засвоїли засоби MS Forms та MS Teams пакету Office 365 для реалізації змішаної форми навчання з повною візуалізацією у синхронному онлайн режимі [1, 2]. Проте, зросла необхідність у пошуку та опануванні засобів для напрацювання практичних навичок на клінічних кафедрах.

У навчанні студентів медичних закладів та медсестр у світі давно використовують моделювання на манекені де можна відпрацювати різні сценарії розвитку хвороби, попрактикуватися у маніпуляціях (наприклад, встановлення катетерів, внутрішньовенні ін'єкції, об'єктивний огляд та інші) [3]. Проте, такий тип тренувань виявив цілий ряд недоліків. Наприклад, неможливість навчання одночасно великої кількості студентів, велике навантаження на час роботи викладача, низька доступність до манекену-симулятора у будь-який час, неможливість багаторазово пройти визначений сценарій і також висока вартість такого манекену для навчального або медичного закладу [4]. Впровадження роботи із віртуальним пацієнтом нівелює вказані недоліки [6, 7].

Створена компанія BodyInteract™ була у 2008 році [5] з метою поширення технологій клінічної освіти по всьому світу та запобігання медичних поми-

лок серед студентів та медичного персоналу при роботі із пацієнтами. Однак, особливу актуальність в Україні ця технологія отримала саме у 2020 році із початком пандемії COVID-19.

На сьогодні напрацьований великий досвід з результатами навчання із використанням віртуальних пацієнтів (в тому числі і BodyInteract™) як серед медсестр, так і серед студентів-лікарів. У Португалії [8] було проведено дослідження серед медсестр де порівнювали якість роботи із віртуальним пацієнтом та з манекеном. Результати засвоєння практичних навичок оцінювалися перед, одразу після симуляцій маніпуляцій та через 2 місяці потому. Було з'ясовано, що медсестри, що практикувалися на віртуальному пацієнті статистично краще засвоїли знання за оцінкою на час закінчення симуляції та через 2 місяці, ніж ті, що працювали із манекеном. В Китаї [9] проводили навчання медсестр на віртуальному пацієнті з використанням шолому віртуальної реальності. Студенти практикувалися у методології встановленні катетеру Фалея, а саме як очистити зону встановлення, використання змазки для катетеру, надування балону та видалення. Усі ці етапи транслювалися на екран шолому та попереджали, якщо студент припускався помилки. Контрольна група не мала доступу до шолому віртуальної реальності із програмою. В результаті було виявлено, що успішність виконання цієї маніпуляції була значно вища в експериментальній групі, що працювала із віртуальною симуляцією у шоломі. Таким чином, використання методів віртуального пацієнта є ефективним та на часі у сучасних методах викладання по всьому світу.

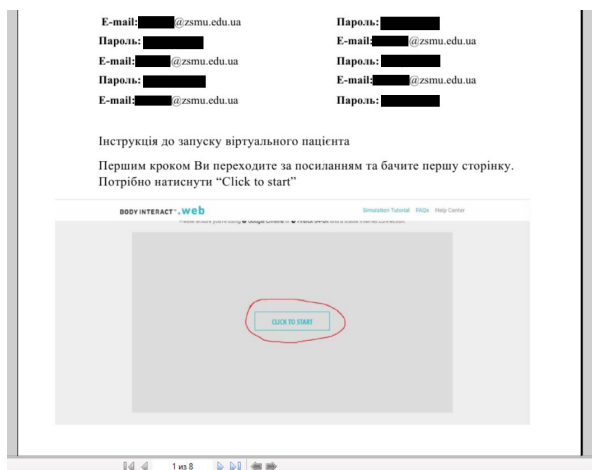

Рисунок 1. Детальна інструкцію по онлайн доступу до віртуального пацієнта (логіни та паролі закриті з метою збереження комерційної таємниці)

Можливість працювати з інтерактивним симуляційним обладнанням - BodyInteract™ з доступом в онлайн режимі й вдосконалювати клінічне мислення у безпечних, як для реальних пацієнтів, так і для здобувачів освіти, умовах, є у Запорізькому державному медичному університеті на базі міжкафедрального тренінгового центру. Так, на кафедрі Інфекційних хвороб ЗДМУ кожна група студентів та лікарів-інтернів, курсантів у складі команди MS Teams отримує невелику інструкцію (рис. 1) де вказані логіни та паролі для входу у симуляцію по вказаному посиланню (<https://web.BodyInteract™.com/WebGL/>). Така сама інструкція була переведена на англійську мову для роботи із англомовними студентами.

Дані для входу кафедра щороку отримує через запит у керівника «Міжкафедрального тренінгового центру ЗДМУ» який супроводжує цей тип роботи. В інструкції покроково та у скріншотах продемонстровано як саме зайти у програму, налаштувати її під себе (змінити мову інтерфейсу, одиниці виміру для деяких показників тощо), що підвищує якість взаємодії. Наприклад, за замовчуванням у програмі одиниці виміру рівню глюкози крові відображаються у міліграмах на децилітр, що є стандартним для закордонних лікарів та незвичним для вітчизняних.

Після усіх попередніх налаштувань, студент потрапляє до вкладення де може побачити перелік пацієнтів із різним рівнем складності перебігу захворювання (рис. 2).

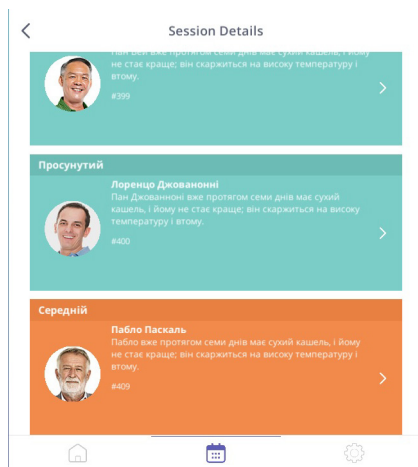

Рисунок 2. Картки віртуальних пацієнтів з COVID-19 та різним рівнем складності.

Після запуску самого сценарію, студент бачить перед собою хворого (рис. 3) та ряд маніпуляцій, що можна застосувати щодо нього.

Рисунок 3. Приклад початку роботи із віртуальним пацієнтом.

Наприклад, за допомогою вкладки «Діалоги» можна детально зібрати анамнез хвороби, анамнез життя, епідеміологічний анамнез та з'ясувати чи є у пацієнта алергії на препарати. Провести «Фізикальний огляд» (рис. 4) за системами: дихальна, кровообіг, порушення функцій, анамнез. Вже на цьому етапі студент має скласти враження про те у якому стані перед ним зараз пацієнт та почати призначати «Аналізи» для з'ясування змін в організмі хворого та проводити «Втручання» для покращення та нормалізації цих змін. У вкладці Препарати («Medication») можна знайти велику кількість різних категорій препаратів. На «Advanced» рівнях складності таких категорій 23, але згідно сценарію далеко не всі препарати використовуються для даного пацієнта. Наприклад, щоб дізнатися, що саме потрібно вводити хворому на коронавірусну хворобу, студентам пропонується перед початком симуляції ознайомитися з актуальним наказом лікування COVID-19 в Україні [10]. Як демонструє практичний досвід із роботою з віртуальним пацієнтом, більша частина офіційних рекомендацій співпадає із закладеними у сценарії.

Фізикальний огляд... Категорії	Medication Категорії	Втручання Категорії
A - Дихальні шляхи	Analgesics	Вентиляція - механічна
B - Дихання	Anesthetics	Дефібриляція
C - Кровообіг	Anti-inflammatories	ЕКМО
D - Порушення функцій	Antiarrhythmics	Замісна ниркова терапія
E - Анамнез	Antibiotics	Засоби індивідуального захисту
Дзвінок Категорії	Anticoagulants	Заходи безпеки
Кардіологія	Antidotes	Кардіоверсія
Лікар відділення інтенсивної терапії	Antiemetics	Катетери та трубки
Органи охорони здоров'я	Antihypertensives	Кисень
Пульмонолог	Antiplatelets	Переливання
Родина пацієнта		

Рисунок 4. Приклади варіантів втручань в різних вкладках на «Advanced» рівні складності пацієнта BodyInteract™.

Технічні проблеми, з якими може стикнутися здобувач освіти на початку роботи із віртуальним пацієнтом:

- проблема із входом до акаунту. Це може бути пов'язано з поганим інтернет з'єднанням (на фоні планових чи екстрених відключень світла; використання VPN), одночасним підключенням декількох студентів за одним логіном/паролем. Це вирішується зміною провайдера або робота у час, коли є світло; вимкнення VPN на девайсі (смартфон чи ноутбук); спроба зайти за іншим логіном та паролем. Ми також попереджаємо студентів, що перший запуск віртуального пацієнта може тривати досить довго (до 10-15 хвилин) та просимо бути терплячими.
- у разі одночасного призначення багатьох аналізів, втручань чи медикаментів, студент може отримати у правому верхньому куті робочого вікна повідомлення «Максимальні результати досягнуті». Це пов'язано із тим, що сценарій має бути покроковий, щоб система зарахувала результат. Єдина рекомендація – робити призначення після отримання результатів попередніх втручань. Деякі студенти, для збільшення кількості одномоментних досліджень у Моніторингу, після першого включення, одразу вимикають моніторинг температури та рівню глюкози крові.

Після завершення роботи із віртуальним пацієнтом (успішно або неуспішно), здобувачем освіти пропонується встановити діагноз, правильність якого впливає на фінальну оцінку і складає приблизно 30% від неї. Після чого від-

кривається вікно брифінгу (рис. 5) де можна подивитися які втручання були першочергові та обов'язкові, а які робити було необов'язково. Ця інформація дозволяє студентові при наступній спробі покращити результат та відпрацювати алгоритм обстеження, діагностики та лікування хворих.

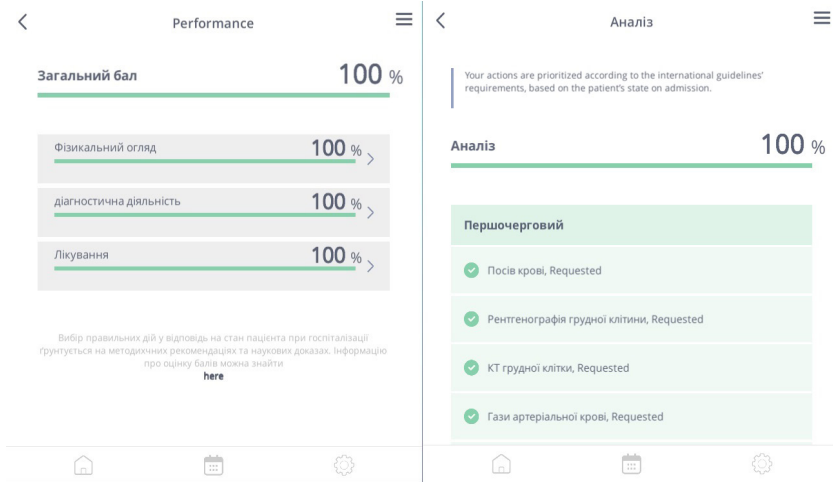

Рисунок 5. Приклад вікна брифінгу після проходження сценарію BodyInteract™ хворого на COVID-19 «Advanced» рівні складності

Впровадження такого типу навчання, на нашу думку, дозволяє змінити роль викладача із «лектора» в «тьютора» у такій рольовій грі, де він може направляти студента на шляху до удосконалення його практичних навичок. Такий підхід дозволяє підвищити зацікавленість студента, який починає задавати більше питань, звертатися за допомогою у складних частинах сценарію, бачити наочно результат своїх призначень та втручань у безпечних умовах для віртуального пацієнта.

Висновки. Організаційні зміни, які відбулися у перед карантинні часи та наразі обумовлені запровадженням воєнним станом потребують впровадження змін у медичній освіті з використанням сучасних інтерактивних технологій при підготовці майбутніх лікарів. Використання BodyInteract™ як інтерактивне стимуляційне обладнання надає можливість в онлайн режимі напрацювати чи удосконалювати знання й навички клінічного мислення у безпечних умовах, як для здобувачів освіти, так і для реальних пацієнтів.

Список використаних джерел:

1. Використання освітніх дистанційних технологій в карантинних умовах COVID-19 / Фурик О.О., Рябоконь О.В., Калашник К.В., Задирака Д.А. // Всеукраїнський науково-практичний журнал «Директор школи, ліцею, гімназії» - Спеціальний тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». № 2 – Том II(87). – С. 336-342.
2. Використання сучасних освітніх технологій на кафедрі інфекційних хвороб / О.О. Фурик, О.В. Рябоконь, К.В. Калашник, Д.А. Задирака, Н.В. Оніщенко // Актуальні питання вищої медичної (фармацевтичної) освіти (в онлайн режимі за допомогою системи Microsoft Teams) : матеріали XVII Всеукраїнської науково-практичної конференції (Тернопіль, 05-06 листопада 2020 р.) / Тернопільський національний медичний університет ім. І.Я. Горбачевського. - Тернопіль: ТНМУ, 2020. – С. 269-271.
3. Liaw, S. Y., Rethans, J.-J., Scherpier, A., & Piyanee, K.-Y. (2011). Rescuing a patient in deteriorating situations (rapids): A simulation-based educational program on recognizing, responding and reporting of physiological signs of deterioration. *Resuscitation*, 82(9), 1224–1230. <https://doi.org/10.1016/j.resuscitation.2011.04.014>
4. Liaw, S. Y., Scherpier, A., Klainin-Yobas, P., & Rethans, J.-J. (2011). A review of educational strategies to improve nurses' roles in recognizing and responding to deteriorating patients. *International Nursing Review*, 58(3), 296–303. <https://doi.org/10.1111/j.1466-7657.2011.00915.x>
5. [https://BodyInteract™.com/our-story/](https://BodyInteractTM.com/our-story/)
6. Haerling, K. A. (2018). Cost-utility analysis of virtual and mannequin-based simulation. *Simulation in Healthcare: The Journal of the Society for Simulation in Healthcare*, 13(1), 33–40. <https://doi.org/10.1097/sih.0000000000000280>
7. Isaza-Restrepo, A., Gómez, M. T., Cifuentes, G., & Argüello, A. (2018). The virtual patient as a learning tool: A mixed quantitative qualitative study. *BMC Medical Education*, 18(1). <https://doi.org/10.1186/s12909-018-1395-8>
8. Padilha, J. M., Machado, P. P., Ribeiro, A. L., & Ramos, J. L. (2018). Clinical Virtual Simulation in Nursing Education. *Clinical Simulation in Nursing*, 15, 13–18. <https://doi.org/10.1016/j.ecns.2017.09.005>
9. Gu, Y., Zou, Z., & Chen, X. (2017). The effects of VSIM for nursing™ as a teaching strategy on fundamentals of Nursing Education in undergraduates. *Clinical Simulation in Nursing*, 13(4), 194–197. <https://doi.org/10.1016/j.ecns.2017.01.005>
10. Протокол «Надання медичної допомоги для лікування коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 22.02.2022 року №358 (https://www.dec.gov.ua/wp-content/uploads/2022/02/2020_762_protokol_covid19.pdf)

Transliteration of References:

1. Vykorystannia osvitenikh dystantsiinykh tekhnolohii v karantynnykh umovakh COVID-19 / Furyk O.O., Riabokon O.V., Kalashnyk. K. V., Zadyraka D.A. // Vseukrainskyi naukovopraktychnyi zhurnal «Dyktor shkoly, litseiu, himnazii» - Spetsialnyi tematychnyi vypusk «Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehtatsii do yevropeiskoho osvithnoho prostoru». № 2 – Tom II(87). – P. 336-342.
2. Vykorystannia suchasnykh osvitenikh tekhnolohii na kafedri infektsiinykh khvorob / Furyk O.O., Riabokon O.V., Kalashnyk. K. V., Zadyraka D.A., Onishchenko N.V. // Aktualni pytannia vyshchoi medychnoi (farmatsevtichnoi) osvity (v onlain rehymy za dopomohoiu systemy Microsoft Teams) : materialy XVII Vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii (Ternopil, 05-06 lystopada 2020 r.) / Ternopilskyi natsionalnyi medychnyi universytet im. I.Ia. Horbachevskoho. - Ternopil: TNMU, 2020. – P. 269-271.
3. Liaw, S. Y., Rethans, J.-J., Scherpbier, A., & Piyanee, K.-Y. (2011). Rescuing a patient in deteriorating situations (rapids): A simulation-based educational program on recognizing, responding and reporting of physiological signs of deterioration. *Resuscitation*, 82(9), 1224–1230. <https://doi.org/10.1016/j.resuscitation.2011.04.014>
4. Liaw, S. Y., Scherpbier, A., Klainin-Yobas, P., & Rethans, J.-J. (2011). A review of educational strategies to improve nurses' roles in recognizing and responding to deteriorating patients. *International Nursing Review*, 58(3), 296–303. <https://doi.org/10.1111/j.1466-7657.2011.00915.x>
5. [https://BodyInteract™.com/our-story/](https://BodyInteractTM.com/our-story/)
6. Haerling, K. A. (2018). Cost-utility analysis of virtual and mannequin-based simulation. *Simulation in Healthcare: The Journal of the Society for Simulation in Healthcare*, 13(1), 33–40. <https://doi.org/10.1097/sih.0000000000000280>
7. Isaza-Restrepo, A., Gómez, M. T., Cifuentes, G., & Argüello, A. (2018). The virtual patient as a learning tool: A mixed quantitative qualitative study. *BMC Medical Education*, 18(1). <https://doi.org/10.1186/s12909-018-1395-8>
8. Padilha, J. M., Machado, P. P., Ribeiro, A. L., & Ramos, J. L. (2018). Clinical Virtual Simulation in Nursing Education. *Clinical Simulation in Nursing*, 15, 13–18. <https://doi.org/10.1016/j.ecns.2017.09.005>
9. Gu, Y., Zou, Z., & Chen, X. (2017). The effects of VSIM for nursing™ as a teaching strategy on fundamentals of Nursing Education in undergraduates. *Clinical Simulation in Nursing*, 13(4), 194–197. <https://doi.org/10.1016/j.ecns.2017.01.005>
10. Protokol «Nadannia medychnoi dopomohy dla likuvannia koronavirusnoi khvorozy (COVID-19)» vid 22.02.2022 roku №358 (https://www.dec.gov.ua/wp-content/uploads/2022/02/2020_762_protokol_covid19.pdf)

Отримано 13.02.2023
Рецензовано 22.02.2023
Доопрацьовану версію отримано 25.02.2023
Прийнято до друку 27.02.2023

KALASHNYK Kyrylo

PhD, Assistant Professor of the Infectious Diseases Department, Zaporizhzhya State Medical University, Zaporizhzhya, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-4532-8953>
E-mail: anopheles@ukr.net

FURYK Olena

PhD, Associate Professor of the Infectious Diseases Department, Zaporizhzhya State Medical University, Zaporizhzhya, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-5196-7698>
E-mail: furyko@i.ua. Phone: 050-532-76-74.

RIABOKON Olena

PhD, DSc, Professor, Head of the Infectious Diseases Department, Zaporizhzhya State Medical University, Zaporizhzhya, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-7394-4649>
E-mail: ryabokonozsmu@ukr.net

RIABOKON Yurii

PhD, DSc, Professor of the Child Infectious Diseases Department,
Dean of the Faculty of Postgraduate Studies, Zaporizhzhya State Medical University, Zaporizhzhya, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-2273-8511>
E-mail: ryabokonozsmu@gmail.com

ROMANOVA Kateryna

Head of the «Interdepartmental Training Center»,
Zaporizhzhya State Medical University, Zaporizhzhya, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0000-1096-5314>
E-mail: zsmusimul@gmail.com

PRACTICAL ASPECTS OF USING A VIRTUAL PATIENT AT THE DEPARTMENT OF INFECTIOUS DISEASES DURING MARTIAL LAW*

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.05>

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953
ISSN 2959-1961
<https://osvita.eeipsy.org>
<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.06>

КОВАЛЬ О.А.,

доктор медичних наук, професор,
кафедра внутрішніх хвороб З,
Дніпровський державний
медичний університет,
м. Дніпро, Україна

ПІДХОДИ ДО ЕФЕКТИВНОГО КОНТРОЛЮ ЗНАЬ СТУДЕНТІВ НА КЛІНІЧНІЙ КАФЕДРІ МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ В УМОВАХ ВІЙНИ

KOVAL O.A. Effectiveness of students' knowledge control at the clinical department of medical university in the conditions of war. *General problems of on-line education of clinical disciplines in medical university in the war conditions, peculiarities and advantages of the main educational electronic platforms are discussed; their simultaneous use with traditional methods of knowledge control feasibility is proven.*

Keywords: *medical education, knowledge control, war conditions.*

КОВАЛЬ О.А. Підходи до ефективного контролю знань студентів на клінічній кафедрі медичного університету в умовах війни. *У статті розглянуто загальні проблеми контролю он-лайн навчання в умовах війни на клінічній кафедрі медичного університету, особливості і переваги відомих електронних навчальних платформ, доведена доцільність їх комплексного використання в поєднанні з традиційними методами контролю знань студентів.*

Ключові слова: *медична освіта, контроль знань, умови війни.*

Епідемія COVID-19, військові дії у країні, як наслідок значна кількість важкохворих, травмованих та поранених вимагають застосування нових принципів та практик у медицині, і, відповідно, трансформації медичної освіти. У військовий час, особливо на території Дніпропетровського регіону, що більший час фігурує як територія бойових дій, питання дистанційного навчання студентів медичних закладів вищої освіти постало вкрай актуально як альтернатива тимчасового призупинення очного навчання, особливо на кафедрах клінічного профілю. Певною мірою в цій перебудові освітнього процесу був врахований досвід періоду пандемії COVID-19, яка стала, хоча й негативним фактором, але і водночас каталізатором нової «онлайн-ери» в

медичній освіті. Сучасні студенти-медики зацікавлені в інноваційних методах навчання, таких, як онлайн-навчання, мережеве навчання, навчання на основі моделювання. Поточна ситуація дає студентам і викладачам унікальну можливість разом створювати та розвивати інноваційні концепції викладання в електронному інформаційному освітньому середовищі з подальшим формуванням професійних компетенцій. Це, в свою чергу, ставить задачі і відповідного модернізованого контролю знань студентів. Всі ці компоненти однаково сприяють реалізації індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів освіти. Онлайн-навчання з різними методами он-лайн контролю забезпечує підвищення гнучкості, воно може мати вирішальне значення з точки зору врахування різноманітності та інклюзивності студентів. Щодо воєного стану, то ми вже переконалися відносно ефективності такої форми навчання для студентів, що перебувають в евакуації, на тимчасово окупованих територіях, поранених/хворих а також студентів – волонтерів та учасників тероборони (особливо на початку війни у березні-травні 2022 р.). Це є також критично значущим для продовження навчання в нашому університеті для бажаючих іноземних студентів, за відсутності дозволу виїзду зі своєї країни для навчання і перебування у країні у воєному стані за їхнім локальним законодавством для студентів з декількох країн. Але на клінічних кафедрах, зокрема терапевтичного профілю, є суттєві елементи медичних освітніх компонент, які здаються непридатними для онлайн-навчання [3], потребують живого контакту з пацієнтом через особисту взаємодію для розвитку клінічних навичок, і отже спрямування зусиль максимального подібного до аналогічних оф-лайн підходів для контролю їх засвоєння.

Вибір платформи, формат завдань і умови контролю – усе це не просто елементи, а система, яка може правильно методично працювати, якщо вона продумана та відпрацьована. Поведінка здобувачів освіти та здатність їх до засвоєння матеріалу, і відповідно результатів контролю, можуть змінюватися. Стрес, в якому перебувають усі жителі України у зв'язку з війною, та наші студенти зокрема, і ми самі, як викладачі, впливає на увагу, пам'ять та, відповідно, обсяг і якість засвоєння навчального матеріалу. Відповідно має суттєве значення для вибору і можливої зміни правил щоденного або проміжного підсумкового контролю конкретність ситуації: вітчизняний або іноземний студент, наявність інтернет зв'язку протягом доби у студента і викладача (укриття, тривалість відсутності електроенергії та зв'язку тощо). Це логічно призводить до висновку використання різних засобів та платформ для оцінювання студентів, їх поєднання за сприятливих умов для вірогідного підтвердження засвоєності матеріалу.

Для вибору методів контролю по-перше треба оглянути і порівняти сервіси, за допомогою яких можна проводити онлайн-контроль, вибрати різні

типи завдань та визначити доцільність їх використання. По-друге, проаналізувати відтворюваність за успішністю різних типів он-лайн контролю у одного й того ж студента, з'ясувати причини можливої значної розбіжності результатів. Співставити різні ступені відтворюваності у студентів однієї групи різних типів контролю, виявити, чи є залежність від складу групи (іноземні, вітчизняні студенти). По-третє, оцінити доцільність щоденного або проміжного комплексного контролю знань студентів на різних електронних платформах.

Як і інші кафедри внутрішньої медицини [2, 3, 4] на кафедрі внутрішньої медицини 3 в ДДМУ освітній процес та оцінку якості засвоєння матеріалу забезпечують основні платформи та допоміжні засоби зв'язку: Moodle, Google Classroom, сервіс відеоконференцій Zoom (на початку переходу на он-лайн освіту в період пандемії), Google Meet (основна платформа для проведення практичних занять для синхронного контролю знань), інші сервіси Google (google диск, електронна пошта), веб-додатки Viber, What's Up та Telegram для негайних повідомлень: зміни часу, тривалості контролю он-лайн в залежності від поточної ситуації в день проведення заняття, відповіді на можливі організаційні питання та пояснення окремим студентам протягом часу контролю в режимі реального часу. Ці телефонні номери з відповідними месенджерами присутні для кожного викладача на сторінці кафедри. Отже, повертаючись до особливостей окремих платформ і доцільності їх використання для комплексного контролю знань. Головною навчальною та позааудиторною платформою контролю знань в ДДМУ є система Moodle (Modular Object Oriented Dynamic Learning Environment) – модульне об'єктно-орієнтоване динамічне навчальне середовище, яке є вільно розповсюджуваною системою управління навчальним контентом. Платформа є основною також в інших великих українських медичних і загальнопрофільних університетах [3, 4]. Це відкрита онлайн-платформа для доступу студентів до інформаційних ресурсів, *проведення моніторингу якості засвоєння знань*. Надає викладачам широкі можливості: кейси тестових завдань, ситуаційних та клінічних задач для самостійної позааудиторної роботи. Елемент курсу «Тести» дозволяє викладачеві розробляти тести з використанням різних типів питань: множинний вибір; вірно/невірно; коротка відповідь; відповідність та ін. Іншою формою контролю на платформі є завдання у вигляді клінічної задачі. Це завдання – форма самостійної позааудиторної роботи студента, результатом якої є створення та завантаження на сервер файлу будь-якого формату або створення тексту безпосередньо в Moodle. Система Moodle дозволяє оперативно перевіряти здані файли чи тексти, коментувати їх. Якщо це дозволено викладачем, кожен студент може здавати файли неодноразово за результатами їх перевірки; це дає можливість оперативно коригувати роботу студента, домагатися повного вирішення навчальної задачі. Питання зберігаються в основі

тестів і можуть повторно використовуватись у різних темах. Можливе редагування налаштувань тесту, зокрема, можна обмежувати кількість спроб проходження тесту, вибирати метод оцінювання, встановлювати ліміт часу на роботу з тестом. Важливою особливістю Moodle є те, що система створює та зберігає портфоліо кожного студента: всі здані роботи, всі оцінки та коментарі викладача до робіт, усі повідомлення у форумі. Тому, для організації ефективної роботи на платформі Moodle необхідно чітко прописувати критерії оцінювання. При оцінюванні роботи студента, якщо оцінка низька, або знижена з якоїсь причини, необхідно давати аргументований коментар до роботи, пояснюючи, за що саме вона знижена. Система дистанційного навчання Moodle дозволяє контролювати відвідуваність, активність студентів, час їх роботи в мережі, містить потужний апарат тестування для організації перевірки знань у студентів [1]. Варто відзначити *необмежений у часі доступ до матеріалів платформи*, а також систему моніторингу, а саме контроль успішності виконання тестових завдань з окремих тем, розділів, модуля вивчення дисциплін, можливість автоматичної їх перевірки. Застосування цієї платформи забезпечує чітку взаємодію між студентом та викладачем. Тому ми використовуємо цю платформу як основний метод позааудиторного контролю якості знань. Але залишається проблемою стовідсоткове охоплення студентів з їхнім індивідуальним об'єктивним оцінюванням. Під час складання онлайн відповіді на платформі студент може використовувати додаткові ресурси для відповіді, користуватися інтернетом для пошуку правильної відповіді, йому можуть допомагати сторонні особи, яких викладач не бачить, оскільки час на вирішення тестів є регламентованим, а на вирішення клінічної задачі/завдань не є обмеженим. На ці труднощі посилається і наші колеги з клінічної кафедри терапевтичного профілю в Харківському університеті ім. Н.В. Каразіна [3]. Для додаткового синхронного контролю знань для семінарських занять, що підсумовують певний розділ внутрішніх хвороб (кардіологія, ревматологія, пульмонологія і тп), а також додаткового модульного контролю (цикл навчання охоплює 2 навчальних модулі), ми протестували додаткове використання певної кількості інших, але подібних тестових завдань, що можуть бути як присутні, так і не присутні на основній освітній платформі Moodle, яка доступна студентам повсякчас. Для досягнення цілей комплексного контролю знань за розділами і загальним освітнім модулями ми (за пропозицією ас. кафедри О.В.Смол'янової) ми частково використали ряд функцій платформи освітнього ресурсу GOOGLE CLASSROOM (<https://classroom.google.com>) – безкоштовного веб-сервісу. Google Classroom забезпечує користувачів універсальним робочим апаратом, має зручний інтерфейс для створення й керування навчальними курсами та можливості, необхідні учасникам освітнього процесу [5]. Сервіс має необхідний функціонал для комунікації, постановки

завдань і організації тестування. Для наших цілей було важливо мати додатковий періодичний контроль саме для іноземних студентів, щоб уникнути непорозумінь в он-лайн комунікації (віддалений зв'язок, особливості вимови, стресовий стан викладача – періодична необхідність фрагментації занять з боку викладача через обстріли, відсутність світла та зв'язку), але зберегти притаманну синхронній комунікації швидкість і точність оцінки знань без сторонніх впливів навколишнього середовища студентів. Сервіс надає можливість створювати, перевіряти та оцінювати студентів у режимі реального часу, до того ж індивідуально щоразу підбраного відповідно до прийнятної для всіх студентів у групі конкретної години початку тестування (так, наші групи іноземних за умов воєнного часу є збірними і складаються зі студентів 6-7 часових поясів). Це, до речі, утруднює і майже зводить нанівець і несанкціоновану міжстуденську «допомогу», яка за бажанням може більш активно існувати в умовах постійної доступності тестових завдань і клінічних задач для контролю окремих навчальних тем. Створення та контроль над виконанням завдань (Google Classroom створює і поширює копії завдань, створених викладачем, серед усіх студентів, записаних у клас, при цьому викладач має можливість спостерігати за виконанням або усіх завдань одночасно або окремого завдання за потреби) підсилює індивідуальну спрямованість освітньої траєкторії для конкретної групи в залежності від рівня її базисної підготовки і додає цінну інформацію до рівня виконання однакових для всіх студентів курсу завдань за освітньою платформою Moodle.

Отже, аналіз можливостей Google Classroom довів його ефективність і можливість використання у процесі організації дистанційного контролю в умовах війни. Веб-сервіс зручний у використанні, модернізує взаємодію учасників освітнього процесу та розширює рамки традиційних освітніх методів. Ще однією перевагою є можливість використання і смартфона за потреби.

Проводячи контроль засвоєння знань матеріалу теми на практичних онлайн-заняттях, ми також застосовуємо щоденно традиційні методи, наприклад усний контроль, у вигляді формулювання стандартних запитань і нестандартних запитань та оригінальних завдань.

Щоденним є також тестовий контроль-вирішення тестів до кожної теми в Moodle з відповідною фіксацією результату його складання на платформі і в журналах (звичайному та електронному). Але більшу увагу серед прийомів опитування для компенсації відсутності прямого контакту з хворим додають зроблені індивідуальні коментарі до вирішених за темою клінічних задач. Досвід показує, що, як правило, достатність часу для їх вирішення і детальної відповіді на всі питання щодо патогенезу, диференційної діагностики, подальшого обстеження, стандартів лікування хворого та прогнозу сприяє формуванню серед групи студентів під час підготовки неформальних малих груп з

лідером, основним виконавцем, та інших студентів, більшою мірою реципієнтів запропонованих рішень. Це не є позитивним, але часто неминучим з точки зору загальної психології явищем. Але і його можливо скерувати на додаткову користь активного формування клінічного мислення, чого найбільше бракує в режимі он-лайн освіти за відсутності безпосереднього контакту з хворим. Визначаючи неформального лідера групи/груп рішень за результатами попереднього спілкування і усних опросів, ми формуємо уявний консиліум, де, як годиться, запитуємо спочатку простих “лікарів”, які не є неформальними лідерами групи з поясненням свого рішення – як правило, не більше 2-3-х осіб, а потім вже неформальний лідер підсумовує точку зору всієї малої групи. У разі більш складних клінічних випадків (для конкретної групи студентів) таких груп часто більше, ніж одна. І процедура повторяється і з нею. Це далі наближує обговорення клінічного випадку від віртуального до “реального” консиліума фахівців. Остаточні підсумки обов’язково робить викладач, підкреслюючи, які клінічні ознаки випадку, додаткові дані були неоцінені/переоцінені студентами під час роботи над випадком, чи був виконаний вітчизняний/міжнародний стандарт (останній є обов’язковим для занять з іноземними групами студентів) діагностики та лікування, і, як “take home message” алгоритм його правильного виконання. Це обговорення в залежності від особливостей конкретного клінічного випадку несе з собою можливість задати окремі питання доповідачам, що стосуються соціальних питань, можливих психологічних нюансів роботи з хворим, підсилити рівень емпатії студентів до хворого у склавшихся умовах клінічного розбору уявного хворого і подальшого перенесення отриманих навичок на роботу з реальним хворим в умовах воєного стану.

Важливою умовою загальної ефективності запропонованих методів комбінованого контролю знань студентів є її відповідність мотивації студентів і аналіз цього розділу навчального процесу в інших медичних університетах України, які також працюють в умовах воєного стану, але різної інтенсивності бойових дій і загроз в окремих регіонах.

Так, при анонімному он-лайн опитуванні у Полтавському ДМУ серед 142 здобувачів освіти 4-6 курсів, що проходило у період воєного стану [4], 57,7% зазначили, що їм важко зосередитися на навчанні. Як було нами зазначено вище, окрім суто умов психологічного дистресу, 21,8% відмітили труднощі у зв’язку з доступом до Інтернету. Відкрите опитування наших студентів (56 осіб) виявило цю причину за аналогічний період часу у 18,5%, іноземні студенти посилалися на погану якість зв’язку (більшою мірою з одночасним відео).

Іншим аспектом успішного запровадження комплексного контролю знань студентів під час он-лайн освіти, це її відповідність мотивації студентів [6]. Так, в тому ж опитуванні [4] 60% студентів дуже зважують на отриману

оцінку. В нашому опитуванні цей показник є співставним для українських студентів, і дещо вищим для іноземних (72%). Увагу мотивації студентів поділяють викладачі і в інших медичних ВНЗ [6]. Це ще раз підкреслює необхідність всебічної та об'єктивної оцінки знань студентів за умов певної обмеженості викладання клінічних дисциплін, зокрема терапії, в он-лайн режимі. Також використання різних ресурсів не лише урізноманітнює формат опитування, але й відволікає вітчизняних студентів від напруги та переживання і водночас залучає іноземних студентів до більш активного засвоєння знань. Ще одним аспектом такого різноманітного оцінювання є менша присутність прямого синхронного опитування, що більшістю студентів і за звичайних умов навчання подекуди сприймається як різновид “психологічного пресінгу”, хоча є повністю відповідним цілям навчання і спонукає студента концентруватися в режимі реального часу, наближаючи до подальших умов повсякденної клінічної практики. Використання різноманітних електронних платформ оцінки більше відповідає умовам практично постійного дистресу, коли доцільним є певний перегляд об'ємів роботи та рівня і глибини мислення студента, на що зважають і колеги [1, 6]. Ще однією важливою загальною рисою процесу он-лайн навчання є його монотонність та напруженість, на що зважає значна кількість студентів. Вони відмічають більше напруження слуху, зору, статичне напруження (постійна робота за комп'ютером, тулуб перебуває у постійній позі), що є причиною більшої загальної стомлюваності. Це відноситься і до викладачів, створюючи передумови для зниження якості синхронного оцінювання знань студентів під час опиту і ще раз підкреслює важливість додачі різних електронних платформ оцінювання. Таким чином, поєднання різних електронних сервісів контролю: Moodle, Google Classroom (Google document) – це створення власного індивідуалізованого профілю контролю засвоєння знань студентами поряд зі стандартним синхронним опитуванням, яке дозволяє розширити умови для формування достатньо успішних професійних компетенцій і на клінічній кафедрі терапевтичного профілю, незважаючи на постійний дистрес у обох сторін навчального процесу (і студента, і викладача) і періодичну фрагментарність занять в умовах тривалих повітряних тривог та нестабільності електропостачання та зв'язку.

Список використаних джерел:

1. Ільюк І. А., Постовітенко К.П., Коробко О.А. Місце мотивації до навчання в сучасній медичній освіті // Освітній процес в умовах воєнного стану в Україні : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 3 травня – 13 червня 2022 року. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022.- ISBN 978-617-554-001-5. – 504 с. - С. 170-177.
2. Савка Ю.М., Сливка Я.І. Досвід використання інформаційних освітніх

- технологій в організації навчального процесу студентів медичних спеціальностей //Освітній процес в умовах воєнного стану в Україні : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 3 травня – 13 червня 2022 року. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022.- ISBN 978-617-554-001-5. – 504 с.-388-391.
3. Салун О.О., Гайдукова О.О., Ніколенко Є.Я. Проблеми дистанційного навчання в період пандемії COVID-19 //ISSN: 2313-6693 (Print),. 2313-2396 (Online). Сайт: <https://periodicals.karazin.ua/medicine>. E-mail: journal.medicine@karazin ... С. 86-90.
 4. Скрипник І.М., Приходько Н.П., Шапошник О.А. (2022). Медична освіта в умовах війни: досвід Полтавського державного медичного університету// Медична освіта. N3. Р. 60-64.
 5. Розвод Е.В. Використання сервісу Google Classroom у процесі навчання: дистанційний формат взаємодії суб'єктів освітньої діяльності // Освітній процес в умовах воєнного стану в Україні: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 3 травня – 13 червня 2022 року. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. ISBN 978-617-554-001-5. 504 с. С. 382-385
 6. Череватенко І. М. Взаємодія студентів та викладачів в умовах воєнного стану в Україні // Освітній процес в умовах воєнного стану в Україні: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 3 травня – 13 червня 2022 року. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. ISBN 978-617-554-001-5. 504 с. С. 462-464.

Transliteration of References:

1. Iliuk I.A., Postovitenko K.P., Korobko O.A. (2022). Mistse motyvatsii do navchannia v suchasni medychnii osviti // Osvitnii protses v umovakh voiennoho stanu v Ukraini: materialy vseukrainskoho naukovopedahohichnoho pidvyshchennia kvalifikatsii, 3 travnia – 13 chervnia 2022 roku. Odesa : Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2022. ISBN 978-617-554-001-5. 504 p. p. 170-177.
2. Savka Yu.M., Slyvka Ya.I. (2022). Dosvid vykorystannia informatsiinykh osvitnikh tekhnolohii v orhanizatsii navchalnoho protsesu studentiv medychnykh spetsialnosti // Osvitnii protses v umovakh voiennoho stanu v Ukraini: materialy vseukrainskoho naukovopedahohichnoho pidvyshchennia kvalifikatsii, 3 travnia - 13 chervnia 2022 roku. Odesa: Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2022. ISBN 978-617-554-001-5. 504 с. С. 388-391.
3. Salun O.O., Haidukova O.O., Nikolienko Ye.Ya. Problemy dystantsiinoho navchannia v period pandemii COVID-19// ISSN: 2313-6693 (Print),. 2313-2396 (Online). Сайт: <https://periodicals.karazin.ua/medicine>. E-mail: journal.medicine@karazin.

- medicine@karazin. С. 86-90.
4. Skrypnyk I.M., Prykhodko N.P., Shaposhnyk O.A. Medychna osvita v umovakh viiny: dosvid Poltavskoho derzhavnoho medychnoho universytetu // Medychna osvita. 2022. N3. P. 60-64.
 5. Rozvod E.V. (2022). Vykorystannia servisu google slassroom u protsesi navchannia: dystantsiinyi format vzaiemodii subiektiv osvitnoi diialnosti // Osvitnii protses v umovakh voiennoho stanu v Ukraini: materialy vseukrainskoho naukovo-pedahohichnoho pidvyshchennia kvalifikatsii, 3 travnia – 13 chervnia 2022 roku. Odesa: Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2022.- ISBN 978-617-554-001-5. 504 с. С. 382-385.
 6. Cherevatenko I.M. (2022). Vzaiemodiia studentiv ta vykladachiv v umovakh voiennoho stanu v ukraini // Osvitnii protses v umovakh voiennoho stanu v Ukraini: materialy vseukrainskoho naukovo-pedahohichnoho pidvyshchennia kvalifikatsii, 3 travnia – 13 chervnia 2022 roku. Odesa: Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2022. ISBN 978-617-554-001-5. 504 с. С. 462-464.

Отримано 11.02.2023
Рецензовано 22.02.2023
Допрацьовану версію отримано 25.02.2023
Прийнято до друку 27.02.2023

KOVAL Olena

Doctor of Medical Sciences, Professor, Professor at the Chair of Internal Medicine
3, Dnipro State Medical University (DSMU), Dnipro, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-0776-0603>
E-mail: koval_olena@ukr.net

EFFECTIVENESS OF STUDENTS' KNOWLEDGE CONTROL AT THE CLINICAL DEPARTMENT OF MEDICAL UNIVERSITY IN THE CONDITIONS OF WAR*

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.06>

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

www.osvita.eeipsy.org

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.07>

КОЗЬОЛКІН О.А.,

доктор медичних наук, професор,
завідувач кафедри неврології,
Запорізький державний медичний
університет, м. Запоріжжя, Україна

МЕДВЕДКОВА С.О.,

доктор медичних наук, професор,
професор кафедри терапії, кардіології
та неврології, Факультет
післядипломної освіти, Запорізький
державний медичний університет,
м. Запоріжжя, Україна

ДРОНОВА А.О.,

асистент, кафедра неврології,
Запорізький державний медичний
університет,
м. Запоріжжя, Україна

ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ДИСТАНЦІЙНИХ ФОРМ НАВЧАННЯ У ВИКЛАДАННІ НЕВРОЛОГІЇ ЛІКАРЯМ- ІНТЕРНАМ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

KOZYOLKIN O.A., MEDVEDKOVA S.O., DRONOVA A.O. The experience of using remote forms of education in teaching neurology to intern doctors under martial law conditions. The article presents the results of the practical use of remote forms of education in the process of training neurologist interns during war-time. Features, advantages and prospects of their wider application in the training of medical interns are shown.

Keywords: remote forms of education, neurology, training in an internship, martial law.

КОЗЬОЛКІН О.А., МЕДВЕДКОВА С.О., ДРОНОВА А.О. Досвід застосування дистанційних форм навчання у викладанні неврології лікарям-інтернам в умовах військового стану. У статті наведені результати практичного використання дистанційних форм навчання в процесі підготовки лікарів-інтернів неврологів під час військового стану. Показані

особливості, переваги та перспективи їх більш широкого застосування в підготовці лікарів-інтернів.

Ключові слова: дистанційні форми навчання, неврологія, навчання в інтернатурі, військовий стан

Актуальність. На кафедрі неврології Запорізького державного медичного університету під час військового стану дистанційне навчання лікарів-інтернів набуло важливого значення. Дистанційне навчання – це цілеспрямований учбовий процес, заснований на інтерактивній взаємодії тих, хто навчає і тих, що навчаються між собою і з засобами навчання [1, 2].

В даний час дистанційні форми навчання все ширше впроваджуються на етапах післядипломної освіти, зокрема лікарів-інтернів неврологів [3, 4, 5], і особливо це актуально під час військового стану. Обмеження використання дистанційного навчання в медичних ВУЗах обумовлені специфікою майбутньої професії і необхідністю практичного відпрацювання навичок і вмінь [6, 7, 8]. Безумовно, що навчання лікаря-інтерна невролога практичним навичкам вимагає безпосереднього очного контакту і необхідності реалізації зв'язків між викладачем та тим, хто навчається, і лікарем-інтерном і пацієнтом [9, 10]. Однак теоретична підготовка і вправи в прийнятті рішень, шляхом вирішення ситуаційних завдань, можуть проходити і в дистанційній формі [11, 12].

Дистанційні форми навчання (ДФН) можуть і здатні інтенсифікувати теоретичну підготовку лікарів-інтернів неврологів [13]. Впровадження інноваційних підходів на основі ДФН в освітній процес створює умови для взаємодії викладача та лікаря-інтерна між собою на відстані, що відображає всі властиві навчальному процесу компоненти (цілі, завдання, методи і засоби навчання), що реалізуються за допомогою інтернет технологій [14, 15].

Результати власного досвіду і аналіз. На кафедрі неврології ЗДМУ важливою частиною дистанційного навчання є читання лекцій, проведення практичний і семінарських занять в on-line режимі з використанням програми Teams від Microsoft Office 365 згідно плану підготовки лікарів-інтернів неврологів і розкладу.

Проведення ДФН з використанням додатку Teams від Microsoft Office 365 має певні особливості та переваги. Під час створення команди у додатку Teams викладач має можливість обрати який саме тип команди він планує створити. Для роботи з лікарями-інтернами необхідно було обрати варіант «Клас», який дозволяє викладачу створювати та надсилати завдання, які повинні виконувати лікарі-інтерни. Під час роботи з лікарями-інтернами дуже зручно, що у програмі є можливість додати до групи не одного, а декількох викладачів (зі збереженням можливостей адміністратора чи без них), адже

нерідко різні форми або теми занять викладаються різними спеціалістами. Також можливі динамічні зміни у складі групи.

У додатку Teams від Microsoft Office 365 є можливість проведення різних форм занять: як відео-лекцій, -практичних занять, -консультацій, так і різних форм письмового контролю знань.

Під час проведення письмового контролю лікарями-інтернам неврологами надавалися «Завдання» (з або без шаблону) при виконанні якого лікар-інтерн повинен чи створити та надіслати викладачу документ MS Office Word або ж заповнити шаблон документу та також повернути викладачу. У такому варіанті завдання викладачу було зручно виділити помилки, написати коментарі до відповіді лікаря-інтерна невролога безпосередньо у самій роботі, які відразу побачить сам лікар-інтерн після повернення йому роботи з виставленою оцінкою.

Іншим варіантом надання завдань є створення «Тесту» у додатку «Forms» від Microsoft Office 365. На цій платформі викладач створював завдання з питаннями, які включали як тести різного типу – варіанту *вибір* (з однією правильною відповіддю чи з декількома) або ж тести з відкритою відповіддю (також є можливість задати коротке слово відповідь, яка буде розпізнаватися як вірне, або ж довгу відповідь, яку викладач повинен перевіряти самостійно). В усіх випадках викладач мав можливість налаштувати яку саме кількість балів отримає лікар-інтерн невролог за правильну відповідь на кожне окреме запитання в залежності від його складності та значущості.

Слід зазначити також, що під час роботи з тестовими завданнями, які створені у додатку «Forms» викладач мав можливість не просто послідовно перевірити роботи лікарів-інтернів чи продивитись результати автоматичної перевірки, а й провести аналіз цих робіт. Так, викладач мав можливість порівняти відповіді всіх лікарів-інтернів на кожне окреме запитання з «відкритою відповіддю», що може дозволити виявити систематичні помилки, або ж недобросовісність лікарів-інтернів під час написання роботи (плагіат) тощо. У разі необхідності з'ясувати певні питання у відповіді або при наявності неточностей, викладач може надати коментар до окремого питання у формі та повернути роботу лікарю-інтерну, після чого він може надати уточнення або пояснення. При оцінюванні робіт лікарів-інтернів неврологів з тестами типу *вибір* викладачу у «Forms» надається статистичний аналіз кожного тесту – який відсоток студентів надав правильну відповідь, які варіанти відповіді обирались найчастіше тощо. Викладач за результатами перевірки мав можливість оцінити, які саме теми чи окремі аспекти викликали найбільше складнощів у лікарів-інтернів, що залишилося незрозумілим у темі, а також можливість оцінити валідність тестів.

Ще одним зручним аспектом роботи у «Teams» було те, що під час створення завдань (assignments) викладач мав можливість керувати термінами, за які студент повинен виконати завдання. Наприклад, викладач давав творче завдання, яке лікар-інтерн мав виконати впродовж 2-5 днів, або ж навпаки, тестове завдання з чіткою обмеженою терміном виконання, з розрахунку 1 тест – 1 хвилина. Під час призначення, крім того, у додатку «Forms» відображається час, який лікар-інтерн витратив на виконання завдання. Також викладач мав можливість регулювати, чи всім у групі буде надіслано завдання, чи окремим лікарям-інтернам неврологам. Також додаток передбачає корегування призначення завдання для нових членів команди у випадку зміни складу групи, в тому числі якщо термін завдання вже закінчився.

Зручним у додатку є формування автоматичного журналу оцінок групи, в який системою вносяться усі результати призначених завдань, що дозволяло викладачу оцінити загалом роботу лікаря-інтерна впродовж всього періоду навчання.

Однією з переваг відео-конференцій саме у застосунку MS Teams є можливість не тільки використання заздалегідь підготовлених презентацій та наочних матеріалів для проведення лекційних, практичних та семінарських занять, але і можливість інтерактивної «демонстрації екрану» викладача під час проведення заняття та використання «дошки». Це робить заняття з лікарями-інтернами більш гнучким, полегшує відповіді на запитання лікарів-інтернів та розширює можливості викладача під час заняття. Також використання цього сервісу чудово поєднується з відпрацюванням практичних навичок у інтерактивних системах на кшталт віртуального пацієнту «BodyInteract», коли у системі відео-конференції у MS Teams лікар-інтерн може виконати дії під контролем викладача з подальшим обговоренням помилок.

Нами також проводяться онлайн консультації лікарів інтернів, де викладач обговорює індивідуально конкретні питання по темі, що вивчається, що виникли у студента. Крім цього, ми використовуємо й інші форми дистанційного навчання у вигляді відеолекцій, текстового документа та презентацій; методична розробка для самостійної підготовки у вигляді навчально-методичного посібника з кожної конкретної теми практичного заняття або семінару, що повністю розкриває тему, що вивчається; основна та додаткова література з теми, що вивчається, з сучасними літературними джерелами вітчизняних та зарубіжних авторів; авторські матеріали в електронному вигляді (статті, підручники, періодичні матеріали та ін.). Всі матеріали представлені на сайті кафедри та відкриті для вільного доступу.

Також зручним сервісом під час роботи у Teams від Microsoft Office 365 є наявність вкладення «Файл», яке надає можливість завантажити необхід-

ний навчальний матеріал безпосередньо до команди та полегшує пошук їх для лікарів-інтернів.

Ще однією корисною можливістю у застосунку є створення власних вкладень, які потрібні викладачу на різних етапах навчання. Це може бути окрема таблиця MS Excel, в якій викладач може надати розклад занять чи інші графіки та динамічно їх змінювати без необхідності кожного разу оновлювати документ для інших учасників класу. Всі інші учасники можуть бачити зміни, а також, при наданні доступу від викладача, вносити власні.

З метою індивідуального підходу до теоретичної підготовки лікарів-інтернів на кафедрі неврології також використовуються певні форми дистанційного навчання. Це подання інформаційних матеріалів в електронному вигляді за тематикою, що вивчається, відповідно до програми підготовки (методичні та навчально-методичні посібники, методичні вказівки, інформаційні матеріали, законодавчі та нормативні документи, що регламентують діяльність неврологічної служби тощо). Також розробка викладачем тематики для самостійної підготовки рефератів (у вигляді текстових чи презентаційних матеріалів) з подальшою перевіркою та обговоренням на семінарських заняттях. Індивідуальні текстові варіативні контрольні завдання на окремі теми («Мозкові інсульти», «Демієлінізуючі захворювання нервової системи», «Захворювання периферичної нервової системи», «Вертеброгенні захворювання» та ін.) з розсилкою на адреси MS Teams лікарів-інтернів з подальшою їх перевіркою та підбиттям підсумків. Крім того, інтерактивні синхронні (on-line) лекції з тематики, що вивчається, на базі професійного інтернет-ресурсу. Асинхронні вебінар-лекції та дистанційні майстер-класи за допомогою MS Teams. Також проводиться тестування та вирішення ситуаційних задач з актуальних проблем неврології з використанням MS Teams.

Слід зазначити, що дистанційна форма навчання є особливо актуальною для теоретичної підготовки тих інтернів-неврологів, які проходять практичну частину навчання на базах лікувально-профілактичних закладів поза містом Запоріжжя. Для цієї категорії інтернів відповідно до програми проходження практики індивідуально розробляються теми підготовки рефератів. За допомогою пошти MS Teams щотижня викладачем-куратором проводиться перевірка надісланих робіт з подальшим їх обговоренням та рецензуванням. Як показує наш досвід, такий підхід до теоретичної підготовки лікарів-інтернів неврологів дозволяє забезпечити їхню якісну підготовку, індивідуалізувати освітній процес, а також дисциплінує та організує їх роботу під час перебування на лікувальних базах практично.

Висновки. Практичний досвід застосування дистанційного навчання лікарів інтернів-неврологів на кафедрі неврології ЗДМУ свідчить про безперечні

переваги та позитивні його можливості. Дистанційне навчання демонструє свою гнучкість за допомогою вмілого поєднання його форм: без присутності викладача у разі освоєння теоретичної частини теми, з частковою присутністю викладача під час проведення практичних та семінарських занять паралельно із традиційними методами навчання.

Навчання з використанням сучасних програмних та технічних засобів забезпечує високу ефективність та наочність представленого матеріалу. Модернізація освітнього процесу за рахунок додаткових електронних освітніх ресурсів, які можуть бути використані в очному навчальному процесі, дозволяє відповідати статусу ВНЗ та кафедри сучасним вимогам інформатизації в освітньому процесі.

Список використаних джерел:

1. Barsuk J.H. Simulation-based education with mastery learning improves residents' lumbar puncture skills / J.H. Barsuk, E.R. Cohen, T. Caprio, W.C. McGaghie, T. Simuni, D.B. Wayne // *Neurology*. - 2012. - Jul 10. -V. 79(2). - P. 132-137. - doi: 10.1212/WNL.0b013e31825dd39d.
2. Chhetri SK. E-learning in neurology education: Principles opportunities and challenges in combating neurophobia. *J Clin Neuroscience*. 2017;(44):80-83. DOI: 10.1016/j.jocn.2017.06.049
3. Гриб В.А. Нові інноваційні технології та шляхи поліпшення навчального процесу зі спеціальності «неврологія»/В.А.Гриб// *Медична освіта*.–2013.–№1.– С.24-27.
4. Інтерактивні методи навчання як засіб удосконалення практичних занять з дисципліни «Неврологія» в умовах кредитно-модульної системи / О. О. Дорошенко [та ін.] // *Галицький лікар. вісн* . - 2012. - Т. 19, N 3. - С. 66-67
5. Daniel J. Weber, Dara V.F. Albert, Bhooma R. Aravamuthan, Miya E. Bernson-Leung, Danish Bhatti, Tracey A. Milligan *Neurology Nov. Training in Neurology: Rapid implementation of cross-institutional neurology resident education in the time of COVID-19* 2020, 95 (19) 883-886; DOI: 10.1212/WNL.0000000000010753
6. Friedman DI, Rajan B, Seidmann A. A randomized trial of telemedicine for migraine management. *Cephalalgia*. 2019 Oct;39(12):1577-85. <https://doi.org/10.1177/0333102419868250>
7. Lavette LE, Miller A, Rook B, London Z, Cook C, Merkler AE, Santini V, Ruff IM, Kraakevik J, Smith D, Anderson WE, Johnson SL, Yan PZ, Sweeney J, Chamberlain A, Rogers-Baggett B, Isaacson R, Strowd RE. Education Research: NeuroBytes: A New Rapid, High-Yield e-Learning Platform for Continuing Professional Development in Neurology. *Neurology*. 2021 Aug 24;97(8):393-400. doi: 10.1212/WNL.0000000000012133. Epub 2021 Apr 30. PMID: 33931531.

8. Levine SR, Gorman M. "Telestroke": The Application of Telemedicine for Stroke. *Stroke*. 1999;30(2):464-9. <https://doi.org/10.1161/01.str.30.2.464>
9. Limone P, Toto GA, Messina G. Impact of the COVID-19 pandemic and the Russia-Ukraine war on stress and anxiety in students: A systematic review. *Front Psychiatry*. 2022 Nov 25;13:1081013. doi: 10.3389/fpsyt.2022.1081013. PMID: 36506419; PMCID: PMC9732235.
10. Мала, І. (2022). Дистанційне навчання як дієвий інструмент управлінської освіти. *Вчені записки Університету «КРОК»*, (2(66)), 132–151. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-66-132-151>
11. Micieli G, Cavallini A, Santalucia P, Gensini G. Simulation in neurology. *Neurol Sci*. 2015 Oct;36(10):1967-71. doi: 10.1007/s10072-015-2228-8. Epub 2015 Apr 30. PMID: 25926070.
12. Sandrone S, Schneider LD. Active and Distance Learning in Neuroscience Education. *Neuron*. 2020 Jun 17;106(6):895-898. doi: 10.1016/j.neuron.2020.06.001. PMID: 32553206.
13. Sandrone S, Berthaud JV, Carlson C, et al. Education research: flipped classroom in neurology: principles, practices, and perspectives. *Neurology*. 2019;93(1):e106–e111.
14. Shelgikar AV. Optimizing virtual and distance learning during an emergency and beyond. *J Clin Sleep Med*. 2020 Nov 15;16(11):1929-1932. doi: 10.5664/jcsm.8728. PMID: 32776871; PMCID: PMC8034223.
15. Ушкаленко І. М., Зелінська Ю. С. Дистанційна форма навчання у вищих навчальних закладах України та інших країн світу. *Ефективна економіка*. 2018. № 4. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6254>

Transliteration of References:

1. Barsuk J.H. (2012). Simulation-based education with mastery learning improves residents' lumbar puncture skills / J.H. Barsuk, E.R. Cohen, T. Caprio, W.C. McGaghie, T. Simuni, D.B. Wayne // *Neurology*. Jul 10. V. 79(2). P. 132-137. doi: 10.1212/WNL.0b013e31825dd39d. [in Ukrainian]
2. Chhetri S.K. (2017). E-learning in neurology education: Principles opportunities and challenges in combating neurophobia. *J Clin Neuroscience*. (44): 80-83. DOI: 10.1016/j.jocn.2017.06.049. [in Ukrainian]
3. Hryb V.A. (2013) Novi innovatsiini tekhnologii ta shliakhy polipshennia navchalnoho protsesu zi spetsialnosti «nevrolohiia»/ V.A.Hryb // *Medychna osvita*. 2013. №1. S.24-27. [in Ukrainian]
4. Interaktyvni metody navchannia yak zasib udoskonalennia praktychnykh zaniat z dystsypliny «Nevrolohiia» v umovakh kredytno-modulnoi systemy / O.O. Doroshenko [ta in.] // *Halytskyi likar. visn* . 2012. T. 19, N 3. S. 66-67. [in Ukrainian]
5. Daniel J. Weber, Dara V.F. Albert, Bhooma R. Aravamuthan, Miya E. Bernson-

- Leung, Danish Bhatti, Tracey A. (2020). Milligan Neurology Nov. Training in Neurology: Rapid implementation of cross-institutional neurology resident education in the time of COVID-19. 2020, 95 (19) 883-886; DOI: 10.1212/WNL.0000000000010753. [in Ukrainian]
6. Friedman D.I., Rajan B., Seidmann A. (2019). A randomized trial of telemedicine for migraine management. *Cephalalgia*. Oct. 39(12):1577-85. <https://doi.org/10.1177/0333102419868250>. [in Ukrainian]
7. Lavette L.E., Miller A., Rook B., London Z., Cook C., Merkler A.E., Santini V., Ruff I.M., Kraakevik J., Smith D., Anderson W.E., Johnson S.L., Yan P.Z., Sweeney J., Chamberlain A., Rogers-Baggett B., Isaacson R., Strowd R.E. (2021). Education Research: NeuroBytes: A New Rapid, High-Yield e-Learning Platform for Continuing Professional Development in Neurology. *Neurology*. Aug 24. 97(8):393-400. DOI: 10.1212/WNL.0000000000012133. Epub 2021 Apr 30. PMID: 33931531. [in Ukrainian]
8. Levine S.R., Gorman M. (1999). "Telestroke": The Application of Telemedicine for Stroke. *Stroke*. 30(2):464-9. <https://doi.org/10.1161/01.str.30.2.464>. [in Ukrainian]
9. Limone P., Toto G.A., Messina G. (2022). Impact of the COVID-19 pandemic and the Russia-Ukraine war on stress and anxiety in students: A systematic review. *Front Psychiatry*. 2022 Nov. 25;13:1081013. DOI: 10.3389/fpsyt.2022.1081013. PMID: 36506419; PMCID: PMC9732235. [in Ukrainian]
10. Mala, I. (2022). Dystantsiine navchannia yak diievyi instrument ukpravlinskoi osvity. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK»*, (2(66)), 132–151. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-66-132-151>. [in Ukrainian]
11. Micieli G., Cavallini A., Santalucia P., Gensini G. (2015). Simulation in neurology. *Neurol Sci*. 2015 Oct;36(10):1967-71. DOI: 10.1007/s10072-015-2228-8. Epub 2015 Apr 30. PMID: 25926070. [in Ukrainian]
12. Sandrone S., Schneider L.D. (2020). Active and Distance Learning in Neuroscience Education. *Neuron*. 2020 Jun. 17;106(6):895-898. DOI: 10.1016/j.neuron.2020.06.001. PMID: 32553206. [in Ukrainian]
13. Sandrone S., Berthaud J.V., Carlson C., et al. (2019). Education research: flipped classroom in neurology: principles, practices, and perspectives. *Neurology*. 2019;93(1):e106–e111. [in Ukrainian]
14. . Shelgikar A.V. (2020). Optimizing virtual and distance learning during an emergency and beyond. *J Clin Sleep Med*. 2020 Nov 15. 16(11):1929-1932. DOI: 10.5664/jcsm.8728. PMID: 32776871; PMCID: PMC8034223. [in Ukrainian]
15. Ushkalenko, Irina and Zelinska, Julia (2018). "Distance learning in Higher educational institutions of Ukraine and other countries of the world", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 4, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6254>. [in Ukrainian]

Отримано 14.02.2023
Рецензовано 22.02.2023
Доопрацьовану версію отримано 25.02.2023
Прийнято до друку 27.02.2023

KOZYOLKIN Olexandr Anatoliyovych

Doctor of Medical Sciences, Professor, Head of the Department of Neurology,
Zaporizhzhia State Medical University, Zaporizhzhia, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0001-9878-5798>

E-mail: o.kozyolkin@gmail.com

MEDVEDKOVA Svitlana Olexandrivna

Doctor of Medical Sciences, Professor, Professor of the Department of Therapy,
Cardiology and Neurology of the Faculty of Postgraduate Education of the
Zaporizhzhia State Medical University, Zaporizhzhia, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-3486-6692>

E-mail: s.medvedkova@gmail.com

DRONOVA Anastasiia Olexandrivna

Assistant Professor of the Department of Neurology, Zaporizhzhia State Medical
University, Zaporizhzhia, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0003-1066-409X>

E-mail: anastas.drnv@gmail.com

**THE EXPERIENCE OF USING REMOTE FORMS OF EDUCATION IN TEACHING
NEUROLOGY TO INTERN DOCTORS UNDER MARTIAL LAW CONDITIONS***

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.07>

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та
БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

www.osvita.eeipsy.org

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.08>

КУЛЬБАШНА Я.,

доктор педагогічних наук, кандидат медичних наук, професор, кафедра хірургічної стоматології та щелепно-лицевої хірургії, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, м. Київ, Україна

СКРИПНИК І.,

кандидат медичних наук, доцент кафедри ортодонції та пропедевтики ортопедичної стоматології, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, м. Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ ПРАКСЕОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ СТОМАТОЛОГІЇ У ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ ТА ЕПІДЕМІЧНИХ ЗАГРОЗ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

KULBASHNA Y., SKRYPNYK I. Formation of praxeological competence of future masters of dentistry in the extreme conditions of martial law and epidemic threats: problems and ways to solve them. *The study examines the problems and ways to solve them in the professional training of future masters of dentistry in extreme conditions, in particular, the formation of praxeological competence. Based on its structure, the authors prove the effectiveness of the formation of the dominant majority of the components of praxeological competence in the format of distance learning technology, which is used in conditions of geopolitical crises and extreme situations, but the manual and technological-simulation components require mandatory practice in the real conditions of a medical institution. To solve this problem in today's extreme conditions, it is important to use the potential of academic mobility of students, both domestic and international. On the basis of a survey of foreign students, it was determined that students consider the use of distance learning technology appropriate on a short-term basis, do not*

demonstrate activity in self work on the search and analysis of information materials from scientific sources. They prefer video materials and discussions with the teacher.

Keywords: *education in active military state and epidemic threats, distance learning, dental education, praxeological competence, professional training of masters of dentistry.*

КУЛЬБАШНА Я., СКРИПНИК І. Формування праксеологічної компетентності майбутніх магістрів стоматології у екстремальних умовах військового стану та епідемічних загроз: проблеми та шляхи їх вирішення. Дослідження розглядає проблеми і шляхи їх вирішення у професійній підготовці майбутніх магістрів стоматології в екстремальних умовах, зокрема формування праксеологічної компетентності. Спираючись на її структуру автори доводять ефективність формування домінуючої більшості складових праксеологічної компетентності у форматі дистанційної технології навчання, яка застосовується в умовах геополітичних криз і екстремальних ситуацій, але мануальний і технологічно-симуляційний компоненти потребують обов'язкового відпрацювання у реальних умовах медичного закладу. Для вирішення цієї проблеми в екстремальних умовах сьогодення важливо використати потенціал академічної мобільності студентів, як внутрішньої, так і міжнародної. На основі опитування іноземних студентів визначено, що застосування дистанційної технології навчання студенти вважають доцільним на короткостроковій основі, не демонструють активності у самостійній роботі над пошуком і аналізом інформаційних матеріалів з наукових джерел, а перевагу надають відеоматеріалам і дискусії з викладачем.

Ключові слова: *освіта у період військового стану, епідемічні загрози, дистанційне навчання, стоматологічна освіта, праксеологічна компетентність, професійна підготовка магістрів стоматології.*

Вступ. У часи, коли міжнародна освітня спільнота активно визначала шляхи вирішення освітніх проблем у зв'язку з загрозою поширення COVID-19, в Україні розгорнулася повномасштабна війна і був уведений військовий стан. Система вищої, зокрема медичної, освіти зустрілася з додатковими викликами: як забезпечити професійну підготовку лікаря у таких екстремальних умовах. Ситуація ускладнилася необхідністю захисту життя студентів і викладачів та евакуації з небезпечних районів, до яких відноситься і Київ.

Вирішення проблеми адаптації вищої медичної освіти до геополітичних викликів відповідає потребі сучасного суспільства у компетентних, конкурентоспроможних лікарях і актуалізує дослідження процесу формування професійної компетентності майбутнього лікаря-стоматолога в умовах геополітичних потрясінь. Однією із найбільш значущих спеціальних компетентностей майбутніх магістрів стоматології визначено праксеологічну [1], яка забезпечує готовність випускника медичного ЗВО до виконання ключового аспекту професійної діяльності – практичної роботи.

Спалах пандемії COVID-19 змусив освітню галузь по всьому світу у мінімально короткий термін повністю переглянути підходи до навчання, щоб забезпечити великі колективи ЗВО від небезпеки зараження, а в Україні ситуація критично ускладнилася ще й активною фазою військових дій, що актуалізувало упровадження дистанційної технології навчання. Її потенціальні можливості у контексті формування праксеологічної компетентності потребують ретельного дослідження.

Нормативно-правова база дистанційної освіти в Україні розроблялась в умовах мирного часу і спокійної епідемічної ситуації для підвищення якості і масовості, залучення максимальної кількості бажаючих отримати освіту незалежно від часових і географічних меж і фізичних обмежень людини [2,3,4], та на рівні ЗВО (зокрема у Національному медичному університеті імені О.О.Богомольця (НМУ) [5]). З початком повномасштабних військових дій на території України прийняті додаткові акти [6,7].

Важливим чинником подальшого удосконалення підходів до освітнього процесу, відкоригованих відповідно до локальної ситуації у екстремальних умовах є самооцінка студентами результатів навчання.

Мета: визначити проблеми формування праксеологічної компетентності майбутніх магістрів стоматології у екстремальних умовах військового стану та епідемічних загроз шляхи їх вирішення.

Матеріали та методи

- аналіз наукових джерел з теми дослідження, узагальнення даних;
- визначення нормативно-правової бази для забезпечення дистанційної технології навчання;
- анкетування іноземних студентів 4, 5 курсів стоматологічного

факультету НМУ (68 осіб) щодо ефективності професійної підготовки в екстремальних умовах сучасності, зокрема на основі дистанційної технології;

- співбесіда з студентами за темою дослідження;
- аналіз отриманих результатів;
- активація результатів попередніх досліджень та їх порівняння з поточними;
- узагальнення результатів дослідження.

Дослідження проводилося у квітні-грудні 2022 року на тлі військового стану на території України.

У цей час більша частина іноземних студентів перебувала у країнах свого постійного проживання у зв'язку із захворюванням на COVID-19, інші – евакуювалися з Києва у безпечні регіони, переважно країни ЄС. Усі студенти продовжили навчання, долучалися, за можливості, до он-лайн практичних занять на платформі Zoom, завантажували реферати до теми заняття та виконували завдання на освітній web-платформі Національного медичного університету імені О.О.Богомольця (НМУ) (<http://likar.nmu.kiev.ua>), а у випадках її недоступності із-за військових дій – надсилали матеріали на електронну пошту викладача. Викладачі, що приймали участь у дослідженні, також у перші місяці війни тимчасово перебували в евакуації. Наявність сучасних гаджетів та інтернету дало змогу продовжити систематичний освітній процес, але без відпрацювання практичних умінь і навичок в реальних умовах. Натомість, студентам було запропоновано розроблені альбоми [8,9] із тематичними завданнями до кожної маніпуляції, виконання яких підвищувало розуміння анатомічного обґрунтування і специфічних особливостей їх виконання, а також навчальні відео з деталізованим роз'ясненням кожної дії.

У кінці циклу проводився підсумковий модульний контроль.

Після цього зацікавлені студенти відповідали анонімно на питання анкети дослідження через гугл – форму.

Результати. Праксеологічна підготовка майбутніх фахівців передбачає кінцевою метою готовність фахівця до аналізу і розуміння організації практичної діяльності. Згідно з вимогами науки праксеології [1], предметом вивчення якої є фактори підвищення ефективності дій, зокрема і професійних, вони повинні відповідати критеріям результативності – досягати запланованої мети; точності – найбільш наближені за суттєвими ознаками до зразка; старанності – виконані наполегливо з турботою про повноцінність; бездоганності – такі, що не мають недоліків; економічності – продуктивні й економні; вигідності – такі, які принесуть користь. Зазначене вказує, що основою практичної компоненти професійної підготовки є активні дії майбут-

нього фахівця, які реалізуються лише за певних умов і відповідають фаховим вимогам, а фахові уміння досягаються копіткою працею, виконанням практичних завдань, чого не можливо досягти при відсутності реальних або наближених до реальних умов професійної діяльності. Звідси виникає необхідність визначити, чи можливо загалом і які саме складові праксеологічної компетентності [10] можна формувати форматі дистанційного навчання.

Варто нагадати, що дистанційна технологія навчання – це різновид технологій при яких джерело інформації географічно розділене з реципієнтом, а її завданням є забезпечення громадянам можливості реалізації конституційного права на здобуття освіти та професійної кваліфікації. Вона відповідає усім методологічним вимогам вищої [1], зокрема і медичної, освіти., а саме: концептуальність; системність; можливість управління; ефективність; відтворюваність; візуалізація та враховує основні педагогічні принципи: активності, проблемності, мотивації навчальної діяльності, розвивального навчання, функціональності, індивідуалізації навчання і колективності у навчанні [11]. Варто наголосити, що дистанційна освіта не є аналогом «заочної». Вона відрізняється від заочного навчання використанням новітніх технологій у процесі навчання, швидкістю комунікації викладача і студента, дає змогу розширити географію учасників курсу і їх тематичний діапазон завдяки можливості використання майже всіх форм навчання, зокрема і самостійної роботи. Не зважаючи на те, що найбільше суперечок серед науковців викликає дистанційна освіта саме у медицині, тривалий досвід застосування якої як вітчизняними, так і зарубіжними [11,12,13,14] науковцями доводить, що ця технологія успішно використовується у вищій медичній освіті. Погоджуємося з думкою науковців [14], що, у великій мірі, актуальність онлайн-навчання у системі медичної освіти полягає в розширенні та поглибленні знань студентів, тобто суттєвій активації гносеологічної складової [10] професійної/праксеологічної компетентності. Крім цього, дистанційна технологія дає змогу успішно використовувати й інші інноваційні педагогічні технології, специфічні для медичної освіти (метод кейсів, мозковий штурм, гра, проектування, прийоми телемедицини), які сприяють формуванню як загальних, так і спеціальних компетентностей [15].

Для відповіді на питання про ефективність формування кожного з компонентів праксеологічної компетентності магістра стоматології на основі дистанційної технології, звертаємося, до раніше визначеної її структури [10], представлені на Рис.1

Стисло розкриємо сутність кожного з компонентів. Зокрема:

- **мотиваційний** – формує мотивацію майбутніх фахівців до опанування професією. Вона визначається комплексом мотивів [1]: мораль-

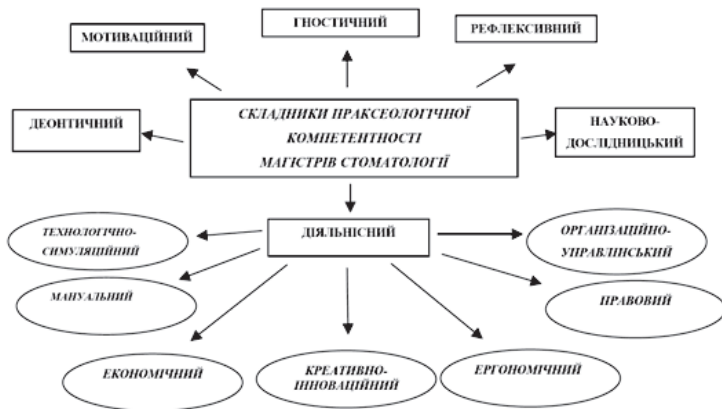

Рис.1. Структура праксеологічної компетентності майбутнього магістра стоматології

но-ціннісні – боротьба за збереження здоров'я власного і у суспільстві; комерційні – великі статки і власний успішний бізнес; мотиви до розв'язання глобальних наукових і практичних проблем медицини. За даними опитування студентської аудиторії (НМУ і Полтавського Державного медичного університету, 2019). Серед зазначених домінують морально-ціннісні (83%). Вплив на мотиваційну сферу особистості шляхом спілкування он-лайн і активації ціннісних пріоритетів особистості на прикладі актуальності медичної професії у часи геополітичних катаклізмів виглядає цілком прийнятним і не змінює суттєво пріоритетів;

- **гностичний** є основою будь-якої професійної діяльності: система знань як з фахових дисциплін, так і з суміжних обумовлює успішність і ефективність практичної діяльності, тому розглядається у синергії з діяльнісними компонентами. За даними науковців, приведеними вище у статті, власними дослідженнями, а також за оцінкою студентів (85% опитаних) визначено, що саме знання сфера професійної підготовки найбільше доступна для впливу і підвищення рівня у процесі он-лайн навчання;
- **деонтологічний** - забезпечує формування належної професійної поведінки лікаря в процесі виконання стоматологічних маніпуляцій і комунікації як з пацієнтом, так і з медичним персоналом, родичами пацієнта, контролюючими, виконавчими органами тощо. Слід зазначити, що 92,0% опитаних студентів вважають недостатнім рівень деонтологіч-

ної підготовки майбутніх лікарів (2019). У форматі он-лайн роботи викладач має змогу знайомити студентів з реалізацією положень Етичного кодексу лікаря України [1], обговорювати випадки його дотримання і порушення у щоденній медичній практиці, на базі технологій кейс-методів і роботи у команді моделювати складні ситуації і здійснювати пошук шляхів випішення проблемних ситуацій;

- *рефлексивний*: базується на спроможності майбутнього лікаря до самооцінки, самоконтролю власних досягнень, формує спроможність до самовдосконалення власного професійного рівня і визначення векторів безперервного професійного саморозвитку. Викладач у якості тьютора сприяє розвитку особистості у цьому аспекті, що доступно як в он-лайн, так і в оф-лайн фрпматах;
- *науково-дослідницький* – передбачає формування компетентності у проведенні досліджень, аналізі результатів та їх узагальненні і забезпеченні доказово доведених методів у професійній діяльності. На жаль, студенти вкрай рідко цікавляться можливістю проведення спільних з науково-педагогічними працівниками або самостійних під керівництвом викладачів наукових досліджень. З метою підвищення рівня значущості і посилення цієї складової у індивідуальній професійній траєкторії безперервного професійного розвитку майбутніх фахівців у Галузевий Стандарт вищої освіти за спеціальністю «Стоматологія» (2019) впроваджена освітньо-наукова програма обсягом 360 кредитів ECTS із захистом магістерської роботи (за взірцем австрійської та ін. зарубіжних моделей). Проте, у вітчизняних медичних університетах цей надзвичайно важливий шанс залишається нині ще не оцінений належним чином;
- *діяльнісний* – особливо актуальний для майбутнього фахівця і містить компоненти, які є основою практичної діяльності лікаря - симуляційно-технологічний та мануальний а також ті, які у сучасних умовах є вкрай необхідними, зокрема: організаційно-управлінський, ергономічний, правовий, економічний, креативно - інноваційний. Зрозуміло, що симуляційно-технологічний та мануальний не можливо формувати поза реальними умовами фантомних класів та клінічних баз.

Кожен із зазначених вище компонентів необхідний для забезпечення ефективної практичної підготовки як у вузькому сенсі, так і у контексті формування прасеологічної компетентості. Тому важливо розуміти наскільки студенти сприймають застосування дистанційної методики у освітньому процесі.

За результатами опитування майбутніх магістрів стоматології встановлено:

1. Більшість (54%) студентів не сприймають дистанційне навчання як основний формат освітнього процесу замість очного навіть під час епідемії, воєн чи інших екстремальних обставин і лише як короткостроковий вимушений захід.

2. Тривалість Zoom протягом 40-60 хвилин, на думку переважної більшості студентів, є достатньою для засвоєння теми. Варто відзначити, що більшу тривалість заняття вважають необхідною ті студенти, які за результатами підсумкового модульного контролю з дисципліни отримали оцінки «добре» і «відмінно» та лише незначна кількість тих, хто отримав «задовільно». На жаль, під питанням мотивація до поглибленого розуміння теми, а це, своєю чергою вказує на можливі прогалини у підготовці.

3. Написанню рефератів за темою заняття з матеріалів підручника і лекцій надали перевагу 58% опитаних. Серед опитаних студентів інформацію з інших наукових джерел, які є у відкритому доступі скористалося лише 24% осіб, що ставить під сумнів їх спроможність у майбутньому самостійного пошуку необхідної інформації і вирішення професійних проблем.

4. Форма дискусії найбільш прийнятна для 42% студентів у вигляді опитування за темою заняття, після чого – робота над не зрозумілими аспектами. Але 30% опитаних наполягають на роз'ясненнях викладача на початку заняття. Такий результат викликає занепокоєння, оскільки вказує, що самостійна робота і самоосвіта не в пріоритеті, а це – базові чинники професійної компетентності фахівця і подальшого безперервного професійного розвитку лікаря.

5. З різницею у 4%, студенти бажають вивчати теоретичний блок дистанційно на 3-5 курсах, а на шостому бажали б пройти інтенсивний практично-орієнтований курс, який містить фрагменти як роботи у симуляційних класах, так і у реальних клінічних умовах. Таким чином вони підтримують науково-професійну програму з 360 кредитів ECTS, затвердженою у галузевому освітньому Стандарті за спеціальністю «Стоматологія».

6. Серед допоміжних матеріалів, необхідних для дистанційного навчання, найбільш бажаними є відеодемонстрації практичних маніпуляцій (48%) і оперативних втручань (32%). Охочих працювати з альбомами для тематичних завдань виявилось лише бл. 20% і вони виявилися серед тих, хто демонстрував бажання поглиблено вивчати дисципліну та отримав відмінні оцінки на підсумковому модульному контролі.

7. Результатами дистанційного навчання у цілому задоволені 80% опитаних, при цьому 11% називають результат відмінним

Висновки. Доведено ефективність формування домінуючої більшості складових праксеологічної компетентності у форматі дистанційної технології навчання, яка застосовується в умовах геополітичних криз і складних ситуацій. Проте, мануальний і технологічно-симуляційний компоненти потребують

обов'язкового відпрацювання у реальних умовах медичного закладу. Для вирішення цієї проблеми в екстремальних умовах сьогодення важливо використати потенціал академічної мобільності студентів, як внутрішньої, так і міжнародної. Враховуючи значущість практичної підготовки майбутніх лікарів і формування праксеологічної компетентності, вочевидь, необхідні динамічні зміни у законодавстві, які б регулювали доступ майбутніх лікарів у всі медичні заклади незалежно від форми власності для відпрацювання мануальних навичок і умінь. Такий підхід потребує юридичного обґрунтування і забезпечення з позиції біоетики і доцільності.

Список використаних джерел:

1. Кульбашна Я.А. (2014). Формування професійної компетентності майбутніх фахівців із стоматології: теоретичні й методичні основи. Київ: Компас. 415 с.
2. Про затвердження Положення про дистанційне навчання Наказ МОН № 466 від 25.04.13 року Доступно: https://osvita.ua/legislation/Dist_osv/2999/
3. Лист МОН України від 11.03.2020 р. № 1/9-154 Доступно: https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/Новини/2020/03/11/1_9-154.pdf
4. Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19 : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-п#Text>
5. Про затвердження Положення про дистанційне навчання Національного медичного університету імені О. О. Богомольця : наказ НМУ від 18.03.2020 р. № 160. Доступно: <https://nmuofficial.com/distant-education/>
https://drive.google.com/file/d/1zMGp9Cydzpze_7KiW3ZQn4XVOEyBjQ9Y/view?usp=drivesdk
6. Указ президента України від 24.02.22 № 64/22 Про введення воєнного стану в Україні Доступно: [//zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text)
7. Наказ НМУ № 118 від 25.03.2022р. Про коригування графіку навчального процесу для студентів денної (очної) форми навчання в весняно-літньому семестрі 2021/2022 н.р. в умовах воєнного стану. Доступно: <https://nmuofficial.com/nws/pro-koryguvannya-grafiku-navchalnogo-protsesu-dlya-studentiv-dennoyi-ochnoyi-formy-navchannya-v-vesnyano-litnomu-semestri-2021-2022-n-r-v-umovah-voyennogo-stanu/>
8. Альбом з хірургічної стоматології для самостійної роботи студента III курсу стоматологічного факультету для V семестру К.: 2013. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 49451
9. Альбом з хірургічної стоматології для самостійної роботи студента III курсу стоматологічного факультету для VI семестру К.: 2013. Свідоцтво про реєстрацію про реєстрацію авторського права на твір № 49453

10. Kulbashna Y., Skrypnyk I. (2020). The structure of master's in dentistry praxeological competence. *Continuing Professional Education: Theory and Practice*. 2020. 3(64):1-7 DOI: 10.28925/1609-8595.2020.3.8
11. Тарасенко К.В. (2022). Дистанційне навчання студентів-медиків в умовах карантину [Інтернет]. [цитовано 2022. Лют. 23] Доступно: http://repository.pdmu.edu.ua/bitstream/123456789/16094/1/Tarasenko_Distanciynе_navchannya.pdf
12. Curran V.A., Fleet L. (2005). Review of evaluation outcomes of web-based continuing medical education. *Med. Educ.* 39(6):561-7
13. Moore M., Savrock J. (2001). Distance Education in the Helth Science. Pennsylvania. 123 p.
14. Костюк І.Р., Костюк В.М., Кімак Г.Б. Менеджмент практичного заняття «захист історії хвороби» із предмету дитяча терапевтична стоматологія в умовах дистанційного навчання. *Art of Med.* 2022;3(23):125-128. Доступно: <file:///C:/Users/Owner/Downloads/5f9fdc9533fa9480698564.pdf>
15. Kulbashna Y., Skrypnyk I., Zakharova, V. (2019). Future Doctors' Professional Competence Formation in Medical Universities with Innovative Pedagogical Technologies. *Open Journal of Social Sciences*. 7:231-42. Доступно: <https://doi.org/10.4236/jss.2019.73020>

Transliteration of References:

1. Kulbashna Ya.A. (2014). *Formuvannya profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv iz stomatolohii: teoretychni y metodychni osnovy*. Kyiv: Kompas. 415 s.
2. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro dystantsiine navchannia Nakaz MON № 466 vid 25.04.13 roku Dostupno: https://osvita.ua/legislation/Dist_osv/2999/
3. Lyst MON Ukrainy vid 11.03.2020 r. № 1/9-154 Dostupno: https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/Novyny/2020/03/11/1_9-154.pdf
4. Pro zapobihannia poshyrenniu na terytorii Ukrainy koronavirusu COVID-19 : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11 bereznia 2020 r. № 211. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-p#Text>
5. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro dystantsiine navchannia Natsionalnoho medychnoho universytetu imeni O. O. Bohomoltsia : nakaz NMU vid 18.03.2020 r. № 160. Dostupno: <https://nmuofficial.com/distant-education/>
https://drive.google.com/file/d/1zMGp9Cydzpz_e7KiW3ZQn4XVOEyBjQ9Y/view?usp=drivesdk
6. Ukaz prezidenta Ukrainy vid 24.02.22 № 64/22 Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini Dostupno: [//zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text)
7. Nakaz NMU № 118 vid 25.03.2022r. Pro koryhuvannia hrafiku navchalnoho protsesu dlia studentiv dennoi (ochnoi) formy navchannia v vesniano-litnomu semestri 2021/2022 n.r. v umovakh voiennoho stanu. Dostupno: <https://>

- nmuofficial.com/nws/pro-koryguvannya-grafiku-navchalnogo-protsesu-dlya-studentiv-dennoyi-ochnoyi-formy-navchannya-v-vesnyano-litnomu-semestri-2021-2022-n-r-v-umovah-voyennogo-stanu/
8. Albom z khirurhichnoi stomatolohii dlia samostiinoi roboty studenta III kursu stomatolohichnoho fakultetu dlia V semestru K.: 2013. Svidotstvo pro reiestratsiiu avtorskoho prava na tvir № 49451
 9. Albom z khirurhichnoi stomatolohii dlia samostiinoi roboty studenta III kursu stomatolohichnoho fakultetu dlia VI semestru K.: 2013. Svidotstvo pro reiestratsiiu pro reiestratsiiu avtorskoho prava na tvir № 49453
 10. Kulbashna Y., Skrypnyk I. (2020). The structure of masters in dentistry praxeological competence. Continuing Professional Education: Theory and Practice. 2020. 3(64):1-7 DOI: 10.28925/1609-8595.2020.3.8
 11. Tarasenko K.V. (2022). Dystantsiine navchannia studentiv-medykiv v umovakh karantynu [Internet]. [tsytovano 2022. Liut. 23] Dostupno: http://repository.pdmu.edu.ua/bitstream/123456789/16094/1/Tarasenko_Distancyne_navchannya.pdf
 12. Curran V.A., Fleet L. (2005). Review of evaluation outcomes of web-based continuing medical education. Med. Educ. 39(6):561-7
 13. Moore M., Savrock J. (2001). Distance Education in the Helth Science. Pennsylvania. 123 r.
 14. Kostiuk I.R., Kostiuk V.M., Kimak H.B. Menedzhment praktychnoho zaniattia «zakhyst istorii khvoroby» iz predmetu dytiacha terapevtychna stomatolohiia v umovakh dystantsiinoho navchannia. Art of Med. 2022;3(23):125-128. Dostupno: <file:///C:/Users/Owner/Downloads/5f9fdc9533fa9480698564.pdf>
 15. Kulbashna Y., Skrypnyk I., Zakharova, V. (2019). Future Doctors Professional Competence Formation in Medical Universities with Innovative Pedagogical Technologies. Open Journal of Social Sciences. 7:231-42. Dostupno: <https://doi.org/10.4236/jss.2019.73020>

Отримано 15.02.2023
Рецензовано 22.02.2023
Доопрацьовану версію отримано 25.02.2023
Прийнято до друку 27.02.2023

KULBASHNA Yaroslava

Doctor of Pedagogical Sciences, Candidate of Medical Sciences, Professor,
Department of Surgical Stomatology and Maxillofacial Surgery, National Medical
University by O.O. Bogomolets, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-2571-091X>
E-mail: j.kulbashna@gmail.com

SKRYPNYK Iryna

Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of the Department of Orthodontics and Propaedeutics of Orthopedic Dentistry, National Medical University by O.O. Bogomolets, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-00023-3393-4649>

E-mail: irynaskrypnyk@gmail.com

FORMATION OF PRAXEOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE MASTERS OF DENTISTRY IN THE EXTREME CONDITIONS OF MARTIAL LAW AND EPIDEMIC THREATS: PROBLEMS AND WAYS TO SOLVE THEM*

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.08>

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

www.osvita.eeipsy.org

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.09>

МАСЛЕННИКОВ С.О.,

PhD, асистент кафедри травматології та ортопедії, Запорізький державний медичний університет, Запоріжжя, Україна

КОЖЕМ'ЯКА М.О.,

кандидат медичних наук, доцент кафедри травматології та ортопедії, Запорізький державний медичний університет, м. Запоріжжя, Україна

ГОЛОВАХА М.Л.,

доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри травматології та ортопедії, Запорізький державний медичний університет, Запоріжжя, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ В ПІДГОТОВЦІ ЛІКАРІВ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

MASLENNIKOV S.O., KOZHEMYAKA M.O., HOLOVAKHA M.L.

The use of distance education technologies in the training of doctors under martial law. *The Ukrainian nation is choosing its independence in the conditions of tough historical processes. This struggle is being waged on all "fronts", one of which is education. Continuity and quality of higher education is the key to the future of our country. At the Department of Traumatology and Orthopedics of ZSMU, during the period of hostilities, distance education technologies were widely used, which in terms of the effectiveness of assimilation of theoretical material are in no way inferior to classroom work, and practical questions are optimized as much as possible for their best mastery. An analysis of the department's work during the spring semester of the 2021-2022 academic year was conducted. The obtained data indicate that there are difficulties with the practical part of the discipline, while maintaining theoretical training at a high level. The general results of training did not statistically differ from those in the pre-war period, which confirms the effectiveness of distance learning in today's conditions.*

Keywords: *medical education, distance education, online technologies*

МАСЛЕННИКОВ С.О., КОЖЕМ'ЯКА М.О., ГОЛОВАХА М.Л.
Використання технологій дистанційної освіти в підготовці лікарів в умовах військового стану. Українська нація виборює свою незалежність в умовах жорстких історичних процесів. Ця боротьба ведеться на всіх «фронтах», одним з яких є освіта. Безперервність та якість вищої освіти є запорукою майбутнього нашої держави, тому великі зусилля докладаються для підтримання освітнього процесу, медична наука не стала винятком. На кафедрі травматології та ортопедії ЗДМУ за період ведення бойових дій широкого використання набули технології дистанційної освіти, які за ефективністю засвоєння теоретичного матеріалу нічим не поступаються аудиторній роботі, а практичні питання максимально оптимізовані для їх найкращого опанування. Було проведено аналіз роботи кафедри за період весняного семестру 2021-2022 навчального року. Отримані дані вказують, що є труднощі із практичної частини дисципліни, зі збереженням теоретичної підготовки на високому рівні. Загальні результати навчання статистично не відрізнялись від подібних у довоєнний час, що підтверджує ефективність дистанційної форми навчання в умовах сьогодення.

Ключові слова: медична освіта, дистанційна освіта, он-лайн технології.

Вступ. Війна в Україні неминуче вплинула на всі соціальні інститути, ланки державного функціонування та життя кожного громадянина. Не виключенням стала й сфера вищої освіти, яка терміново мала реагувати на нові виклики пов'язані з бойовими діями. Гостро встали питання про гнучкість, всебічну доступність та ефективність викладання з максимальним збереженням якості освіти. Не менш важливим для навчання студентів медичних спеціальностей стало й питання отримання практичних навичок.

Тому закономірно, що одним з головних напрямків в сфері вищої медичної освіти стала необхідність збереження та підтримки освітнього процесу, значного посилення практичного аспекту підготовки майбутніх лікарів при збереженні належного рівня теоретичних знань. Для досягнення поставленої мети були мобілізовані всі матеріально-технічні та людські ресурси університету, викладацький та професорський склад, адміністрація вишу.

Вочевидь використання хмарних, дистанційних та симуляційних технологій в медицині стали оптимальним форматом навчання в сформованих умовах [1, 2]. За попередні роки, починаючи з 2019, ми набули певного досвіду, що пов'язано з пандемією COVID-19. В умовах поширення коронавірусної інфекції згідно з чинними нормативними актами в Україні було запроваджено форми дистанційного навчання у вищих медичних навчальних закладах, що саме по собі є «викликом» для системи підготовки майбутніх медичних кадрів через об'єктивні причини [3, 4]. Треба враховувати, що принципи дистанційної освіти під час ведення активних бойових дій на території України відрізняються від умов мирного часу. Складне «рівняння» ефективної освіти включає багато «змінних», які треба враховувати, та на які треба реагувати: відсутність зв'язку, оголошення повітряної тривоги, наявність обстрілів, фактори перебування на тимчасово окупованих територіях або за кордоном і багато іншого як з боку студентів так й викладацького складу.

Гостро постає питання оволодіння практичними навичками в створених обставинах. До вивчення клінічних дисциплін студенти повинні ознайомитися і освоїти необхідні маніпуляції і процедури медичного догляду, вміти надати невідкладну долікарську допомогу. При цьому кожен випускник медичного ВНЗ зобов'язаний впевнено здійснювати цілий ряд технічних прийомів, остаточна оцінка яких буде проводитись в межах об'єктивного структурованого клінічного іспиту (ОСКИ). У зв'язку з цим виникла потреба створення і широкого впровадження інноваційного підходу до навчання і професійної перепідготовки персоналу.

Мета роботи: провести аналіз ефективності організації навчального процесу з використанням технологій дистанційної освіти для збереження якості освітнього процесу і формування професійних компетенцій у студентів медичних вищих навчальних закладів в умовах військового часу.

Матеріали і методи дослідження. Навчання студентів в умовах дистанційної освіти проводилось на базі платформи Microsoft 365 в ресурсі Microsoft Teams, яка дозволяє проводити групові заняття он-лайн, вести їх запис, за допомогою широкого функціоналу можливе планування в календарі занять, а також створювати завдання та тестові форми для перевірки знань студентів. Кафедрою на платформі edX продовж термінів COVID-19 карантину було розроблено ряд он-лайн курсів з інтегрованими мультимедійними посиланнями на стороні ресурси, записами лекційних матеріалів професорського складу кафедри та набором теоретичних та практичних завдань для виконання.

Методичні підходи до засвоєння практичних навичок і формування професійних компетенцій з використанням симуляційних технологій будувались за наступною схемою:

1. Теоретична частина.

Студенти отримують тематику заняття, самостійно вивчають теоретичний матеріал, спираючись на методичні рекомендації та електронні навчальні матеріали (он-лайн курси, електронні посібники та ін.) до аудиторних і позааудиторних занять.

2. Повне теоретичне розуміння.

Під час навчально-практичних занять, протягом 20-25 хвилин, розбираються питання по темі заняття і вирішуються клінічні завдання.

3. Навчальні відео практичних навичок.

При підготовці до виконання практичних навичок переглядають навчальні відео практичних навичок з коментарями викладача або в он-лайн режимі використовуючи технології доповненої реальності на платформі RealWear.

4. Робота з алгоритмами та відпрацювання практичних навичок

Самостійно складають свій алгоритм виконання практичних навичок з відповідної тематики, використовуючи алгоритми, розміщені на сайті кафедри та матеріали навчальних відео практичних навичок.

5. Дебрифінг – стадія, що завершує заняття, спрямовані на внутрішню роботу людини, які обов'язково повинні закінчуватися обговореннями з тими, хто приймає в них участь.

6. Виконання тестового контролю та письмових завдань.

Після освоєння блоку теоретичних знань та відпрацювання професійних навичок студенти переходять до опанування наступного розділу.

Кожне лекційне та практичне заняття записуються та зберігаються у хмарному середовищі, з можливістю перегляду матеріалів в будь-який час для тієї категорії студентів, хто був відсутній на занятті у встановлений час.

Всі відео-матеріали з практичних навичок були заздалегідь розміщені на YouTube каналі кафедри з відкритими посиланнями для перегляду.

Оцінка засвоєння матеріалу проводилась комплексно та складалась з певних критеріїв в рамках затверджених робочих програм. З урахуванням об'єктивних причин пов'язаних з військовими діями гнучкість оцінювання полягала в наступному: усна відповідь, письмове завдання та тестовий контроль взаємо замінювали одне одного, термін виконання письмового завдання та тестового контролю обмежується лише рамками семестру, виконання письмового завдання дозволялось як в електронному вигляді, використовуючи будь-які текстові редактори, так й у мануальному, з подальшим пересиланням скан-копій, фото-зображень відповідей через представників груп викладачу. Використовуючи матеріально-технічні та програмні ресурси стимуляційного центру університету, всім студентам по закінченню циклу пропонувалось перевірити свої знання та навички в наданні допомоги віртуальному пацієнту. Курація хворих та написання історій хвороби, які є невід'ємною складовою

навчального процесу медичних кадрів, було замінено на написання учбової історії хвороби у вигляді Office Forms. За цією концепцією студентам надавався відповідний «кейс» з описом базових даних та додаванням результатів додаткових методів обстеження, за яким майбутні лікарі заповнювали відповідні графи. У випадку недостатньої інформації здобувачам вищої медичної освіти пропонується заповнення у вигляді референтних даних, зміст яких вкладається в загальну клінічну картину, логічне пов'язані та не вибиваються із загального змісту запропонованого клінічного «кейса».

Для оцінки якості освіти було проаналізовано розподіл контингенту студентів за п'яти бальною шкалою за весняний семестр 2020-2021 н.р. в порівнянні з відповідним семестром 2021-2022 н.р., абсолютний та якісний показники, середній бал успішності на кафедрі травматології та ортопедії ЗДМУ. Було проведено анкетування студентів продовж весняного семестру 2021-2022 н.р., в якому взяли участь 198 студентів 5 курсу медичних факультетів під час проходження навчання на кафедрі. Анкетування було анонімним, кожен студент міг висловити свою думку з організації практичних занять і оволодіння професійними навичками.

Результати. Аналізуючи дані успішності навчання студентів ми отримали наступні результати представлені в табл.1.

Виходячи з отриманих даних статистично значущих відмінностей не

Таблиця 1. Показники загальної успішності студентів за весняні семестри 2020-2022 н.р.

Н.р.	Всього студентів	відмінно		добре		задовільно		незадовільно		Аб. %	Якісн. %	Ср. бал
		К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%			
2020-2021	387	85	22	196	50,6	106	27,4	-	-	100	72,61	3,95
2021-2022	452	90	19,9	270	59,7	92	20,4	-	-	100	79,65	4,00

виявлено, привертає увагу той факт, що попри всі складнощі навчального процесу 2021-2022 н.р. абсолютно всі здобувачі вищої освіти отримали атестацію з предмету. Розподіл студентів за успішністю, за період військових дій, корелює із загальною кількістю студентів на кафедрі та статистично не відрізняється від відповідного періоду попереднього навчального року. Показники якості успішності та середній бал з дисципліни також істотно не змінились.

Робота студентів продовж семестру корелювала з активністю бойових дій та соціальними викликами. Так під час загострення ситуацій на ТОТ або масові повітряні тривоги знижували кількість он-лайн підключень майже на третину, в той час як перебої в електропостачанні чи інтернет-зв'язку відтермінували виконання письмових завдань в середньому на 7-11 діб. Найбільш продуктивна співпраця зі студентами припала на початок квітня-кінець травня, що також укладається в загальне розуміння можливостей освіти відповідно до ситуації на фронті.

Після проведеного аналізу анкетування студентів були отримані наступні результати:

На питання «Чи користувалися Ви при освоєнні практичних навичок методичними матеріалами, розміщеними на сторінці кафедри?» Позитивно відповіли (83,4%) студентів, які не користувалися (16,6%) і не знали про їх існування (1,2%), що відображено на рис.1.

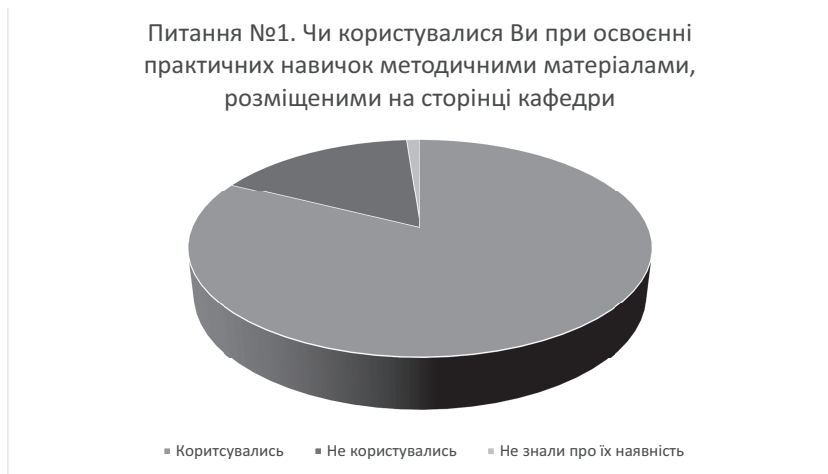

Рис. 1. Використання студентами методичних матеріалів, розміщених на сторінці кафедри

Основною причиною невикористання мережевих ресурсів було технічна неможливість вийти на сайт університету (відсутність доступу та ін.) та запозичення інформації у своїх колег без особистого пошуку.

На друге питання позитивну відповідь дали 87,2% студентів, 11,4% відповіли негативно, решта – не використовували навчальні відео при підготовці (рис. 2).

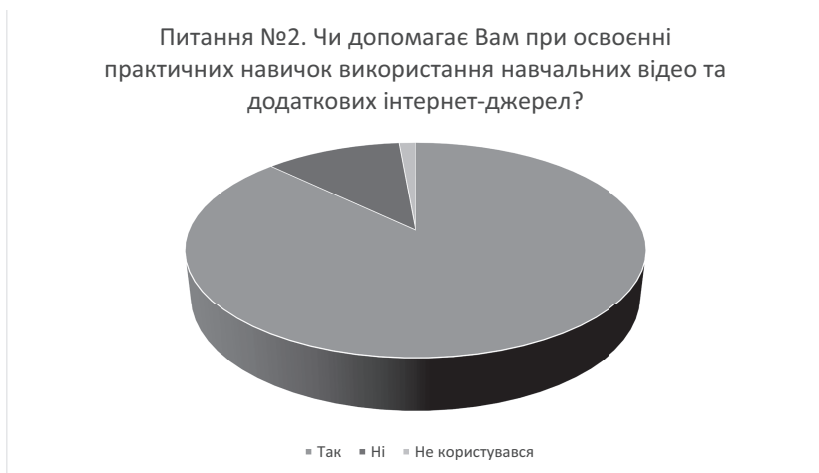

Рис. 2. Використання навчальних відео та відкритих інтернет-ресурсів для засвоєння теоретичного матеріалу та практичних навичок

Значні позитивні результати здебільшого свідчать про зручність для студентів в пошуку необхідної вузькоспеціалізованої інформації та зацікавленість у поданні інформації саме через відео-контент. Проте, формат написання історій хвороби без курації пацієнтів в більшості випадків не задовольняв потребам студентів.

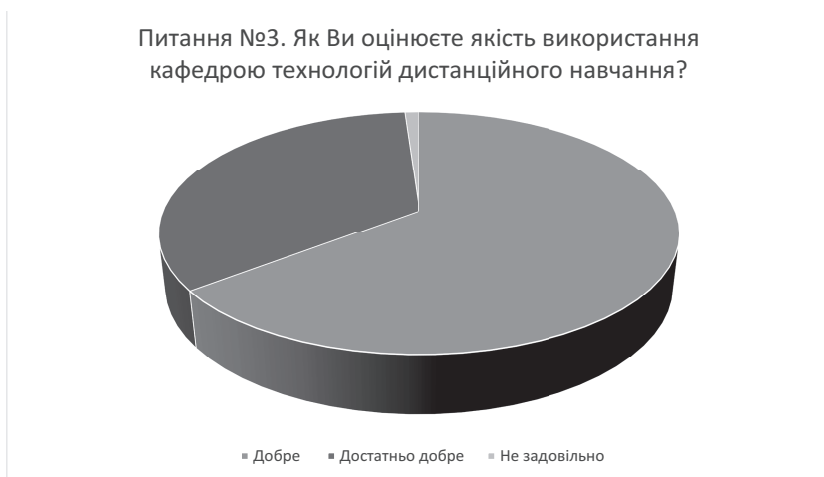

Рис. 3. Якість дистанційного навчання на кафедрі

На питання «Як Ви оцінюєте якість використання кафедрою технологій дистанційного навчання?», 64,6% студентів відповіли добре, тим самим, відзначивши високу ефективність он-лайн навчання; 34,3% оцінили, як достатній рівень та 1,1% студентів висловились не задовільно, що представлено на рис. 3.

Загальна картина позитивної оцінки діяльності кафедри на думку студентів свідчить про адаптацію студентів до дистанційної форми навчання та набуття певного досвіду за попередні роки, так студенти більш впевнено почувають себе у питаннях пошуку необхідної інформації, під'єднання до занять та варіантів виконання завдань для контролю знань. Он-лайн навчання в умовах бойових дій також знайшла позитивний відгук через загальний психоемоційний стан студентів, багатьом із них навчальна зайнятість, розумова робота та збереження робочого процесу, а також спілкування у групі дозволяє створювати картину звичайного, довоєнного способу життя.

Висновки:

1. Організація навчального процесу у форматі дистанційної освіти під час бойових дій є ефективним методом навчання, розвитку практичних навичок і формуванні професійних компетенцій студентів в медичному вузі.

2. Правильно організований методичний підхід з використанням методичних розробок, навчальних відео, мультимедійних ресурсів дозволяє зробити засвоєння матеріалу ефективним.

3. Ефективність навчання за допомогою дистанційних технологій в умовах військового стану залишається на високому рівні та не поступається подібним у мирний час.

Список використаних джерел:

1. Patricia Fidalgo, Joan Thormann, Oleksandr Kulyk & José Alberto Lencastre Students' perceptions on distance education: A multinational study / International Journal of Educational Technology in Higher Education volume 17, Article number: 18 (2020)
2. Arruabarrena, R., Sánchez, A., Blanco, J. M., et al. (2019). Integration of good practices of active methodologies with the reuse of student-generated content. International Journal of Educational Technology in Higher Education, 16, #10.
3. The Cabinet of Ministers of Ukraine. (2019). Презентація першого в Україні дослідження з цифрової грамотності населення [Presentation of the First Digital Literacy Survey in Ukraine]. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=t3ghLyjqLM&feature=youtu.be>

4. Lange, C., & Costley, J. (2020). Improving online video lectures: Learning challenges created by media. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 17, #16

Отримано 21.10.2022
Рецензовано 12.11.2022
Допрацьовану версію отримано 12.12.2022
Прийнято до друку 20.02.2022

MASLENNIKOV S.O.

PhD, Assistant Professor of the Department of Traumatology and Orthopedics, Zaporizhzhia State Medical University, Zaporizhzhia, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-7505-8587>
E-mail: traumatology1@i.ua

KOZHEMYAKA M.O.

Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of the Department of Traumatology and Orthopedics, Zaporizhzhia State Medical University, Zaporizhzhia, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-3700-6436>
E-mail: doctram@ukr.net

HOLOVAKHA M.L.

Doctor of Medical Sciences, Professor, Head of the Department of Traumatology and Orthopedics, Zaporizhzhia State Medical University, Zaporizhzhia, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-2835-9333>
E-mail: golovahaml@gmail.com

THE USE OF DISTANCE EDUCATION TECHNOLOGIES IN THE TRAINING OF DOCTORS UNDER MARTIAL LAW

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.09>

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

www.osvita.eeipsy.org

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.10>

МАСЛОВА А.В.,

PhD, доцент кафедри методики
викладання германських мов,
Мелітопольський державний
педагогічний університет імені
Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна

ГОНЧАРОВА О.А.,

PhD, доцент кафедри методики
викладання германських мов,
Мелітопольський державний
педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна

ЗМІЦНЕННЯ ПРОВІДНИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ В УКРАЇНСЬКІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ОСВІТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

MASLOVA A.V., GONCHAROVA O.A. **Strengthening common European values in the system of Ukrainian pedagogical education in the conditions of war.** *The article deals with the peculiarities of the functioning of the education system in Ukraine in the conditions of the full-scale invasion of Russia into Ukraine, which led to the threat of non-compliance with a number of European values. The authors emphasize that currently Ukrainian higher pedagogical education is forced to solve tasks caused by the war, namely the organization of the educational process using blended and distance formats of learning in the reconstructed higher education institutions which were destroyed; creating a physically and psychologically safe educational environment for all the participants of the educational process, proper functioning of temporarily relocated institutions of higher education. Thus, the article describes the case of Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University, which was temporarily relocated to the city of Zaporizhzhia due to the occupation of the Melitopol city. The aim of the article is to determine the role of generally accepted European values in the professional training of future teachers of foreign languages in the conditions of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. The*

authors reveal in detail the essence of key European values and characterize their impact on the formation of professional competence of future teachers of foreign languages. The article provides a detailed description of the training course "Strengthening the EU common values through the policy of multilingualism in the education and training of future teachers", which was developed by university teachers as a part of the Jean Monnet Module course. The authors emphasize that learning on this module will help students to get closer to European values and in future promote the need for their dissemination among students of general secondary education institutions.

Keywords: European values, pedagogical education, war in Ukraine, future teachers of foreign languages, Jean Monet Module.

МАСЛОВА А.В., ГОНЧАРОВА О.А. **Зміцнення провідних європейських цінностей в українській педагогічній освіті в умовах війни.** Статтю присвячено особливостям функціонування системи освіти в Україні в умовах повномасштабного вторгнення Росії в Україну, що призвело до загрози недотримання низки європейських цінностей. Автори наголошують на тому, що наразі українська вища педагогічна освіта змушена вирішувати завдання, які зумовлені військовим станом, а саме: організація навчального процесу за змішаною та дистанційною формами навчання у відновлених після руйнації ЗВО, створення фізично та психологічно безпечного освітнього середовища для всіх учасників навчально-виховного процесу; належне функціонування тимчасово переміщених закладів вищої освіти. У статті наводиться кейс Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, який тимчасово переміщений до м. Запоріжжя у зв'язку із окупацією м. Мелітополя. Стаття має на меті визначення ролі загальноприйнятих європейських цінностей у професійній підготовці майбутніх учителів іноземних мов в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України. Автори детально розкривають сутність ключових європейських цінностей та характеризують їх вплив на формування професійної компетентності майбутніх вчителів іноземних мов. У статті надається детальний опис навчального курсу «Strengthening the EU common values through the policy of multilingualism in the education and training of future teachers», який розроблено викладачами університету в рамках програми Модуль Жана

Моне. Автори наголошують, що опанування цього модуля допоможе здобувачам наблизитися до європейських цінностей та в подальшому пропагувати необхідність їх дотримання серед учнів закладів загальної середньої освіти.

Ключові слова: європейські цінності, педагогічна освіта, війна в Україні, майбутні вчителі іноземних мов, Модуль Жана Моне.

Постановка проблеми. З початком широкомасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України вся наша країна змушена була функціонувати в нових воєнних реаліях, які мали безпосередній негативний вплив на життя, свободу, права та цінності українців. Усі сфери життєдіяльності нашого суспільства, зокрема і освітня галузь, постраждали від збройного нападу країни-агресора. За цих обставин перед українською вищою педагогічною освітою постали численні завдання, які потребували негайного вирішення, а саме: відновлення функціонування навчальних закладів; організація навчального процесу за змішаною та дистанційною формами навчання; створення безпечного освітнього середовища для всіх учасників навчально-виховного процесу; забезпечення психологічної підтримки викладачів і студентів, впровадження програм їх психологічної реабілітації та адаптації; цифровізація освіти; відновлення функціонування тимчасово переміщених закладів вищої освіти; розвиток інноваційної діяльності; модернізація змісту освіти та приведення системи української освіти у відповідність до міжнародних стандартів; посилення євроінтеграційних процесів у сфері освіти; відновлення та розвиток інфраструктури навчальних закладів, зруйнованих та пошкоджених під час війни. Зазначимо, що станом на 1 серпня 2022 року майже 2200 навчальних закладів України були зруйновані, з них 225 – повністю зруйновані, 1975 – частково пошкоджені. Серед них 7 університетів були повністю зруйновані [5, с. 163].

Найважче прийшлося тимчасово переміщеним закладам вищої освіти, серед яких і Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького. Згідно з наказом МОН від 12.05.2022 № 431, заклад було перереєстровано на підконтрольній Україні території, а саме – в м. Запоріжжя на базі Хортицької національної навчально-реабілітаційної академії. Такий крок дозволив навчальному закладу продовжити своє функціонування в умовах воєнного стану, зберегти життя та здоров'я співробітників і студентів. Проте, відзначимо, що важкі умови виживання, по'язані з процесом переміщення (втрати кадрового потенціалу, виробничих площ, матеріально-технічної бази, попередніх обсягів фінансування, стабільного контингенту абітурієнтів/студентів, які переїхали в більш безпечні області України/виїхали за кордон тощо), ніяк не позначилися на зобов'язаннях нашого уні-

верситету перед європейськими партнерами. Так, групою викладачів нашого університету було продовжено роботу над міжнародним грантовим проектом «Strengthening the EU common values through the policy of multilingualism in the education and training of future teachers» в межах програми Erasmus+ (Jean Monnet Actions in the field of Higher Education: Modules). Отже, **метою нашого дослідження** є визначення ролі, яку відіграють загальноприйняті європейські цінності у професійній підготовці майбутніх учителів іноземних мов в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких висвітлюється проблематика поширення та зміцнення провідних цінностей ЄС, свідчить про те, що це питання розглянуто в роботах як зарубіжних (F. Asderaki, C. Borca, M. Crego, G. Domilescu, M. Schratz, V. Soriano, W. Veugelers), так і вітчизняних науковців (Н. Бондаренко, С. Золотухіна, Я. Казимир, Т. Маланчук, О. Сахань, Н. Ткачова та інші). Проте, на нашу думку, розповсюдження зазначених цінностей в системі української освіти потребує більш детального вивчення.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на важкі воєнні часи, з боку нашої країни було зроблено ряд кроків щодо забезпечення подальшої кооперації України з Європейським Союзом. Основними віхами цього процесу є подання заявки на вступ до ЄС (28 лютого 2022р.) та отримання статусу кандидата на вступ до ЄС (23 червня 2022р.). З огляду на зазначене відмітимо, що євроінтеграція української освіти й науки спричиняє реалізацію освітніх реформ не тільки у вищій освіті, але й в усіх сегментах освітньої галузі, включаючи її адаптацію до європейських стандартів і активне запровадження ключових європейських цінностей, які можна схарактеризувати наступним чином:

- *людська гідність* являє собою визнання, повагу й захист унікальності кожної людини та підкреслює той факт, що кожна людина має власну внутрішню цінність, незалежно від її приналежності до певних суспільних груп або наявності будь-яких інших особистих характеристик чи вибору;
- *свобода* включає свободу пересування та низку індивідуальних свобод таких, як повага до приватного життя, свобода думки, релігії, зібрань, вираження поглядів і інформації;
- *демократія*, яка передбачає активну участь громадян у житті суспільства, розвиток демократичної політики держави та формування демократичного суспільства;
- *рівність*, яка гарантує рівні права всіх громадян перед законом;
- *верховенство права* означає, що все, що робить ЄС, базується на договорах, добровільно та демократично погоджених державами-членами ЄС;

- *права людини* дозволяють громадянам ЄС бути вільними від дискримінації за ознаками статті, расового чи етнічного походження, релігії чи переконань, інвалідності, віку чи сексуальної орієнтації, а також забезпечують право на захист персональних даних і право на доступ до правосуддя тощо;
- *толерантність* передбачає прийняття та повагу інших людей, що відносяться до різних соціальних і культурних груп, побудову з ними толерантних особистих стосунків, формування інклюзивного суспільства [3, с. 43-44].

Оскільки перераховані вище цінності стають особливо актуальними в моменти криз і важливих викликів, під час війни Росії проти нашої країни вони набули особливо актуального забарвлення [4, с. 136]. Таке положення підтверджують і результати соціологічного опитування зарубіжних дослідників L. Walter, S.J. Mayer, J. Dollmann, J. Jacobsen та A. Meth (2022p.), згідно з яким переважна більшість українців підтримують вступ до ЄС (83%), а їх ставлення до ЄС загалом та європейських цінностей зокрема є позитивним (72 %) [9, с. 8]. Ці результати співвідносяться й з вітчизняним Всеукраїнським соціологічним дослідженням «Українське суспільство та європейські цінності» (2017р.), за результатами якого громадяни України в більшості розділяють основні ціннісні орієнтири європейської спільноти та вважають, що на європейських цінностях вдалось побудувати успішне суспільство, і, таким чином, сприймають їх вартими того, щоб на них орієнтуватися. При цьому зазначається, що такі уявлення опитуваних є фрагментарними і суперечливими, що відкриває широкі можливості для маніпуляцій [2, с. 27-28].

Важливим у контексті означеного стає твердження, що хоча європейські цінності є загальновідомими, їх потрібно культивувати, навчати та плекати серед людей, зокрема серед новачків у суспільстві, таких як підростаюче покоління [8, с. 11]. До того ж, формування системи ціннісних орієнтацій з вияскравленим єврокомпонентом буде більш результативним, якщо здобувачі освіти усвідомлять місце і роль України у європейській і світовій спільноті; опанують нові знання і смисли про цінності, ідеали, прагнення європейського демократичного суспільства; сформують ціннісні орієнтації та компетентності, необхідні для їх подальшої інтеграції в європейський простір; отримають європейський досвід демократичного буття, поведінки, взаємодії [1, с. 72].

Разом з тим зазначимо, що цілеспрямована робота в цьому напрямі пов'язана з удосконаленням професійної підготовки бакалаврів – майбутніх учителів іноземної мови. Оскільки саме вчителі вважаються ключовими діями, які сприяють просуванню європейських цінностей і мають можливість вносити істотні зміни в освітній процес усієї країни [7, с. 35]. Проте, згідно з результатами наших власних досліджень, майбутні вчителі іноземних мов не

в достатній мірі усвідомлюють важливість дотримання й розповсюдження загальноєвропейських цінностей через брак навчальних курсів на цю тематику [6, с.10].

З метою усунення зазначеного протиріччя ініціативною групою викладачів Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького було розроблено навчальний курс «Strengthening the EU common values through the policy of multilingualism in the education and training of future teachers» (Зміцнення спільних цінностей ЄС через політику мультилінгвальності в освіті та підготовці майбутніх учителів), головною метою якого є зміцнення спільних цінностей ЄС через європейську політику багатомовності під час підготовки майбутніх учителів іноземних мов. Курс орієнтовано на здобувачів вищої освіти освітнього ступеня Бакалавр (4й рік навчання), які спеціалізуються на навчанні іноземних мов дошкільнят та молодших школярів.

Модуль залучає не тільки здобувачів вищої освіти, які отримують знання про загальні цінності ЄС, європейські стандарти освіти, політику ЄС щодо багатомовності та розвинути фахові компетентності щодо якісного навчання іноземних мов дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, але й шкільних вчителів, викладачів університетів, стейкхолдерів, представників керівного складу різних рівнів.

Розповсюдження результатів модуля відбуватиметься за різними напрямками:

конференції, круглі столи та семінари, до яких залучатимуться як викладачі іноземних мов з різних українських університетів, шкільних та дошкільних закладів, так і науковці та політики з усієї України;

тренінги, які проводитимуть здобувачі вищої освіти, які навчаються за програмою Модуля, що дасть можливість поширити результати проекту по всій Україні, оскільки здобувачі проходитимуть педагогічну практику в різних регіонах країни.

Ці заходи, завдяки залученню зацікавлених сторін різного рівня, спровокують дискусію щодо зміцнення спільних цінностей ЄС, надають можливість вирішення методологічних питань. Це дозволить учасникам різноманітних запланованих заходів усвідомити необхідність впровадження освітніх змін у традиційну систему освіти України.

Моніторинг та оцінка модуля передбачає наявність різних рівнів контролю якості. Виправдане поєднання теоретичної та практичної частин модуля дозволить підпорядкувати всю навчальну програму її головній меті, яка полягає в запровадженні спільних цінностей ЄС та політиці багатомовності в освітній системі України, а також наближенні до європейських стандартів у сфері викладання іноземних мов в Україні. Як результат, це стимулюватиме

безперервний професійний розвиток викладачів, дослідників та політиків у галузі освіти.

Висновки. Узагальнюючи все вищесказане, можемо зробити висновок про те, що наразі система української освіти перебуває під загрозою недотримання низки спільних європейських цінностей, що спричинене повномасштабним вторгненням країни-агресора Росії в Україну. Вчителі закладів загальної середньої освіти та викладачі закладів вищої освіти працюють єдиним фронтом, щоб забезпечити посилення єврокомпоненту у підготовці учнів та майбутніх вчителів іноземних мов, оскільки якщо здобувачі освіти усвідомлять місце і роль України у європейській і світовій спільноті, опанують нові знання та смисли про цінності, ідеали, прагнення європейського демократичного суспільства, це сприятиме швидшій інтеграції України в європейський простір. Таким чином, якщо українська освіта дотримуватиметься головних принципів політики Європейського Союзу щодо багатомовності та спільних цінностей, це дасть молодим людям можливість вдосконалювати свої мовні навички шляхом навчання та стажування за кордоном, що сприятиме розвитку професійної та освітньої мобільності. Саме такий підхід реалізується викладачами кафедри методики викладання германських мов Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, які впроваджують Модуль Жана Моне «Зміцнення спільних цінностей ЄС через політику багатомовності в освіті та підготовці майбутніх учителів». Перспективними напрямками дослідження є моніторинг процесу навчання здобувачів вищої освіти за цим модулем та проміжний аналіз отриманих даних із залученням експертів у сфері вищої освіти.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко Н.В. Цінності об'єднаної Європи та їх формування в Українській новій школі. In: «Science progress in European countries: new concepts and modern solutions»: papers of the 8th International Scientific Conference. (Stuttgart, July 12, 2019). Ed. by L. Siebenberg. Stuttgart: ORT Publishing, 2019. P. 62–74.
2. Всеукраїнське соціологічне дослідження «Українське суспільство та європейські цінності». 44с. URL: <http://library.fes.de/pdffiles/bueos/ukraine/13570.pdf> (дата звернення: 03. 02. 2022).
3. Золотухіна С. Т., Іонова О.М., Лупаренко С. Є. Актуальні цінності сучасної європейської освіти. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2021. № 76. Т. 1. С. 42-46. DOI: 10.32840/1992-5786.2021.76-1.7.
4. Маланчук Т.В. Проблеми визначення пріоритетних європейських цінностей. Ціннісно-орієнтований підхід в освіті і виклики євроінтеграції: матер.

- III Всеукр. наук.-метод. конф. (Суми, 18 червня 2022 р.). Суми: Сумський державний університет, 2022. С. 136-139.
5. Освіта України в умовах воєнного стану. Інформаційно-аналітичний збірник. За заг. ред. С. Шкарлета. Київ, 2022. 358 с.
6. Goncharova, O., & Maslova, A. (2022). Building up the common European values in professional training of future foreign language teachers. *Studies in Comparative Education*, (1), 5-12. DOI: 10.31499/2306-5532.1.2022.257515.
7. Komar, O., Kolisnichenko, A., Derkach, S., & Kapeliushna, T. (2021). Newly qualified foreign language teachers' adaptation in profession: challenges, problems, first achievements and further prospects. *Advanced Education*, 8(17), 35-45. DOI: 10.20535/2410-8286.228211.
8. Veugelers, W., de Groot, & Stolk, V. (2017). Research for CULT Committee –Teaching Common Values in Europe. Brussels: European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies. 220 p.
9. Walter, L., Mayer, S.J., Dollmann, J., Jacobsen, J., & Meth, A. (2022). High levels of support for European Union accession in Ukraine during the war in 2022. An analysis based on the ReUP study. DeZIM. insights Working Papers 6, Berlin: German Center for Integration and Migration Research. 13p.

Transliteration of References:

1. Bondarenko N.V. Tsinnosti obiednanoi Yevropy ta yikh formuvannya v Ukrainskii novii shkoli [Values of the united Europe and their formation in the Ukrainian new school]. In «Science progress in European countries: new concepts and modern solutions»: papers of the 8th International Scientific Conference. July 12, 2019, Stuttgart, Germany. Ed. by L. Siebenberg. Stuttgart: ORT Publishing, 2019. P. 62–74. [in Ukrainian].
2. Vseukrainske sotsiologichne doslidzhennia «Ukrainske suspilstvo ta yevropeiski tsinnosti» [All-Ukrainian sociological study «Ukrainian society and European values»]. 44p. URL: <http://library.fes.de/pdffiles/bueros/ukraine/13570.pdf> (date of access: 03.02.2022). [in Ukrainian].
3. Zolotukhina S. T., Ionova O.M., Luparenko S. Ye. Aktualni tsinnosti suchasnoi yevropeiskoi osvity [Current values of modern European education]. Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools. 2021. No. 76. Vol. 1. P. 42-46. DOI: 10.32840/1992-5786.2021.76-1.7. [in Ukrainian].
4. Malanchuk T.V. Problemy vyznachennia priorytetnykh yevropeiskykh tsinnostei [Problems of defining priority European values]. Value-oriented approach in education and challenges of European integration: collection of conference materials. III All-Ukrainian science and method conf. (Sumy, June 18, 2022). Sumy: Sumy State University, 2022. P. 136-139. [in Ukrainian].

5. Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Education of Ukraine under martial law]. Informational and analytical collection. In general ed. S. Shkarlet. Kyiv, 2022. 358 p. [in Ukrainian].
6. Goncharova, O., & Maslova, A. (2022). Building up the common European values in professional training of future foreign language teachers. *Studies in Comparative Education*, (1), 5-12. DOI: 10.31499/2306-5532.1.2022.257515. [in English].
7. Komar, O., Kolisnichenko, A., Derkach, S., & Kapeliushna, T. (2021). Newly qualified foreign language teachers' adaptation in profession: challenges, problems, first achievements and further prospects. *Advanced Education*, 8(17), 35-45. DOI: 10.20535/2410-8286.228211. [in English].
8. Veugelaers, W., de Groot, & Stolk, V. (2017). Research for CULT Committee –Teaching Common Values in Europe. Brussels: European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies. 220 p. [in English].
9. Walter, L., Mayer, S.J., Dollmann, J., Jacobsen, J., & Meth, A. (2022). High levels of support for European Union accession in Ukraine during the war in 2022. An analysis based on the ReUP study. DeZIM. insights Working Papers 6, Berlin: German Center for Integration and Migration Research. 13p. [in English].

Отримано 08.02.2023
Рецензовано 22.02.2023
Доопрацьовану версію отримано 25.02.2023
Прийнято до друку 27.02.2023

MASLOVA A.V.

PhD, Associate Professor of the Department of Methodology of Teaching Germanic Languages, Bohdan Khmelnytskyi Melitopol State Pedagogical University, Zaporizhzhia, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-1993-4837>
E-mail: mav2429@gmail.com

GONCHAROVA O.A.

PhD, Associate Professor of the Department of Methodology of Teaching Germanic Languages, Bohdan Khmelnytskyi Melitopol State Pedagogical University, Zaporizhzhia, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-1084-7112>
E-mail: goncharoo82@gmail.com

STRENGTHENING COMMON EUROPEAN VALUES IN THE SYSTEM OF UKRAINIAN PEDAGOGICAL EDUCATION IN THE CONDITIONS OF WAR*

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.10>

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

www.osvita.eeipsy.org

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.11>

МАЯТИНА Н.В.,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри інформаційно-
технічних та природничих дисциплін,
Київський кооперативний інститут
бізнесу і права, Київ, Україна

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ЗВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

MAIATINA N.V. Innovative methods of teaching physical and mathematical disciplines in institutions of Higher Education during the war. *The article is devoted to studying innovative technologies for teaching physical and mathematical disciplines in higher education institutions of Ukraine in the conditions of war. The study aims to consider and develop innovative approaches to teaching physical and mathematical disciplines in higher education institutions, taking into account martial law. The study's relevance is due to the limitations in the educational process due to the war, which requires the use of not only distance technologies but also a comprehensive solution to the problem of providing quality education in Ukraine. It is essential when teaching physical and mathematical disciplines that can become the basis for the further development of the defense industry of Ukraine. For the purpose of the study, the methods of general scientific knowledge were used, which include the analysis of scientific literature, synthesis of information, and grouping of data, which eventually allowed to identify the problems of teaching physical and mathematical disciplines and to propose directions for their solution using the method of induction and deduction. The results of the study show that the main innovative approaches to teaching physical and mathematical disciplines are distance education, the organization of a single knowledge base, and the use of a problem-based method of teaching physical and mathematical disciplines. Today in Ukraine, there is no single platform that higher education institutions can use for effective student learning. Therefore educational institutions use existing international and domestic platforms to organize and ensure communication processes between teachers and students, a platform for assessing knowledge, and a platform for storing lectures and other teaching*

materials. It is recommended to improve the approach to teaching physical and mathematical disciplines, taking into account the relevance of military topics, which would allow to educate the population, to form qualified labor resources in various sectors of the economy that would contribute to the development of the defense sector. The practical significance of the study lies in the possibility of its use in improving the methods of teaching physical and mathematical disciplines by higher education institutions during the war and in the period of post-war reconstruction.

Keywords: *physics, mathematics, war, defense, problem-based approach, innovations, distance education, higher education institutions.*

МАЯТИНА Н.В. Інноваційні методики викладання фізико-математичних дисциплін у ЗВО в умовах воєнного стану.

Стаття присвячена дослідженню інноваційних технологій викладання фізико-математичних дисциплін у закладах вищої освіти України в умовах війни. Мета дослідження – розглянути та розробити інноваційні підходи до викладання фізико-математичних дисциплін в закладах вищої освіти із врахуванням воєнного стану. Актуальність дослідження зумовлена обмеженнями в освітньому процесі внаслідок війни, що вимагає використання не лише дистанційних технологій, однак і комплексного вирішення проблеми забезпечення якісної освіти в Україні. Це має особливо важливе значення при викладанні фізико-математичних дисциплін, що можуть стати основою для подальшого розвитку оборонного комплексу України. У процесі дослідження були використані методи загальнонаукового пізнання, а саме: аналіз наукової літератури, синтез інформації, групування даних, що в результаті дозволило виявити проблеми під час викладання фізико-математичних дисциплін, використання методу індукції та дедукції дало змогу запропонувати напрями їх вирішення. Результати дослідження показують, що основними інноваційними підходами до викладання фізико-математичних дисциплін є дистанційна освіта, організація єдиної бази знань, а також використання проблемно орієнтованого методу викладання фізико-математичних дисциплін. На сьогоднішній день в Україні немає єдиної платформи, яка могла би використовуватися закладами вищої освіти для ефективного навчання студентів, а тому заклади освіти використовують існуючі міжнародні та вітчизняні

платформи для організації та забезпечення комунікативних процесів між викладачем та студентами, платформи для оцінювання знань, платформи для зберігання лекційних та інших методичних матеріалів. Рекомендовано удосконалити підхід до викладання фізико-математичних дисциплін із врахуванням актуальності воєнної тематики, що дозволило би виховати населення, що зможе сформувати кваліфіковані трудові ресурси в різних галузях господарства, що сприяли би розвитку оборонного комплексу. Практичне значення дослідження полягає в можливості його використання при удосконаленні методики викладання фізико-математичних дисциплін закладами вищої освіти під час війни та в період післявоєнної відбудови.

Ключові слова: фізика, математика, війна, оборона, проблемно-орієнтований підхід, інновації, дистанційна освіта, заклади вищої освіти

Постановка проблеми. Війна в Україні, що триває вже майже рік, має значний вплив на систему освіти, особливо в університетах. Особливо постраждали фізико-математичні дисципліни, які мають важливе значення для розвитку технологій та оборонних систем. Традиційні методи викладання, які значною мірою покладаються на лекції та підручники, стали менш ефективними через перебої в енергопостачанні, спричинені війною. Тому існує потреба в розробці інноваційних методів навчання, які можуть адаптуватися до мінливих обставин і гарантувати, що студенти продовжуватимуть отримувати якісну освіту.

Війна спричинила порушення в системі освіти в кількох аспектах. Наприклад, виникла нестача енергетичних ресурсів, які унеможливають реалізацію навчання синхронними методами. Міграція викладачів до інших країн вже скоро спричинить до нестачі методистів, що складають нові навчальні матеріали, підручники та розробляють нові навчальні технології. Крім того, мобільність студентів і викладачів стала обмеженою через ситуацію з безпекою, що ускладнило проведення занять у стінах закладів освіти. Всі ці фактори призвели до зниження якості освіти з фізико-математичних дисциплін.

Актуальність дослідження доповнюють постійно актуальні проблеми викладання фізико-математичних дисциплін у закладах вищої освіти, що зумовлені зниженням інтересу до їх вивчення через слабку методологічну базу та застрілі підходи до викладання.

Аналіз останніх наукових досліджень показує, що на сьогодні спостерігається вкрай недостатньо літератури, що показує передові методики викладання фізико-математичних дисциплін у закладах вищої освіти. Разом з тим варто виділити праці, що присвячені процесу викладання фізико-математичних дисциплін таких авторів як: Величко С. [1], Думанської Т. [5], Мельник Ю. [9], Садовий М. [10]. Ще менше досліджень сконцентровані на проблематиці воєнного стану. Однак чимало наукових досліджень присвячені використанню інноваційних технологій у викладанні різних предметів. Варто виділити праці таких авторів як Волошиної Т. [2], Воронкіна О. [3], Гуревич Р. [4], Зязюна І. [6], Кремень В. [7], Кузьменко О. [8], Синюкова Г. та Чепок О. [11].

Невирішеними раніше залишаються питання інноваційних підходів до викладання фізико-математичних дисциплін в закладах вищої освіти в умовах воєнного стану.

Мета дослідження – розглянути та розробити інноваційні підходи до викладання фізико-математичних дисциплін у закладах вищої освіти із врахуванням воєнного стану в Україні.

Викладення основного матеріалу. Для зазначених вище проблем на сьогодні розроблено кілька інноваційних методів викладання фізико-математичних дисциплін. Ці методи розроблені впродовж останніх трьох років передовими закладами освіти таким чином, щоб бути гнучкими та адаптованими, і їх можна було використовувати в різних умовах. Необхідність використання

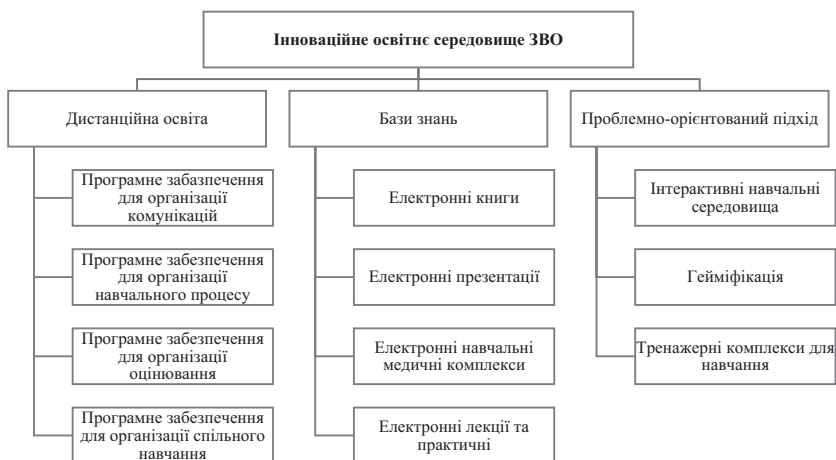

Рис.1. Складові формування інноваційного освітнього середовища закладів вищої освіти передових країн

Примітка: систематизовано автором на основі [2,3,4,6,7,8,11]

даних методик і підходів зумовлена поширенням пандемії COVID-19, що стала поштовхом переформатування систем вищої та середньої освіти по всьому світу до інноваційних – цифрових технологій.

Передові заклади освіти вже створили власні освітні середовища, які поєднують методи дистанційної освіти, формування єдиних баз знань та використання проблемно-орієнтованого підходу (рис.1).

Розглянемо кожну із складових більш детально для того, щоб охопити особливості використання різних методів, інструментів та тактик.

Дистанційна освіта. Одним із інноваційних методів викладання фізико-математичних дисциплін в закладах вищої освіти під час війни є використання дистанційної освіти. За допомогою технологій дистанційних комунікацій можна проводити заняття дистанційно, що дозволяє студентам продовжувати навчання, навіть якщо вони не можуть відвідувати заняття особисто. Це особливо корисно для студентів, які перебувають на територіях, що постраждали від війни. Крім того, дистанційна освіта може бути використана для охоплення студентів, які не можуть відвідувати традиційні заняття через обмеження мобільності [11].

Дистанційна освіта – це метод надання освіти студентам, які фізично не присутні в аудиторії. Вона може бути використана для викладання фізико-математичних дисциплін студентам закладів вищої освіти кількома способами [4].

- *Відеоконференції.* Студенти можуть брати участь у віртуальних заняттях за допомогою платформ для відеоконференцій, таких як Zoom або Google Meet. Це дозволяє їм взаємодіяти зі своїми викладачами та одногрупниками в режимі реального часу та отримувати негайний зворотній зв'язок щодо своєї роботи.
- *Онлайн матеріали курсу.* Студенти можуть отримати доступ до матеріалів курсу, лекцій, літератури та завдань, через систему управління навчанням (LMS) або веб-сайт. Це дозволяє їм навчатися у власному темпі та за власним графіком. Використання цієї технології дозволяє здійснювати як синхронні, так і асинхронні взаємодії між викладачем та студентом.
- *Онлайн-оцінювання та тестування.* Викладачі можуть використовувати онлайн-оцінювання та вікторини для перевірки розуміння студентами матеріалу та надання оперативного зворотного зв'язку. Це також може допомогти визначити сфери, де студенти потребують додаткової підтримки. Університети можуть використовувати такі платформи, як Blackboard або Canvas, для проведення онлайн-опитувань та оцінювання студентів. Це дозволяє викладачам відстежувати прогрес студентів і надавати відгуки про їхню роботу.
- *Спільне навчання.* Дистанційна освіта також може сприяти співпраці

між студентами через онлайн-форуми та групові проекти. Це може допомогти студентам розвинути критичне мислення, вміння вирішувати проблеми та навички роботи в команді. Університети можуть використовувати такі платформи, як Piazza або Canvas Discussions, щоб сприяти онлайн-дискусіям між студентами. Це дозволяє студентам співпрацювати над завданнями і проектами та обмінюватися ідеями один з одним.

Загалом, дистанційна освіта може бути ефективним методом викладання фізико-математичних дисциплін для студентів ЗВО. Адже, вона дозволяє студентам навчатися у власному темпі, взаємодіяти з викладачами та одногрупниками, а також отримувати доступ до цікавих та інтерактивних матеріалів курсу.

Бази знань. Другим інноваційним методом навчання є використання цифрових ресурсів, таких як електронні книги та онлайн-симуляції. Ці ресурси можна використовувати як доповнення до традиційних підручників, яких може бути недостатньо для повного розуміння фізико-математичних дисциплін. Крім того, цифрові ресурси можна використовувати, щоб забезпечити студентам більш інтерактивний та цікавий навчальний процес. Провідні університети світу використовують цифрові навчальні ресурси для покращення вивчення математики та фізики. Це програмні оболонки, навчальні середовища та комплексні технології, що поєднують можливість зберігання різних видів навчальних матеріалів та організації викладення лекції та оцінювання знань студентів [3]. Розглянемо декілька з них:

- Массачусетський технологічний інститут (MIT) пропонує онлайн-версії своїх курсів з математики та фізики для студентів та аспірантів через програму MIT OpenCourseWare (OCW). Ці курси включають відеолекції, літературу та задачі, які доступні для всіх бажаючих безкоштовно.
- Стенфордський університет пропонує низку онлайн-курсів з фізики через програму Stanford Online. Ці курси включають інтерактивні симуляції, вікторини та оцінювання, щоб допомогти студентам зрозуміти складні концепції.
- Оксфордський університет пропонує різноманітні курси з математики та фізики через Оксфордський навчальний інститут (OLI). Ці курси включають інтерактивні підручники, тести та онлайн-оцінювання та покликані допомогти студентам розвинути глибоке розуміння предмету.

Загалом, цифрові навчальні ресурси та освітні платформи можуть бути ефективними інструментами для покращення вивчення математики та фізики в університетах. Вони дозволяють студентам отримати доступ до високоякіс-

них навчальних матеріалів і взаємодіяти зі своїми викладачами та одногрупниками у новий та цікавий спосіб.

Проблемно-орієнтоване навчання. Ще одним інноваційним методом навчання є використання проблемно-орієнтованого навчання (PBL). PBL – це підхід, орієнтований на студента, який фокусується на вирішенні реальних проблем. Цей підхід особливо добре підходить для фізико-математичних дисциплін, оскільки дозволяє студентам застосовувати вивчені концепції до реальних ситуацій. Крім того, PBL можна використовувати для залучення студентів, які можуть бути менш вмотивованими традиційними лекційними методами.

Проблемно-орієнтоване навчання – це метод навчання, який використовує реальні проблеми або сценарії для мотивації та спрямування навчального процесу. Його можна використовувати у вивченні фізико-математичних дисциплін кількома способами:

- *Сценарії реальних проблем.* Фізичні та математичні проблеми можуть бути представлені в контексті реальних сценаріїв. Наприклад, сьогодні для України особливо актуальним є вирішення задач, що сприятимуть перемозі у війні. Це дозволяє студентам побачити актуальність проблем і понять, які вони вивчають, і зрозуміти, як їх можна застосовувати в реальних життєвих ситуаціях.
- *Спільне навчання.* PBL наголошує на спільному навчанні, коли студенти працюють у малих групах над вирішенням проблем. Це дозволяє їм вчитися один в одного, розвивати критичне мислення та навички вирішення проблем, а також надавати підтримку один одному.
- *Самокероване навчання.* PBL заохочує студентів брати на себе відповідальність за власне навчання. Очікується, що студенти будуть досліджувати, аналізувати та приймати рішення про те, як підходити до вирішення проблем. Такий підхід може допомогти студентам розвинути автономію та самомотивацію.
- *Використання технологій.* PBL можна вдосконалити, використовуючи технології, такі як симуляції, гейміфікацію та інші інтерактивні матеріали. Ці ресурси можуть допомогти учням візуалізувати складні поняття та побачити, як фізичні та математичні поняття пов'язані між собою.

Університети можуть використовувати такі платформи, як Labster або симулятори PhET, щоб надати студентам віртуальний лабораторний досвід. Це дозволяє студентам проводити експерименти та досліджувати наукові концепції в безпечному, контрольованому середовищі.

Загалом, проблемно-орієнтоване навчання може бути ефективним методом викладання фізико-математичних дисциплін. Воно дозволяє студентам побачити актуальність понять, які вони вивчають, працювати спільно і брати

на себе відповідальність за власне навчання. Використовуючи реальні проблеми і технології, PBL може надати студентам більш цікавий та інтерактивний досвід навчання.

Вивчення поточного стану інноваційних методик викладання фізико-математичних дисциплін дозволяє синтезувати низку проблем освіти та спробувати знайти рішення до них (Табл.1).

Таблиця 1 – Проблеми викладання фізико-математичних дисциплін в закладах вищої освіти України під час війни

Проблема	Вирішення
Недостатнє розуміння студентами базових понять. Багато студентів мають труднощі з розумінням базових понять математики та фізики, що може ускладнити для них розуміння більш складних ідей пізніше.	Щоб подолати брак розуміння базових понять, викладачі можуть використовувати різноманітні методи навчання, такі як практичні вправи, наочні посібники та приклади з реального життя, щоб допомогти студентам пов'язати поняття з їхнім власним досвідом.
Труднощі з вирішенням задач. Математика і фізика часто передбачають розв'язування задач, і багатьом студентам складно застосовувати свої знання в реальних ситуаціях.	Щоб подолати труднощі з розв'язанням задач, викладачі можуть надати учням можливість практикувати розв'язання проблем у різних контекстах, а також надати їм рекомендації щодо того, як підходити до різних типів проблем і як їх розв'язувати.
Відсутність зацікавленості. Деякі студенти можуть вважати математику та фізику нудними дисциплінами або такими, що не відповідають їхнім інтересам, через що їм може бути складно залишатися зацікавленими у вивченні матеріалу.	Щоб підвищити рівень залученості, викладачі можуть використовувати технології та інтерактивні види діяльності, створювати позитивну атмосферу в аудиторії та встановлювати зв'язок з інтересами студентів і реальними сферами застосування знань.
Обмежений доступ до ресурсів. Деякі студенти можуть не мати доступу до ресурсів, необхідних для успішного вивчення математики та фізики, таких як доступ до підручників, інтернету тощо.	Щоб вирішити проблему обмеженого доступу до ресурсів, ЗВО можуть надавати студентам безкоштовні підручники, онлайн-посібники та інші ресурси, а також забезпечити студентам доступ до технологій.
Труднощі з абстрактним мисленням. Математика і фізика можуть передбачати багато абстрактного мислення, що інколи складає певні труднощі для розуміння.	Щоб подолати труднощі з абстрактним мисленням, викладачі можуть використовувати наочні посібники, реальні приклади та інші методи, які допоможуть студентам зрозуміти абстрактні поняття.
Обмежений досвід і підготовка викладачів Деякі викладачі можуть не мати достатнього досвіду для ефективного викладання математики та фізики в умовах воєнного стану, що може ускладнювати засвоєння матеріалу студентами.	Щоб вирішити проблему обмеженого досвіду та підготовки викладачів, заклади вищої освіти повинні надавати викладачам можливості для постійного професійного розвитку в умовах воєнного стану, а також заохочувати співпрацю між викладачами з метою обміну найкращими практиками та стратегіями.

Хоча університети розвинених країн намагаються створювати власні навчальні середовища, на сьогодні в Україні в умовах війни прогресивний розвиток освіти дещо зупинився через брак ресурсів. На сьогодні ні в середній школі, ні в закладах вищої освіти не створюється єдиного освітнього середовища, яке можна використовувати комплексно для вивчення різних дисциплін. Однак в умовах дистанційного навчання деякі заклади вищої освіти користуються міжнародними платформами для освіти [2]. В Україні існує декілька навчальних платформ, які добре підходять для викладання фізико-математичних дисциплін онлайн. Деякі приклади включають:

- Moodle: Це система управління навчанням з відкритим кодом, яка широко використовується в Україні. Вона дозволяє викладачам створювати та керувати онлайн-курсами, проводити тестування та оцінювання, а також сприяти онлайн-дискусіям між студентами.
- EdEra: Це українська платформа, яка пропонує інтерактивні онлайн-курси з різних предметів, включаючи математику та фізику. Вона містить відеолекції, інтерактивні тести та оцінювання, а також вбудовану систему для відстеження прогресу студентів.
- Stepik: Це платформа для онлайн-освіти, яка пропонує широкий спектр курсів з різних предметів, включаючи математику та фізику. Вона включає інтерактивні вікторини та оцінювання, а також вбудовану систему для відстеження прогресу студентів.

Загалом заклади освіти України практично не використовують онлайн-лабораторії та тренажери для вивчення фізико-математичних дисциплін, які можуть надати учням безпечне та контрольоване середовище для проведення експериментів, практики та вивчення наукових концепцій. Використання зарубіжних проєктів вимагає знання іноземної мови, однак такі технології можуть бути корисними для студентів під час візуалізації складних концепцій, а викладачам – для надання студентам практичного досвіду, який в інший спосіб неможливий або надто дорогий [6].

Однак попри використання інноваційних техніко-технологічних підходів до викладання фізико-математичних дисциплін, доцільно удосконалити й сам підхід до викладання дисциплін. Сьогодні в умовах війни важливо знаходити ті теми, які будуть найбільш цікаво сприйматися у процесі вивчення простих фізичних явищ та математичних завдань [1]. Розв'язання фізико-математичних задач може відігравати вирішальну роль у вихованні обізнаного в технологіях війни населення, що особливо актуально для закладів вищої освіти, які в подальшому працюватимуть з оборонним комплексом України.

Одним з конкретних способів, як розв'язання фізико-математичних задач може сприяти перемозі у війні, є розробка і розгортання військової техніки. Інженери і науковці використовують фізику і математику для розроб-

ки систем озброєння, які є більш точними, ефективними і смертоносними. Наприклад, розробка високоточних боеприпасів, таких як крилаті ракети, значною мірою спирається на фізику і математику, щоб гарантувати, що зброя вражатиме намічені цілі з високою точністю. Аналогічно, конструкція танків, літаків і військових кораблів також значною мірою спирається на фізику і математику, щоб зробити їх більш ефективними і довговічними.

Крім того, збір розвідданих, спостереження і розвідка також значною мірою покладаються на фізику і математику. Це може включати використання супутникових знімків, радарів та інших технологій для виявлення і відстеження сил противника, а також застосування математичних моделей для аналізу цієї інформації і прогнозування планів і пересувань противника. Теоретичні завдання можуть мати різну складність, орієнтовану на знання студентів різних курсів, однак враховувати при цьому реальні тактичні задачі, з яким стикаються в умовах воєнних дій [8]. Розглянемо кілька прикладів задач з фізики, які могли би доповнити комплекс прикладного використання теоретичних знань [10].

Задача 1. Військовий командир хоче розрахувати оптимальну траєкторію польоту ракети, щоб влучити в ціль, розташовану на відстані 321,5 км. Знаючи початкову швидкість ракети 2100 м/с, кут запуску та гравітаційне прискорення, який кут запуску ракети буде оптимальним для ураження цілі? (Розв'язання: Використовуючи рівняння руху, командир може розрахувати кут запуску, який призведе до того, що ракета влучить у ціль на правильній дальності та висоті).

Задача 2. Військовий командир хоче розрахувати кількість пального, необхідного винищувачу для польоту на відстань 1381,5 кілометрів. Знаючи норму витрати пального винищувачем і швидкість, з якою він буде летіти, скільки пального йому знадобиться? (Розв'язання: Використовуючи норму витрати пального та відстань, яку потрібно подолати, командир може розрахувати кількість пального, необхідного для виконання місії)

Задача 3. Військовий командир хоче обчислити максимальну дальність польоту артилерійського снаряда, випущеного з гармати. Знаючи початкову швидкість снаряда, кут вильоту та гравітаційне прискорення, яка максимальна дальність польоту снаряда? (Розв'язання: Використовуючи рівняння руху і відомі параметри, командир може обчислити максимальну дальність польоту снаряда)

Задача 4. Військовий командир хоче обчислити час, який знадобиться колоні автомобілів, щоб подолати відстань у 1000 кілометрів. Враховуючи швидкість, з якою рухатиметься колона, та відстань, яку потрібно подолати, скільки часу знадобиться колоні, щоб дістатися до місця призначення? (Розв'язання: Використовуючи відстань і швидкість, командир може обчислити час, за який колона подолає задану відстань)

Задача 5. Військовий командир хоче розрахувати траєкторію снаряда, випущеного з танка. Знаючи початкову швидкість, кут підйому та опір повітря, якою буде траєкторія снаряда? (Розв'язання: Використовуючи рівняння руху, командир може розрахувати траєкторію снаряда з урахуванням опору повітря та кута підйому)

Крім того, математичне моделювання та імітація можуть бути використані для прогнозування результатів різних сценаріїв бою, що дозволяє військовим лідерам приймати більш обґрунтовані рішення щодо пересування військ, розподілу ресурсів та інших стратегічних міркувань.

Розв'язання фізико-математичних задач може призвести до розвитку оборонного комплексу та підготовки кваліфікованих кадрів, що зможуть підтримувати обороноздатність країни та забезпечувати національну безпеку в подальшому [9].

Висновки. Війна, що триває, має значний вплив на систему освіти, особливо на фізико-математичні дисципліни. Традиційні методи навчання стали менш ефективними через обмеження, спричинені війною. Тому необхідно розробляти інноваційні методи навчання, які можуть адаптуватися до мінливих обставин і гарантувати, що студенти продовжуватимуть отримувати якісну освіту. Використання дистанційної освіти, проблемно-орієнтованого навчання та цифрових ресурсів – найбільш оптимальний інноваційний комплекс викладання, який може вирішити проблеми, що пов'язані із війною.

Список використаних джерел:

1. Величко С. П., Вовкотруб В. П. Педагогічні принципи та ергономічні вимоги до шкільного фізичного експерименту. Монографія. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. 2007.
2. Волошина Т. Використання гібридного хмаро орієнтованого навчального середовища для формування самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців з інформаційних технологій. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.10.: інформаційно-комунікаційні технології в освіті. Академія пед. наук України; Ін-т інформаційних технологій та засобів навчання. Київ, 2018. 293 с.
3. Воронкін О. С. Тенденції розвитку інформаційно-комунікаційних технологій навчання студентів вищих навчальних закладів України (друга половина XX – початок XXI століття). дис. ... канд. пед. наук: 13.00.10.: інформаційно-комунікаційні технології в освіті. Старобільськ, 2016. 497 с.
4. Гуревич Р. С. Інформаційно-комунікаційні технології в навчальному процесі: посібн. для педагогічних працівників і студентів педагогічних вищих навчальних закладів. Вінниця, 2002. 116 с.
5. Думанська Т. В. Формування математичних компетентностей бакалаврів

- економічних спеціальностей у процесі навчання вищої математики. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02.: теорія та методика навчання (математика). Київ, 2018. 309 с.
6. Зязюн І. А. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 3б. наук. пр. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2013. 517 с.
 7. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні - інноваційні аспекти. Київ, 2005. 447с.
 8. Кузьменко О. Інноваційні технології навчання фізики в контексті stem-освіти в закладах вищої освіти технічного профілю. 2019. ПедБез, вип. 3, вип. 2, с. 137–144,
 9. Мельник Ю.С. Задачі прикладного змісту з фізики у старшій школі. Київ: Педагогічна думка. 2013.
 10. Садовий М. І. Окремі питання сучасної та традиційної фізики: Навчальний посібник для студентів педагогічних навчальних закладів освіти. Кіровоград: Видавництво ПП «Каліч О. Г.». 2007.
 11. Синюкова Г., Чепок О. Особливості застосування інноваційних методів навчання під час фахової підготовки мацбутніх вчителів математики. Електронне наукове фахове видання “Вікрите освітнє е-середовище сучасного університету”. 2019, с. 314-323. DOI: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2019s29>

Transliteration of References:

1. Velychko, S.P., & Vovkotrub, V.P. (2007). Pedahohichni pryntsypy ta erhonomichni vymohy do shkilnoho fizychnoho eksperymentu. Monohrafiia. Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka [In Ukrainian]
2. Voloshyna, T. (2018). Vykorystannia hibrydnogo khmaro oriientovanoho navchalnoho seredovyscha dlia formuvannia samoosvitnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv z informatsiinykh tekhnolohii. [The use of a hybrid cloud-based learning environment for the formation of self-educational competence of future information technology professionals]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.10. informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v osviti. Akademiia ped. nauk Ukrainy; In-t informatsiinykh tekhnolohii ta zasobiv navchannia. Kyiv. [In Ukrainian]
3. Voronkin, O. (2016). Tendentsiyi rozvytku informatsiyno-komunikatsiynykh tekhnolohiy navchannya studentiv vyshchyykh navchal'nykh zakladiv Ukrainy (druha polovyna XX – pochatok XXI stolittya). [Trends in the development of information and communication technologies for teaching students of higher educational institutions of Ukraine (the second half of the 20th - the beginning of the 21st century)]. Dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.10.: informatsiyno-komunikatsiini tekhnolohiyi v osviti. Starobilsk, 497 s. [in Ukrainian]

4. Hurevych, R. (2002). Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v navchalnomu protsesi: posibn. dlia pedahohichnykh pratsivnykiv i studentiv pedahohichnykh vyshchych navchalnykh zakladiv. [Information and communication technologies in the educational process: manual. for pedagogical workers and students of pedagogical higher educational institutions Vinnytsia]. [in Ukrainian]
5. Dumanska, T. (2018). Formuvannia matematychnykh kompetentnostei bakalavriv ekonomichnykh spetsialnostei u protsesi navchannia vyshchoi matematyky. [Formation of mathematical competencies of bachelors of economic specialties in the process of teaching higher mathematics]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02. teoriia ta metodyka navchannia (matematyka). Kyiv. [in Ukrainian]
6. Zyazyun, I. (2013). Suchasni informatsiyni tekhnolohiyi ta innovatsiyni metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiya, teoriya, dosvid, problemy [Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems]. Zb. nauk. pr. Kyiv-Vinnytsya: TOV firma «Planer», 517 s. [in Ukrainian]
7. Kremen, V. (2005). Osvita i nauka v Ukrayini - innovatsiyni aspekty [Education and science in Ukraine - innovative aspects]. Kyiv, 447s. [in Ukrainian]
8. Kuzmenko O. (2019). Innovatsiyni tekhnolohiyi navchannia fizyky v konteksti stem-osvity v zakladakh vyshchoyi osvity tekhnichnoho profilu [Innovative physics teaching technologies in the context of stem-education in technical higher education institutions]. PedBez, № 3 (2), 137–144. [in Ukrainian]
9. Melnyk, YU.S. (2013). Zadachi prykladnoho zmistu z fizyky u starshiy shkoli [Problems of applied content in physics in high school]. Kyiv: Pedahohichna dumka. [in Ukrainian]
10. Sadovyi, M. I. (2007). Okremi pytannia suchasnoi ta tradytsiynoi fizyky: Navchalnyi posibnyk dlia studentiv pedahohichnykh navchalnykh zakladiv osvity [Separate issues of modern and traditional physics: Study guide for students of pedagogical educational institutions]. Kirovohrad: Vydavnytstvo PP «Kalich O.H.». [in Ukrainian]
11. Synyukova, H. & Chepok, O. (2019). Osoblyvosti zastosuvannia innovatsiynykh metodiv navchannia pid chas fakhovoyi pidhotvky matsbutnikh vchyteliv matematyky. [Peculiarities of using innovative teaching methods during professional training of future mathematics teachers]. Elektronne naukovе fakhove vydannya “Vikryte osvityne e-seredovyshe suchasnoho universytetu”, s. 314-323. DOI: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2019s29> [in Ukrainian]

Отримано 14.02.2023
Рецензовано 24.02.2023
Допрацьовану версію отримано 26.02.2023
Прийнято до друку 28.02.2023

MAIATINA Natalia Vasylivna

Candidate of Pedagogical Sciences, Chair of Informational, Technical, and Natural Sciences,

Kyiv Cooperative Institute of Business and Law, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-1417-8390>

E-mail: mynataly2007@ukr.net

**INNOVATIVE METHODS OF TEACHING PHYSICAL AND MATHEMATICAL
DISCIPLINES IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION DURING THE WAR***

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.11>

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953
ISSN 2959-1961
<https://osvita.eeipsy.org>
<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.12>

МОРМУЛЬ М.Ф.,

кандидат технічних наук, доцент,
м. Дніпро, Україна

ЩИТОВ Д.М.,

кандидат економічних наук,
м. Дніпро, Україна

ЩИТОВ О.М.,

кандидат фізико-математичних наук,
доцент, м. Дніпро, Україна

РОМАНЧУК Л.А.,

кандидат філологічних наук,
м. Дніпро, Україна

ЧУПІЛКО Т.А.,

кандидат технічних наук, доцент,
м. Кам'янське, Дніпропетровська обл.,
Україна

ОСОБЛИВОСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО ВИКЛАДАННЯ МАТЕМАТИКИ В УКРАЇНСЬКИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЗА УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ

MORMUL M.F., SHCHYTOV D.M., SHCHYTOV O.M., ROMANCHUK L.A., CHUPILKO T.A. Features of distance teaching of mathematics in Ukrainian educational institutions under the conditions of marital state. *From February 24, 2022, the course of our country's history has changed dramatically and the life of Ukrainian students has shifted to a new format. Even though the issues of personal safety, adequate emotional and psychological state, provision of heat and electricity, nutrition and essential goods became the priority, education did not diminish its importance in the new conditions yet. Knowledge is the main weapon, with which a student will move into the future. Educated people will help to reconstruct our state after the war. Distance education via Internet is one of the modern forms of educational process, which has gained special importance and development in new conditions. The modern educational platforms used for distance teaching as well as the pros and cons of this type of educational process are being considered in this article. Additionally, there are made a number of suggestions that can help in preparing to and managing an online class.*

Keywords: *distance learning, platform, conference, webinar, chat classes, Google.classroom, Zoom, Skype, martial law, mathematics.*

МОРМУЛЬ М.Ф., ЩИТОВ Д.М., ЩИТОВ О.М., РОМАНЧУК Л.А., ЧУПІЛКО Т.А. **Особливості дистанційного викладання математики в українських навчальних закладах за умов воєнного стану.** Після 24 лютого 2022 року хід історії нашої країни різко змінився, а життя українського студентства перейшло в новий формат. Але, хоча у пріоритеті стали питання власної безпеки, адекватного емоційно-психологічного стану, забезпечення теплом та електроенергією, продуктами харчування й товарами першої необхідності, тим не менш навчання не зменшило свого значення і в нових умовах. Знання – це основна зброя, з якою студент піде в майбутнє. Освічені люди допоможуть відбудовувати нашу державу після війни. Дистанційне навчання із використанням інформаційних технологій – одна з сучасних форм навчання – набуло особливого значення та розвитку за цих умов. У статті розглянуто сучасні платформи, які призначені для такого навчання, переваги та недоліки дистанційної форми навчання, а також внесено низку пропозицій, які зможуть удосконалити процес підготовки та проведення заняття у дистанційній формі. **Ключові слова:** дистанційне навчання, платформа, конференція, вебінар, чат-заняття, Google.classroom, Zoom, Skype, воєнний стан, математика.

Постановка проблеми. Дистанційне навчання набуло в Україні стрімкого розвитку з 2019 року, під час епідемії коронавірусу COVID-19, а з 2022 року стало невід’ємною формою навчання у школах, спеціальних середніх і вищих навчальних закладах тих населених пунктів, де: 1) існує реальна загроза бомбування чи потрапляння ракет; 2) часто звучать сирени, за яких слід негайно переривати заняття та йти в укриття; 3) безпосередньо знаходяться на лінії вогню; 4) перебувають у тимчасовій окупації.

Дистанційне навчання (або навчання онлайн) – це така форма навчання, при якій вся чи більша частина курсу викладається учням або студентам (слухачам) за допомогою сучасних технологій та в інтерактивному режимі, при цьому викладачі та слухачі можуть знаходитись в різних країнах та навіть на різних континентах. Великою перевагою такої освіти є те, що немає нагальної необхідності відвідувати учбовий заклад, витратити час на дорогу до навчального закладу, ходити на пари у строго визначений час, слухати лекції, засво-

ювати матеріал з курсів в обмежений термін та у визначеному порядку. Щоправда, таке навчання підходить не для всіх дисциплін. Слід зазначити, що деякі студенти продовжують навчання в такий спосіб, навіть перебуваючи на фронті, в перервах між бойовими діями. Зокрема, є такі студенти-фронтовики серед студентів Університету митної справи та фінансів. У статті робиться спроба виявити переваги та недоліки такого роду навчання та запропонувати способи їх подолання.

Аналіз останніх досліджень. Детальний аналіз тенденцій та перспектив розвитку дистанційної освіти виконали Н. Kentnor (2015), Е. Banas (1998), W. Emory (1998), К. Harting (2005), М. Erthal (2005). Серед вітчизняних вчених розробці концептуальних положень про дистанційне навчання значну увагу приділяли О. Андреев, Н. Андрусенко [1], В. Биков, Д. Васильєва [4], М. Бурда [3], Д. Іванченко, Т. Годованюк [6], В. Кухаренко, Н. Морзе, Є. Полат, Є. Смирнова-Трибульська, В. Лапінський, Ю. Богачков, П. Стефаненко, А. Хуторський та інші. В останні роки питанню дистанційного навчання присвячено величезну кількість статей та досліджень, а також книжок, збірок [3] та наукових конференцій [2], [7], [8]. Більшість авторів в основному приділяють увагу зазначенню переваг та вад дистанційних форм навчання [1], [12], визначенню загальних тенденцій розвитку цих форм та їх зв'язку зі світовими формами дистанційного навчання [2], [8], історії виникнення концепції дистанційного навчання у світі [7], [8], особливостям організації дистанційного навчання в окремих дисциплінах [7, с. 23-27], недолікам дистанційного навчання у вищих закладах освіти України [7, с. 37-30] тощо. Але, на наш погляд, недостатньо матеріалів, присвячених нюансам дистанційних занять з математики [3], [4], [5], [6]. До того ж, ми не знайшли конкретних пропозицій для удосконалення та поліпшення форм такого навчання у математичній галузі, що й обумовлює актуальність цієї теми. Замало досліджень стосується також особливостей дистанційного навчання у вищих навчальних закладах України в умовах воєнного стану. В пропонованій статті ми спробуємо визначити особливості застосування дистанційного навчання для викладання математичних дисциплін під час воєнних дій та запропонувати низку рекомендацій для його вдосконалення.

Викладення основного матеріалу. Напочатку розберемо переваги та вади такого виду навчання з урахуванням власного досвіду та відгуків слухачів.

До переваг відносяться такі:

- економія часу – не треба витратити дорогоцінні години, простоюючи у заторах чи приїжджаючи з далека. Люди, які не живуть у містах, економлять також і значні кошти, які мали б витратити на проїзд;
- охоплення більшого числа слухачів, оскільки можливість навчатися мають мешканці не тільки великих міст, але й найвіддаленіших місте-

чок і сіл, і навіть країн. А це вкрай важливо, оскільки, як ми знаємо, велика кількість мешканців з дітьми та студентів (в основному, дівчат) внаслідок російської агресії виїхали за кордон;

- зручність викладання, оскільки усі потрібні матеріали для занять завжди є під рукою (і у викладача, і у слухача);
- можливість контролювати увагу кожного слухача, що важко робити у реальному часі;
- збереження у файлах переписки зі слухачами, їх відповідей та всього заняття, що дає змогу в будь-який момент повернутися до пройденого матеріалу;
- такий формат навчання надзвичайно зручний людям з обмеженими фізичними можливостями;
- активне використання зображень, тексту, звуку та відеоряду в навчальному матеріалі суттєво підвищує якість засвоєння нової інформації.

Інші переваги, які зазначають різні дослідники, вже не такі значні [1, с. 8-9], [2, с. 10-11], [7, с. 28].

До вад дистанційного викладання можна віднести наступні:

- не завжди гарний Інтернет чи добра якість зв'язку;
- вимушене припинення заняття через вимкнення електропостачання (планового чи аварійного, від чого останні місяці потерпає Україна);
- недостатність спілкування з викладачами у режимі реального часу, бо ніякий Інтернет, все ж таки, не замінить можливість тет-а-тет задати необхідну кількість питань та поговорити, порадитись з викладачем на тему, що вас хвилює;
- відсутність повноцінного педагогічного контролю з боку викладача, що є стимулюючим чинником для ефективного навчання;
- ресурсовитратність і трудомісткість з боку закладу вищої освіти (ЗВО) та викладача. Окрім необхідного технічного оснащення закладу освіти, від викладача вимагається створення дистанційного курсу [7, с. 29];
- велика кількість відомостей за досить короткий час тощо.

Дуже важливо для проведення дистанційного навчання з конкретного курсу обрати платформу, найбільш зручну для даного випадку та даного предмету. Розроблених платформ для дистанційного навчання існує досить багато. Розглянемо деякі з них:

- Чат-заняття із використанням чат-технологій. Вони проводяться синхронно, тобто, всі учасники мають одночасний доступ до чату. В рамках багатьох дистанційних навчальних закладів діє чат-школа, в якій за допомогою чат-кабінетів організується діяльність дистанційних викладачів та слухачів.

- Веб-заняття – дистанційні заняття, конференції, семінари, ділові ігри, лабораторні роботи, практикуми та інші форми навчальних занять, які проводяться за допомогою телекомунікацій та інших можливостей «Всесвітньої павутини». Для веб-занять використовуються спеціалізовані освітні веб-форуми – форма роботи користувачів за певною темою або проблемою за допомогою записів, що залишаються на одному із сайтів із встановленою на ньому відповідною програмою. Від чат-занять веб-форуми відрізняються можливістю тривалішої (багатоденної) роботи та асинхронним характером взаємодії слухачів та викладачів.
- Телеконференція – зазвичай проводиться на основі списків розсилки з використанням електронної пошти. Для навчальних телеконференцій характерним є формування освітніх завдань. Також існують форми дистанційного навчання, при яких навчальні матеріали надсилаються поштою до регіонів. В основі такої системи закладено метод навчання, який отримав назву «Природний процес навчання» (англійське *natural learning manner*). Слухач, постійно виконуючи практичні завдання, набуває стійких автоматизованих навичок. Теоретичні знання засвоюються без додаткових зусиль, органічно вплітаючись у тренувальні вправи. Формування теоретичних і практичних навичок досягається в процесі систематичного вивчення матеріалів і прослуховування та повторення за диктором вправ на аудіо та відеоносіях (за наявності).
- Телеприсутність. Наприклад, дистанційна присутність за допомогою робота R.Bot 100.

Для дистанційного навчання за першою та другою формою (чат-заняття та веб-заняття) розроблено низку платформ:

Skype – забезпечує текстовий, голосовий та відеозв'язок через Інтернет між комп'ютерами, опціонально використовуючи технології пірингових мереж);

Zoom – надає сервіс відеотелефонії, що дозволяє підключати одночасно до 100 пристроїв безкоштовно, з 40-хвилинним обмеженням для безкоштовних облікових записів (під час війни це обмеження знято);

Google Meet – на цьому сервісі дуже зручно проводити захищені відеоконференції, у яких можуть брати участь до 500 внутрішніх або зовнішніх учасників, а також проводити прямі трансляції для щонайбільше 100 000 глядачів у домені;

Moodle – безкоштовна платформа із широкими можливостями кастомізації, також відома як система управління навчанням або віртуальне середовище. Є аббревіатурою від англійських слів Modular Object-Oriented Dynamic

Learning Environment. Є вільним веб-додатком, що надає можливість створювати сайти для онлайн-навчання;

Ilias – безкоштовна платформа з можливістю створювати форуми та особисті блоги. Система поширена у ВНЗ, насамперед у німецьких. Базується на Apache, PHP, MySQL, XML. Відповідає стандарту SCORM;

Spring Learn – платформа для дистанційного навчання співробітників, онлайн-тестування та вебінарів;

WebTutor – система управління талантами, що пропонує інструменти підбору, навчання, оцінки компетенцій, планування кар'єри, управління знаннями;

Teachbase – платформа для організації дистанційного навчання, створення курсів, тестів, а також проведення вебінарів;

Spring Market – це програмна платформа для створення та продажу онлайн-курсів;

Memberlux – сервіс для створення курсів на базі WordPress;

Microsoft Teams – корпоративна платформа, що об'єднує в робочому просторі чат, зустрічі, нотатки та вкладення;

EdApp – віртуальний клас гармонійно працює із платформами відеоконференцій Zoom та Microsoft Teams;

Google classroom – безкоштовний веб-сервіс для навчальних закладів, призначений спростити створення, розповсюдження та оцінку завдань безпаперовим способом. Через цей продукт проводяться дистанційно тестування та іспити.

В українських навчальних закладах в основному користуються платформами Zoom на базі Google.classroom, Skype, Moodle, Google Meet. При цьому існують декілька видів (форм) дистанційного навчання:

1) кореспондентське навчання, коли студенти отримують навчальні матеріали, тести чи екзаменаційні питання електронною поштою або через посилення на файл у Google Class і працюють, отримуючи певну допомогу викладача через пошту, телефон або чат;

2) електронне навчання через комп'ютер, Google Диск, компакт-диски або DVD-диски, певні комп'ютерні програми;

3) онлайн-навчання у форматі діалогу – це власне інтерактивне навчання [6, с. 142-143].

Зазвичай використовуються всі три форми.

Дистанційне навчання саме математичним дисциплінам має свої особливості та труднощі, тому що доводиться не лише проголошувати текст та спілкуватися зі слухачами, а й писати формули, креслити графіки, записувати доведення теорем. Це можна робити одним із трьох способів:

перший спосіб – за допомогою планшета або онлайн дошки (online

whiteboard) з мишею, але до цього потрібно пристосуватися, і це часом досить складно, якщо формул та графіків забагато;

другий спосіб – направити веб-камеру не на викладача, а на його стіл, щоб слухачі бачили те, що він пише на аркушах паперу. При цьому, якщо при роботі в Skype можна користуватися звичайною ручкою, то при роботі в платформі Zoom часто доводиться застосовувати маркери, оскільки в Zoom якість відео нижча. Але чіткість зображення все ж таки більше залежить від якості веб-камери, її роздільної здатності. Швидкість викладання у такий спосіб трохи вища, ніж у перший (навіть якщо викладач оперативного володіє онлайн дошкою). Перевага його полягає ще й у тому, що аркуші із записаним заняттям зберігаються і надалі можуть використовуватися повторно;

третій спосіб – поступово в ході заняття викладати заздалегідь підготовлені матеріали презентації: текст, формули, графіки та рисунки. Але це є статичною інформацією, і втрачається «живе» інтерактивне спілкування з аудиторією, динаміка показу матеріалу, відповідей на питання.

Зрозуміло, що дистанційне навчання буде поширюватися у світі, а особливо в Україні через її теперішній воєнний стан, будуть розроблятися нові платформи та сервіси. Але, виходячи з власного досвіду, ми хочемо висунути пропозиції щодо вдосконалення вже існуючих платформ з метою пристосування їх для більш зручного викладання математичних дисциплін та суміжних з ними. Зокрема, платформа google.classroom, за допомогою якої проводяться тестування та іспити, потребує таких доробок.

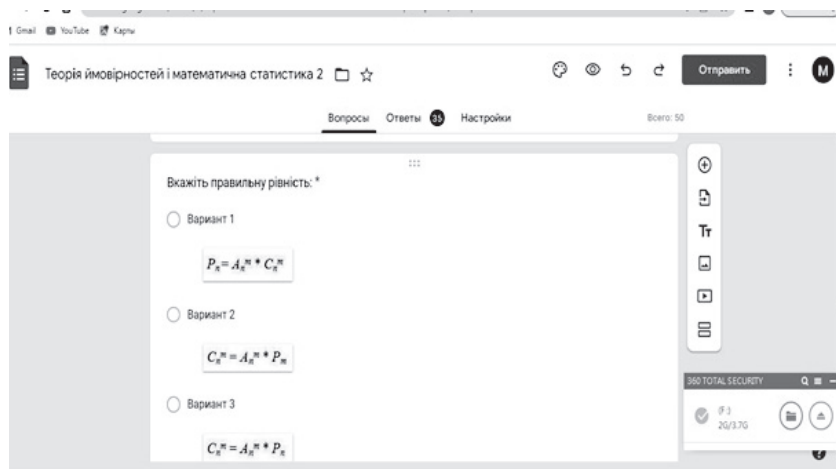

Рис. 1. Спосіб введення у «форму» google.classroom формул не досить зручний

1. Форми google.classroom призначені більш для гуманітарних наук. Однак ними доводиться користуватись і викладачам точних наук: математичні дисципліни (алгебра та геометрія, теорія ймовірностей і математична статистика, дискретна математика, математичний аналіз, чисельні методи тощо), фізика, хімія, економіка і т. ін. У тестах та завданнях з цих предметів треба вводити багато формул та графіків, але у «формах» google.classroom немає можливості безпосередньо вводити формулу чи графік. Треба спочатку переводити їх у формат рисунка з розширенням jpg або jpeg, а потім заводити у форму через файл (див. рис. 1), що дуже незручно та довго.

До того ж, рисунок (як у тексті завдання, так і у варіантах відповідей) можна вставити тільки один раз, але у тексті завдання може бути кілька формул (переведених у рисунки). В такому разі доводиться весь текст завдання переводити у формат рисунка jpg або jpeg. Отже, було б доцільно уникнути цей недолік і надати викладачам можливість просто вставляти формулу у рядки «Варіант» чи «Текст завдання», а не як рисунок, розташований нижче цих рядків.

2. Також доцільно зробити можливим введення надрядкових та підрядкових індексів, чого поки що немає. Щоб передати такі індекси, доводиться також переводити їх у формат рисунка. Також бажано мати можливість безпосередньо вводити у рядки «Варіант» чи «Текст завдання» й інші символи та літери.

3. Те ж саме стосується введення у «форму» рисунків – зручніше вводити їх безпосередньо у самому тексті завдання, а не вставкою через файл з

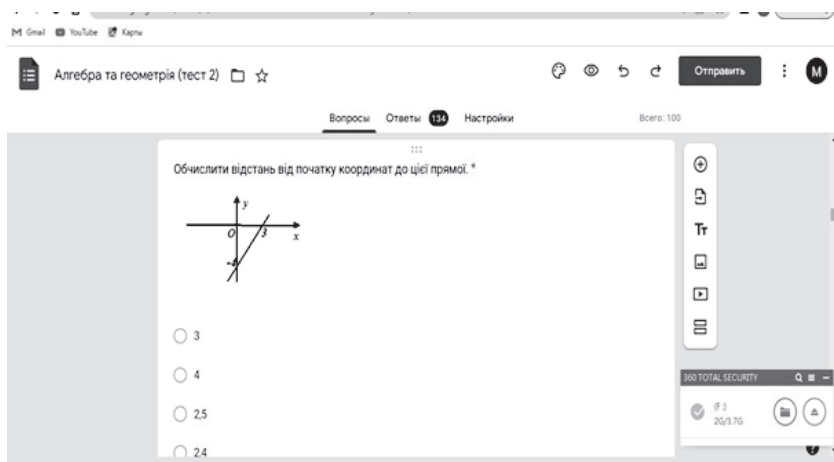

Рис. 2. Введення у «форму» рисунків займає багато часу

розширенням jpg або jpeg (див. рис. 2), що займає зайвий час (треба спочатку перевести рисунок у графічний вид jpg або jpeg, а потім через спеціальну вставку завести у «форму»).

Висновки. Отже, з точки зору викладання математики платформи для дистанційного навчання, які використовуються в Україні (Zoom, Google Class, Moodle, Google Meet), поки що мають низку недоліків. У статті було запропоновано, як уникнути деякі з них. Далі, на нашу думку, слід зробити послаблення (чи надати пільги) для тих студентів, що мобілізовані та перебувають на фронті чи у військових частинах і мають намір продовжити навчання, а не просто відправити їх в академічну відпустку. А враховуючи часті вимкнення електропостачання, які, до того ж, відбуваються в різний час для різних міст та навіть районів одного міста, слід перейти у дистанційному навчання у форматі діалогу до плинного розкладу занять, а тим, хто не зміг прийняти у занятті участь, надсилати (бажано, в автоматичному режимі) електронну або паперову копію заняття. Добре було б також придбати для студентів онлайн дошки, щоб спілкування з викладачем було неперервним, гнучким та швидким.

Список використаних джерел:

1. Андрусенко Н. В. Дистанційне навчання в Україні / Н. В. Андрусенко // Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія: матеріали міжвузівського вебінару 31 березня 2017 року. – Вінниця: ВТЕІ КНТЕУ, 2017. – С. 7-9.
2. Блажко О. Сучасні тенденції розвитку дистанційного навчання студентів у ВНЗ / О. Блажко // Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія: матеріали міжвузівського вебінару 31 березня 2017 року. – Вінниця: ВТЕІ КНТЕУ, 2017. – С. 10-11.
3. Бурда М., Васильєва Д. Особливості навчання математики в умовах воєнного стану (методичні рекомендації) / М. Бурда, Д. Васильєва // Математика в рідній школі. – 2022. – № 4 – 5. – С. 6-15.
4. Васильєва Д. Стан дистанційного навчання математики під час війни в Україні // Український педагогічний журнал. – 2022. – № 2. – С. 38-42.
5. Глазова В., Весела К. Елементи дистанційного навчання при вивченні математики в школі, В. Глазова, К. Весела // Збірник наукових праць фізико-математичного факультету ДДПУ, 2015. – С. 91-96 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/35877116> (дата звернення: 4.02.2023).
6. Годованюк Т. Дистанційний курс навчання методики математики / Т. Годованюк // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 3. Фізика і математика у вищій і середній школі. – 2016. – С. 54-59.

7. Дистанційне навчання в глобалізованому світі: Міжвузівський науково-методичний семінар. Тези доповідей. – Київ: Київський нац. торг.-екон. ун-т, 2021. – 101 с.
8. Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (20-21 квітня 2021 року, м. Суми). – Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2021. – 304 с.
9. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні (затверджено Постановою МОН України В. Г. Кременем 20 грудня 2000 р.).
10. Мала І. Дистанційне навчання як дієвий інструмент управлінської освіти / І. Мала // Вчені записки Університету «КРОК». – 2022. – № 2(66). – С. 132-150.
11. Романовський О. Г., Квасник О. В., Мороз В. М., Підбуцька Н. В., Резнік С. М., Черкашин А. І., Шаповалова В. В. Фактори розвитку та напрями вдосконалення дистанційної освіти навчання в системі вищої освіти України / О. Г. Романовський [та ін.] // Інформаційні технології та засоби навчання. – 2019. – Т. 74. – № 6. – С. 20-35.
12. Ткачова Н. М., Казанська О. О. Дистанційне навчання як дієвий інструмент державного управління в сфері освіти / Н. М. Ткачова, О. О. Казанська // 36. наукових праць міжнародної науково-практичної конференції «Les tendances actuelles de la mondialisation de la science mondiale collection de papiers scientifiques «ΛΟΓΟΣ», 03 квітня 2020 р. – Монако, МСО, 2020. – Т.1. – С. 68-71.

Transliteration of References:

1. Andrusenko N.V. (2017). Dystantsiine navchannia v Ukraini / N.V. Andrusenko // Dystantsiine navchannia yak suchasna osvitnia tekhnolohiia: materialy mizhvuzivskoho vebinaru 31 bereznia 2017 roku. Vinnytsia: VTEI KNTU. S. 7-9. [in Ukraine].
2. Blazhko O. (2017). Suchasni tendentsii rozvytku dystantsiinoho navchannia studentiv u VNZ / O. Blazhko // Dystantsiine navchannia yak suchasna osvitnia tekhnolohiia: materialy mizhvuzivskoho vebinaru 31 bereznia 2017 roku. Vinnytsia: VTEI KNTU, 2017. S. 10-11. [in Ukraine].
3. Burda M., Vasylieva D. (2022). Osoblyvosti navchannia matematyky v umovakh voiennoho stanu (metodychni rekomendatsii) / M. Burda, D. Vasylieva // Matematika v ridni shkoli. 2022. № 4 S. 6-15. [in Ukraine].
4. Vasylieva D. (2022). Stan dystantsiinoho navchannia matematyky pid chas viiny v Ukraini // Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal. № 2. S. 38-42. [in Ukraine].
5. Hlazova V., Vesela K. (2015). Elementy dystantsiinoho navchannia pry vyvchenni matematyky v shkoli, V. Hlazova, K. Vesela // Zbirnyk naukovykh prats fizyko-matematichnoho fakultetu DPU. S. 91-96 [Elektronnyi resurs].

- Rezhym dostupu: <https://www.academia.edu/35877116> (data zvernennia: 4.02.2023). [in Ukraine].
6. Hodovaniuk T. (2016). Dystantsiyni kurs navchannia metodyky matematyky / T. Hodovaniuk // Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 3. Fizyka i matematika u vyshchii i serednii shkoli. S. 54-59. [in Ukraine].
 7. Dystantsiine navchannia v hlobalizovanomu sviti: Mizhvuzivskyi naukovo-metodychnyi seminar. Tezy dopovidei. Kyiv: Kyivskyi nats. torh.-ekon. un-t, 2021. 101 s. [in Ukraine].
 8. Innovatsiyni rozvytok vyshchoi osvity: hlobalnyi, yevropeyskyi ta natsionalnyi vymiry zmin: materialy VII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (20-21 kvitnia 2021 roku, m. Sumy). Sumy: SumDPU im. A. S. Makarenka, 2021. 304 s. [in Ukraine].
 9. Kontsepsiia rozvytku dystantsiinoi osvity v Ukraini (zatverdzheno Postanovoiu MON Ukrainy V. H. Kremenem 20 hrudnia 2000 r.). [in Ukraine].
 10. Mala I. (2022). Dystantsiine navchannia yak diievyi instrument upravlinskoï osvity / I. Mala // Vcheni zapysky Universytetu «KROK». № 2(66). S. 132-150. [in Ukraine].
 11. Romanovskiy O.H., Kvasnyk O.V., Moroz V.M., Pidbutska N.V., Reznik S.M., Cherkashyn A.I., Shapovalova V.V. (2019). Faktory rozvytku ta napriamy vdoskonalennia dystantsiinoi osvity navchannia v systemi vyshchoi osvity Ukrainy / O. H. Romanovskiy [ta in.] // Informatsiini tekhnologii ta zasoby navchannia. T. 74. № 6. S. 20-35. [in Ukraine].
 12. Tkachova N.M., Kazanska O.O. (2020). Dystantsiine navchannia yak diievyi instrument derzhavnoho upravlinnia v sferi osvity / N. M. Tkachova, O. O. Kazanska // Zb. naukovykh prats mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Les tendances actuelles de la mondialisation de la science mondiale collection de papiers scientifiques «ΛΟΓΟΣ», 03 kvitnia 2020 r. Monako, MCO, 2020. T.1. S. 68-71. [in Ukraine].

Отримано 09.02.2023
Рецензовано 21.02.2023
Допрацьовану версію отримано 24.02.2023
Прийнято до друку 27.02.2023

MORMUL Mykola Fedorovych

Associate Professor, University of Customs and Finance,
PhD in Engineering, Associate Professor, Dnipro, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-8036-3236>
E-mail: nikolaj.mormul@gmail.com

SHCHYTOV Dmytro Mykolajovich

PhD in Economic, Dnipro Faculty of Management and Business of the Kyiv
University of Culture, Dnipro, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-4306-8016>
E-mail: dmytro.shchyto@gmail.com

SHCHYTOV Olexandr Mykolajovich

PhD in Physic and Mathematics, Lyceum № 100, Dnipro, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-1435-2918>

E-mail: alexander.shchitov@gmail.com

ROMANCHUK Lyabov Anatoliivna

PhD in Philology, Dnipro, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0001-5759-0126>

E-mail: bokov.net.ru@gmail.com

CHUPILKO Tetjana Anatoliivna

PhD in Engineering, Associate Professor, University of Customs and Finance, Kamenskoe, Dnipropetrovsk region, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-3469-3154>

E-mail: tata2461@ukr.net

**FEATURES OF DISTANCE TEACHING OF MATHEMATICS IN UKRAINIAN
EDUCATIONAL INSTITUTIONS UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE***

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.12>

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953
ISSN 2959-1961
<https://osvita.eeipsy.org>
<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.13>

МОСКАЛЕНКО Н.О.,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри перекладу,
НТУ «Дніпровська політехніка»,
м. Дніпро, Україна

ВИСОЦЬКА Т.М.,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри перекладу,
НТУ «Дніпровська політехніка»,
м. Дніпро, Україна

ГАЛУШКО Т.В.,

старший викладач, кафедра
перекладу, НТУ «Дніпровська
політехніка»,
м. Дніпро, Україна

НАПРЯМИ МОДИФІКАЦІЇ ДИСЦИПЛІН ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ В УМОВАХ ВІЙНИ

MOSKALENKO N.O., VYSOTSKA T.M., GALUSHKO T.V.

Directions of the humanitarian cycle disciplines modification in the conditions of war. *The article emphasizes the necessity of analyzing the relationship between the collective picture of the world, which undergoes changes during the war, and the educational strategy in the field of the disciplines of the humanitarian cycle. The acquisition of sound academic background requires consistency of teaching methods and the ways of perceiving and producing information. Only under this condition there are no cases of de-semantization of educational values. In the conditions of war, we have faced the modification of the worldview value paradigm. National resistance has been embodied in speech, cultural, psychological and social phenomena due to the partial legalization of unregulated phenomena. There has been a failure of a stable structure of values based on the superiority of the ontological criterion of reasoning. Socio-cultural elements of national resistance became phenomenal violations of speech rules and etiquette norms, which are perceived as particularly inappropriate during the war. Elements of the educational process, especially in the field of humanitarian disciplines, also require checking for de-semanticization. In these conditions, the*

main task of humanitarian education is to restore the validity of one's own expression, to abandon the principle of familiarization and accumulation of information in order to successfully pass the test. Under these conditions, the main task of humanitarian education is to restore the validity of one's own declaration. The teaching methods of the disciplines should take into account the psychological peculiarities of the modern generation of higher education seekers, such as "clip thinking", for example. In the conditions of war, it is necessary to create a new educational discourse that would be a communicative time-space for discussing different points of view on certain information. It is also extremely important to exercise the skills of variable interpretation, to understand the sources and consequences of a certain message. These are the skills that can make you feel confident in the navigation around the battlefield of the information war and can prevent you from becoming an object of information manipulation. The new educational discourse envisages the status of the teacher as a source of constructive thinking, not an information flow. The time-space of the lecture class should be filled with the process of making judgments, expressing thoughts, suggesting various interpretations of the information. It should become a place for intellectual quests.

Keywords: *picture of the world, value paradigm of the world perception, de-semanticization of the word, validity of statement, educational discourse.*

МОСКАЛЕНКО Н.О., ВИСОЦЬКА Т.М., ГАЛУШКО Т.В. **Напрями модифікації дисциплін гуманітарного циклу в умовах війни.** У статті наголошується на необхідності проаналізувати взаємозв'язок між колективною картиною світу, яка потерпає змін під час війни, та освітньою стратегією у царині дисциплін гуманітарного циклу. Якісна освіта передбачає узгодженість методів навчання із способом сприйняття та продукування інформації, тільки при такій умові не виникають випадки десемантизації освітніх цінностей. В умовах війни відбулася модифікація ціннісної парадигми світовідчуття. Національний супротив втілюється у мовленнєвих, культурних, психологічних та соціальних феноменах через часткову легалізацію ненормованих явищ. Відбувся збій сталої структури цінностей, коли відчутна перевага онтологічного критерія вимірювання. Соціокультурними елементами національного супротиву стали феноменальні порушення мовленнєвих правил, етикетних норм, які під час

війни сприймаються особливо недоречними. Так само вимагають перевірки на десемантизацію елементи освітнього процесу, особливо у сфері гуманітарних дисциплін. У цих умовах головним завданням гуманітарної освіти є повернення валідності власного висловлювання, відмова від принципу ознайомлення та накопичення інформації задля успішного проходження тестування. Потрібно враховувати психологічні ознаки покоління здобувачів вищої освіти у методиці викладання дисциплін, наприклад, таке як “кліпове мислення”. В умовах війни є потреба створити новий освітній дискурс як комунікативний часопростір зіткнення точок зору щодо певної інформації, акцентувати навички варіативної інтерпретації, розуміння витоків та наслідків певного повідомлення. Саме ці навички дозволяють впевнено орієнтуватися у ситуації інформативної війни та не стати об’єктом інформаційної маніпуляції. Новий освітній дискурс передбачає статус викладача як джерела конструктивного мислення, а не інформаційного потоку. Часопростір лекційного заняття має бути заповненим процесом відтворення суджень, думки, варіативних інтерпретацій, своєрідних інтелектуальних квестів.

Ключові слова: картина світу, ціннісна парадигма світосприйняття, десемантизація слова, валідність висловлювання, освітній дискурс.

Вступ. Війна руйнує не тільки фізичний та психологічний стан життя, але й світосприйняття, світогляд, світовідношення. Війна породжує ситуацію хаосу на всіх рівнях життя. Ми мусимо сформулювати розуміння, як трансформується стійка (більш-менш в умовах розвитку начебто «невійни») картина світу, щоб зрозуміти, як трансформувати освітній процес у контексті гарантування якісної освіти. Колективне сприйняття системи цінностей, міфологеми суспільства, колективне розуміння правильності-неправильності потребують постійного моніторингу задля організації ефективного функціонування взагалі соціальних інституцій, зокрема й освіти.

Інформація про картину цінностей певного суспільства має бути підставою для формування планів та програм розвитку. У іншому випадку буде відбуватися процес породження такого двошарового світу: світ теорій, планів, завдань та світ реального функціонування. Цей процес справедливо ще назвати «засміченням інформаційного простору», інформаційно-екологічною катастрофою, подолати яку можна тільки тоді, коли будуть узгоджені завдання, моделі розвитку з ментальним станом суспільства.

Мета - обґрунтування можливості та необхідності впровадження нового освітнього дискурсу в царині гуманітарного циклу дисциплін в умовах війни як спосіб реалізувати принципи якісної освіти. Ознакою нового дискурсу має бути динамічний процес продукації ствердження, варіативного судження, розв'язання завдань за методом case study.

Виклад основного матеріалу. Аналіз оцінок, ставлень до того чи іншого явища, загальноприйнятих в українському суспільстві, дозволить окреслити «ядро» колективного світосприйняття. Безумовно, у контексті цього дослідження актуальним є розуміння того, як змінюються цінності, парадигми світовідношення та світогляду під час війни. Продуктивним є питання про те, що суспільство і вважало, і сприймало обов'язковим в освітньому процесі. І це прості речі, такі, як, наприклад, графік навчального процесу, який навіть під час пандемії, вважався непорушною «святиною». Ніхто не говорить зараз, під час війни, про меншу його значущість, але у системі цінностей розірвано сталий зв'язок між порушенням графіком та негативно оціненою ситуацією. Тобто до війни у нас сформувалось колективне сприйняття ланцюжку: порушив графік (запізнився, пропустив заняття, зменшив тривалість заняття і таке інше) – вчинив погано. Під час війни десемантизується цей зв'язок, Справа навіть не в тому, що порушення обумовлено технічними причинами, що війна руйнує віру в те, що такі явища, як графік навчального процесу, можуть мати цінність на тлі постійної небезпеки. Справа в тому, що людина зіткається з необхідністю порушити правило у контексті позитивно оціненого вчинка.

Або ланцюг таких обов'язкових явищ, як дотримання правил цензурної лексики. У мовленнєвій картині світу довоєнного часу нецензурна лексика сприймається за межею розуміння позитивного, дозволеного. Той факт, що вона увірвалась у простір літератури, свідчив про намір подолати фальшивість радянської моралі, подолати брехливий пафос правильності. Після лютого 2022 року нецензурна лексика подолала встановлені суспільством межі й цим виконала певне психологічне завдання. Всі ланки суспільства феноменально погодились на позитивне сприйняття всім відомої відповіді «руському кораблю». Як відомо, у перші тижні війни вулиці міст (принаймні Дніпра) було заповнено білбордами з цим написом (до речі, пісня гурту TVORCHY «Heart of Steel», що представляє Україну на Євробаченні-23, презентує загальну суспільну інтенцію лютого 2022 алюзією: When to stick your middle finger up in the air). Відбувся і семантичний, і культурний злам.

Семантично негативне заборонене явище набуває протилежного контекстуального значення: прояв позитивних рис нації. Семантична трансформація апіорі забороненої лексики знищує бар'єри між різними соціальними ролями (викладач – студент, батьки – діти). Відбувається значущий злам заборони, який руйнує сталу структуру уявлень про межі правильної мовленнєвої пове-

дінки. Звичайно, ситуація національного супротиву виправдовує ці трансформації, але нас цікавить саме феномен перетворення колективної картини світу, відповідно, можливості або необхідності модифікації освітнього процесу в царині гуманітарного циклу дисциплін.

Наступний приклад зламу сталої структури у контексті «дозволено-заборонено» – це правопис. На рівні підсвідомості людина оцінює помилки у мовленні як апіорі негативні. До речі, у літературних творах модернізму використали прийом орфографічної чи пунктуаційної помилки як спосіб подолати структури правильності, підкреслюючи бажання вийти за межі загальноприйнятих правил, продемонструвати можливість життя за межами порядку, допустити хаос як елемент життя у постійному процесі відновлення. Порухення орфографії як художній прийом долає межі мистецтва і вбудовується в картину світу сучасного українського суспільства як жест протесту, як спосіб демонстрації зневаги. І тепер у мовленнєвому просторі написання декількох власних імен з рядкової літери набуває нового соціокультурного значення. Парадигма оцінювання довоєнного життя не актуальна під час війни, однозначно не дозволене тепер може виявитися ознакою героїзму або патріотичної позиції.

У структурі колективної свідомості зрушилась ієрархія цінностей у бік розкриття важливих соціокультурних значень через легітимізацію заборонених давніми правилами явищ, через подолання десемантизованих ритулів. Колективне порушення мовленнєвих правил, вихід за межу, має культурологічний ефект зняття масок. З психологічної точки зору, суспільство у критичному стані стресу не приховує обличчя за етикетом, не приймає фантомних цінностей, профанованих стверджень. Ця закономірність має бути врахована при організації освітнього процесу в умовах війни, а саме загострена реакція на неправдивий пафос, маніпулятивні ствердження, невиправдані дійсністю вимоги та завдання. Освітняни мають виходити з того факту, що людина, яка зіткнулась із ситуацією загрози життю, підсвідомо зафіксувала критерії у парадигмі цінностей, де все вимірюється цінністю життя.

Взагалі, ми зіткнулись з проблемою усвідомлення можливості таких історичних подій, які ніяким чином не вписувались у картину світу пересічної людини і суспільства взагалі. Відбулось те, про що всі говорили: «не може бути». Реальність комп'ютерних ігор, фантастичних фільмів, історій про війни в інших країнах і, навіть, у власній – під назвою АТО, увірвались в звичну реальність так, що пріоритети минулого життя пересунулись ближче до простору фантомних явищ. Цей переворот у колективній свідомості – усвідомлення, що і таке буває (вибухи, руйнація міст, будинків, смерті, хаотичність у начебто цивілізованому світі) ще очікує свого глибокого дослідження в багатьох аспектах: психологічному, філософському, культурологічному й соціо-

лінгвістичному. На цьому етапі ми маємо знайти механізми, які забезпечили б втілення якісної освіти в умовах, до яких складно адаптуватись, які змінюють сталі цінності, які вимагають модифікації всіх складових освітнього процесу, принаймні, у царині гуманітарного циклу дисциплін.

Відповідність освітньої стратегії, методології, концепції способу мислення, сприйняття та продукування інформації, що притаманий здобувачам освіти, тобто певному поколінню, вже давно має стати головним завданням освітньої реформи. Перспективи втілення такої відповідності, іншими словами, узгодженості освітньої концепції з колективною картиною світу, напевне, ще не окреслені у часі й вимагають ґрунтовних досліджень.

Сьогодні доцільно стверджувати про дві стратегії освіти: перша – рятівна, друга – трансформаційна. Рятівна передбачає збереження того, що можна зберегти, спрощуючи, зменшуючи завдання, вимоги, відповідно, обсяг матеріалу. Така позиція акцентує перевагу соціально-психологічної корекції. Робота у напрямку навчання, розвитку когнітивних здібностей, практичних навичок відбувається у міру сил. У такій ситуації важливо зберегти навчання як певний ритуал, певну структурну гілку картини світу. Тому більш значущим є повторення звичних атрибутів освітнього процесу (викладення матеріалу, контроль засвоєння матеріалу: тести, опитування, бали). Так учасники освітнього процесу зберігають соціальні структури та колективну свідомість від хаосу, у межах звичної картини світу. Саме повторення повсякденних дій здатне зберігати конструктивну поведінку.

Щодо трансформаційної стратегії зрозуміло, що не йдеться про реформи, сьогодення унеможливорює спланувати концептуальні перетворення в освіті. Але потрібно враховувати, що з руйнацією звичного, з десемантизацією багатьох концептів формується новий колективний дискурс, який презентує українську націю у контексті героїчного архетипу [1, 47]. Цей процес не може відбуватися без участі медіа контенту, який протягом року акцентує абсолютно нові концепти національної свідомості у площині позитивних значень. Загальні довоєнні акценти тяжіли до негативних значень, активно запроваджувалась українцям конотація незадоволеності (урядом, законами, рівнем життя, культурою, медициною, освітою і таке інше), що закономірно приводило до переваги концепту «українське – неякісне» перед «обирай українське». За декілька воєнних тижнів нового медіа контенту, що змінив дискурс у напрямку позитивних конотацій щодо всього українського, очевидно змінився загальний суспільний погляд на переваги та недоліки країни. Статус української мови після повномасштабного вторгнення – один з вагомих цьому факту доказів.

Новий український дискурс охоплює тему культурних кодів, що не усвідомлювались як різновид не тільки культурної експансії, але й як засіб дове-

сти до забуття національно-культурні здобутки України. Звільнення українських міст від пам'ятників О. Пушкіну, Максиму Горькому, Катерині II викликають у деяких громадян запитання: «А Пушкін у чому винен?». Напевне, в першу чергу освітяни мусять пояснити, що руйнують не пам'ятник Пушкіну, а код іншої культури, яка вбудовується в українську свідомість, формує світогляд та світовідчуття, де головує концепція невід'ємної причетності до чужої культури як єдиної умови існування.

Позбавлення кодів експансії на фізичному рівні – тільки перший крок до переформування концептуальної самоідентифікації у площині національної свідомості. Наступний крок – освітня стратегія у напрямку нової парадигми цінностей, яка у свою чергу формує колективну картину світу з відповідним національним дискурсом, до семантичного ядра якого входять концепти з морально-етичної царини: «гідність», «честь», «щирість», «гордість бути українцем», з політичної: «незалежність», «демократія», «євроінтеграція». Таким має бути контекст, семантичний простір освіти взагалі, та гуманітарної зокрема. Йдеться не тільки про тип інформації, якою потрібно заповнити освітній контент з гуманітарних дисциплін, більш суттєвим є глибока трансформація освітньої концепції, яка охоплює всі складові освітнього процесу.

Дистанційна освіта під час карантину вже продемонструвала серйозну проблему, скажімо, статусу власного слова, способу роботи з інформацією, узгодженості обсягу матеріалу з можливістю результативного його засвоєння, відповідності мети заняття дійсним потребам. У воєнний час ці проблеми модифікуються під впливом зміни ціннісної парадигми світосприйняття, але саме у цей час, коли у публічному медіапросторі є тяжіння до створення концепту чесного відкритого щирого мовлення, освіта може впроваджувати відповідний новий навчальний дискурс, створювати відповідний освітній простір, наповнювати його нескопійованим словом. Концепт чесного слова має бути створеним не стільки в етичній площині, скільки в семантико-культурологічній, коли цінується суб'єктність як джерело породження слова, на другому плані стилістика, витонченість, стандартизація, відповідність жанру.

Сьогодні освітяни мають усвідомити: гостра проблема, що існує давно в українській освіті, пов'язана з методами роботи з навчальним матеріалом, з інформацією, має частково вирішуватись зараз, коли суспільство потребує як ніколи живого справжнього слова, народженого перед слухачами, наповненого справжніми (не профанованими) переконанням мовця. Сьогодні як ніколи не сприймаються фантомні цінності, ідеї, гіпотези і таке інше. Ми маємо усвідомити, що продовжувати збільшувати дистанцію між справжніми потребами здобувачів освіти та освітнім контентом гуманітарного циклу – це шлях, який українська освіта вже проходила у радянські часи. Освітяни мають хоча б окреслити шляхи узгодження освітнього процесу з парадигмою цін-

ностей, з колективною картиною світу здобувачів освіти. Із всього, що має бути врахованим, можна назвати цінності орієнтири сучасної молоді, способи сприймати та продукувати інформацію, орієнтація у парадигмі «дозволено – недозволено», «важливо – неважливо», «своє – чуже», також у парадигмі «власне мислення – сформоване під впливом».

Відома теорія поколінь Штрауса-Гоува, незважаючи на скептичне ставлення наукового світу, не залишається поза увагою сучасних психологів та педагогів, тому що вона створює певну парадигму аналізу ціннісної орієнтації, світовідчуття того чи іншого покоління, ставить питання про загальносуспільні фактори, що впливають на формування свідомості поколінь, незважаючи на регіональні, національні, культурні відмінності. Зрозуміло, що характеристика поколінь надається у крайньому узагальненні, з великої відстані, і тому, можна припустити, її впізнавано. Так, наприклад, спостереження щодо «кліпового мислення». Цей термін охоплює спосіб сприйняття інформації та загалом тип мислення так званого цифрового покоління, людей, народжених у 2000-х. Зазначено, що «кліпове мислення», колажне сприйняття, формується під впливом інформаційної перевантаженості [2]. Доцільно поставити питання про тип мислення інших поколінь у ситуації інформатизації суспільства. Невже «кліпове мислення» не є загальною ознакою людського світосприйняття XXI сторіччя? Невже виключно підлітки тяжіють до фрагментарної інформації, до формату «топ цікавих фактів», колажу висловлювань без окресленого контексту? Цілоком можливо, що «кліпове мислення» є ознакою не тільки колективного мислення, але й способу продукування інформації: у медіапросторі, у соцмережах, у художній літературі (наприклад, жанр роману-колажу). Навіть така активна увага до презентації матеріалу у форматі PowerPoint свідчить про становлення «кліпової», колажної комунікації. Оціночні судження науковців, журналістів, педагогів щодо такого явища малоперспективні. Цей феномен нашого часу очікує ґрунтовного культурологічного, когнітивного, нейролінгвістичного та психологічного дослідження, щоб стати одним з факторів, що впливають на формування освітньої стратегії.

Враховуючи таку особливість мислення, можна модифікувати методикку навчання: виклад матеріалу має бути чітко структурованим за певним принципом – парадоксального зіставлення інформації, порівняння ситуацій та оцінок. Відповідно, метою може бути саме формування навичок класифікувати інформацію, визначати витoki інформації, варіанти її сприйняття та інтерпретації. Вже час відмовитися від конспектів лекцій та рефератів, від безперервного копіювання інформації та складання колажу з її фрагментів у вигляді рефератів обсягом 15-20 сторінок. Сучасне покоління здобувачів освіти давно сприймає такі завдання як формальну роботу, так само як і викладачі. Жанр реферату вже давно перетворився на ритуальне завдання,

коли потрібно або задати що-небудь, або здати що-небудь. Його функціональна складова як виклад існуючих концепцій стверджень і таке інше теж має ознаки колажу. Цей науковий вид роботи у свій час мав навчальне значення і так звану валідність, але вже давно перетворився у формальне наповнення 15-20 сторінок скопійованого з інтернету тексту за темою. Тобто завдання, що в якісь часи було перспективним, зараз десемантизовано та дає фантомний результат. І якщо методисти запропонують викладачам вимагати якісного виконання реферату, це завдання буде вимагати окремого курсу, де потрібно переконати у його доцільності, наповнити обґрунтування нефантомними аргументами значущості, подолати прагматичну дистанцію між розумінням реальних потреб здобувача та навчальним завданням, навчити студентів зіставляти інформацію, інакше очевидна невинуватість та недоцільність таких вимог. Тобто завдання, яке не вписується у парадигму світогляду, буде завжди спрофанованим. З цієї тези має виходити освітня стратегія.

Які завдання на заміну реферату можуть бути валідними і якомога менше схильними до профанації, якщо враховувати, наприклад, ознаки «кліпового мислення»? Перш за все, завдання пошукового характеру, які передбачають власне суб'єктивне ствердження, завдання - квести. В контексті гуманітарних дисциплін головною метою має бути формування вміння аналізувати витоки інформації, механізму її впливу на свідомість. Саме у ситуації інформаційної війни вкрай актуальним є здатність критично осмислювати інформаційні потоки, навички знаходити позалінгвістичні елементи. Зараз ми маємо навчити не тільки створювати висловлювання, а й реконструювати його, що дасть змогу хоча б частково захистити суспільство від інформаційних маніпуляцій. Завдання викладача – зрозуміти, що часопростір заняття має бути не стільки наповнений інформаційним матеріалом, скільки демонструвати процес сприйняття інформації, провокувати парадоксальні інтерпретації інформації, націлювати на формування власної точки зору на інформацію. Ефективність засвоєння навчального матеріалу забезпечується аналітичним вирішенням конфлікту, парадоксів, наслідків або витоків певної ситуації (соціальної, мовленнєвої, культурної, комунікативної). Тобто метод case-study може стати одним із способів мотивувати пошуки, відповідно, вивчення певної інформації задля вирішення конкретного завдання [3, 18].

Більшість науковців пишуть про негативні риси «кліпового мислення» [4, 2], відповідно доводять необхідність знайти методи навчання задля його подолання [5, 22]. І це знову як в радянські часи прагнули перевчити всіх шульг, виходячи з погляду на учнів як піддатливий матеріал, а на освітній заклад як на здатний зліпити з людини що завгодно. Помилковим є розуміння способу сприйняття інформації у царині «нормально – ненормально», «правильно – неправильно», «перспективно – неперспективно», тоді одразу виникають пропозиції все довести до

«правильності» з неактуальними до сьогодення критеріями. Немає перспектив у розумінні сучасного світосприйняття як хворобливого – освіта візьме за мету лікувати, і швидше за все, не досягне бажаного результату, тому що освіта у такій функції не вписується у картину світу покоління, народженого у 2000-х, вона приречена на ще більше дистанціювання, ще більше ігнорування, ще більшу формалізацію. Суспільна думка про освіту так і залишиться у контексті, що окреслений бажанням отримати якісну освіту та незадоволенням українською освітою. Звичайно, виникає питання, як «вписати» освіту у сучасний тип світосприйняття, як подолати феноменологічну ситуацію розбіжності наукового мислення з феноменом, який Гуссерль назвав «життєсвітом», як довести, що ці розбіжності не є нормою функціонування освіти зокрема.

Неузгодженість освітнього дискурсу з колективною картиною світу є причиною десемантизації фундаментальних освітніх концептів, теоретичних суджень, структурних елементів. Так, наприклад, структурними елементами будь-якої освітньої програми є визначення мети, завдань, результатів, теоретичної та практичної значущості дисципліни. У більшості випадків ці елементи наповнюються стандартною інформацією, яка давно сприймається як ритуальна, відповідно, десемантизована. Навіть ніхто не дивується цій десемантизації, тому що у свідомість вбудовано концепт «ритуальних, десемантизованих значень» як виправданих звичкою, сталою структурою освітнього нектального дискурсу. Освітній процес не може реально змінюватися у таких умовах, реформи обмежуються інноваціями або на формальному рівні, або на папері, або настільки несуттєво у кількості випадків та якісних показників, що не відчутні колективною свідомістю.

Щоб реалізувати трансформацію освітньої концепції та стратегії, потрібно усвідомити статус освіти у суспільстві і, відповідно, формувати наповнення певними освітніми програмами. Тобто: у якій мірі освіта – це сфера послуг, у якій – соціальний інститут? В Україні оголошено, що вища та професійна освіта – це сфера послуг. Такий статус передбачає орієнтацію на вимоги та потреби здобувачів освіти, акцентує суб'єктність студента. Виникає питання про статус викладача. Абсолютно очевидно, що викладач як джерело інформації сьогодні не є актуальним і навіть виправданим. У царині гуманітарних дисциплін викладач має демонструвати процес мислення, розгортати ланцюг питань – відповідей, шляхи формування ствердження.

Висновки. Саме зараз, в умовах війни у царині гуманітарних дисциплін затребуваний новий освітній дискурс, який має узгоджуватися із світоглядними принципами мислення здобувачів освіти. У ньому формується 1) неавторитарна комунікація, 2) співтворчість, 3) навчальний процес, що тяжіє до заміни оцінок шкалою результативності виконаного завдання, 5) значущість власного слова, думки, позиції, 6) розуміння реальної мети певної дисципліни.

Список використаних джерел:

1. Поповський А.М. Світоглядні реалії в освітньому процесі в умовах війни. // Освіта в умовах війни. Матеріали II Форуму академічної спільноти 20-24 червня 2022 року. Дніпро, 2022. С. 44-47.
2. Книш І. «Кліпове» мислення учнів (студентів) як норма і умова сучасної освіти. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/82949/1/Knysh_wpr_13_2018.pdf;jsessionid=69D1943F7A3694A20C115E8488CFEBA9 (дата звернення: 01.02.2023).
3. Дригола К.В., Глущенко А. В. Метод кес-стаді як сучасна методика викладання, що сприяє покращенню морально-психологічного стану здобувачів освіти в період війни.//Освіта в умовах війни. Матеріали II Форуму академічної спільноти 20-24 червня 2022 року. Дніпро, 2022. С.17-19.
4. Бахтіна Г.П. Інформатизація суспільства та проблеми «кліпового мислення». Київський політехнік 2011, № 2 (2936). С. 2.
5. Чаплук Я.В., Чуйко Г.В. Кліпова хаотичність як маніпулятивна технологія соціально-психологічного впливу в кіберпросторі. Psychological journal.2018. № 3.С.21 – 40. URL: <https://apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/268/182> (дата звернення: 01.03.2023).

Transliteration of References:

1. Popovsky A.M. (2022). Worldview realities in the educational process in the conditions of war. // Education in the conditions of war. Materials of the II Forum of the academic community, June 20-24, 2022. Dnipro, 2022. P. 44-47.
2. Knysh I. (2023). «Clip» thinking of pupils (students) as a norm and condition of modern education. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/82949/1/Knysh_wpr_13_2018.pdf;jsessionid=69D1943F7A3694A20C115E8488CFEBA9 (access date: 01.02.2023).
3. Drigola K.V., Glushchenko A.V. (2022). The case-stage method as a modern teaching method that contributes to the improvement of the moral and psychological state of education seekers during the war.//Education in the conditions of war. Materials of the II Forum of the academic community, June 20-24, 2022. Dnipro, 2022. P.17-19.
4. Bakhtina H.P. (2011). Informatization of society and problems of «clip thinking». Kyiv Polytechnic. No. 2 (2936). P. 2.
5. Chaplak Y.V., Chuyko G.V. (2018). Clip chaos as a manipulative technology of socio-psychological influence in cyberspace. Physiological journal. 2018. No. 3. S.21-40. URL: <https://apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/268/182> (access date: 03/01/2023).

Отримано 09.02.2023
Рецензовано 22.02.2023
Доопрацьовану версію отримано 25.02.2023
Прийнято до друку 27.02.2023

MOSKALENKO N.O.

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Translation, Dnipro Polytechnic National Technical University, Dnipro, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-4433-6334>
E-mail: Moskalenko.N.O@nmu.one

VYSOTSKA T.M.

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Translation, Dnipro Polytechnic National Technical University, Dnipro, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-4184-4942>
E-mail: Vysotska.T.M@nmu.one

GALUSHKO T.V.

Senior Lecturer, Department of Translation, NTU «Dniprovska Polytechnic», Dnipro, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-1045-9731>
E-mail: halushkot@gmail.com

DIRECTIONS OF THE HUMANITARIAN CYCLE DISCIPLINES MODIFICATION IN THE CONDITIONS OF WAR*

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.13>

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.14>

НЕВЕДОМСЬКА Є.,

Київський університет імені Бориса
Грінченка, Київ, Україна

САВЧЕНКО В.,

Київський університет імені Бориса
Грінченка, Київ, Україна

ОСВІТА В КИЇВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

NEVEDOMSKA J., SAVCHENKO V. **Education at the Borys Grinchenko Kyiv University in the conditions of full-scale armed aggression of Russia against Ukraine.** *Russia's war against Ukraine fundamentally changed the lives of people in Ukraine and affected educational activities at the Borys Grinchenko Kyiv University. Modern information technologies ensured educational and teaching activities in the conditions of a full-scale war against Ukraine. The article reveals the experience of digitalization at the university, which came in handy during the war. Attention is focused on the peculiarities of the use of information technologies during distance learning of students of the Borys Grinchenko Kyiv University and the monitoring of the quality of the provision of educational services during the 2022 military year. A survey of higher education applicants of the educational and professional program «Physical Therapy, Occupational Therapy» was conducted in order to assess the quality of the educational process in the conditions of war. The survey was organized using Google Forms and was anonymous. On the basis of the conducted research, the negative aspects of distance learning during the war were revealed.*

Keywords: war; information technology; distance learning; electronic training course.

НЕВЕДОМСЬКА Є., САВЧЕНКО В. **Освіта в Київському Університеті імені Бориса Грінченка в умовах повномасштабної збройної агресії Росії проти України.** *Війна Росії проти України докорінно змінила життя людей в Україні та вплинула на освітню діяльність в Київському університеті імені Бориса Грінченка. Сучасні інформаційні технології забезпечили навчальну та викладацьку діяльність в умовах повномасштабної*

війни росії проти України. У статті розкрито досвід цифровізації в університеті, який став у нагоді під час війни. Акцентовано увагу на особливості використання інформаційних технологій під час дистанційного навчання студентів Київського університету імені Бориса Грінченка та моніторинг якості надання освітніх послуг протягом воєнного 2022 року. Було проведено опитування здобувачів вищої освіти освітньо-професійної програми «Фізична терапія, ерготерапія» з метою оцінювання якості освітнього процесу в умовах війни. Опитування було організовано за допомогою застосування Google Forms та мало анонімний характер. На основі проведеного дослідження було виявлено негативні моменти дистанційного навчання під час війни.

Ключові слова: війна; інформаційні технології; дистанційне навчання; електронний навчальний курс.

Війна росії проти України докорінно змінила життя людей в Україні та, безумовно, вплинула на освітню діяльність в країні, в кожному Університеті, зокрема, і в Київському університеті імені Бориса Грінченка (далі – Університет Грінченка). Трагічні події виявили здатність Університету Грінченка зберегти колектив та його багаторічні напрацювання, організувати освітній процес і наукову діяльність, а також підготувати інфраструктуру до функціонування в умовах війни [1]. Так було облаштовано укриття в підвальних приміщеннях всіх корпусів закладу, підготовлено та проведено навчальні тренінги для учасників освітнього процесу з медико-санітарної допомоги, активізовано роботу служб соціально-психологічної підтримки і, головне, забезпечено навчальний процес, незважаючи на постійні спроби рф захопити Київ з перших днів війни. Саме досвід цифровізації Університету Грінченка та готовність колективу організовувати та здійснювати роботу у віддаленому режимі дозволили швидко мобілізуватися з початком повномасштабної збройної агресії росії та оперативно й дієво налагодити функціонування в нових екстремальних воєнних умовах. Навчальний процес було відновлено вже з 16 березня 2023 року, тобто через три тижні після вторгнення військ рф в Україну, у форматі онлайн. Викладачі Університету за розкладом, який забезпечували навчальні відділи кожного факультету, організовували та проводили дистанційні заняття за допомогою Google Meet, Hangouts Meet, Skype, Hangouts Meet, Webex, Google Classroom, Zoom.

Досвід дистанційного навчання Університет Грінченка набув протягом карантинних обмежень 2020-2021 рр., пов'язаних із пандемією коронавірусу COVID-19 [4]. Сучасні інформаційні технології забезпечили навчальну та

викладацьку діяльність спочатку в умовах пандемії [5, 6, 7] і зараз – під час війни росії проти України. З 1 вересня 2022 року в Університеті Грінченка було запроваджено дистанційне навчання для студентів старших курсів та змішане для студентів першого курсу – лекції проводилися онлайн, а практичні заняття – очно в аудиторіях Університету. Проте, через постійні обстріли Києва з 10 жовтня 2022 року навчальний процес задля збереження життя викладачів, студентів та персоналу Університету знову був переведений у *дистанційний формат*.

Метою статті є розкриття особливостей освітнього процесу в Університеті Грінченка під час війни.

Студентам Університету Грінченка у реаліях масштабного вторгнення росії до України, якщо можна так висловитися, поталанило, тому що в університеті система електронного навчання студентів (<http://e-learning.kubg.edu.ua>) працює з 2013 року [1]. Цю систему електронного навчання студентів організовано на основі використання платформи LMS Moodle (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment, в перекладі – модульне об'єктно-орієнтоване динамічне навчальне середовище). Moodle – це безкоштовна, відкрита (Open Source) система управління навчанням. Вона реалізує філософію «педагогіки соціального конструктивізму» та орієнтована, насамперед, на організацію взаємодії між викладачем та студентами. Moodle має широкий набір функціональності притаманний платформам електронних систем навчання, системам управління курсами (CMS), системам управління навчанням (LMS) або віртуальним навчальним середовищам (VLE).

Викладачі Університету Грінченка після проходження підвищення кваліфікації з ІКТ-модуля самостійно створюють електронні навчальні курси (ЕНК). Після сертифікації ЕНК викладач має право його застосовувати в якості дистанційного навчання [4].

Електронний навчальний курс (ЕНК) складається з таких основних розділів:

- вступна частина, в якій подано загальні відомості про курс – робоча програма, тематичний план, критерії оцінювання, глосарій, друковані та інтернет джерела, презентація та карта курсу, форум для спілкування викладача та студентів;
- навчальні модулі (згідно затверджених в Університеті вимог у відповідності до кредитно-модульної системи навчання); кожний навчальний модуль містить путівник по модулю, теоретичний матеріал (лекції у вигляді електронного посібника та до неї мультимедійна презентація), практичні (семінарські, лабораторні) заняття (з наданням методичних рекомендацій та інструкцією їхнього проведення), завдання для самостійної роботи, відео-матеріали з відповідної теми (посилання на відеоматеріали з мережі Інтернет, що дозволяють розширити

знання студентів з вивченої теми, долучити їх до найкращого світового досвіду, мотивувати до навчання);

- модульний контроль, який містить навчальний та контрольний тести;
- підсумкова атестація, до якої входить програма екзамену з дисципліни, перелік питань до екзамену, та в умовах воєнного стану – екзаменаційний тест.

За допомогою ЕНК студенти мають змогу дистанційно, у будь-якому зручному та безпечному для себе місці, у будь-який зручний час, використовуючи глобальну мережу Інтернет, працювати відповідно тематичного плану з навчальним матеріалом лекцій, алгоритмом проведення практичної роботи чи семінару, дидактичними завданнями для самостійної роботи тощо.

ЕНК містить інструкції до виконання практичних і самостійних робіт та забезпечує можливість студентів відправляти виконані завдання на перевірку викладачу, індивідуально проходити навчальні та контрольні тестування з опанованого змістового модуля. Дискусійне питання, за допомогою яких тестових завдань можна достовірно оцінити якість засвоєння знань, предметні та ключові компетентності студентів, висвітлювалося нами у статті, де узагальнено класифікацію тестових завдань та розроблено критерії до тестових завдань в системі електронного навчання [3].

Тестування після кожної лекції, навчальне та контрольне тестування до кожного змістового модуля на платформі LMS Moodle оцінюються автоматично і відповідні бали автоматично заносяться до електронного журналу, який завжди може перевірити викладач і кожний студент. Оціночні бали за інші види робіт, наприклад, виконання практичних та самостійних робіт, викладач особисто вносить до електронного журналу. Система за допомогою закладеного у відповідній формулі коефіцієнту здійснює облік оцінок за кожний вид роботи кожного студента та формує загальний бал за кожний змістовий модуль і за навчальний курс у цілому. У персональному кабінеті кожний студент бачить свою оціночну траєкторію.

ЕНК на основі платформи LMS Moodle дає можливість викладачу надсилати повідомлення студентам, розподіляти завдання, збирати та перевіряти виконані студентами завдання, налаштовувати різноманітні ресурси навчального курсу із зазначенням термінів їх виконання тощо.

Для забезпечення якості, прозорості освітнього процесу в Університеті Грінченка система е-навчання постійно оновлюється й вдосконалюється. У системі реалізовано автоматизоване створення оболонок ЕНК відповідно до навантаження на поточний навчальний рік. У разі вивчення дисципліни протягом декількох років чи інтегрованих дисциплін створюється єдина оболонка, яку викладачі наповнюють навчальним контентом відповідно до робочої програми навчальної дисципліни. Для зручності використання студентами систе-

ми е-навчання реалізовано мобільну версію, для використання якої достатньо завантажити на власний пристрій спеціальний додаток.

У викладачів Університету Грінченка є можливість створення креативного та зрозумілого навчального контенту ЕНК у вигляді коротких відеолекцій завдяки створенню в Університеті Центру технологій дистанційного навчання [2]. Метою діяльності цього Центру є забезпечення співробітників Університету ресурсами для цифровізації освітнього процесу з використанням технологій дистанційного та змішаного навчання, надання викладачам Університету інформаційної, організаційної та технічної підтримки щодо створення сучасних навчальних відеоматеріалів (відеолекцій, вебінарів, скрінкастів, відеоінструкцій, онлайн-конференцій), моніторинг та адаптація світового досвіду використання інструментів e-learning. Створені в Центрі технологій дистанційного навчання відеоматеріали є вагомим джерелом передачі сучасних знань до студентів, що належать до Z-покоління, якому притаманні такі риси, як-от: швидке перемикання уваги; онлайнове існування; відсутність безумовного авторитету [6]. Відео одночасно задіюють візуальний та аудіальний канали сприйняття, що покращує засвоєння матеріалу студентами. Також вони дозволяють обирати зручний час та місце навчання, проходити той самий матеріал необхідну кількість разів. Особливістю створених викладачами у Центрі технологій дистанційного навчання відео – тривалість не має перевищувати 6-9 хвилин. Це пояснюється тим, що це саме той час, протягом якого глядач – студент може максимально сконцентрувати увагу на змісті, за необхідності можна оновити лише мікромодуль, не витрачаючи час на оновлення всього розділу, курсу тощо. Це дозволяє студентам кілька разів переглядати ту інформацію, що потребує доопрацювання, без додаткового пошуку. Крім того, такі короткі відео легше створювати, адже вони потребують менше часу і дозволяють поділити роботу над курсом на етапи. Зазвичай, викладачами створюються відео двох форматів: вступне відео та відеолекції. Вступне відео в ЕНК формує у студентів загальне уявлення про курс, ознайомлює з системою оцінювання та завданнями, які необхідно виконати, надає відомості про викладача. Створені відеолекції застосовуються для подачі та зберігання основного лекційного матеріалу, для повторного перегляду та для студентів, які не мали змоги взяти участь в онлайн-лекції (онлайн-семінарі тощо). Також викладачами створюються відеоінструкції до виконання практичних робіт, які під час війни стали ефективною формою пояснення завдань, що вимагають детального опису, а також містять приклади завдань. Крім того, цей тип відео дозволяє унаочнити те, що не завжди можливо пояснити лише текстовою формою, тому сприяє кращому розумінню вимог до завдання і точнішому виконанню його студентами.

Упровадження дистанційного навчання в Університеті Грінченка під час воєнного стану стимулювало удосконалення цифрового персонального кабінету викладача, який знаходиться в системі е-навчання. У персональному кабінеті викладача акумульовано доступи до всіх основних е-ресурсів; організовано можливість е-комунікації з окремими студентами та академічними групами студентів або будь-яким користувачем, зареєстрованим у системі; відображено навчальне навантаження за семестрами; запроваджено повноцінне використання електронного індивідуального плану викладача з можливістю перевірки та затвердженням завідувачем кафедри. У персональному кабінеті викладача реалізовано можливість доступу до власного віртуального простору засобами Cisco Webex, призначеного для проведення та участі у конференціях, аудіообговорень з демонстрацією документів, використанням віртуальних дощок, які доступні не лише з ПК, а й з мобільного телефону. Для побудови індивідуальної траєкторії професійного розвитку в персональному кабінеті викладача створено репозиторій компетентностей, який дає змогу обирати модуль, що буде спрямований на розвиток необхідних для викладача компетентностей.

Під час війни значно удосконалено також і цифровий персональний кабінет студента, який знаходиться в системі е-навчання. Для персонального кабінету студента характерними є відображення в календарі термінів здачі завдань, окреслених в ЕНК; миттєве інформування про отримані бали та коментарі / зауваження до зданих робіт; персональний рейтинг по кожному із виконаних завдань та загалом по курсу; миттєвий обмін повідомленнями як з викладачами, так і студентами; швидкі переходи до розкладів занять та е-ресурсів.

Під час навчання за матеріалами електронного курсу студент отримує варіанти завдань для самостійного виконання, відправляє виконані завдання, виконує тестові завдання (навчальні, контрольні), ознайомлюється з результатами перевірки своїх робіт та тестів, що дає змогу як викладачеві, так і студентові встановити рівень засвоєння навчальних матеріалів електронного курсу, успішність їхнього просування в навчанні, сформовані предметні та ключові компетентності, набуті професійні здібності тощо. Електронний курс дає змогу за необхідністю листуватися студенту з викладачем чи представниками деканату (методистом) та одержання інформації щодо змін та організації навчального процесу.

У системі електронного навчання створено та використовується веб-додаток Електронний деканат (ЕД), який дозволяє організувати та проводити моніторинг навчального процесу. За допомогою сервісів ЕД для кожного студента після авторизації на моніторі комп'ютера подається індивідуальний навчальний план за напрямком підготовки за семестрами, в якому вказані

назви дисциплін (курсів), прізвища викладачів, терміни навчання, форми та терміни проходження поточного та підсумкового контролю, відповідно до графіку затвердженого викладачами та навчальною частиною. За допомогою ЕД здійснюється облік виконання кожним студентом навчального плану, враховуючи терміни виконання поточного контролю (контрольні роботи, тести тощо). Використання ЕД надає можливість викладачу мати відомості (звіти, результати навчальної діяльності) щодо роботи студента при вивченні навчальних матеріалів електронного курсу.

У червні 2022 року для проведення Атестації усіх студентів в Університеті Грінченка рекомендованими формами проведення іспиту з урахуванням специфіки дисципліни були обрані форми як екзаменаційне тестування в ЕНК, тестування зі співбесідою, так і співбесіда. Відповідні форми проведення іспитів здійснювалися з використанням платформ Webex Meetings, Google Meet: студенти складали тест, перебуваючи безпосередньо на зв'язку з викладачем, після цього проходили співбесіду (опитування, демонстрація практичних навичок тощо). Проте, ситуація протягом зимової сесії у грудні 2022 року суттєво змінилася: спостерігалася висока вірогідність масованих ракетних ударів російської федерації по Києву та інших українських містах, селищах і селах, де могли перебувати наші студенти та викладачі, аварійне або за графіком відключення світла в оселях, зникнення інтернету та мобільного зв'язку. У зв'язку з цим для проведення атестації студентів 1-4 курсів в грудні 2022 року рекомендованою формою проведення іспиту було обрано форму як екзаменаційне тестування в ЕНК, яке студенти могли здійснити протягом певного часу (як правило, протягом 1 години) у зручний і, головне, безпечний час упродовж 2-3 діб за розкладом.

Окремої уваги варта атестація випускників – магістрів в грудні 2022 року [1]. Зважаючи на об'єктивні складні умови щодо проведення атестації (повітряні тривоги, відключення світла, відсутність інтернету), було прийнято рішення про проведення зазначеної атестації випускників у дистанційному форматі, а також вжито низку додаткових оперативних заходів. Так, були визначені локації (робочі місця) розміщення екзаменаційних комісій та забезпечення необхідною комп'ютерною технікою (здебільшого задіяно корпус ректорату). Відповідно до графіка атестацій екзаменаційні комісії отримали можливість безперешкодної роботи. Також були облаштовані робочі місця для здобувачів, які не мали можливості самостійно забезпечити умови для проходження атестації. Завдяки вчасно прийнятим ефективним рішенням атестація магістрів пройшла успішно із дотриманням усіх необхідних процедур.

З огляду на зазначене, протягом майже року з дня повномасштабного вторгнення російських окупаційних військ в Україну та в складних умовах війни студенти Київського університету імені Бориса Грінченка не залишилися осто-

ронт навчального процесу, а завдяки напрацювань у галузі цифрових технологій в університеті дистанційно опановували навчальні дисципліни відповідно освітньо-професійних програм.

Важливим заходом, спрямованим на психологічну підтримку студентів у період воєнних дій у країні, став проєкт «Проговоримо» – серія щотижневих зустрічей онлайн, під час яких можна було поділитися відчуттями та переживаннями, що виникали останнім часом, а також отримати поради та підтримку від інших учасників. Серед тем, що розглядалися під час онлайн-зібрань, були такі: життя в умовах невизначеності; емоційна виснаженість; адаптація до життя за кордоном; почуття провини; переживання втрат та інші [1]. А для викладачів та співробітників Університету Грінченка після широкомасштабного вторгнення російських загарбників на територію України було організовано ряд зустрічей онлайн, спрямованих на підтримку й формування їхнього психологічного імунітету в умовах воєнного часу. Було ініційовано відкритий діалог для обговорення «наболілого» та пошуку необхідних життєвих ресурсів, проведено вебінари «Навчання в умовах війни: як залишатися працездатними?», «Навчання в умовах війни: як налагодити взаємодію зі студентами?».

В умовах війни, під час вимушеного переходу на дистанційну форму навчання, в Університеті Грінченка особлива увага приділяється підвищенню рівня цифрової компетентності викладачів. Адже навчальні заняття в онлайн-форматі вимагають від викладачів нових компетентностей та психологічної готовності до використання цифрових технологій. Тому викладачі Університету долучаються до участі у таких тренінгах: «Цифровий відеобренд викладача», «ЕНК: Форум, як інструмент для активної навчальної діяльності», «ЕНК: підготовка для сертифікації», «ЕНК: Як створити діяльність “Взаємооцінювання” та використати для P2P взаємодії», «ЕНК: Робота з Журналом оцінок та швидке оцінювання виконаних завдань», «ЕНК: Основи організації диференційованого навчання в ЕНК», «Особливості створення ЕНК»; «ЕНК: Як створити завдання з елементами гейміфікації», «Використання віртуальних лабораторій Labster під час навчання студентів», «Створення цифрового освітнього контенту з доповненою реальністю (AR)».

Основними пріоритетами Університету Грінченка, спрямованими на якість освітнього процесу протягом воєнного 2022 року, були: розвиток системи е-навчання, забезпечення безперебійного доступу до освітніх ресурсів та організації комунікації учасникам освітнього процесу в умовах запровадженого воєнного стану в Україні [1]. Задля їх реалізації система е-навчання Університету та каталог користувачів були перенесені у «хмару». Із метою безпеки доступ до всіх освітніх ресурсів було налаштовано з території України та з використанням спеціалізованих програм тих країн, де перебували деякі наші студенти, що дало змогу забезпечити організацію освітнього процесу.

З огляду на воєнний стан в нашій країні, упродовж 2022 року Університету Грінченка, як зазначалося вище, довелося декілька разів змінювати підходи до організації освітнього процесу, тому важливим завданням є моніторинг якості надання освітніх послуг.

У звіті про діяльність Київського університету імені Бориса Грінченка за 2022 рік зазначається, що за більшістю освітніх програм, на жаль, відбулось зниження принаймні одного з показників (якість або успішність) [1, с. 82]. Серед чинників, які зумовили зменшення показників якості та успішності, варто назвати [1, с. 83]:

1. Посилення об'єктивності оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти (включення до всіх робочих програм навчальних дисциплін детальних критеріїв оцінювання всіх видів діяльності студента у процесі вивчення навчальної дисципліни, зменшення суб'єктивності оцінювання за рахунок масового використання технічних засобів, усталена накопичувальна система балів при оцінюванні, стандартизована система оцінювання тощо).

2. Здійснення переважної частки навчальної діяльності в дистанційному режимі зумовило відсутність своєчасного стимулювання здобувачів із боку викладача, зменшення рівня мотивації здобувачів щодо отримання високих оцінок, посилило бажання здобувачів пройти електронний курс якнайшвидше, незважаючи на високі / невисокі показники опанування курсу.

З метою оцінювання якості освітнього процесу в умовах війни, у грудні 2022 року на Факультеті здоров'я, фізичного виховання і спорту було проведено опитування здобувачів вищої освіти, які навчаються на 1-4 курсах освітньо-професійної програми «Фізична терапія, ерготерапія». Опитування було організовано за допомогою застосування Google Forms та мало анонімний характер.

В опитуванні взяли участь 70 респондентів. Для виявлення думки респондентів щодо різних елементів забезпечення якості освітньої програми (ОП) використовувалась шкала Лайкерта на п'ять градацій, в якій 5 балів відповідало високому рівню, 4 бали – достатньому рівню, 3 бали – середньому рівню, 2 бали – недостатньому рівню, 1 бал – низькому рівню. Високий та достатній рівні вказують на задоволеність здобувачами якістю освітнього процесу; середній рівень вказує на відносну задоволеність якістю освітнього процесу, тоді як недостатній та низький рівні є проявом незадоволеності здобувачами якістю освітнього процесу. Результати опитування за 14 параметрами якості освітнього процесу, зокрема, якості навчання подано у таблиці 1.

Таблиця 1.

Оцінювання якості освітнього процесу / якості навчання за ОП «Фізична терапія, ерготерапія» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти здобувачами Київського університету імені Бориса Грінченка

№	Параметри оцінювання	Низький рівень	Недостатній рівень	Середній рівень	Достатній рівень	Високий рівень
1	2	3	4	5	6	7
1.	Оцініть, наскільки Ви задоволені навчанням за обраною освітньою програмою	1,43%	1,43%	15,71%	45,71%	35,71%
2.	Чи відповідає, на Вашу думку, освітня (освітньо-професійна/освітньо-наукова) програма світовим тенденціям обраної Вами галузі	1,43%	1,43%	2,86%	62,86%	31,43%
3.	Чи вчасно Ви поінформовані про цілі, зміст, програмні результати навчання, критерії оцінювання у межах освітніх компонентів?	0%	2,86%	5,71%	47,14%	44,29%
4.	Наскільки для Вас є зрозумілими мета, цілі, очікувані результати вивчення дисциплін?	1,43%	0%	2,86%	51,43%	44,29%
5.	Оцініть, наскільки доступним є графік освітнього процесу та розклад занять	1,43%	0%	8,57%	34,29%	55,71%
6.	Чи повною мірою забезпечена можливість формування Вашої індивідуальної освітньої траєкторії?	5,71%	1,43%	8,57%	40%	44,29%
7.	Чи задовольняє Вас співвідношення теорії та практики?	4,29%	12,86%	8,57%	41,43%	32,86%
8.	Оцініть використання викладачами сучасних методів навчання	4,29%	7,14%	10%	47,17%	31,43%
9.	Оцініть, наскільки прозорим є оцінювання протягом навчання	0%	1,43%	2,86%	51,43%	44,29%
10.	Оцініть, наскільки реалізуються принципи академічної доброчесності учасниками освітнього процесу	0%	0%	2,86%	37,14%	60%

11.	Чи відомо Вам про наслідки порушень принципів академічної доброчесності, передбачені для здобувачів вищої освіти в Університеті?	2,86%	1,43%	5,71%	15,71%	74,29%
12.	На скільки доступною є навчальна та наукова література в Бібліотеці Університету, у т. ч. в Інституційному репозиторії?	0%	1,43%	10,0%	41,43%	47,14%
13.	Чи достатньою мірою Вас інформують щодо можливостей академічної мобільності, грантових програм, написання статей у наукометричних виданнях, участі у міжнародних і всеукраїнських конференціях та інших наукових заходах?	0%	4,29%	8,57%	40%	47,14%
14.	Чи задоволені Ви організаційною, інформаційною, консультативною та соціальною підтримкою?	1,43%	2,86%	5,71%	42,86%	47,14%
Узагальнений показник якості освіти		1,74%	2,76%	7,04%	42,76%	45,72%

Аналіз відповідей за окремими параметрами показав, що:

1) за параметром 1 «Задоволеність навчанням за освітньою програмою» 35,71% оцінюють свій рівень задоволеності навчанням як високий, 45,71% мають достатній рівень задоволеності, 15,71% оцінюють свою задоволеність як середню, по 1,43% респондентів мають недостатній та низький рівень задоволеності навчанням;

2) за параметром 2 «Відповідність освітньої програми світовим тенденціям галузі» 31,43% опитаних зазначили, що ОП має високий рівень відповідності світовим тенденціям у галузі фізичної терапії та ерготерапії, 62,86% здобувачів вважають, що ОП у достатній мірі відповідає світовим тенденціям, 2,86% зазначають середній рівень відповідності, 1,43% респондентів вважають, що ОП відповідно світовим тенденціям знаходиться на низькому рівні;

3) за параметром 3 «Вчасність інформування про цілі, зміст, програмні результати навчання, критерії оцінювання у межах освітніх компонентів» 44,29% оцінили вчасність інформування на високому рівні, 47,14% на достатньому рівні, 5,71% на середньому рівні, 2,86% на недостатньому рівні;

4) за параметром 4 «Зрозумілість мети, цілей, очікуваних результатів вивчення дисциплін» 44,29% оцінили мету, цілі та результати навчання на

високому рівні, 51,43% на достатньому рівні, 2,86% на середньому рівні та 1,43% на низькому рівні;

5) за параметром 5 «Доступність графіку освітнього процесу та розкладу занять» 55,71% оцінили доступність графіку та розкладу занять на високому рівні, 33,29% на достатньому рівні, 8,57% на середньому рівні, 1,43% на низькому рівні;

6) за параметром 6 «Можливість формування Вашої індивідуальної освітньої траєкторії» 44,29% та 40% респондентів зазначили, що така можливість реалізується на високому та достатньому рівнях відповідно, та досягається за рахунок вільного вибору дисциплін, 8,57% оцінили можливість формування індивідуальної освітньої траєкторії на середньому рівні, 1,43% на недостатньому рівні, 5,71% на низькому рівні;

7) за параметром 7 «Співвідношення теорії та практики» 32,86% респондентів оцінили таке співвідношення на високому рівні, 41,43% на достатньому рівні, 8,57% на середньому рівні, 12,86% та 4,29% на недостатньому та низькому рівнях відповідно;

8) за параметром 8 «Використання викладачами сучасних методів навчання» 31,43% респондентів зазначили високий рівень використання викладачами сучасних методів навчання (майстер-класів, дискусій, мозкового штурму, ділових ігор тощо), 47,14% вважають, що використання зазначених методів знаходиться на достатньому рівні, 10% респондентів зазначили середній рівень, 7,14% недостатній рівень використання сучасних методів навчання, 4,29% зазначили низький рівень;

9) за параметром 9 «Прозорість оцінювання протягом навчання» 44,29% респондентів вважають, що прозорість оцінювання знаходиться на високому рівні, 51,43% вважають, що рівень достатній, 2,86% опитаних вважають, що прозорість оцінювання середня та 1,43% рівень прозорості вважають низьким;

10) за параметром 10 «Реалізація принципів академічної доброчесності учасниками освітнього процесу» 60% та 37,14% опитаних вважають, що реалізація принципів академічної доброчесності знаходиться на високому та достатньому рівнях;

11) за параметром 11 «Чи відомо Вам про наслідки порушень принципів академічної доброчесності, передбачені для здобувачів вищої освіти в Університеті?» 74,29% респондентів зазначають, що їх обізнаність про наслідки порушень принципів академічної доброчесності знаходиться на високому рівні, 15,71% на достатньому рівні, 5,71% на середньому рівні, 1,43% на недостатньому та 2,86% на низькому рівнях;

12) за параметром 12 «Доступність навчальної та наукової літератури в Бібліотеці Університету» 47,14% опитаних зазначають високий рівень, 41,43% достатній рівень, 10% середній рівень, 1,43% недостатній рівень;

13) за параметром 13 «Інформування щодо можливостей академічної мобільності, грантових програм, написання статей у наукометричних виданнях, участі у міжнародних і всеукраїнських конференціях та інших наукових заходах» 47,14% респондентів зазначають високий рівень, 40% достатній рівень, 8,57% середній рівень, 4,29% недостатній рівень;

14) за параметром 14 «Задоволеність організаційною, інформаційною, консультативною та соціальною підтримкою» 47,14% відзначають високий рівень своєї задоволеності різними видами підтримки під час навчання, у 42,86% респондентів рівень задоволеності підтримкою знаходиться на достатньому рівні, 5,71% зазначають середній рівень, 2,86% недостатній та 1,43% низький рівні відповідно.

Проведене опитування передбачало, у випадку зазначення недостатнього або низького рівнів відповідності будь-якого з 14 параметрів, респонденти могли зазначити, у чому саме полягає причина їх незадоволеності. Аналіз відповідей здобувачів освіти дозволив виявити, що найбільший відсоток незадовільних відповідей був за параметрами 7 «Співвідношення теорії та практики» та 8 «Використання викладачами сучасних методів навчання». В контексті параметру 7 відсоток відповідей з низьким та незадовільним рівнями відповідності склав 17,15%. Здобувачі освіти пояснюють свої відповіді тим, що в умовах воєнного стану, ракетних обстрілів, відсутності електропостачання та пов'язаного з цим дистанційним навчанням в Університеті немає можливості організувати практичні заняття в повному обсязі. Аналіз відпові-

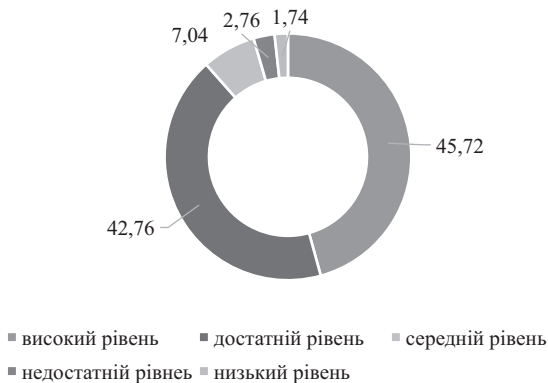

Рисунок 1. Загальний рівень якості освітнього процесу за ОП «Фізична терапія, ерготерапія» за результатами опитування здобувачів 1 (бакалаврського) рівня вищої освіти Київського університету імені Бориса Грінченка

дей щодо параметру 8 показав, що низький рівень задоволеності висловили 11,43% респондентів. Це може бути пов'язано із суб'єктивними особливостями розуміння означених методів навчання здобувачами та неможливістю реалізувати весь арсенал методів в умовах дистанційного навчання під час воєнного стану.

Узагальнені результати опитування за всіма 14-ма параметрами представлені на рисунку 1.

Аналіз узагальнених показників якості освіти за результатами проведеного опитування здобувачів встановив загальну задоволеність освітнім процесом за ОП «Фізична терапія, ерготерапія» (див. табл. 1 і рис. 1). Так середній показник за чотирнадцятьма параметрами: 88,48% респондентів стверджують про високий та достатній рівні, 7,04% опитаних оцінили якість навчання за освітньою програмою як таку, що відповідає середньому рівню, лише 2,76% та 1,74% вважають, що якість освітнього процесу за ОП знаходиться на недостатньому та низькому рівні відповідно.

З огляду на зазначене, можна зробити такі висновки:

1. Аналіз результатів опитування здобувачів освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Київського університету імені Бориса Грінченка дає змогу визнати якість надання освітніх послуг за освітньою програмою «Фізична терапія, ерготерапія» на високому та достатньому рівнях.
2. Наявні поодинокі випадки оцінювання окремих параметрів на недостатньому та низькому рівнях визначити як несистемні та такі, що не чинять суттєвого впливу на загальну якість надання освітніх послуг.
3. Об'єктивні чинники – війна, часті повітряні тривоги та масовані обстріли ракетами та дронами, відключення електроенергії, відсутність інтернету та мобільного зв'язку – сприяли вимушеному переходу на дистанційну форму навчання, яка не в повній мірі забезпечує формування практичних навичок в здобувачів вищої освіти.
4. Викладачам при проведенні онлайн занять у синхронному режимі слід застосовувати більшу кількість інтерактивних методів навчання та завдань, що передбачають індивідуальну та групову роботу, а також презентацію отриманих результатів.
5. Навчання студентів в умовах воєнного стану виявило низку проблем у дистанційному навчальному процесі:
 - не в усіх населених пунктах нашої країни є доступ до якісного інтернету та якісного мобільного зв'язку;
 - планові та аварійні графіки відключення електроенергії, внаслідок чого зникає інтернет і мобільний зв'язок, і, відповідно, зникає можливість під'єднатися як викладачам так і студентам до

онлайн-занять за розкладом;

- відсутність очного спілкування викладача і студента: не всі студенти можуть бути самодисциплінованими і самосвідомими, на високому рівні здійснювати самостійну навчальну діяльність, тому немає безпосередньої можливості здійснювати контроль за діями таких студентів;
- за відсутності суворого контролю у деяких студентів з'являється спокуса використати чужі результати виконання практичних чи самостійних робіт;
- відсутність у домашніх умовах студентів обладнання (наприклад, динамометра, спірометра, мікроскопа тощо) для виконання практичних робіт;
- недостатньо розвинене вміння здійснювати комунікацію на відстані як у студентів, так і у викладачів, та у зв'язку із цим виникнення проблеми появи комунікативного бар'єру і відсутності психологічного комфорту учасників дистанційного навчання.

Подолас зазначені негативні моменти під час навчання, в першу чергу, закінчення цієї ганебної війни перемогою українського народу. Слава Україні!

Список використаних джерел:

1. Звіт 2022. URL: https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/rektorat/zvity_2022/zvit_2022.pdf
2. Центр технологій дистанційного навчання. URL: <http://ctdn.kubg.edu.ua/>
3. Nevedomsjka Jevgenija. Test technologies in the electronic education system of Ukrainian students. Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts. Collectiv Scientific Monograph-26. Katowicach: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach, 2019. pp. 185-191.
4. Nevedomsjka Jevgenija. Online education of Ukrainian students in a pandemic crisis. Education during a pandemic crisis: problems and prospects. Monograph. Eds. Tetyana Nestorenko & Tadeusz Pokusa. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2020. pp. 170-174.
5. Nevedomsjka Jevgenija. Information technologies in higher education (in a pandemic condition). Digital transformation of society: theoretical and applied approaches. Monograph 46. Publishing House of University of Technology, Katowice, Poland, 2021. pp. 219-524.
6. Nevedomsjka Jevgenija. Methods of formation of scientific concepts in higher school. Role of science and education for sustainable development. Monograph 44. Publishing House of University of Technology, Katowice, Poland. 2021. pp. 517-524.
7. Savchenko Valentyn, Kharchenko Halyna, Buriak Olga, Omeri Iryna,

Nevedomsjka Jevgenija, Tymchyk Olesia, Yatsenko Svitlana. Personal maturity of sick and healthy people and its relationship to gender, age and anthropometric indicators. Journal of Physical Education and Sport. 2021. Vol 21 (Suppl. issue 5). Art 399. pp. 3001–3008.

Transliteration of References:

1. Report URL: https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/rektorat/zvity_2022/zvit_2022.pdf (in Ukrainian)
2. Distance learning technology center. URL: <http://ctdn.kubg.edu.ua/> (in Ukrainian)
3. Nevedomsjka Jevgenija. Test technologies in the electronic education system of Ukrainian students. Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts. Collectiv Scientific Monograph-26. Katowicach: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach, 2019. pp. 185-191.
4. Nevedomsjka Jevgenija. Online education of Ukrainian students in a pandemic crisis. Education during a pandemic crisis: problems and prospects. Monograph. Eds. Tetyana Nestorenko & Tadeusz Pokusa. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2020. pp. 170-174.
5. Nevedomsjka Jevgenija. Information technologies in higher education (in a pandemic condition). Digital transformation of society: theoretical and applied approaches. Monograph 46. Publishing House of University of Technology, Katowice, Poland, 2021. pp. 219-524.
6. Nevedomsjka Jevgenija. Methods of formation of scientific concepts in higher school. Role of science and education for sustainable development. Monograph 44. Publishing House of University of Technology, Katowice, Poland. 2021. pp. 517-524.
7. Savchenko Valentyn, Kharchenko Halyna, Buriak Olga, Omeri Iryna, Nevedomsjka Jevgenija, Tymchyk Olesia, Yatsenko Svitlana. Personal maturity of sick and healthy people and its relationship to gender, age and anthropometric indicators. Journal of Physical Education and Sport. 2021. Vol 21 (Suppl. issue 5). Art 399. pp. 3001–3008.

Отримано 13.02.2023
Рецензовано 20.02.2023
Доопрацьовану версію отримано 23.02.2023
Прийнято до друку 27.02.2023

NEVEDOMSJKA Jevgenija

Borys Grinchenko Kyiv University,
Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-7450-3562>
E-mail: y.nevedomska@kubg.edu.ua

SAVCHENKO Valentyn

Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine

<http://orcid.org/0000-0002-8483-9748>

E-mail: v.savchenko@kubg.edu.ua

EDUCATION AT THE BORYS GRINCHENKO KYIV UNIVERSITY IN THE CONDITIONS OF FULL-SCALE ARMED AGGRESSION OF RUSSIA AGAINST UKRAINE*

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.14>

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.15>

ПАНЬОК Т.В.,

доктор педагогічних наук, професор.

Харківський національний

педагогічний університет

імені Г. С. Сковороди,

м. Харків, Україна

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТИ В ХАРКОВІ В ПЕРІОД ВОЄННОГО ЧАСУ: 1941 ТА 2022 РОКИ (ПОГЛЯД КРІЗЬ ПРИЗМУ СЬОГОДЕННЯ)

PANYOK T.V. Comparative analysis of art education in Kharkiv during the wartime period: 1941 and 2022 (view through the prism of today). *The article provides an overview of the educational process of H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University during the period of martial law. The potential of Skovoroda University as an educational center of Kharkiv Oblast, functioning during the war and continuing to provide professional training of specialists, is described. Since the situation in wartime Kharkiv and the region is similar to the historical processes of 1941–1943 (the years of the occupation of Kharkiv by the Third Reich), the purpose of the article is to conduct a comparative analysis of the art education during the period of military confrontation in 2022 and during the period of German occupation. The result of the study is a presentation of the image policy of Kharkiv universities, primarily H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, which reveals the peculiarities of the organization of the educational process in wartime conditions. The practical significance of the study lies in using the acquired experience of the educational process organization, effective pedagogical and information technologies that allow to provide a high-quality functioning of the art education system in the conditions of martial law. It can be concluded that today the educational community should organize not only effective resistance to the Russian aggressor, but also be able to quickly adapt in the changing conditions of the war, using information and communication technologies for providing the quality of the educational process.*

Keywords: *university education, art education, educational process, war in Ukraine, pedagogy, occupation, Kharkiv*

ПАНЬОК Т.В. Порівняльний аналіз художньої освіти в Харкові в період воєнного часу: 1941 та 2022 роки (погляд крізь призму сьогодення). У статті зроблено огляд освітнього процесу ХНПУ імені Г. С. Сковороди у період воєнного стану. Розкрито потенціал Сковородинівського університету як освітнього осередку Харківщини, що функціонує під час війни та продовжує здійснювати професійну підготовку фахівців. Так як ситуація в воєнному Харкові і області подібна до історичних процесів 1941–1943 років (роки окупації Харкова Третім рейхом) метою статті було здійснення порівняльного аналізу художньої освіти у період воєнного протистояння 2022 року та в період німецької окупації. Результатом дослідження є представлення імідажевої політики харківських вишів, передусім ХНПУ імені Г. С. Сковороди, що розкриває особливості організації освітнього процесу в умовах війни. Практичне значення – використання набутого досвіду організації освітнього процесу, ефективних педагогічних та інформаційних технологій, які дозволяють якісному функціонуванню системи художньої освіти в умовах воєнного стану. Висновки – сьогодні освітянська спільнота має організовувати не тільки дієвий опір російському агресору, а й в мінливих умовах війни вміти швидко адаптуватися, використовуючи інформаційно-комунікаційні технології задля якісного проведення освітнього процесу.

Ключові слова: освіта в університеті, художня освіта, навчальний процес, війна в Україні, педагогіка, окупація, Харків.

Загальна постановка проблеми. З Другої світової війни (1939-1945) радянська Україна вийшла в новій якості — вона стала соборною, об'єднавши в одній державі власні історичні землі, стала помітним суб'єктом міжнародного права, здобувши ціною мільйонів людських життів право бути країною-фундатором Організації Об'єднаних Націй, активним членом десятків міжнародних організацій.

Зазначимо, що незважаючи на постійне проголошення Росією перемоги в Другої світової війни, без України та інших союзників вона б ніколи не перемогла Третій рейх.

До останнього часу історики переважно сперечалися щодо втрат України, територією якої війна у 1941-1945 роках пройшлася із заходу на схід та зі сходу на захід. Проте майже не викликає суперечок твердження, що Україна у цій війні понесла чи не найбільше жертв як серед військових, так і

цивільних. Від 1 січня 1941 року до 1 січня 1945 населення України зменшилося із 40,9 мільйонів до 27 мільйонів осіб» [2].

Але сьогодні історія повторюється, тільки нападає на Україну не Третій рейх, а Росія, яка є руйнівником системи міжнародних відносин, заснованої державами-переможцями Другої світової війни. Нині, під час повномасштабної російсько-української війни, росіяни вже вчинили величезну кількість воєнних злочинів та злочинів проти людства. У діях російських збройних сил є всі ознаки звірств, притаманних нацистам. Як бачимо, сподкоємиця радянського союзу – російська федерація, яка є країною-агресором і спонсором тероризму в світі, була ініціатором та причетною до численних злочинів.

Сьогодні війна в Україні несе тисячі жертв, руйнування цивільної інфраструктури, освітніх закладів. Кількість жертв і збитків буде підрахована після закінчення військових подій. З перших днів повномасштабного вторгнення російських військ в Україну в різних її районах під обстріли та авіаудари потрапляють мирні громадяни, лікарні, дитячі будинки, школи, університети та житлові райони. Через повномасштабну російську агресію в Україні повністю зруйновані 215 закладів освіти, ще понад 2 тисячі – пошкоджені (але ці руйнації продовжуються). Лише у Харкові через війну пошкоджено 21 заклад вищої освіти з 24-х. У тому числі ХНУ ім. Каразіна, НТУ «ХПІ», ХНПУ імені Г. С. Сковороди, ХНТУ сільського господарства імені Петра Василенка, ХНУПС імені Івана Кожедуба, ХНУБА, Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «ХАІ», Український державний університет залізничного транспорту, ННЦ «ХФТІ», ХРІДУНАДУ при Президентіві України та інші. Саме під час написання цієї статті був зруйнований головний корпус ХНУМГ імені О.М. Бекетова.

Також пошкодження має Харківський інтернат для дітей з вадами зору, Харківський обласний палац дитячої та юнацької творчості. Повністю зруйновано Військове танкове училище, Кадетський корпус. Пошкоджені, а деякі повністю зруйновано, гуртожитки закладів вищої освіти.

З початку повномасштабного вторгнення окупанти скоїли більше 550 воєнних злочинів проти культурної спадщини України. Найбільше – у Харківській області і досі це продовжується [1]. Серед закладів культури постраждали, зокрема, Харківський художній музей, низка бібліотек міста, будівлі ХНАТОБ, Харківської філармонії та Лялькового театру, Будинки культури у Дергачах, Мерефі та інших областях Харківської області. Повністю зруйнований Національний літературно-меморіальний музей Г. С. Сковороди у с. Сковородинівка Харківської обл. тощо.

Але незважаючи на повномасштабні бойові дії в Україні, передусім у Харкові, культурне життя і освітні процеси продовжують надаватися у повному обсязі. Викладачам та діячам культури доводиться працювати в тяжких і несприятливих умовах у якій поставила їх війна.

У межах цієї статті ми задалися **метою** проаналізувати та порівняти як проходив процес художньої освіти у період двох воєн, а також ввести до наукового обігу маловідомі факти що мали місце в освітньому просторі у 1941–1943 роках та 2022 році під час бойових дій на Харківщині.

Огляд навчального процесу в його історичній ретроспекції буде базуватися переважно на основі двох освітніх закладів: Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (ХНПУ імені Г. С. Сковороди), факультет мистецтв, кафедра образотворчого мистецтва – як приклад освітніх процесів у війні 2022 року та Харківська державна академія дизайну і мистецтв (ХДАДМ), що у роки війни 1941–45 мала назву Харківський художній інститут (скорочена назва ХХІ).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Українська історіографія до сьогодні не має всебічного дослідження художньої освіти у період німецької окупації. Тема окупації в регіоні розглядалася переважно у рамках здійснення терору та сваволі німецько-фашистських загарбників, розграбування окупантами національних багатств УРСР, а також критики українських націоналістів. Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що історіографічне поле дослідження не завжди включає широке коло державних та нормативних матеріалів про вищу художню освіту, більшість цих положень перебувала в архівних установах незатребуваною протягом тривалих років.

З метою збору необхідного фактологічного матеріалу були проаналізовані архівні документи різних фондів, а саме: Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Державного архіву Харківської області, архівів ХНПУ імені Г. С. Сковороди, ХДАДМ.

Що стосується інформації про сьогодишню війну України та Росії, то ми послуговувалися власним досвідом, брали інтерв'ю в сучасників, які безпосередньо переживають цю війну в евакуації або в окупації, або проводять навчальний процес у Харківських вишах. Автором цієї статті проводилося наукове спостереження, фіксація, опитування, анкетування в Харкові з початку війни 24 лютого і до сьогодні.

Виклад основних матеріалів. 24 лютого 2022 року більшість викладачів Харкова провели свої онлайн заняття разом зі студентами. Була певна розгубленість, але офіційних розпоряджень щодо організації навчального процесу на ранок 24 лютого ще не було.

Паніка і розгубленість збільшилася над вечір 24 лютого та на ранок 25 лютого, коли всім стало зрозумілим що це кривава війна. Харків починають бомбити все більше і більше: літаками, реактивними снарядами, касетними бомбами, руйнуються будинки, університети, школи, адміністративні будівлі. Харків піддався обстрілам із систем залпового вогню «Смерч», якими заборонено обстрілювати цивільні об'єкти. Уже весь світ знає що майже повністю

був зруйнований один з найбільших у Європі житловий масив «Північна Салтівка» зі всією її інфраструктурою.

З перших днів війни було зруйновано один з корпусів ХНПУ імені Г. С. Сковороди на Салтівці по вул. Валентинівській, частково пошкоджені й інші корпуси університету.

Зазначимо, що більшість харківських вишів залишилися в Харкові, у тому числі й ХНПУ імені Г. С. Сковороди, який опинився в епіцентрі російсько-української війни. У перші дні війни ректор ХНПУ імені Г. С. Сковороди проф. Юрій Бойчук разом з проректорами організовують оперативний штаб в університеті, проводять онлайн та офлайн наради, засідання вченої ради, трудові збори колективів, активно комунікують з колегами і студентами, вирішують питання функціонування університету в умовах запровадження воєнного стану, звертаються за допомогою до українських ЗВО щодо розселення евакуйованих викладачів і студентів університету. На заклик відгукнулися Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Хмельницький національний університет, які надали конкретну допомогу викладачам, що опинилися в скрутній життєвій ситуації.

У ці важкі для нашої країни часи безцінною була і є підтримка багатьох іноземних університетів-партнерів, які не тільки висловлювали слова солідарності з академічною спільнотою та студентством нашого університету, а й запропонували допомогу у цей період випробувань. Одним з перших відгукнувся Кардифський університет, Великобританія.

Міністерство освіти і науки України з 25.02 22 р. зупинило освітній процес в Україні і відправило всіх на канікули. Навчальний процес у ЗВО було відновлено 1 квітня.

В умовах воєнного стану для керівництва та всіх викладачів ХНПУ імені Г. С. Сковороди одним із ключових напрямів роботи стало впровадження ефективних педагогічних та інформаційних технологій. Усі заняття починають проводитися дистанційно в режимі онлайн конференцій, із використанням різноманітних платформ Moodle, Zoom, Google meet, месенджерів Viber, Whats Up, Telegram, за допомогою зв'язку Skype або мобільної мережі, електронного листування тощо.

Звісно художня освіта базується «на контекстному учінню, основоположним принципом якого є неможливість оволодіння тією чи іншою дією без спостереження за тим, як її виконують інші» [7, с. 402]. Але виклики часу продиктували художникам і викладачам інші підходи до освіти з використанням моделі змішаного навчання та сучасних технологій. Викладачі кафедри

образотворчого мистецтва створили додаткові навчальні матеріали, виклали через платформу Moodle свої майстер-класи, записи лекцій, мистецькі проекти та художні експерименти що були і є відповідями на виклики воєнного часу. Особливої актуальності в роботі зі студентами набули питання збереження української ідентичності, національно-патріотичного виховання, формування національно свідомої особистості, через поглиблене вивчення мистецьких традицій.

Зазначимо, що з початку повномасштабного вторгнення російської армії в Україну і в Харківський регіон безпосередньо, одним з важливих завдань для викладачів ХНПУ імені Г. С. Сковороди був облік студентів, щоб жоден з них не був загублений. Збиралися списки, обдзвонювалися всі студенти, з'ясовувалося хто знаходиться в окупації, кому потрібна допомога, хто виїхав за межі України щоб при першій можливості допомогти.

Паралельно з освітнім процесом в Україні, була організована система академічної мобільності яка дозволяла здобувачам освіти вільно обирати і дистанційно проходити курси за відповідними освітніми програмами в різних закладах вищої освіти України та за кордоном.

Завдяки використанню сучасних інформаційно-комунікаційних технологій були проведені перегляди навчальних робіт, пленерна практика, навчальні практики в загальних середніх закладах освіти, а також була проведена атестація здобувачів випускних курсів та видано у червні та грудні 2022 р. документи про здобуття відповідного рівня освіти.

Попри активні бойові дії, постійні звуки сирен повітряної тривоги, бомбардування викладачі і студенти ХНПУ імені Г. С. Сковороди змогли організувати і провести низку конференцій, художніх виставок онлайн, мистецьких акцій, розписів муралів, що популяризували діяльність університету та творчість Григорія Сковороди, 300-річчя якого відсвяткували в грудні місяці.

Незважаючи на крилату фразу Марка Тулія Цицерона «*Inter arma silent Musae*», як раз мистецтво, навпаки заговорило життєстверджуючі і допомогло багатьом людям пережити кризу, розпач, страх, зневіру, на певний час позбавити страху самотності. Війна з давніх часів має властивість породжувати письмові і образотворчі розповіді про себе, і як раз образотворче мистецтво є наочним свідченням війни, формує емоційний зліпок кожного дня українського спротиву; дозволяє продемонструвати як жахи війни, так і дати надію на кращі, мирні часи, дозволяє згадати про фундаментальні цінності людського буття. Мистецтво не формує якусь самостійну територію свободи, а віддзеркалює волелюбну динаміку соціальних установок, які органічно розвинулися в українському суспільстві за останні три десятиліття. У сучасному українському мистецтві немає страху. У мистецтві ми знаходимо відображен-

ня та переосмислення реальності часу. «Мистецтво, що народилось протягом війни, буде говорити за нас довше, ніж ми живемо» [6].

Викладачі і студенти факультету мистецтв ХНПУ імені Г. С. Сковороди не залишилися осторонь, і в мистецьких творах зображували усе що бачили і відчували: відтворювали події, страшні руйнування міст і селищ, якими були очевидцями, надії і сподівання, особисті переживання на справжньому або віртуальному полотні, створюючи власний український мистецький фронт.

Звісно попередні роки ковідного карантину, коли весь навчальний процес відбувався онлайн допомогли викладачам і студентам швидко комунікувати, організовувати групи в різних месенджерах і продовжувати не тільки онлайн навчання, а й мистецьку діяльність.

Так тільки за весняно-літній період було підготовлено низку акцій і виставок в підтримку зруйнованого музею Г. Сковороди, 300 річчя якого святкувала вся Україна і цивілізований світ. Це такі онлайн виставки як: «Шляхами Г. Сковороди», конкурс плакатів «Війна в Україні очима дітей», спільно з Люботинською гімназією № 5, Харківської області; проведення художнього конкурсу «Стежками Г. С. Сковороди – 300 років»; II Міжнародної он-лайн конференція «Парадигми мистецької та технологічної освіти: сучасні виклики і проблеми вирішення» спільно з Дрогобицьким державним педагогічним університетом імені Івана Франка (кафедра технологічної та професійної освіти; завідувач, професор Леонід Оршанський) та Чанчуньським університетом, КНР (факультет візуальних мистецтв). У конференції взяли участь понад 70 науковців, викладачів і вчителів, магістрів й аспірантів із різних куточків України – Харкова, Полтави, Чернігова, Глухова, Вінниці, Умані, Кременця тощо.

Проводилися численні екскурсії музеями світу під час тематичних лекцій за допомогою сервісу Google arts&culture.

У лютому 2022 року, як і восени 1941 році перед ЗВО і викладачами, які залишилися в Харкові, постало завдання щодо збереження навчального процесу, колективу, кафедрального і університетського майна, а також модернізації методики викладання відповідно до викликів воєнного часу.

Евакуація весною 2022 року відрізняється більшою гуманністю чим на початок воєнних дій у 1941 року. Огляд архівних документів доводить, що якби Радянська влада почала проводити евакуацію харківських заводів, що були важливі для обороноздатності СРСР та їх головних фахівців, які працювали на цих заводах ще в серпні 1941 року, а не в вересні, то можна було б евакуювати не тільки обладнання заводів, а й більшу частину харків'ян. Але Радянська влада ніколи не жаліла людей, то для того, щоб не напружувати головні магістралі і дороги, особливо залізницю, місцевому населенню забо-

ронили виходити з Харкова. Контролювали це міліція та НКВС (Народний комісаріат внутрішніх справ) [8].

Незважаючи на те, що радянські війська відступали, освітній процес розпочали своєчасно 1 вересня. Необхідно було зробити вигляд що все під контролем і ситуація стабільна. Варто уточнити, що перед самою війною Управлінням у справах мистецтв було вирішено об'єднати низку мистецьких навчальних закладів. Тож Харківський художній інститут було об'єднано з Київським під спільною назвою Українська академія мистецтв. Згідно документів на початок 1.09.1941 року в Харківському художньому інституті числилося 129 студентів, на навчання прибуло лише половина студентів [4].

Організоване навчання тривало лише три дні з 1.09 по 3.09. 1941 року. Згідно документів весь наявний склад студентів та професорсько-педагогічний персонал був відправлений з 4.09 на фортифікаційні роботи, бо наближався фронт.

У воєнний період як і в 1941, так і в 2022 роках у житті й роботі більшості харківських ЗВО відбулися зміни: в умовах близькості фронту і бойових дій розпочалася термінова перебудова навчально-виховного процесу до потреб воєнного часу, змінився студентський і педагогічний склад, усі його суб'єкти активно залучалися до різноманітних форм допомоги фронту, причому інколи на шкоду навчальному процесу, термін якого скорочувався. Студенти і викладачі, займалися волонтерством, плели маскувальні сітки та допомагали фронту хто як міг.

Звісно в 1941 році цивільному населенню України було набагато важче, бо по всій території йшли бої і першими постраждали саме Західні області... До Харкова німецької армії потрібно було ще дійти мінуючи Львів, Вінницю, Київ, Полтаву та інші населенні пункти України. Тож на початок війни у Харкові накопичувалася велика кількість біженців з інших територій України. По різних підрахунках таких біженців у Харкові було від 300 до 400 тисяч. Харків був третім містом в Радянському Союзі за кількістю промислових підприємств, тому місцеве населення вважало, що його здавати не будуть» [8].

Виконавчий комітет Харківської обласної ради, згідно з постановою РНК УРСР «Про підготовку до навчального 1941–1942 року», надає інформацію про роботу інститутів і технікумів та зазначає, що, відповідно до списку, навчальний корпус Харківського художнього інституту буде облаштований під шпиталь... [3, арк. 4].

На початок окупації м. Харкова (німецька армія зайшла у Харків 24 жовтня 1941 р.) у місті налічувалося близько 34 вищих закладу з контингентом студентів 28 283 особи і професорсько-викладацьким складом 2875 особи [5, арк. 35].

Порівнюючи це з початком війни 2022 року у березні Харків налічував 69 ЗВО серед яких 19 університетів і 9 академій з різними спеціалізаціями: від технічних - до аграрних, від військових - до творчих, від медичних - до економічних. У вишах Харкова навчалося понад 160 тисяч студентів, у тому числі близько 12 тисяч - іноземних.

На відміну від 1941 року у лютому 2022 року вже через декілька днів після початку війни місцевою владою була організована евакуація іноземних студентів та частини мешканців Харкова у більш безпечні українські міста, переважно на Західну Україну. Для евакуації викладачів організували спеціальні потяги, щоб можна було виїхати без паніки і толчеї, яка панувала на залізничному вокзалі... Залізниця працювала чітко і людей вивозили організовано і безкоштовно на Західну Україну.

Попри несприятливі воєнні умови художньо-педагогічне навчання на весні 2022 року залишалося високопрофесійним. Викладачі виходили на зв'язок зі студентами 24/7 у синхронному та асинхронному режимі і надавали онлайн консультації всім студентам, як тільки надходили їхні звіти та домашні завдання. Студентам дозволили малювати навчальні завдання тим, що було під рукою, бо всі крамниці з художніми матеріалами в Харкові були зачинені. Папір, фарби та інші художнє знаряддя, було самим останнім, про що думали студенти та їх батьки, коли рятувалися від російських бомб. Тож виконувати навчальні постановки у перші місяці війни було дуже складно. Проте ті студенти хто переховувався в метро – просили папір та фарби у волонтерів, хто зміг облаштуватися в більш безпечних місцях – згодом знайшли художні матеріали. Хто залишився вдома – мали можливість працювати майже в повному обсязі, бо вдома звісно були деякі запаси фарб і паперу. Студенти які виїхали закордон просили художні матеріали у волонтерів щоб виконати домашні завдання.

Як відбувався навчальний процес в окупаційному Харкові 1941-43 років. За результатами історико-теоретичного аналізу з'ясовано, що через низку життєвих обставин у Харкові залишилася частина викладачів та частина студентів (усього близько 45 чоловік) [7, с. 341].

З ініціативи німецького командування Харківський художній інститут отримує статус національного і продовжує працювати під головуванням українського художника М. Козика (1941–1942). Проте навчальний процес Харківського національного художнього інституту у цей період визначався контрреформами з боку німецької влади: мінялися цілі і зміст навчання, що були спрямовані на зміну громадської та індивідуальної свідомості, мінялись основні концептуальні положення освіти. Систему сталінської авторитарної педагогіки змінювала не менш тоталітарна педагогіка німецького Вермахту. В умовах окупації було складно врегулювати питання про співвідношення між

окремим циклами навчальних предметів для певних спеціальностей, куди входила й художньо-педагогічна, бо замість вищої освіти в Райхскомісаріаті України існувала професійна освіта (переважно медична, технічна та культурна).

Одним із позитивних чинників можна назвати дозвіл викладати українською мовою та звертатися, хоч і обмежено, до українських національних образотворчих традицій. Разом з тим зазначимо, що на території Рейхскомісаріату України влада з осторогою дивилася на будь-яких представників національної інтелігенції як на потенційних зрадників і заколотників. Так, у Харкові за весь час окупації було страчено 3 тис. освітан [12]

Сектор мистецтв, який був розташований у Харківській міській управі, керував усіма мистецькими навчальними закладами та розробляв відповідні статuti, навчальні плани, програми, конспекти лекцій, визначав штат. Референтурою у справах мистецтв був складений план роботи для художнього інституту та планувалося відновити роботу живописної, скульптурної, літографічної, фотографічної майстерень, разом з виставковою діяльністю [7, с. 342].

Заняття в закладі довго не могли розпочатися і, як зазначалося в документах «незважаючи на всі заходи, що вживав відділ освіти, художній інститут і досі (жовтень 1942. — Т. П.) не зміг розгорнути своєї академічно-навчальної частини... студенти розбіглися, професорсько-викладацький склад не працює» [7, с. 342]. Попри те, що керівництву інституту було доручено опрацювати навчальні плани, програми, визначити підручники та іншу необхідну літературу, підготувати кабінети, повноцінні академічні заняття ніяк не могли розпочатися.

Увесь навчальний процес проходив переважно в майстернях у вигляді консультацій чи індивідуальних занять для невеликої групи студентів (3–5 осіб). Так, консультації відбувалися зранку з 11 до 13 години: проф. О. Кокель приймав у вівторок; проф. М. Добронравов [7, с. 343].

Окупаційне життя вимагало від керівництва і викладачів художнього інституту спрямування художньої підготовки до студійно-виробничої роботи. Для студентів і викладачів відкрилася можливість поєднати виробництво й навчання: виготовлялися різноманітні вивіски, літографські плакати, етикетки, розроблялися й друкувалися різдвяні листівки, гральні карти (за малюнками Г. Нарбути), копії картин відомих українських пейзажистів і тощо [7, с. 343].

В умовах окупаційного періоду 1941-1943 років викладачі художнього інституту змогли не лише адаптувати навчальний процес і програми до воєнного часу, а й зберегли ті цінні методичні напрацювання, які були розроблені педагогами в довоєнний період. Як художники-академісти вони визнавали

роботу з природою головним видом усієї художньо-педагогічної роботи. Тому навіть у ті скрутні часи студенти закладу працювали з природою, частіше за все це були офіцери і солдати вермахту або їхні союзники (румунські та італійські військові).

Звісно у 2022 році освітній процес проходив більш упорядковано, і незважаючи на нищівний удар по освітній галузі й колосальні руйнування університетів, масштаби якого неможливо швидко відстежити й оцінити через безперервні обстріли, окупацію та активні бойові дії на більшій частині території Харківської області, освітні послуги були надані у повному обсязі. Разом з тим зазначимо, що існувала і зараз існує відсутність можливостей доступу до навчання у деяких студентів, навіть у звичному з часів пандемії дистанційному форматі. Для більшості учасників освітнього процесу відсутні можливості для нормального спілкування. Це поглиблює психологічні травми від війни. Ситуація в Харкові і області вкрай неоднорідна і неоднозначна, оскільки значна частина територій безпосередньо охоплена війною, є різні види окупації територій громад, різна інтенсивність бойових дій і ворожих обстрілів населених пунктів, руйнування критичної інфраструктури, особливо енергетичної, без якої неможливе онлайн навчання тощо. Це унеможливорює вироблення і застосування єдиного формату продовження і завершення освітнього процесу. Однак, незважаючи на вкрай складні умови, харківські виші продовжують працювати і надавати якісну освіту.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Наприкінці статті хотіла би закінчити словами ректора ХНПУ імені Г. С. Сковороди проф. Юрія Бойчука: «Незважаючи на воєнний стан, значні руйнування в м. Харкові та в Університеті, труднощі на життєвому й професійному рівнях, скородоринівська родина згуртована й міцна, продовжує працювати. У кожного свій фронт. І поки армія завзято працює на полях битв, у педагогів – освітній, культурний та науковий фронт. Ми маємо багато наукових планів та упевнені, що зреалізуємо їх заради Перемоги, заради України».

Сьогодні Україна, США і європейська спільнота мають змогу опиратися на здобуті в часи Другої світової війни глибокий досвід та історичні уроки організовуючи дієвий опір російському агресору. Жодна країна не може претендувати на визнання власної виняткової ролі в перемозі над нацизмом. Перемога — плід титанічних зусиль десятків держав та сотень народів. Злочини РФ в Україні неодмінно будуть зупинені, а російський путінський режим — засуджений і переможений спільними зусиллями усього цивілізованого світу так само, як свого часу нацистський Третій Рейх.

Список використаних джерел:

1. Destroyed cultural heritage of Ukraine. Назва з екрану. <https://culturecrimes.mkp.gov.ua/> (дата звернення грудень 2022).
2. Лисенко О. Є., Перехрест О. Г. Демографічні втрати України у роки другої світової війни. URL: <https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/02-5.pdf> (дата звернення 07.07.2022).
3. Матеріали про евакуацію інститутів та інших учбових закладів Української РСР. 22 липня 1941–11 серпня 1941. Державний архів Харківської області. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 348. Арк. 4.
4. Матеріали про евакуацію театрів та інших установ мистецтва та про їх роботу за межами. 17 грудня 1940–24 грудня 1941. Державний архів Харківської області. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 345. Арк. 65 зв.
5. Матеріали про роботу Народного комісаріату освіти Української РСР по відновленню роботи шкіл, вищих та середніх учбових закладів. 14 квітня–10 грудня 1943 р. Державний архів Харківської області. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 719. Арк. 35
6. Мистецтво народжене війною: вимір, втілення та трансформації. Назва з екрану. <http://surl.li/ehcsu> (дата звернення 12.10.22).
7. Паньок Т. В. Розвиток вищої художньо-педагогічної освіти в Україні у XX столітті. Харків : Оперативна поліграфія ФОБ Здоровий Я. А., 2016. 626 с. Режим доступу : <http://surl.li/escis>
8. Парамонов А. «Німці не бомбили Харків так сильно, як зараз РФ: дослідник історії — про Харків під час Другої світової» <https://suspihne.media/273510-nimci-ne-bombili-harkiv-tak-silno-ak-zaraz-rf-doslidnik-istorii-pro-harkiv-pid-cas-drugoi-svitovoi/>
9. Положение об отделе образования, квартальные планы и отчеты о деятельности референтуры по дошкольному и школьному образованию. — 31 марта 1941–8 января 1943. Державний архів Харківської області. Ф. Р–2982. Оп. 4. Спр. 168. 59 арк.
10. Приказы по Харьковской горуправе об организации комитета научно-исследовательских институтов. 12 ноября 1941–7 ноября 1942. Державний архів Харківської області. Ф. Р–3076. Оп. 1. Спр. 5. Арк 1-3.
11. Скоробагатов А. В., Проблема німецько-фашистської окупації України 1941–1944 рр. у Західній історіографії, С. 54–67. URL: <http://history.org.ua/JournALL/histname/26/4.pdf>
12. Українська культура в роки німецько-радянської війни. URL: <http://surl.li/ehddr>. Назва з екрану (дата звернення 10.07.22).

Transliteration of References:

1. Destroyed cultural heritage of Ukraine. Nazva z ekranu. <https://culturecrimes.mkip.gov.ua/> (data zvernennya hruden' 2022).
2. Lysenko O. YE., Perekhrest O. H. (2022). Demohrafichni vtraty Ukrainy u roky druhoi svitovoyi viyny. URL: <https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/02-5.pdf> (data zvernennya 07.07.2022).
3. Materialy pro evakuatsiyu instytutiv ta inshykh uchbovykh zakladiv Ukrainy'skoyi RSR. 22 lyunya 1941–11 serpnia 1941. Derzhavnyy arkhiv Kharkivs'koyi oblasti. F. 2. Op. 7. Spr. 348. Ark. 4.
4. Materialy pro evakuatsiyu teatriv ta inshykh ustanov mystetstva ta pro yikh robotu za mezhamy. 17 hrudnya 1940–24 hrudnya 1941. Derzhavnyy arkhiv Kharkivs'koyi oblasti. F. 2. Op. 7. Spr. 345. Ark. 65 zv.
5. Materialy pro robotu Narodnoho komisariatu osvity Ukrainy'skoyi RSR po vidnovlennyu roboty shkil, vyshchykh ta serednykh uchbovykh zakladiv. 14 kvitnya–10hrudnya 1943 r. Derzhavnyy arkhiv Kharkivs'koyi oblasti. F. 2. Op. 7. Spr. 719. Ark. 35.
6. Mystetstvo narodzhene viynoyu: vymir, vtilennya ta transformatsiyi. Nazva z ekranu. <http://surl.li/ehcuy> (data zvernennya 12.10.22).
7. Pan'ok T.V. (2016). Rozvytok vyshchoi khudozhn'o-pedahohichnoyi osvity v Ukraini u KHKH stolitti. Kharkiv : Operativna polihrafiya FOB Zdorovy YA. A., 2016. 626 s. Rezhym dostupu : <http://surl.li/escis>
8. Paramonov A. «Nimtsi ne bombyli Kharkiv tak syl'no, yak zaraz RF: doslidnyk istoriyi — pro Kharkiv pid chas Druhoyi svitovoyi» <https://suspilne.media/273510-nimci-ne-bombili-harkiv-tak-silno-ak-zaraz-rf-doslidnik-istorii-pro-harkiv-pid-cas-drugoi-svitovoi/>
9. Polozhenye ob otdele obrazovaniya, kvartal'nye plany y otchety o deyatel'nosty referentury po doshkol'nomu y shkol'nomu obrazovaniyu. – 31 marta 1941–8 yanvarya 1943. Derzhavnyy arkhiv Kharkivs'koyi oblasti. F. R–2982. Op. 4. Spr. 168. 59 ark.
10. Prykazy po Khar'kovskoy horuprave ob orhanyzatsyyi komiteta nauchno-yssledovatel'skykh ynstytutov. 12 noyabrya 1941–7 noyabrya 1942. Derzhavnyy arkhiv Kharkivs'koyi oblasti. F. R–3076. Op. 1. Spr. 5. Ark 1-3.
11. Skorobahatov A.V. Problema nimets'ko-fashyst'skoyi okupatsiyi Ukrainy 1941–1944 rr. u Zakhidniy istoriohrafiyi, S. 54–67. URL: <http://history.org.ua/JournALL/histname/26/4.pdf>
12. Ukrainy's'ka kul'tura v roky nimets'ko-radyans'koyi viyny. URL: <http://surl.li/ehddr>. Nazva z ekranu (data zvernennya 10.07.22).

Отримано 14.02.2023
Рецензовано 21.02.2023
Доопрацьовану версію отримано 25.02.2023
Прийнято до друку 28.02.2023

PANYOK Tetyana

Doctor of Pedagogical Science, Professor. H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Art Critic, Kharkiv, Ukraine

<http://orcid.org/0000-0003-4026-4724>

E-mail: panyokmi@gmail.com

**COMPARATIVE ANALYSIS OF ART EDUCATION IN KHARKIV DURING THE
WARTIME PERIOD: 1941 AND 2022 (VIEW THROUGH THE PRISM OF TODAY)***

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.15>

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.16>

РОМАНЮК О.,

кандидат філософських наук,
викладач дисципліни Всесвітня
історія, заступник директора ВСП
«Оптико-механічний фаховий коледж
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка»,
м. Київ, Україна

КОБРЖИЦЬКИЙ В.В.,

старший викладач кафедри
філософії, біоетики та історії
медицини, викладач дисципліни
«Історія медицини», Національний
медичний університет
імені О.О. Богомольця,
м. Київ, Україна

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗМІНИ ВИХОВНОЇ СКЛАДОВОЇ У СИСТЕМІ ФАХОВОЇ ОСВІТИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

ROMANIUK O., KOBRZHYTSKYI V. **Conceptual changes of the educational component in the vocational education system of modern Ukraine.** *An attempt was made to analyze conceptual changes in the educational component in vocational education institutions of modern Ukraine on the basis of conducting educational activities, such as observations, surveys of students, focused on the implementation of the new Concept of Education in accordance with the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated June 06, 2022 No. 527. Taking into account the state of war, the constant threat to the lives of children, being in a mixed or remote form of education, limiting access to resources due to electricity shut-downs, the educational process is reoriented to a mixed and remote form of implementation, efforts are emphasized on patriotism as a national value and tolerance as a European value of democratic societies. The element of military-patriotic education is important because Ukraine needs defenders. The need for an even distribution of the productive time of the student (a daylight period when a student can study and form his own personality) between the processes of education and upbringing is demonstrated. Even in spite of the total busy-*

ness of the students outside the main educational institution, namely, preparatory courses for external testing, learning several foreign languages, groups of interest – dancing, drawing, sports, etc. Moreover, in order to involve students in educational activities conducted by an educational institution or held jointly with other institutions (museums, exhibitions, charity events, other educational institutions, professional communities, employers, etc.) or in the activities of student self-government, it is necessary for everyone to prove their importance for formation of the personality of participation in them. Thus, it can be noted that the educational activities carried out in the 1st semester of the current academic year not only corresponded to the new Concept of education, but also satisfied the needs, interests and requests of the students. This is confirmed by their choice of educational activities for the II semester: volunteer activities, mass cultural, scientific, and media activities. For example, online meetings with psychologists, writers, journalists / commentators, lecturers of the world's leading universities, graduate students / interns / clinical residents, employers, etc. attract students' attention. It is shown the need to orient the selective component of the educational process from profession-oriented disciplines to social and humanitarian ones, as they contain knowledge of an educational nature and knowledge necessary not only in the professional sphere, but also in private life. As a result of a survey of students of the 1st year of the Separate structural unit "Optical and Mechanical College of Taras Shevchenko National University of Kyiv" it was established that during the period of the state of war, students are more likely to choose a Telegram group-chat to receive information about changes and events from the administration than entertainment communities on TikTok, Facebook, Instagram, where the results of educational activities and excerpts from them are posted. A situation when it is impossible to involve the majority of students (preferably all of them) in educational activities creates gaps in the education of personalities that, one way or another, remain outside the educational process. This is especially important for the students, whose primary social group, for one reason or another, cannot effectively pay full attention to the educational process (due to the difficult economic and political situation parents or guardians have to work overtime). As a result, people who are not capable of coexistence in the social space may appear in the society.

Key words: conceptual changes, educational process, professional education, students.

РОМАНЮК О.В., КОБРЖИЦЬКИЙ В.В. **Концептуальні зміни виховної складової у системі фахової освіти сучасної України.** На підставі проведення виховних заходів, орієнтованих на виконання нової Концепції виховання згідно наказу МОН України від 06.06.2022 № 527, спостереження, опитування здобувачів освіти зроблено спробу аналізу концептуальних змін виховної складової у закладах фахової освіти сучасної України. Враховуючи воєнний стан, постійну загрозу життю дітей, перебування на змішаній або дистанційній формі навчання, обмеження доступу до ресурсів через віялові вимкнення, виховний процес переорієнтовується на змішану та дистанційну форму реалізації, акцентуються зусилля на патріотизмі як національній цінності та толерантності як європейській цінності демократичних суспільств. Важливим є елемент саме військово-патріотичного виховання оскільки Україна потребує захисників і захисниць. Продемонстровано необхідність рівномірного розподілу продуктивного часу здобувача освіти (світовий день коли студент може повноцінно займатись і формувати власну особистість) між процесами навчання та виховання. Навіть, незважаючи на тотальну завантаженість здобувачів освіти і за межами основного навчального закладу, а саме, підготовчі курси до зовнішнього тестування, вивчення кількох іноземних мов, гуртки за інтересами – танці, малювання, спорт тощо. Причому, для долучення здобувачів освіти до виховних заходів, які проводить заклад освіти чи проводяться спільно з іншими установами (музеї, виставки, благодійні акції, інші навчальні заклади, професійні ком'юнеті, роботодавці тощо) або діяльності студентського самоврядування необхідно кожному аргументовано доводити важливість для становлення особистості участі у них. Так, можна зазначити, що виховні заходи, проведені в I семестрі поточного навчального року, не лише відповідали новій Концепції виховання, а й задовольняли потреби, інтереси і запити здобувачів освіти. Це підтверджується їх вибором напрямків виховних заходів на II семестр: волонтерські заходи, культурно-масові, наукові, медійні. Наприклад, увагу здобувачів освіти привертають онлайн зустрічі з психологами, письменниками, журналістами / коментаторами, лекторами провідних вузів світу, аспірантами / інтернами / клінічними ординаторами, роботодавцями тощо. Показано необхідність орієнтації вибіркової складової

навчального процесу з профільно орієнтованих дисциплін на соціально-гуманітарні як такі, що містять знання виховного характеру та знання необхідні не лише в професійній сфері, а й приватному житті. В результаті опитування здобувачів освіти 1 курсу Відокремленого структурного підрозділу «Оптико-механічний фаховий коледж Київського національного університету імені Тараса Шевченка» було встановлено, що в період воєнного стану студент швидше обирає групу в Телеграм для отримання інформації про зміни та події від адміністрації ніж розважальних ком'юнеті в ТікТок, Фейсбук, Інстаграм де оприлюднюються результати виховних заходів та витягів з них. Ситуація, коли неможливо долучити до виховних заходів більшість здобувачів освіти (бажано усіх), програмує прогалини у вихованні особистостей, що, так чи інакше, залишаються поза виховним процесом. Особливо це має значення для здобувачів освіти, чия первинна соціальна група, з тих чи інших причин, не може результативно у повному обсязі приділяти увагу виховному процесу (через складну економічно-політичну ситуацію батьки і особи, що їх замінюють, змушені працювати додатково понаднормово). Як наслідок суспільство може отримати не здатних до співіснування у соціальному просторі людей.

Ключові слова: концептуальні зміни, виховний процес, профільна освіта, здобувач освіттив.

Необхідність кореляції діяльності закладу освіти з вітчизняним об'єктивним сьогоденням (тривала дистанційна або змішана форми навчання, в наслідок карантинних заходів як результату масової захворюваності ковід та повномасштабного вторгнення рф на територію суверенної України) залишається надважливим завданням професорсько-викладацького складу та адміністрації. Мова йде не лише про збереження, відтворення та примноження здобутків системи освіти часів незалежності сучасної України. Постають щоденні завдання, наприклад, коректного плекання дбайливого ставлення здобувачів освіти до державної мови (попри усі публічні експлуатації даної теми для піару та самопіару, зокрема й посадових осіб, які породжують додаткові суперечності в освітньому середовищі), роз'яснень важливості отримання саме системної якісної освіти, що стане фундаментом не лише професійного, а й особистого життя (не тільки короткотривалих курсів, одноденних тематичних воркшопів та ситуаційних топіків), узгодження окремих тем предметних робочих навчальних програм з патріотичним вектором формування особистості та

багато іншого. Закономірний науковий інтерес до концептуальних змін виховної складової у системі фахової освіти в сучасній Україні.

Вивченню модернізаційних, трансформаційних, еволюційних процесів у галузі освіти, зокрема фахової передвищої та вищої, присвятили час такі українські педагоги-вчені як: І. Бех, Н. Бібік, І. Васильєва, І. Зязюн, В. Кремень, В. Кузь, В. Луговий, Н. Ничкало та ін. Також, для нашого дослідження були корисними доробки таких зарубіжних учених як: З. Вятровський, Б. А. Зємба, З. Ізабела, С. Квятковський, Є. Куніковські, Я. Лащик, Т. Левовицький, Е. Ляска, Т. Новацький, М. Палюх, Я. Сікора, М. Слива, Ф. Шльосек, П. Яргуш та ін.

Оскільки виховання реалізується виключно в контексті відповідних історичних умов конкретної країни, з її традиціями, культурою, життєдіяльністю етносів та економічно-політичною спадщиною, від так у різні історичні періоди його характер, напрям, цілі та завдання відрізняються. Виховний процес має враховувати запити на сьогодення і майбутнє особистості, інтереси суспільства та країни в цілому.

Останні десятиліття в пріоритеті концептуальних основ вітчизняного виховання виокремлювали розвиток людини в соціумі, виховання інноваційного типу мислення, здатності сприйняти та адекватно реагувати на постійні зміни оточуючого середовища, виховання свідомих громадян і патріотів, культивування аксіологічного підходу у вихованні майбутніх фахівців, сприяння становленню особистості, виховання дбайливого ставлення до фізичного, психічного, соціального і духовного здоров'я свого і оточуючих.

Сьогодні спостерігаються концептуальні зміни виховної складової у системі фахової освіти України. Певною мірою зміни пов'язані з необхідністю інтегрувати науку в навчальний процес, а навчальний процес корелювати з потребами виробників і роботодавців, особливо авангардних, технологічних, наукомістких підприємств. Також, в сучасній Україні спостерігається формування залежності рівня життя людини від рівня її професійної компетентності та якості виконуваної нею роботи. Ще однією причиною таких змін є необхідність узгоджувати в процесі виховання військовий патріотизм як національну цінність і толерантність як одну з базових цінностей демократичних суспільств та невідворотну необхідність вітчизняного сьогодення, подиктовану прагненнями України до співжиття з Європейським Союзом (військовий патріотизм окреслений новою Концепцією виховання див.: наказ МОН України від 06.06.2022 № 527).

Частково суперечності, які відбуваються в сучасній вітчизняній освіті було закладено в період отримання Україною незалежності на початку 90-х років XX століття. Наприклад, у той історичний час у галузі освіти країн колишнього СРСР почали відбуватись пошуки, спрямовані на продукування опти-

мальних моделей освітнього процесу здобувачів освіти в цілому, як майбутніх фахівців ринку праці, що сам переживав невизначеність, зміни та трансформації. Так, радянська модель освіти поступово замінювалась на модульну, а слідом на кредитно-трансферну. Було змінено не лише нормативну базу, а й доведено до досконалості програми підготовки здобувачів освіти. Дисципліни впроваджувались, потім замінювались на інтегровані, з часом відмінялись або об'єднувались. Також, можемо апелювати до досвіду країн близького зарубіжжя. Так, у польській історичній освіті 90-х років відбувалось скорочення годин для вивчення дисципліни, в результаті поширювалось безробіття серед фахівців істориків-науковців та істориків-педагогів в усіх регіонах країни, за цим слідувало зменшення асигнувань на наукові дослідження історичного спрямування. Одночасно, як історична наука, так і історична освіта, спрямовували зусилля на пошук сумісного з історією країн Західної Європи. Тимчасові поступки того періоду дозволили країні налагодити стратегічно перспективні толерантні комунікації з економічно стабільними державами світу. Натомість, у вітчизняній історичній освіті 90-х років відбулось зміщення траєкторії інтересів зі світової історії до історії своєї держави, збільшення попиту на педагогів-істориків та призначення коштів на наукові пошуки істинної історії України (без ідеологічного забарвлення радянського періоду). Ажіотаж навкруги вітчизняної історії призвів до національно-патріотичних покликів не лише свідомої інтелігенції, а й підростаючого покоління. Так, в освітніх програмах закладів освіти оформлюються вибіркові складові: культурологія, історія рідного краю чи історія рідного міста, українознавство тощо. Значимо збільшувалась кількість кредитів на вивчення дисципліни Історія України в освітніх закладах усіх рівнів та форм власності. Вищезазначений процес сприяв можливості формування незламної української нації, що складалася з понад 130 етносів, на основі поваги до свободи, патріотизму, біофілії.

Звичайно, процеси модернізації відбувались в усіх сферах реалізації людини.

Затяжне і неспішне (наприклад, відносно Польщі) перетворювання вітчизняної економіки з планової на ринкову переінакшувало потреби здобувачів освіти у відповідності до вимоги роботодавців на ринку праці. XXI століття продукує попит на фахівців з високим показником IQ та EI особистості, мультифункціональному та відкритому/терпимому фахівці, який незабаром зможе конкурувати не лише з колегами в галузі, а й зі штучним інтелектом. Інтелектуальний коефіцієнт складається з елементів знань, які людина засвоює у відповідні етапи свого становлення. Значною мірою від цього залежить і мультипрофесіональність. Але від чого залежить емоційний коефіцієнт, емпатійність, комунікативний капітал і зрештою не теоретична основа мультипрофесіоналізму особистості? Ознайомитись з окресленими поняттями

можна у словниках але як виховати в людині те, що стоїть за визначеннями? На наш погляд, їх навики / досвід / застосування формуються виключно завдяки вихованню. Хто виховує сучасного українця?

Безцінний вплив первинної соціальної групи (сім'ї / родини, сиротинця) на становлення особистості в контексті виховання, зокрема його патріотичного аспекту. Але чи використовують первинні соціальні групи у вихованому процесі педагогічні знання з методик, методологій, засобів та інструментів виховання (питання потребує додаткового наукового пошуку)?

У дошкільних освітніх закладах увага фахівця, як і виховний кейс (власний, особистий, індивідуальний, залежний від багатьох факторів), розпорошується між групою дітей. Оскільки організація виховних заходів відбувається протягом усього робочого часу, то й залучитись до виховного процесу мають можливість усі бажанчі діти. Також, у виховний процес можуть бути долучені батьки дітей, що відвідують цей освітній заклад. Нагадаємо, що сьогодні майже щоденно будь-який освітній процес, зокрема виховний, переривається повітряною тривоною або віяловим вимкненням електроенергії, що призводить до припинення проведення виховного заходу та переміщення дітей до більш безпечного місця (укриття, бомбосховища, метро). Не лише унеможливується реалізація задуманої ідеї і мети виховного заходу, а й виникає необхідність дбати про психо-емоційний комфорт та здоров'я дитини (цей аспект потребує додаткових навиків як від педагогів, так і від батьків).

Вже у молодшому шкільному віці виховна складова становлення особистості поступається знаневій, тобто поступово перевага надається навчанню – опануванню нових знань. У широкому розумінні, цей етап характеризується накопиченням навиків навчатися та рефлексувати з приводу отриманого знання. Отримані дитиною знання, надалі забезпечать їй можливість не лише до самообслуговування у сучасному житті, а й «посіють зерно» для майбутнього вибору професії. Виховна складова освітнього процесу, а саме, долучення дітей до підготовки, організації і проведення виховних заходів, у більшій мірі зосереджується на другій половині дня у позанавчальний час. Між тим, продуктивний час дитини поділений між заняттями у навчальному закладі й у закладах позашкільної освіти, де й використовується певний набір методів виховання. Те, що первинна соціальна група тепер має можливість реалізовувати власні життєві проекти, в тому числі збільшити робочий час до понад 8 годин (півтори ставки, друга робота, понаднормові, робота у святкові дні – зумовлені низькими заробітними платами на основних місцях роботи, яких не вистає для життя у країні з постійно зростаючими цінами на увесь спектр товарів та послуг), не знімає з неї відповідальність за дитину, її становлення, освіту й виховання. Насправді, це вимагає пошуку нових освітніх, зокрема виховних кейсів для первинної соціальної групи.

Об'єктивне витіснення навчанням вихованого процесу, з одного боку, зумовлено зростанням кількості наук і невпинним ускладненням людського світу (збільшується кількість дисциплін, необхідних для освоєння: до обов'язкової складової (нормативних дисциплін) додається варіативна (обрана самим здобувачем освіти) та елективних курсів). З іншого, вже традиційно для України, поза основним навчанням у продуктивний час дитини вміщують поглиблене вивчення предметів для майбутнього зовнішнього тестування та іноземних мов, а також, на отриманні додаткових знань-навичок, необхідних або для майбутньої професії або для загального розвитку (танці, музика, художнє мистецтво, спорт тощо).

До коледжу чи університету більшість здобувачів освіти приходить з чітко розписаним, часто похвилинним, розкладом дня, в який втиснути організацію та проведення виховних заходів не представляється можливим. А запит на виховану людину в громаді існує ще з давніх часів. Наприклад, ще Аристотель писав, що треба прагнути об'єднання і єдності громадян через їхнє виховання [1]. В сучасній системі освіти України прописані напрями виховної роботи з орієнтацією на кінцевий результат / «продукт». Ці напрями необхідно узгоджувати не лише з вище окресленою ситуацією витіснення виховання навчанням, а й із щоденною реальністю воєнного стану в Україні, що і призводить до концептуальних змін у виховному процесі.

Перш за все, весь виховний процес корелюється з військово-патріотичним фундаментом становлення особистості: оформлення стендів і куточків пошани Героям Крут, «Геноцид ХХ століття», «Голодомори в Україні», Героям Небесної сотні, тим, хто загинув від початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України тощо; збір матеріалів до «Літопису очима очевидців» від 24.02.22 до 24.02.23; проведення в межах навчального закладу практичних конференцій і круглих столів з дисциплін історичного циклу та навчально-військових конференцій між навчальними закладами з дисципліни «Цивільний захист» тощо; організація волонтерських заходів від збору коштів на машину для ЗСУ до виготовлення окопних свічок, від залучення дітей батьків-учасників бойових дій до студентського самоврядування до участі у Міжнародних волонтерських проектах, наприклад, спільно з Міжнародним благодійним фондом «Карітас» тощо.

Так, за перший семестр 2022-2023 навчального року у Відокремленому структурному підрозділі «Оптико-механічний фаховий коледж Київського національного університету імені Тараса Шевченка» було проведено понад 170 виховних заходів (студентським самоврядуванням, тьюторами, адміністрацією, долучення до заходів інших закладів, зустрічі з роботодавцями та непересічними цікавими особистостями – психологами, волонтерами, письменниками, журналістами й коментаторами, фахівцями вузьких галузей

тощо) за наступними напрямками: організаційні заходи, національно-патріотичне / військово-патріотичне виховання, естетичне, громадсько-правове, трудове, фізичне виховання та утвердження здорового способу життя, інтелектуально-духовне, екологічне, моральне. Нажаль, до участі у заходах приєднується не всі здобувачі освіти адже їх час поза основним навчанням розписаний заняттями на різноманітних курсах поза межами нашого навчального закладу. Так, опитування (онлайн; опитувальник у гугл-формі, посилення надавалось лише студентам першого курсу Коледжу – адресна розсилка; питання блоками – виявлення інтересів і прагнень, фактична участь у проведених у I семестрі виховних заходах, паспорт – особисті дані; опитано 100% першокурсників) показало, що на питання «Чи маєте Ви досвід роботи у заходах учнівського/студентського самоврядування?» відповіді розподілись наступним чином:

Малюнок 1 Досвід першокурсників у роботі студентського самоврядування за I семестр поточного року

На питання «У якому напрямку роботи студентського самоврядування Ви хотіли б прийняти участь?» відповіді розподілились наступним чином:

Малюнок 2 Виховні заходи, в яких здобувачі освіти хотіли б прийняти участь у II семестрі поточного навчального року

Як видно з малюнку, здобувачі освіти 1 курсу хотіли б більше приймати участь у волонтерських і культурно-масових заходах. Тобто, увесь спектр військово-патріотичного виховання I-го семестру дає результат у вигляді подальших запитів здобувачів освіти саме на подібні заходи в більшій мірі ніж на навчальні олімпіади чи конкурси.

Також, реалізовувати виховні заходи доводиться в умовах обмеження ресурсів, зокрема відсутності світла / зв'язку, постійної загрози життю здобувачів освіти через повномасштабне вторгнення рф. Так, опитанти зазначили, що однозначно потребують консультацій психолога 12,2%, в певні періоди / інколи 19,5%, швидше не потребують 24,4%, вважають, що не потребують 43,9%.

Використання VR, AR, соціальних мереж у виховному процесі покращує ситуацію лише в певній мірі адже, як ми досліджували раніше, використовуються здобувачами освіти з іншою метою [2]. Так, наприклад, наше опитування першокурсників показало, що підписані на соціальні мережі, створені студентським самоврядуванням для висвітлення життя Коледжу не усі здобувачі освіти:

Малюнок 3 Показник підписування на соціальні мережі студентського самоврядування першокурсників Коледжу

Студентським самоврядуванням Коледжу створено сторінки в Інстаграм, Фейсбук, ТікТок, та адміністрацією створено спільну групу усіх студентів Коледжу в Телеграм. Як бачимо з малюнку, першокурсники активніше підписуються на Телеграм щоб отримувати вчасно повідомлення від адміністрації про усі заходи та зміни. Натомість, не на стільки активно підписуються на сторінки у соціальних мережах, де відображається їх же активність у заходах.

Ситуація, коли неможливо долучити до виховних заходів більшість здобувачів освіти, програмує прогалини у вихованні особистостей, що, так чи інакше, залишаються поза виховним процесом. Як наслідок суспільство може отримати не здатних до співіснування у соціальному просторі людей. На

думку польської вченої Беати Анни Зємба (Beata A. Zięba) «Тож формується питання: де виникають тривожні явища соціальних патологій? Коротка відповідь така: подія може статися будь-де, явища патологічного функціонування окремої людини, соціальної групи чи цілого суспільства за умови «сприятливих умов»... *всюди*» [3, с.23-25]. Тобто, домінанта навчання, акцент на знаневій складовій та витіснення виховного процесу з парадигми розвитку сучасного українця може призвести до деструктивних вчинків, які будуть реалізовуватись будь-де – *всюди*.

Певний час у вищій та передвищій фаховій освіті вибіркова складова освітнього процесу формувалась на основі дисциплін з виховним акцентом. Наприклад, дисципліни Основи християнської етики та моралі чи Основи ісламознавства не лише давали здобувачу освіти уявлення про мораль та етику, а й на практичних заняттях давали можливість апробації отриманих знань. Цикл історичних дисциплін з обов'язковими відвідуваннями музеїв та тематичних виставок формував патріотизм, повагу до життя людини та в цілому. Дисципліна Валеологія давала не лише знання здоров'язберігаючих технологій, а й досвід / навик їх реалізації. До вибіркової складової входив спектр ціннісних і поведінкових наук, які давали уявлення про взаємодію в соціумі, владу і її ресурси, поведінку окремої людини, закони і правила мислення, загальнолюдські цінності, а також сприяли навикам використання цих знань на практиці. Сьогодні в Україні як у закладах вищої освіти, так і фахових передвищій освіти, вибіркова складова формується з дисциплін дотичних до професії. Ці дисципліни допоможуть людині у майбутньому якісніше виконувати професійні обов'язки але не зроблять з неї поліпрофесіонала, якого потребує ринок праці.

Висновки. Концептуальні зміни виховної складової у системі фахової освіти сучасної України відбуваються передусім у напрямку військово-патріотичного виховання та національно-патріотичного виховання. Для отримання патріотично налаштованої особистості необхідно рівномірно розподіляти навчальне та виховне навантаження у продуктивний час дитини, а до виховного процесу залучати по можливості кожного здобувача освіти. Вибіркова складова освітніх програм має формуватися на основі дисциплін з виховним акцентом, а не профільним, інакше українське суспільство може перестати бути комфортним для співіснування.

Список використаних джерел:

1. Арістотель. Політика. – К., 2000. – 239 с.
2. Романюк О. В. Мережевий нарцисизм як вагомий ресурс у сучасних політичних технологіях / О. В. Романюк // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія : Політичні науки. - 2015. – № 4. – С. 100-106. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaduppu_2015_4_17
3. Beata A. Zięba Patologie społeczne, niedostosowanie społeczne, demoralizacja – wyjaśnienia terminologiczne // Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин, 21-22 травня 2013 р., Київ-Кам'янець-Подільський: Матеріали V міжнародної науково-практичної конференції / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський, 2013. – 244 с. – Укр., рос, польс., анг.

Transliteration of References:

1. Aristotel. Polityka. K., 2000, 239 p.
2. Romaniuk O.V. (2015). Merezhevyi nartsysyzm iak vahomyi resurs u suchasnykh politychnykh tekhnolohiiakh / O.V. Romaniuk // Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. Seriya: Politychni nauky. 2015. #4. P. 100-106. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaduppu_2015_4_17
3. Beata A. Zięba (2013). Patologie społeczne, niedostosowanie społeczne, demoralizacja – wyjaśnienia terminologiczne // Aktualni problem psychologii osobystosti ta mizhosobystisnykh vzaemyn, 21-22 travnia 2013 r., Kyiv. Kamianets-Podilskyi: Materialy V mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii / Za red. S.D. Maksymenka, L.A. Onufrievoi. Kamianets-Podilskyi, 2013, 244 p. Ukr., ros., pols., ang.)

Отримано 16.02.2023
Рецензовано 24.02.2023
Допрацьовану версію отримано 25.02.2023
Прийнято до друку 28.02.2023

ROMANIUK OKSANA

PhD, Vice Director and Teacher of the Discipline “World History”, Separate structural unit “Optical and Mechanical College of Taras Shevchenko National University of Kyiv”, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-4077-8883>
E-mail: romanukov@i.ua

KOBRZHYTSKYI Viacheslav

Senior Teacher, Department of Philosophy, Bioethics and History of Medicine,
O.O. Bogomotets National Medical University, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-9127-1791>

E-mail: viacheslav@i.ua

**CONCEPTUAL CHANGES OF THE EDUCATIONAL COMPONENT IN THE VOCATIONAL
EDUCATION SYSTEM OF MODERN UKRAINE***

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.16>

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЕІП (Україна - Франція) та
БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953
ISSN 2959-1961
<https://osvita.eeipsy.org>
<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.17>

ТИТАРЕНКО Н.Є.,
Мелітопольський державний
педагогічний
університет імені Богдана
Хмельницького
м. Мелітополь, Україна

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ УКРАЇНСЬКИХ ШКОЛЯРІВ ЗА КОРДОНОМ

TYTARENKO N.Ye. Differences in teaching mathematics Ukrainian schoolchildren abroad. *The article is devoted to the differences of the education of students under military situation. Distance learning is considered as a means to restore children's stability, communication with peers, satisfaction with their own achievements, and involvement in interesting joint projects. Attention is focused on the significant influence of the mathematics teacher on the development of critical thinking, the ability of students to use mathematical knowledge in everyday life and in future professional activities. The article highlights the problems faced by Ukrainian children when attending schools abroad: language barrier, teaching subjects in another language, differences in educational programs and evaluation systems, separation from friends and relatives, uncertainty of the future. The article analyzes the differences in approaches to solving mathematical problems in German and Ukrainian textbooks, in particular, on the examples of plotting a graph of a linear function, drawing up a tangent equation.*

Keywords: war, distance learning, study abroad, special classes, education systems, application of mathematics, algorithms, linear function, derivative, tangent.

ТИТАРЕНКО Н.Є. Особливості навчання математики українських школярів за кордоном. *Стаття присвячена особливостям навчання учнів в умовах воєнного стану. Розглядається дистанційне навчання як засіб повернути дітям стабільність, спілкування з однолітками, задоволення від власних досягнень, залученість до цікавих спільних проєктів. Акцентується увага на вагомому впливі вчителя математики на розвиток критичного мислення, здатності учнів використовувати*

математичні знання в повсякденному житті та в майбутній професійній діяльності. В статті висвітлюються проблеми, з якими стикаються українські діти, відвідуючи школи за кордоном: мовний бар'єр, викладання предметів на іншій мові, відмінність у освітніх програмах та системах оцінювання, відірваність від друзів і близьких, невизначеність майбутнього. В статті аналізуються відмінності підходів до розв'язання математичних задач в німецьких та українських підручниках, зокрема, на прикладах побудови графіка лінійної функції, складання рівняння дотичної.

Ключові слова: воєнний стан, дистанційне навчання, навчання за кордоном, спецкласи, системи освіти, застосування математики, алгоритми, лінійна функція, похідна, дотична.

Вступ. Вже майже рік в Україні триває війна: непередбачувана, руйнівна, жахлива... Українці щодня втрачають домівки, здоров'я, рідних, життя... Настрій дорослих коливається від надії на перемогу до глибокого відчаю, від пошуків роботи до відсутності грошей на продукти, від гарних новин з фронту до неможливості зв'язатися з рідними. А що ж наші діти? Деякі стали свідками жахливих подій і потребують медичної або психологічної допомоги, деякі тремтять від кожного звуку нової сирени і відчують небезпеку у власному домі, деякі опинилися в іншій країні, втратили зв'язок з друзями і близькими і не можуть адаптуватися на новому місці.

Переважає більшість дітей сховалася у віртуальному світі. Мета дорослих - батьків, вчителів - повернути дітей до щоденних звичайних справ, ритуалів, поновити втрачені зв'язки з однолітками, залучити їх до активного спілкування. Навчання зараз - це психологічно-стабілізуючий чинник. Вчитель може впливати на емоційний стан учнів, перемикаючи їх увагу, залучати до цікавих проєктів, звертати увагу батьків на стан дитини. Уроки - це «місточок між їх стабільним минулим і мінливим теперішнім».

Постановка задачі. В процесі дистанційного навчання, крім класного керівника, найбільше з учнями спілкується вчитель математики (до 9 годин на тиждень). Він може привертати увагу дітей, заохочувати їх до самостійних досліджень за допомогою:

- 1) Візуалізації навчання засобами комп'ютерних презентацій, програмних засобів навчання, використання електронних платформ.
- 2) Залучення дітей до конструювання геометричних фігур і дій над ними.
- 3) Орієнтації завдань на застосування математики у реальному житті.
- 4) Використання задач патріотичного спрямування.

Рятуючись від війни, за кордоном опинились не лише діти, а й чисельна група вчителів, які проводять онлайн-уроки в українських закладах освіти та намагаються інтегруватися в іншомовне середовище. Деякі з них влаштувалися вчителями і можуть спостерігати навчальний процес зсередини. Інші - мають дітей шкільного

віку і на собі відчувають розбіжності в системах освіти. Наші допитливі освітяни мають змогу порівняти будову шкільних систем, освітні програми, зміст та спрямованість підручників.

Згідно з даними Центрального реєстру іноземців Німеччини, в країні зареєстровано понад мільйон українських біженців. Близько 35 відсотків з них - діти та підлітки до 18 років, більшість – учні початкової школи. За німецьким законом, усі вони зобов'язані ходити до школи. Діти без знання німецької мови вчаться у спеціальних “willkommen” класах, де приділяють найбільшу увагу вивченню мови. Також вони відвідують і німецькі класи, але на один-два класи нижче, ніж вдома. Незрозуміло, як учні будуть надолужувати пропущений матеріал після повернення додому, адже зараз далеко не всі витримують подвійне навантаження в німецькій та українській школах. Тому деякі науковці закликають залучати до навчального процесу вчителів з України. Але тут виникають свої проблеми – з визнанням дипломів та знанням мови. Також важливо, щоб українським дітям додатково викладали й рідною мовою та за українською програмою. Інакше існує небезпека, що вони втратять зв'язок із українською освітньою системою.

Перебуваючи у Німеччині, я мала можливість ознайомитися з навчальним процесом у німецькій гімназії, зокрема, в розділі математичної освіти. Звернула увагу, що для розв'язання певних задач пропонуються інші алгоритми, іноді цікаві, іноді досить складні для сприйняття не тільки українськими (інша мова, позначення, терміни), а й німецькими учнями.

Це спонукало до глибшого занурення у німецьку шкільну математику, порівняння й аналізу методів, прийомів, алгоритмів розв'язання однакових завдань в підручниках двох країн: України та Німеччини. Деякі методи виявилися цікавими - з перспективою на наступні класи, інші - надто ускладненими, важкими для більшості учнів.

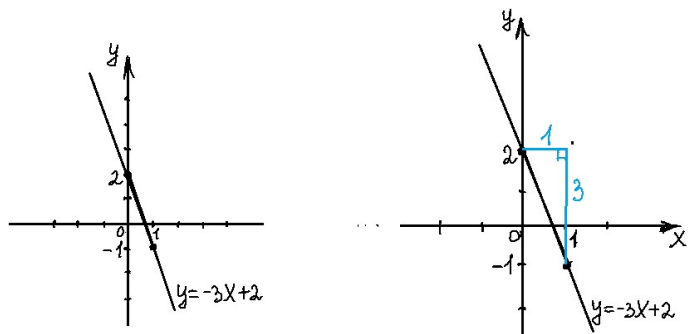
Для ілюстрації розглянемо два завдання: побудова прямої за її рівнянням з кутовим коефіцієнтом (7 клас) та складання рівняння дотичної до графіка функції (10, 11 класи).

Приклад 1. Побудуйте графік функції $y = -3x + 2$ [1]

Розв'язання. Спочатку пригадуємо з класом, що це лінійна функція, графіком її є пряма, яка однозначно визначається двома точками на площині. Отже, складаємо таблицю значень заданої функції для двох довільних значень аргументу:

Позначивши на площині точки (0; 2) і (1; -1), проведемо через них пряму, яка і буде графіком шуканої функції (мал.1, 2).

x	0	1
y	2	-1

Мал.1. Побудова прямої двома способами

ПРИКЛАД 3 Побудуйте графік функції $y = -3x + 2$.

Розв'язання. Складемо таблицю значень даної функції для двох довільних значень аргументу:

x	0	1
y	2	-1

Позначимо на координатній площині точки $(0; 2)$ і $(1; -1)$ та проведемо через них пряму (рис. 31). Ця пряма є графіком лінійної функції $y = -3x + 2$.

У формулі $y = kx + b$, яка задає лінійну функцію, припустимими є й випадки, коли $k = 0$ та/або $b = 0$.

Розглянемо випадок, коли $b = 0$ і $k \neq 0$. Тоді формула набуває вигляду $y = kx$. Звідси для всіх значень аргументу, відмінних від нуля, можна записати, що $\frac{y}{x} = k$. Ця формула показує, що для функції $y = kx$

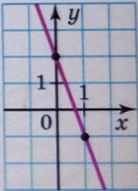

Рис. 31

Мал.2. Побудова прямої в українському підручнику [1]

Тепер побудуємо цю пряму за рекомендаціями німецького підручника. Перш за все, шукається точка перетину прямої з віссю OY підстановкою в функцію $x = 0$ (можна було б звернути увагу на геометричний зміст коефіцієнта b (вільного члена) в рівнянні прямої: b - це відрізок, який пряма відтинає на осі OY , тобто, оскільки $b = 2$, то пряма проходить через т. $(0; 2)$).

Bei der Funktion handelt es sich um eine lineare Funktion der Form $f(x) = m \cdot x + b$, das ist eine Gerade. Mit zwei Punkten können wir eine Gerade exakt bestimmen.

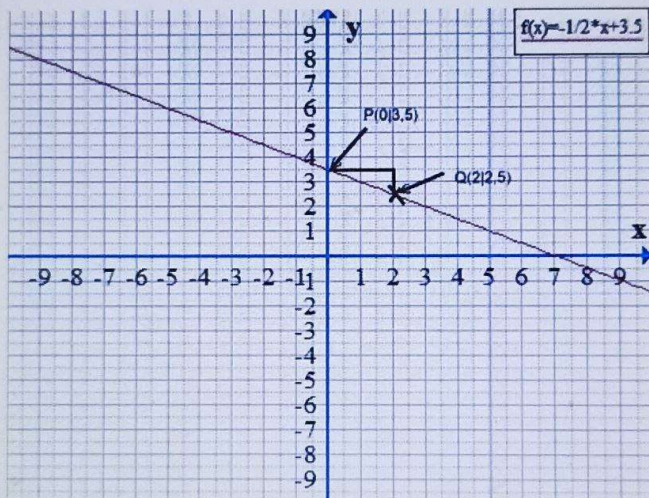
Den ersten Punkt P erhalten wir:

b ist der y-Achsenabschnitt der Funktion, d.h. in diesem Punkt ist $x = 0$. Der Graph schneidet im Punkt $P(0|3,5)$ die y-Achse.

Den zweiten Punkt Q erhalten wir mit Hilfe der Steigung m , das ist hier $-\frac{1}{2}$.

Vom Punkt P aus tragen wir nun das Steigungsdreieck an, $m = \frac{-1}{2} = \frac{-y}{x}$

Wir gehen vom Punkt P aus 2 Einheiten in die positive x-Richtung (+2) und 1 Einheit in die negative y-Richtung (-1). Der zweite Punkt Q hat damit die Koordinaten $Q(2|2,5)$.

Zwei Punkte bestimmen eindeutig eine Gerade. Durch verbinden der beiden Punkte erhalten wir den Funktionsgraphen:

$$f(x) = -\frac{1}{2}x - 3,5$$

Мал.3. Побудова прямої у німецькому підручнику [4]

Для пошуку другої точки прямої використовується кутовий коефіцієнт k прямої (в німецькому підручнику: нахил m). Оскільки $k = -3 = \frac{-3}{1}$, то від точки $(0; 2)$ відкладаємо вправо (завжди!) по горизонталі відрізок довжиною 1 (див. знаменник) і вниз по вертикалі відрізок довжиною 3, тому що в чисельнику стоїть -3 (якщо було б +3, то вгору). Таким чином, отримуємо другу точку прямої $(1; -1)$, а через дві точки проходить єдина пряма.

Висновок. Це досить простий і цікавий спосіб побудови прямої. Він обумовлює подальше вивчення прямокутного трикутника і тригонометричних функцій у 8, 9 класах та рівняння дотичної у 10, 11 класах. Дійсно, якщо згадати, що $k = \frac{\text{протилеглий катет}}{\text{прилеглий катет}} = \tan \alpha$, то стає зрозумілим цей "хід конем" на 1 одиницю вправо (прилеглий катет) та на 3 одиниці вниз (протилеглий катет) (мал.1, 3). До того ж можна актуалізувати вертикальні і суміжні кути, які вже вивчаються в сьомому класі, проілюструвати властивість: суміжні кути до рівних кутів є рівними.

Приклад 2. Складіть рівняння дотичної до графіка функції

$$f(x) = 2 - 4x - 3x^2 \text{ у точці з абсцисою } x_0 = 2 \quad [2]$$

Розв'язання. Спочатку пригадаємо, що дотична - пряма $y = kx + b$, яка має з графіком функції єдину спільну точку (x_0, y_0) та геометричний зміст похідної: $f'(x_0) = k = \tan \alpha$. Отже, маємо наступну послідовність дій:

1) знайти значення функції в т. x_0

$$y_0 = f(-2) = 2 - 4 \cdot (-2) - 3 \cdot (-2)^2 = 2 + 8 - 12 = -2$$

2) знайти похідну функції $f(x)$

$$f'(x) = 0 - 4 \cdot 1 - 3 \cdot 2x = -4 - 6x$$

3) знайти кутовий коефіцієнт k дотичної, тобто похідну в точці x_0

$$k = f'(-2) = -4 - 6 \cdot (-2) = -4 + 12 = 8$$

4) скласти рівняння дотичної за формулою $y - y_0 = k(x - x_0)$

$$y + 2 = 8 \cdot (x - 2), \quad y = 8x + 14 \quad - \text{рівняння дотичної.}$$

Приклад 3. Скласти рівняння дотичної до графіка функції

$$f(x) = \sqrt{2x+4}, \text{ що проходить через точку } P(-1|\sqrt{2}) \quad [3]$$

Розв'язання.

1) визначити умови $f(u)$ та $f'(u)$

$$f(u) = \sqrt{2u+4}; \quad f'(u) = \frac{1}{\sqrt{2u+4}}$$

2) скласти загальне рівняння дотичної в точці $B(u | f(u))$

$$y = f'(u) \cdot (x - u) + f(u)$$

$$y = \frac{1}{\sqrt{2u+4}} \cdot (x - u) + \sqrt{2u+4}$$

3) провести точковий тест з $P(-1 | \sqrt{2})$

$$\sqrt{2} = \frac{1}{\sqrt{2u+4}} \cdot (-1 - u) + \sqrt{2u+4} \quad | \cdot \sqrt{2u+4} \quad D_u: u > -2$$

$$-1 - u + 2u + 4 = \sqrt{2} \cdot \sqrt{2u+4}; \quad u + 3 = \sqrt{4u+8} \quad |^2$$

$$u^2 + 6u + 9 = 4u + 8; \quad u^2 + 2u + 1 = 0 \quad (u + 1)^2 = 0 \quad u_{1,2} = -1$$

4) визначити координати точки дотику

$$u = -1, \quad f(-1) = \sqrt{2}, \quad B(-1 | \sqrt{2})$$

5) підставити у загальне рівняння дотичної:

$$y = \frac{1}{\sqrt{2 \cdot (-1) + 4}} \cdot (x + 1) + \sqrt{2} = \frac{1}{\sqrt{2}}x + \frac{1}{\sqrt{2}} + \sqrt{2} = \frac{x}{\sqrt{2}} + \frac{3}{\sqrt{2}}$$

(мал. 4).

Bestimmung einer Gleichung der Tangente von außen

Allgemein

1. Terme $f(u)$ und $f'(u)$ bestimmen.
2. Allgemeine Tangentengleichung im Punkt $B(u|f(u))$ aufstellen.
3. Punktprobe mit $Q(q|r)$ durchführen.
4. Lösungen $u_1, u_2 \dots$ und Koordinaten der Berührungspunkte $B_1, B_2 \dots$ ermitteln.
5. In die allgemeine Tangentengleichung einsetzen.

Unter einer **Normalen von außen** versteht man eine Normale an den Graphen G_f einer Funktion f , die durch einen vorgegebenen Punkt Q verläuft, der nicht auf G_f liegt. Um eine Gleichung einer solchen Normalen zu bestimmen, geht man in den gleichen fünf Schritten wie oben vor, ersetzt dabei allerdings in Schritt 2 die Tangenten- durch die Normalengleichung.

Beispiel: f mit $f(x) = \frac{1}{2} \cdot x^3$ und $Q(1|0)$

1. $f(u) = \frac{1}{2} \cdot u^3$; $f'(u) = \frac{3}{2} \cdot u^2$
2. $y = f'(u) \cdot (x - u) + f(u)$
 $= \frac{3}{2} u^2 \cdot (x - u) + \frac{1}{2} u^3$
3. $Q(1|0)$, also $0 = \frac{3}{2} u^2 \cdot (1 - u) + \frac{1}{2} u^3$ bzw.
 $0 = -u^3 + \frac{3}{2} u^2 = u^2 \cdot (-u + \frac{3}{2})$
4. Satz vom Nullprodukt: $u_1 = 0$; $u_2 = \frac{3}{2}$
 $B_1(0|0)$; $B_2(\frac{3}{2} | \frac{27}{16})$
5. Tangente t_1 : $y = 0$
Tangente t_2 : $y = \frac{27}{8} (x - \frac{3}{2}) + \frac{27}{16} = \frac{27}{8} x - \frac{27}{8}$

Zur Veranschaulichung:

Мал.4. Побудова дотичної у німецькому підручнику [3]

Висновок. Цей алгоритм передбачає складання рівняння дотичної, що проходить через точку поза кривою і передбачає знаходження координат точки дотику. Якщо ж запропонована точка є точкою дотику, то алгоритм співпадає зі способом розв'язання в українському підручнику. В прикладі 3 вказана точка виявилась точкою дотику, а в прикладі 4 – точкою поза кривою.

Приклад 4. Скласти рівняння дотичної до графіка функції

$$f(x) = \frac{1}{2} \cdot x^3, \text{ що проходить через точку } Q(1|0) \quad [3]$$

Розв'язання.

$$1) f(u) = \frac{1}{2} \cdot u^3; f'(u) = \frac{3}{2} \cdot u^2$$

$$2) y = f'(u) \cdot (x - u) + f(u)$$

$$y = \frac{3}{2} u^2 \cdot (x - u) + \frac{1}{2} \cdot u^3$$

$$3) Q(1|0), \text{ тобто } 0 = \frac{3}{2} u^2 \cdot (1 - u) + \frac{1}{2} \cdot u^3$$

$$0 = -u^3 + \frac{3}{2} u^2 = u^2 \cdot (-u + \frac{3}{2})$$

$$4) \text{ Маємо } u_1 = 0; u_2 = \frac{3}{2}$$

$$B_1(0|0); B_2(\frac{3}{2} | \frac{27}{16})$$

$$5) \text{ Дотична } t_1: y = 0$$

$$\text{Дотична } t_2: y = \frac{27}{8} (x - \frac{3}{2}) + \frac{27}{16} = \frac{27}{8} x - \frac{27}{8}$$

Висновки. Застосування дистанційних технологій навчання сприяє розвитку критичного мислення та пізнавального інтересу здобувачів освіти, стимулює інтерес до самостійного мислення, креативності та дій. В сучасних важких умовах учні краще засвоюють структурований, візуалізований навчальний матеріал; орієнтуються на практичне використання знань; зосереджені на конкретних навчальних цілях; потребують систематичного зворотнього зв'язку. Дистанційне

навчання має бути орієнтованим на застосування математики в реальних практичних ситуаціях, в майбутній професійній діяльності, під час вивчення інших шкільних предметів.

Німеччина має дуже розгалужену систему освіти, в кожному типі навчального закладу - свої підручники, метою яких є підготовка учнів до майбутньої професії (Hauptschule, Gesamtschule, Realschule) або до вступу в університет та подальших наукових досліджень (Gymnasium). Тому спільна аналітична робота німецьких та українських вчителів може перетворитися на корисні рекомендації, що зроблять більш ефективним освітній процес обох країн та інтеграцію українських дітей в німецьке освітнє середовище.

Список використаних джерел:

1. Мерзляк А.Г. Алгебра: підручник для 7 кл. загальноосвітніх навчальних закладів / А.Г. Мерзляк, В.Б. Полонський, М.С. Якір. – Х.: Гімназія, 2015. – 256 с.: іл.
2. Мерзляк А.Г. Алгебра і початки аналізу: проф. рівень: підручник для 10 кл. закладів загальної середньої освіти / А.Г. Мерзляк, Д.А. Номіровський, В.Б. Полонський, М.С. Якір. – Х.: Гімназія, 2018. – 400 с.: іл.
3. Manfred Baum. Lambacher Schweizer: Mathematik für Gymnasien 11-12 Klasse / Manfred Baum und andere. – Gutersloh: Mohn Media Mohndruck GmbH, 2016.
4. Hans Freudigmann. Lambacher Schweizer 11-12: Mathematik für Gymnasien 7 Klasse / Hans Freudigmann und andere. – Stuttgart. Leipzig: Ernst Klett Verlag, 2021. – 244 s.

Transliteration of References:

1. Merzlyak A.H. (2015). Algebra: textbook for 7th grade of general educational institutions / A.G. Merzlyak, V.B. Polonsky, M.S. Anchor. Kh.: Gymnasium. 256 p.: illustrations.
2. Merzlyak A.H. (2018). Algebra and beginnings of analysis: prof. level: textbook for 10th grade institutions of general secondary education / A.G. Merzlyak, D.A. Nomirovskiy, V.B. Polonsky, M.S. Anchor. - Kh.: Gymnasium. 400 p.: illustrations.
3. Manfred Baum. Lambacher Schweizer (2016). 11-12: Mathematik für Gymnasien/ Manfred Baum und andere. Gutersloh: Mohn Media Mohndruck GmbH.
4. Hans Freudigmann. Lambacher Schweizer (2021). 11-12: Mathematik für Gymnasien 7 Klasse / Hans Freudigmann und andere. – Stuttgart. Leipzig: Ernst Klett Verlag. 244 s.

Отримано 14.02.2023
Рецензовано 23.02.2023
Допрацьовану версію отримано 25.02.2023
Прийнято до друку 27.02.2023

TYTARENKO Nataliia

Senior Lecturer of Mathematics and Physics, Department Faculty of Informatics,
Mathematics and Economics, Melitopol State Pedagogical University B.
Khmelnytsky, Melitopol, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-2272-9586>
E-mail: tolegale@gmail.com

**DIFFERENCES IN TEACHING MATHEMATICS UKRAINIAN
SCHOOLCHILDREN ABROAD***

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.17>

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.18>

ХАНЮКОВ О.О.,

Дніпровський державний медичний
університет, м. Дніпро, Україна

ПІСОЦЬКА Л.А.,

Дніпровський державний медичний
університет, м. Дніпро, Україна

САПОЖНИЧЕНКО Л.В.,

Дніпровський державний медичний
університет, м. Дніпро, Україна

СМОЛЬЯНОВА О.В.,

Дніпровський державний медичний
університет, м. Дніпро, Україна

КАЛАШНИКОВА О.С.,

Дніпровський державний медичний
університет, м. Дніпро, Україна

ОНЛАЙН НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ 6 КУРСУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ

KHANIUKOV O.O., PESOTSKAYA L.A., SAPOZHNYCHENKO L.V., SMOLIANOVA O.V., KALASHNYKOVA O.S. **Online education of medical students of the 6th course in the conditions of military conflict.** *The beginning of military aggression by the rf led to the emergence of obstacles to the usual conduct of classes, limiting the access of medical students of the 6th year to the modern equipment of clinical bases and the educational and training center of simulation medicine organized by the Dnipropetrovsk State Medical University. This led to the search for new methods for acquiring the necessary practical skills in online learning. The purpose of the work is to highlight the method of conducting classes using online training at the Clinical Department of internal medicine 3 of the Dnipro State Medical University during the war and the problems that were identified during the classes. Results and conclusions: with the beginning of military aggression, the training of medical students at the Department of Internal Medicine 3 is conducted in an online format. It consists of asynchronous, synchronous and organizational components, which include discussion of the topic of the lesson, solving a clinical case and tests STEP 2 in Moodle and a virtual combined clinical case during the synchronous component*

of distance learning. However, despite the high educational, methodological, technological and pedagogical level of online education, the state of war and hostilities created additional obstacles - security during the alarm, the psychological and emotional state of students and teachers, unstable Internet connection, power outages, staying in different regions of Ukraine and abroad.

Key words: *online learning, clinical case, simulation center, Moodle, military conflict.*

ХАНЮКОВ О.О., ПІСОЦЬКА Л.А., САПОЖНИЧЕНКО Л.В., СМОЛЬЯНОВА О.В., КАЛАШНИКОВА О.С. **Онлайн навчання студентів-медиків 6 курсу в умовах військового конфлікту.**

Початок військової агресії з боку РФ зумовив виникнення перешкод для звичного ведення занять, обмеживши доступ студентів-медиків 6 курсу до сучасного оснащення клінічних баз та навчально-тренувального центру симуляційної медицини Дніпровського державного медичного університету. Це зумовило пошук нових методик для набуття необхідних практичних навичок в умовах онлайн навчання. Мета роботи - висвітлити спосіб проведення занять за допомогою онлайн навчання на клінічній кафедрі внутрішньої медицини 3 Дніпровського державного медичного університету під час війни та проблеми, які були виявлені під час занять. Результати та висновки: з початком військової агресії навчання студентів-медиків на кафедрі внутрішньої медицини 3 проводиться в онлайн форматі. Воно складається із асинхронного, синхронного та організаційного компонентів, які включають розбір теми заняття, вирішення клінічного випадку і тестів КРОК 2 в програмі Moodle та віртуального комбінованого клінічного кейсу під час синхронного компоненту дистанційного навчання. Однак, не зважаючи на високий навчально-методичний, технологічний та педагогічний рівень онлайн навчання, військовий стан та бойові дії створили додаткові перешкоди – безпека під час тривоги, психологічний і емоційний стан студентів й викладачів, нестабільний інтернет зв'язок, відключення електрики, перебування у різних регіонах України та за її межами.

Ключові слова: *онлайн навчання, клінічний випадок, симуляційний центр, Moodle, військовий конфлікт.*

Вступ. Метою викладання навчальної дисципліни «Внутрішня медицина» є забезпечення академічної підготовки з внутрішньої медицини та підготовки випускників до професійної діяльності лікаря на відповідній первинній посаді шляхом набуття загальних та спеціальних компетентностей, сфера застосування яких щонайменше описується визначеними переліками синдромів та симптомів захворювань, невідкладних станів, фізіологічних станів та захворювань, що потребують особливої тактики ведення пацієнтів; лабораторних та інструментальних досліджень, медичних маніпуляцій; питань трудової, судової та військової експертизи. Застосування технік симуляційного відпрацювання практичних навичок під час навчання студентів-медиків є однією з цілей освітньо-професійної програми «Медицина» [1, 2]. Початок військової агресії з боку РФ зумовив виникнення перешкод для звичного ведення занять, обмеживши доступ студентів-медиків 6 курсу до сучасного оснащення клінічних баз та навчально-тренувального центру симуляційної медицини Дніпровського державного медичного університету. Це зумовило пошук нових методик для набуття необхідних практичних навичок в умовах онлайн навчання.

Мета. Висвітлити спосіб проведення занять за допомогою онлайн навчання на клінічній кафедрі внутрішньої медицини З Дніпровського державного медичного університету під час війни та проблеми, які були виявлені під час занять.

Матеріали та методи. Заняття проводилося для студентів 6 курсу у рамках циклу «Внутрішня медицина». Онлайн навчання базувалось на загальних аспектах стандартів якості:

1. інституційна підтримка (бачення, планування та інфраструктура);
2. розробка курсу;
3. викладання і навчання (інструкція);
4. структура курсу;
5. підтримка студентів;
6. підтримка професорсько-викладацького складу;
7. технології;
8. оцінка студента [3].

Відповідно до Положення про дистанційне навчання [1], заняття на кафедрі проводились щоденно з обов'язковим використанням синхронних і асинхронних компонентів. Для обраної теми формувалась електронна папка, яка містила тести, розширений клінічний випадок, технологічну карту з описом захворювання за темою заняття, ілюстративний матеріал з зображенням зовнішніх симптомів захворювання (фотографії з архіву викладача або з відкритих джерел [4, 5]), аудіофайли з аускультатією легень, серця та кишечника [6, 7], дані додаткових методів обстеження. Заняття проводилось у Google Meet (Alphabet Inc.).

Основна частина. Організація заняття включала з'єднання синхронної та асинхронної частин навчання. Для її реалізації були використані Moodle та месенджер Viber. На сторінці кафедри на офіційному сайті Дніпровського державного медичного університету розміщено тематичний план та розклад занять циклу, розклад відпрацювань пропущених занять та посилання на Moodle - розділ «Внутрішні хвороби». Група у Viber зі студентами забезпечила швидкий обмін інформацією (посиланнями, матеріалами тощо) під контролем викладача та дозволила швидко відповідати на запитання студентів (пов'язані з організацією заняття). Обов'язково наголошувалося, що викладач відповідатиме на запитання в групі лише в робочий час.

Асинхронний компонент. Асинхронний компонент включав відповіді на розширений клінічний випадок, розміщений на сторінці кафедри в Moodle, який складався зі скарг, анамнезу, даних об'єктивного обстеження, результатів обов'язкових (подаються в будь-якому випадку, незалежно від теми) і допоміжних методів дослідження. Обов'язкові методи дослідження включали загальний аналіз крові, загальний аналіз сечі, клініко-біохімічні дослідження (глюкоза, нирковий, печінковий комплекс, електроліти (калій та натрій) та ліпідний комплекс), електрокардіограму, рентгенографію грудної порожнини. Додаткові методи дослідження – це лабораторні аналізи та інструментальні методи дослідження, специфічні для конкретного захворювання. Кожен клінічний випадок мав п'ять обов'язкових питань:

- 1) встановити попередній діагноз і обґрунтувати його;
- 2) провести диференційну діагностику;
- 3) інтерпретувати результати додаткових методів дослідження;
- 4) розробити план лікування;
- 5) визначити прогноз для пацієнта.

Термін надсилання відповіді був обмежений часом проведення заняття, щоб викладач міг перевірити та прокоментувати роботу в рамках робочого часу. Більш детальний аналіз кейсу відбувався під час конференції Google Meet.

Враховуючи важливість підготовки студентів-медиків до ліцензійного тестування, під час кожного заняття вони відповідали на 10 тестів КРОК 2 за темою. Автоматичне оцінювання тестів за допомогою Moodle, а також можливість перегляду тестів з невірно вибраною відповіддю допомагають викладачеві проаналізувати, на що потрібно звернути більше уваги під час онлайн-спілкування зі студентами.

Синхронний компонент. Синхронну складову дистанційного навчання було реалізовано за допомогою відеоконференції Google Meet, яка проводиться щоденно за попередньо затвердженим графіком. Зацікавленість студента є важливим аспектом забезпечення якості онлайн навчання. Онлайн навчання не повинно бути чимось, що просто «доставлено» до пасивного

студента. Замість цього якість навчання в режимі онлайн є побудованою через «процес спільного виробництва між студентом і навчальним середовищем» [8]. Тому під час онлайн-спілкування викладач акцентує увагу на частих помилках у відповідях на клінічний випадок та доопрацьовує тести, на які студенти відповіли невірно. Крім того, обговорюються основні, найбільш важливі та складні для розуміння аспекти теми. З метою підвищення рівня комунікативних навичок студентів, удосконалення клінічного мислення, а також практичного застосування отриманих знань під час кожної відеоконференції проводиться «клінічне» моделювання. Для його організації використовуються заздалегідь створені технологічні карти з описом захворювання за темою заняття. Під час симуляції роль пацієнта виконує викладач, роль лікаря – студент. Збір скарг та анамнезу не відрізняється від реального спілкування з пацієнтом, а під час опрацювання об'єктивного обстеження студент запитує викладача – які данні він отримуватиме при огляді хворого, проведенні пальпації, перкусії та аускультатії того чи іншого органу або ділянки. Результати огляду надаються у вигляді презентації фотографій через функцію «презентація вікна» у Google Meet. Дані пальпації та перкусії озвучуються викладачем. Аудіофайли аускультатії легень та серця запускаються викладачем на своєму комп'ютері [8].

За результатами спілкування студент має встановити попередній діагноз, провести диференційний діагноз та призначити додаткові методи дослідження. Викладач надає доступ до результатів лише «призначених» студентом досліджень по чергово через функцію «презентація вікна», а здобувач має дати заключення по кожному з них. Після закінчення цього етапу «лікар» формулює клінічний діагноз, базуючись на усіх даних, що отримав під час симуляції. Діагноз надсилається студентом до чату відеоконференції, після чого починається дискуссія. Однак дистанційний формат симуляції не дає можливості повноцінного оволодіння прийомами пропедевтики внутрішніх хвороб. Проте він дозволяє вдосконалити спілкування та клінічне мислення. Крім того, формування спроможності збирати медичну інформацію про пацієнта відповідно до освітньо-професійної програми [1] відноситься до спеціальних (фахових) компетентностей, які повинен набути здобувач. Але за даними досліджень [9, 10, 11], навіть серед студентів старших курсів рівень оволодіння цією навичкою не досягає бажаного рівня. Тому запропонований спосіб симуляційного клінічного кейсу може використовуватися і при оф-лайн навчанні.

Основними недоліками он-лайн навчання під час воєнного конфлікту стали відсутність достатніх ресурсів у районах, де велися бойові дії (відсутність електрики та/або доступу до інтернету), що обмежувало студентів в можливості навчання. Звуки сирен повітряної тривоги вимагали переривання

он-лайн-частини дистанційного навчання та спуску в бомбосховище. Ще однією перешкодою стало розташування студентів і викладача в різних містах України, де сирени звучали неодноразово. Ці проблеми спостерігалися не лише серед українських студентів/викладачів на територіях, де ведуться бойові дії, а й серед тих, хто перебував в інших регіонах України. Хоча відсутність стабільного інтернету була найбільш очевидною в зоні бойових дій, студенти та викладачі також стикалися з проблемами під час пересування між містами, а також під час стабілізаційних або екстрених відключень електрики, графіки яких різнилися не тільки між регіонами України, а і в місті в залежності від адреси. Нестабільне з'єднання заважало не лише бути присутнім під час он-лайн-частини, а й виконувати завдання в Moodle і особливо відповідати на тести, які мають обмежений час виконання. Якщо підключення до інтернету було втрачено після початку спроби, тест відправлявся автоматично після закінчення часу, відведеного на його проходження. У таких випадках питання вирішувалося індивідуально, найчастіше - студенту надавалася ще одна спроба скласти тест. Незважаючи на те, що через відсутність підключення до інтернету іноді неможливо було тримати камеру увімкненою протягом усього заняття, постійний голосовий зв'язок із короткими запитаннями до кожного студента дозволяв контролювати їх присутність під час заняття.

Висновки. З початком військової агресії навчання студентів-медиків на кафедрі внутрішньої медицини 3 проводиться в онлайн форматі. Воно складається із асинхронного, синхронного та організаційного компонентів, які включають розбір теми заняття, вирішення клінічного випадку і тестів КРОК 2 в програмі Moodle та віртуального комбінованого клінічного кейсу під час синхронного компоненту дистанційного навчання. Однак, не зважаючи на високий навчально-методичний, технологічний та педагогічний рівень он-лайн навчання, військовий стан та бойові дії створили додаткові перешкоди – безпека під час тривоги, психологічний і емоційний стан студентів й викладачів, нестабільний інтернет зв'язок, відключення електрики, перебування у різних регіонах України та за її межами.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

Список використаних джерел:

1. Освітньо-професійна програма другого рівня магістра медицини в галузі знань 22 «Охорона здоров'я», спеціальність 222 – «Медицина» [Електронний ресурс] // Дніпро. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: https://drive.google.com/file/d/19EgoRQpEYpE7FBSdMIgw1M20o2C_Fruy/view.
2. Навчально-тренувальний центр симуляційної медицини. Дніпровський

- Державний Медичний Університет 2023. <https://smed.dmu.edu.ua/> (accessed January 13, 2023).
3. Frydenberg, J. (2002). Quality Standards in e-Learning: A Matrix of Analysis. The International Review of Research in Open and Distance Learning. Vol3(2). Retrieved from <http://www.irrodl.org/index.php/irrodl/article/view/109/189> | <http://www.wisegEEK.com/what-is-online-learning.htm>
 4. Ханюков А, Смольянова А. Симуляційне навчання як засіб оволодіння фаховими компетентностями студентами 6 курсу (обґрунтування, методика проведення заняття, аналіз). SWorldJournal 2018;4:78–85. <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2020-06-04-043>.
 5. Khaniukov OO, Smolianova OV, Shchukina OS. Distance learning during the war in Ukraine: experience of Internal Medicine department (organisation and challenges). Art of Medicine 2022;3:134–8. <https://doi.org/10.21802/artm.2022.3.23.134>.
 6. An image library for medical education. Medpics, UC San Diego, School of Medicine 2023. <https://medpics.ucsd.edu/index.cfm> (accessed January 13, 2023).
 7. EasyAuscultation.com. Heart and lung sounds 2022. <https://www.easyauscultation.com/> (accessed January 13, 2023).
 8. Loukkola, T., & Zhang, T (2010). Examining Quality Culture: Part 1 – Quality Assurance Processes in Higher Education Institutions. European University Association. http://www.eua.be/pubs/Examining_Quality_Culture_Part_1.pdf
 9. Alrasheedi AA. Deficits in history taking skills among final year medical students in a family medicine course: A study from KSA. Journal of Taibah University Medical Sciences 2018;13:415–21. <https://doi.org/10.1016/j.jtumed.2018.07.001>.
 10. Mavis BE, Wagner DP, Henry RC, Carravallah L, Gold J, Maurer J, et al. Documenting clinical performance problems among medical students: feedback for learner remediation and curriculum enhancement. Medical Education Online 2013;18:20598. <https://doi.org/10.3402/meo.v18i0.20598>.
 11. Ханюков ОО, Сапожниченко ЛВ, Смольянова ОВ. Опитування викладачів відносно рівню сформованості фахової компетентності щодо спроможності збирати медичну інформацію про пацієнта у студентів-медиків 6 курсу. Innovations and Prospects of World Science (May 25-27, 2022). Proceedings of the 10th International Scientific and Practical Conference 2022:560–3.

Transliteration of References:

1. Educational and professional program of the second level of the master of medicine in the field of knowledge 22 «Health care», specialty 222 -

- «Medicine» [Electronic resource] // Dnipro. – 2021. Ukrainian. Resource access mode: https://drive.google.com/file/d/19EgoRQpEYpE7FBSdMlgw1M20o2C_Fruy/view.
2. Educational and training center of simulation medicine. Dnipro State Medical University 2023. Ukrainian. <https://smed.dmu.edu.ua/> (accessed January 13, 2023).
3. Frydenberg, J. (2002). Quality Standards in e-Learning: A Matrix of Analysis. The International Review of Research in Open and Distance Learning. Vol3(2). Retrieved from <http://www.irrodl.org/index.php/irrodl/article/view/109/189> | <http://www.wisegeek.com/what-is-online-learning.htm>
4. Khanyukov A, Smolianova A. Simulation training as a means of mastering professional competencies by students of the 6th year (reasoning, method of conducting classes, analysis). *SWorldJournal* 2018;4:78–85. Ukrainian. <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2020-06-04-043>.
5. Khaniukov OO, Smolianova OV, Shchukina OS. Distance learning during the war in Ukraine: experience of Internal Medicine department (organisation and challenges). *Art of Medicine* 2022;3:134–8. <https://doi.org/10.21802/artm.2022.3.23.134>.
6. An image library for medical education. Medpics, UC San Diego, School of Medicine 2023. <https://medpics.ucsd.edu/index.cfm> (accessed January 13, 2023).
7. EasyAuscultation.com. Heart and lung sounds 2022. <https://www.easyauscultation.com/> (accessed January 13, 2023).
8. Loukkola, T., & Zhang, T (2010). Examining Quality Culture: Part 1 – Quality Assurance Processes in Higher Education Institutions. European University Association. http://www.eua.be/pubs/Examining_Quality_Culture_Part_1.pdf
9. Alrasheedi AA. Deficits in history taking skills among final year medical students in a family medicine course: A study from KSA. *Journal of Taibah University Medical Sciences* 2018;13:415–21. <https://doi.org/10.1016/j.jtumed.2018.07.001>.
10. Mavis BE, Wagner DP, Henry RC, Carravallah L, Gold J, Maurer J, et al. Documenting clinical performance problems among medical students: feedback for learner remediation and curriculum enhancement. *Medical Education Online* 2013;18:20598. <https://doi.org/10.3402/meo.v18i0.20598>.
11. Khanyukov OO, Sapozhnychenko LV, Smolianova OV. A survey of teachers regarding the level of formation of professional competence regarding the ability to collect medical information about a patient from 6th year medical students. *Innovations and Prospects of World Science* (May 25-27, 2022). *Proceedings of the 10th International Scientific and Practical Conference 2022*:560–3. Ukrainian.

Отримано 12.02.2023
Рецензовано 20.02.2023
Допрацьовану версію отримано 24.02.2023
Прийнято до друку 27.02.2023

KHANIUKOV Oleksii

<https://orcid.org/0000-0003-4146-0110>

PESOTSKAYA Lyudmyla

<https://orcid.org/0000-0002-0784-1465>

SAPOZHNYCHENKO Liudmyla

<https://orcid.org/0000-0002-6472-2235>

SMOLIANOVA Oleksandra

<https://orcid.org/0000-0002-8654-381X>

KALASHNYKOVA Oksana

<https://orcid.org/0000-0001-9962-0776>

Dnipro State Medical University, Dnipro, Ukraine,

E-mail: s.lyuda@i.ua

**ONLINE EDUCATION OF MEDICAL STUDENTS OF THE 6TH COURSE IN THE
CONDITIONS OF MILITARY CONFLICT***

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.18>

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953
ISSN 2959-1961
<https://osvita.eeipsy.org>
<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.19>

ЯВОРСЬКА Т.,

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри
інформаційних систем управління,
Донецький національний університет,
імені Василя Стуса,
м. Вінниця, Україна

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСВІТЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

YAVORSKA T. Digital transformation of the educational process in the conditions of martial law in Ukraine. *The article outlines the progress of the education system of Ukraine on the path of digital transformation. Under the conditions of martial law in Ukraine, the need to determine the form of organization of the educational process for the optimal combination of the safety of education and the quality of the provision of educational services became actualized. The article focuses on changes in the educational process dictated by the introduction of martial law in Ukraine. It is noted that a significant number of Ukrainian educational institutions, if possible, work on the distance form of education, which is the safest and most justified, the peculiarities of the organization of distance learning during the period of Russian aggression are determined. The application of distance learning technologies in the educational process is currently relevant and vitally necessary.*

Key words: educational process, digital transformation, martial law, distance learning.

ЯВОРСЬКА Т. Цифрова трансформація освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні. У статті окреслено поступи система освіти України на шляху цифрової трансформації. В умовах воєнного стану в Україні актуалізувалася потреба у визначенні форми організації освітнього процесу задля оптимального поєднання безпечності навчання та якості надання освітніх послуг. У статті акцентовано увагу на зміни в освітньому процесі, що продиктовані введенням воєнного стану в Україні. Зазначено, що значна кількість українських закладів освіти за можливості працюють за дистанційною формою навчання, яка є найбільш безпечною й обґрунтованою, визначено особливості організації дистанційного навчання у

період російської агресії. Застосування технологій дистанційного навчання в освітньому процесі є нині актуальним й життєво необхідним.

Ключові слова: освітній процес, цифрова трансформація, воєнний стан, дистанційне навчання.

Постановка проблеми. Сьогодні суспільство проходить через радикальні трансформації, виклики глобального масштабу продиктовані цифровою трансформацією всіх сфер життєдіяльності людства.

Цифрові технології розвиваються шаленими темпами, переформатовують світ, породжують нові практики для адаптації до нових умов. Надання інформації в цифровому форматі є головною метою структурних реформ у багатьох країнах, невід’ємною складовою професійної діяльності, підставою для запровадження інновацій.

Цифровізація як сучасний тренд розвитку суспільства стає всеохопним процесом, найважливішим фактором економічного зростання будь-якої країни. Це новий етап становлення цифрового суспільства знань.

Відповідно до Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 р.р. – «Цифровізація це насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливорює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір» [1].

Важливо зазначити, що концепція цифрової трансформації з’явилась на початку тисячоліття. Її сутність полягає в безперервному і комплексному процесі перетворення всіх галузей, відбувається в структурі організації, підходах до управління, корпоративній культурі тощо.

Цифрова трансформація сьогодні є одним із пріоритетів України, що дозволить перевести економіку держави у цифровий формат. Поряд із цифровізацією таких важливих галузей, як: податкова система, містобудування, земельні відносини, охорона здоров’я, соціальний захист та пенсійне забезпечення, судочинство та захист інформації, пріоритетною є освітня галузь. «Діджиталізація всіх сфер суспільного життя є актуальним напрямом не лише через пандемію, а й загалом через глобальні тренди сьогодення та загальнодержавну політику щодо вектору цифрової трансформації держави», – зазначив Міністр освіти і науки України Сергій Шкарлет.

Найуспішніші країни світу давно зрозуміли, що відповідь на виклики цифрової доби може дати інноваційна освіта, а найціннішим капіталом є людина.

Нині система освіти і науки України знаходиться на шляху цифрових

трансформацій, результатом яких є докорінні цифрові зміни, що відповідати-муть світовим тенденціям цифрового розвитку. Необхідність прискорення процесів цифрової трансформації з метою інтенсифікації освітньої та наукової діяльності сприятиме модернізації діяльності навчальних закладів загалом та вищої освіти, зокрема.

В умовах воєнного стану в Україні, що був уведений в зв'язку із повномасштабним вторгненням російської федерації, актуалізувалася потреба у визначенні форми організації освітнього процесу задля оптимального поєднання безпечності навчання та якості надання освітніх послуг. Це вимагає швидкої переорієнтації підходів щодо управління освітнім процесом як із боку державного керівництва всіх рівнів, так і безпосередньо в закладах освіти. Українськими науковцями виявлено, що в умовах воєнного стану в Україні найбільш безпечною й обґрунтованою є дистанційна форма освітнього процесу, яка може поєднувати синхронний і асинхронний режими навчання з використанням інформаційно-комунікаційних, цифрових технологій, що підтверджено практикою.

Збройна агресія РФ проти України на самому її початку істотно вплинула на діяльність освітніх установ, для яких застосування технологій дистанційного навчання стало не просто актуальним, а й життєво необхідним в даний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблема застосування сучасних технологій дистанційного навчання досліджується науковцями у різних аспектах, як-то теоретичні, практичні, соціальні. У працях вітчизняних науковців проблемі дистанційної освіти присвячено роботи О. Андрєєва, Н. Думанського, Г. Кравцова, І. Козубовської, В. Олійника, О. Глазунової, Є. Полат, О. Самойленка, Н. Твердохлебової, та ін.

Проблеми впровадження технологій дистанційного навчання в зарубіжних країнах, зокрема перспективи розвитку дистанційної освіти, досліджували Дж. Андерсон, Р. Деллінг, Ст. Віллер, Т. Едвард, Д. Кіган, Г. Рамбле, М. Сімонсон та ін.

Розвиток технологій дистанційного навчання є одним із складових цифровізації освітньої галузі, забезпечення закладів освіти цифровою інфраструктурою.

Важливо зазначити, що ще до початку повномасштабного вторгнення російських військ на територію України, Міністерство освіти і науки України (МОН) активно займалось впровадженням цифрової трансформації освіти і науки. Для цього планувалося реалізувати наступні кроки:

- затвердити Концепцію цифрової трансформації освіти і науки України;
- забезпечити учасників освітнього процесу електронними освітніми ресурсами;
- створити умови для підвищення кваліфікації педагогічних працівників

- закладів освіти з інформаційно-цифрової компетентності;
- забезпечити функціонування програмно-апаратного комплексу «Автоматизований інформаційний комплекс освітнього менеджменту» (ПАК «АІКОМ»);
- запустити інформаційну систему управління професійною (професійно-технічною) освітою (EMIS);
- модернізувати Єдину державну електронну базу з питань освіти (ЄДЕБО);
- створити онлайн-платформу для комунікації між учасниками інноваційного процесу («Наука та бізнес»);
- Запуск проєкту SELFIE у пілотних школах і закладах професійної освіти – платформа для самооцінки закладами освіти стану своєї цифрової готовності;
- приєднатися до процесів створення та розбудови Європейської хмари відкритої науки (EOSC);
- удосконалити та наповнювати контентом платформу «Всеукраїнська школа онлайн» [2].

Як бачимо, одним із важливих кроків до цифровізації освіти є затвердження «Концепції цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року», яку було оприлюднено для громадського обговорення. Цей документ представляє комплексне системне стратегічне бачення цифрової трансформації сфери освіти і науки. Адже вкрай актуальними є докорінні цифрові змін і відповідність національної системи освіти і науки світовим тенденціям цифрового розвитку для успішної реалізації кожною людиною свого потенціалу.

З метою формування політики цифровізації в МОН був **створений Директорат цифрової трансформації освіти і науки**, основним завданням якого є реалізація проєктів, ініціатив у сфері цифрової трансформації освіти і науки.

Із початком повномасштабної військової агресії російської федерації проти України 24 лютого 2022 р. держава зіткнулася з цивілізаційною загрозою для незалежності, соборності й самого існування України та українського народу. Це важке випробування і для системи освіти. Практично щодня агресор завдає по території нашої держави нищівних і жорстоких ударів, руйнуючи в тому числі й освітню інфраструктуру: дитячі садочки, школи, заклади професійної та вищої освіти.

Повномасштабна військова агресія російської федерації проти України зумовила низку викликів для сфери освітніх цифрових технологій, а саме:

1. Неможливість швидкого повернення здобувачів усіх рівнів освіти до стаціонарного навчання через несприятливу безпекову ситуацію, що потребує широкого використання технологій онлайн-навчання та викладання.

2. Недостатня забезпеченість технічними ІТ-засобами навчання здобувачів освіти та засобами викладання педагогічних і науково-педагогічних працівників.

3. Недостатній рівень розвитку цифрової освітньої інфраструктури, зокрема забезпечення швидкісним Інтернетом, закладів освіти, регіонів України.

4. Обмежена можливість отримання онлайн-послуг та сервісів у сфері освіти внаслідок недостатньої розвиненості електронних освітніх платформ.

5. Брак, в екстремальних умовах, що склалися, достовірної, актуальної інформації у сфері освіти, яка надходить у режимі реального часу.

Військовий стан поставив перед системою освіти нові надважливі завдання, головним з яких є збереження життя і здоров'я всіх учасників освітнього процесу. Крім того, бойові дії породили цілу низку проблем у сфері освіти безпекового, гуманітарного, психологічного, інфраструктурного (майнового) характеру.

Нині від перебігу військових дій залежить забезпечення стабільності та безперервності навчального процесу. Відповідно на підконтрольній території України кожна громада разом із закладами освіти отримали право самостійно обирати формат, а також форми, методи і засоби навчання для кожного закладу, з'ясувати, які заклади освіти мають укриття, і чи можливо там запровадити очне й змішане навчання, а також визначити заклади освіти, які будуть здійснювати дистанційне навчання. Вибір форми навчання насамперед пов'язаний з можливостями забезпечення збереження життя суб'єктів освітнього процесу. Тому домінуючою формою навчання стала дистанційна.

Дистанційне навчання – це технологія, що базується на принципах відкритого навчання, широко використовує комп'ютерні навчальні програми різного призначення та створює за допомогою сучасних телекомунікацій інформаційне освітнє середовище для постачання навчального матеріалу та спілкування [3, с. 216].

Попередній період, пов'язаний із пандемією коронавірусу COVID-19, зумовив необхідність швидкого переведення всього навчального процесу на дистанційну основу, максимального наповнення та використання в навчальних цілях різноманітного мультимедійного контенту, інтенсифікація освітнього процесу за рахунок застосування інтерактивних методів навчання.

Втім, дистанційне навчання в умовах воєнного стану має суттєві відмінності від довоєнного періоду. Як показала практика, дистанційна форма навчання в умовах війни не здатна в повній мірі забезпечити стабільність навчання. Головними ризиками є відсутність світла чи відсутність доступу до мережі Інтернет; повітряні тривоги та необхідність переміщення в укриття учасників освітнього процесу в момент проведення занять задля їх безпеки. Важливим

тут є і врахування особливого психологічного стану людини під час війни. Тож для того, щоб не погіршувати якість освіти, потрібно мінімізувати вплив цих чинників на освітній процес. І це нині є надважливе завдання для освітньої галузі.

Як відомо, дистанційне навчання зумовлює впровадження в освітній процес принципово нових моделей навчання, що передбачає взаємодію учасників освітнього процесу за допомогою інформаційних технологій, має широкий спектр технічних можливостей, як-то аудіо-подкасти, відеоролики, різноманітні тренажери і онлайн-тести.

В період воєнного стану дистанційне навчання може проводитися в синхронному і асинхронному режимах. Виходячи зі своїх можливостей здобувач освіти може відвідувати заняття онлайн та займатися самостійно за розробленою програмою, переглядати записи вебінарів, вирішувати завдання, тести, проводити консультації з викладачем в онлайн-чаті і періодично віддавати йому на перевірку свої роботи.

Якщо у здобувачів освіти немає можливості стабільно відвідувати заняття в онлайн форматі, для них викладачі вибудовують своєрідний конструктор навчального процесу, який складається з власного контенту, а саме, записані власні заняття в Zoom, Microsoft Teams, або YouTube з подальшим наданням студентам доступу. Але головною особливістю є ретельне відстеження успішності здобувача освіти, вибудовування його індивідуальної траєкторії, погодження правила роботи в синхронному та асинхронному режимах, розроблення алгоритму дій при наявності сигналу повітряної тривоги. Синхронно викладач може проводити заняття із студентами, асинхронно – перевіряти виконання індивідуальних та групових завдань, проводити тестування із використанням онлайн-платформ, як-то Moodle, Microsoft Teams, Zoom, Google Meet, Google Classroom, Edmodo та ін.

Важливо зазначити, що нині все частіше спостерігається поєднання синхронного та асинхронного режиму організації дистанційного навчання, що в наукових публікаціях визначають як біхронний режим онлайн-навчання.

За визначенням науковців, біхронний режим онлайн-навчання – це поєднання асинхронного та синхронного режимів онлайн-навчання, де слухачі можуть брати участь у будь-якому навчанні в будь-якому місці під час асинхронних частин курсу, але потім брати участь у заходах у режимі реального часу для синхронних сесій [4].

Наразі стає очевидним, що враховуючи масштаби руйнувань навчальних закладів, в найближчі роки дистанційна форма навчання, буде переважати в більшості регіонів України.

Потрібно відмітити, що в умовах воєнного стану МОН докладає максимум зусиль для забезпечення сталості навчання та викладання, створення

безпечних умов для здобувачів освіти, вчителів і викладачів, підтримки тих, хто був змушений виїхати за кордон або до безпечніших регіонів України для продовження системних реформ на всіх рівнях освіти.

Значна кількість навчальних закладів із тимчасово окупованих територій України та зони активних бойових дій переїхали на підконтрольну територію України з метою забезпечення стабільності і безперервності освітнього процесу. Зокрема, на Рівненщину переїхав Луганський державний медичний університет, до Закарпаття переїхав Державний біотехнологічний університет з Харкова, у м. Кропивницький переїхав Донецький університет внутрішніх справ з м. Маріуполя та Донецький медичний університет з м. Краматорськ. Втім ризики залишають такі ж самі.

Нажаль нині частина викладачів та здобувачів освіти все ще залишаються на тимчасово окупованих територіях та потребують особливої підтримки держави. Деякі заклади освіти, як вже зазначалось, були фізично зруйновані.

Для суб'єктів освітнього процесу, котрі виїхали за межі України і тимчасово проживають за кордоном, Міністерство освіти і науки України робить все необхідне для долучення українських дітей до освітнього процесу за українськими програмами, що сприятиме реалізації їхнього права на освіту.

Важливо зазначити, що сьогодні наперекір надзвичайним умовам, враховуючи безпекову ситуацію, освітня галузь продовжує працювати. Міністерство освіти і науки України вживає всіх можливих заходів для допомоги місцевим органам управління освітою, максимально сприяє розв'язанню невідкладних питань, координує роботу освітніх установ у воєнний період.

Освітня галузь продовжує рух на шляху цифровізації. Так, 27 липня 2022 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування інтегрованих інформаційних систем у сфері освіти». Відповідно до якого в Україні започатковується цифрова взаємодія між органами управління освітою всіх рівнів, закладами, установами та учасниками освітнього процесу, що буде реалізовуватися на базі програмно-апаратного комплексу «Автоматизований інформаційний комплекс освітнього менеджменту» (AIKOM) [5].

«Закон спрямований на пришвидшення цифрової трансформації освіти. Вдячний народним депутатам за підтримку цифровізації, адже це важливий крок в умовах сьогодення. AIKOM дозволить спростити роботу вчителя з шкільною документацією, паперовою звітністю, а також забезпечить супровід і поступове переведення ключових управлінських процесів у сфері дошкільної, загальної середньої, позашкільної та професійної (професійно-технічної) освіти в електронний формат. Важливим нововведенням також є те, що на базі системи передбачається здійснення обліку дітей дошкільного та шкільного віку, учасників освітнього процесу та суб'єктів освітньої діяльності», –

зазначив Міністр освіти і науки України С. Шкарлет.

АІКОМ буде взаємодіяти з іншими ключовими державними інформаційно-комунікаційними системами та публічними електронними реєстрами у сфері освіти, зокрема, Єдиною державною електронною базою з питань освіти, Єдиним державним демографічним реєстром, Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців і громадських формувань, Державним реєстром актів цивільного стану громадян, Державним реєстром загальнообов'язкового державного соціального страхування тощо.

Завдяки інформаційній взаємодії учасники освітнього процесу зможуть оперативно та якісно приймати управлінські рішення, формувати та реалізувати освітню політику.

Висновок. Отже, проблема цифрової трансформації освіти є надзвичайно актуальною. Сьогодні цифрова трансформація національної системи освіти є шляхом до підвищення якості освітнього процесу, базується на активному використанні новітніх технологій. На цій основі формування нових методик навчання і викладання дозволять збільшити швидкість сприйняття, розуміння та глибину засвоєння великого обсягу інформації, створити нові засоби впливу, налагодити ефективну взаємодію між учасниками освітнього процесу, що сприятиме зростанню мотивації здобувачів до навчання, посилення їх творчої самореалізації, удосконалення навичок роботи з новітніми технологіями, як необхідних умов життя в цифровому суспільстві. Очевидним є те, що за цифровізацією майбутнє освіти.

В умовах воєнного стану заклади вищої освіти оперативно відреагували на ситуацію, своєчасно адаптувалися до нових вимог. Використовуючи сучасні цифрові технології, освітні установи розробили та реалізували відповідні заходи для переходу на дистанційну форму освітнього процесу, що дало змогу забезпечити високий рівень його організації, ефективну взаємодію здобувачів освіти і викладачів, підтримати належний рівень якості викладання та академічної успішності здобувачів освіти.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: документ 67-2018-р., чинний, поточна редакція: прийняття від 17 січня 2018 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80> (дата звернення 17.01. 2023).
2. Цифрова трансформація освіти і науки є однією з ключових цілей МОН на 2021 рік <https://mon.gov.ua/ua/news/cifrova-transformaciya-osviti-i-nauki-ye-odniyeyu-z-kluyuchovih-cilej-mon-na-2021-rik-sergij-shkarlet> (дата звернення 07.01. 2023).

3. Вакалюк Т. А. Основні можливості використання Google Classroom у навчально-виховному процесі ВНЗ. Комп'ютерні технології: інновації, проблеми, рішення . 2017: тези II Міжнар. наук.-техн. конф., 17–19 жовтня 2017 р. Житомир: ЖДТУ, 2017. С. 215–218.
4. Florence Martin, Drew Polly and Albert Ritzhaupt Bichronous Online Learning: Blending Asynchronous and Synchronous Online Learning. URL: <https://er.educause.edu/articles/2020/9/bichronous-online-learning-blending-asynchronous-and-synchronous-online-learning> (дата звернення 07.01. 2023)
5. Цифрова трансформація освіти: прийнято Закон про функціонування інтегрованої інформаційної системи AIKOM. URL: <https://iea.gov.ua/cyfrova-transformaciya-osvity-pryjnyato-zakon-pro-funkcionuvannya-integrovanoyi-informacijnoyi-systemy-aikom/> (дата звернення 27.01. 2023)

Transliteration of References:

1. On the approval of the Concept for the Development of the Digital Economy and Society of Ukraine for 2018-2020 and the Approval of the Action Plan for its Implementation (2018). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80> (Last accessed: 07.01.2023) [in Ukrainian].
2. The digital transformation of education and science is one of the key goals of the Ministry of Education and Science for 2021. (Last accessed: 07.01.2023) [in Ukrainian].
3. Vakaliuk T. A. (2017) The main possibilities of using Google Classroom in the educational process. Computer technologies: innovations, problems, solutions. Theses II International Science and Technology Conf., 17–19.10. 2017. Zhytomyr, 2017. P. 215–218. [in Ukrainian].
4. Florence Martin, Drew Polly and Albert Ritzhaupt Bichronous Online Learning: Blending Asynchronous and Synchronous Online Learning. URL: <https://er.educause.edu/articles/2020/9/bichronous-online-learning-blending-asynchronous-and-synchronous-online-learning> (Last accessed: 07.01.2023).
5. Tsyfrova transformatsiia osvity: Zakon pro funktsionuvannia intehrovanoi informatsiinoi systemy AIKOM. (2022) URL: <https://iea.gov.ua/cyfrova-transformaciya-osvity-pryjnyato-zakon-pro-funkcionuvannya-integrovanoyi-informacijnoyi-systemy-aikom/> (Last accessed: 07.01.2023) [in Ukrainian].

Отримано 31.01.2023
Рецензовано 12.02.2023
Допрацьовану версію отримано 25.02.2023
Прийнято до друку 27.02.2023

YAVORSKA Tetiana

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior lecturer of the Department of Information Systems Management, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-6070-7425>

E-mail: t.yavorska@donnu.edu.ua

DIGITAL TRANSFORMATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW IN UKRAINE*

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.19>

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ОСВІТА І ПСИХО-СОЦІАЛЬНА
ПІДТРИМКА В УМОВАХ ВІЙНИ

EDUCATION AND PSYCHO-SOCIAL
SUPPORT IN THE CONDITIONS OF
WAR

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.20>

БОЙКО С.М.,

кандидат філософських наук,
старший дослідник,
завідувач сектору авторського
педагогічного новаторства
відділу інноваційної діяльності та
дослідно-експериментальної роботи
Державної наукової установи
«Інститут модернізації змісту освіти»,
Україна, м. Київ

УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРАКТИК В ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

BOJKO SVITLANA. The Ukrainian experience of implementing innovative practices in experimental educational institutions in the wartime conditions. *The article analyzes that in the conditions of the martial law in Ukraine, which began on February 24, 2022, Ukrainian science and education need to enter the European socio-cultural area as soon as possible. This process involves not only the implementation of a broad program of activities aimed at creative cooperation, but also the openness of the country to economic, information, cultural and educational investments. The successful solution of such tasks provides for, on the one hand, the purposeful formation of universal Euro-Atlantic values and sociocultural orientations in the mass consciousness, and on the other hand, the preservation of Ukrainian national identity and uniqueness. They are revealed in the consideration of education as a way of promoting Ukrainian interests through the dissemination of Ukrainian cultural and educational experience and a means of conquering one's own intellectual niche. Attention is drawn to the fact that innovative educational activity allows to identify problems of the development of social and personal competences of students and teachers, which are connected both with the need to outline the value and meaning content, and with the risks of informational, political and military confrontation. The article emphasizes that the difficulty of implementing innovative educational activities in educational institutions under the conditions of martial law in Ukraine is that a teacher must*

analyze the general social, political, economic and cultural signs of Ukrainian unity and represent the national area.

Keywords: *innovative educational activity, innovative practices, experimental educational institutions, conditions of martial law in Ukraine.*

БОЙКО СВИТЛАНА. **Український досвід впровадження інноваційних практик в експериментальних закладах освіти в умовах війни.** У статті аналізується, що в умовах воєнного стану в Україні, який розпочався 24 лютого 2022 року, українська наука і освіта потребують якнайшвидшого входження в європейський соціокультурний простір, який передбачає не лише реалізацію широкої програми заходів з метою творчого співробітництва, а й відкритість країни щодо економічних, інформаційних та культурно-освітніх інвестицій. Успішне вирішення таких завдань передбачає, з одного боку, цілеспрямоване формування в масовій свідомості універсальних євроатлантичних цінностей і соціокультурних орієнтацій, а з іншого – збереження української національної самобутності і неповторності, які розкриваються у розгляді освіти як способу просування українських інтересів шляхом ширення українського культурно-освітнього досвіду та засобу завоювання власної інтелектуальної ніші. Звернено увагу на те, що інноваційна освітня діяльність дозволяє виявити проблеми розвитку соціально-особистісних компетентностей учнів та вчителів, що пов'язані як з потребою окреслення ціннісно-смыслового наповнення, так і з ризиками інформаційного, політичного та воєнного протистояння. У статті наголошується, що складність здійснення інноваційної освітньої діяльності в закладах освіти в умовах воєнного стану в Україні в тому, що педагог має проаналізувати загальні суспільні, політичні, економічні та культурні ознаки єдності українства й репрезентувати національний простір.

Ключові слова: *інноваційна освітня діяльність, інноваційні практики, експеримі заклади освіти, умови воєнного стану в Україні.*

За статистичними даними Міністерства освіти і науки України (далі – МОН України) в умовах воєнного стану постраждало від бомбардувань та обстрілів 3098 закладів освіти, з яких пошкоджено – 2660 й повністю зруйновано – 438 [1]. Агресор стверджує, що наносить удари виключно по військо-

вих об'єктах нашої країни. Проте МОН України зібрало численні факти та аргументи, які спростовують ці твердження і доводять, що російські війська масово руйнують українські заклади освіти та дитячі будинки [1].

Такі обставини впливають на українську людину не лише ззовні, а й проникають у найпотаємніші пласти її внутрішнього світу, змінюючи її установки на життя, світогляд, світовідчуття, світобачення, ціннісні пріоритети, життєві орієнтації, психологічний і емоційний стан. Науковці вважають, що освіта в цій ситуації є найбільш ефективним засобом виходу з кризи й формування ціннісної соціалізації особистості.

З точки зору філософії, освіта – це складова соціального механізму виживання людства, її аксіологічною цінністю є «створення людини», здатної жити в реальному світі. Інноваційні педагогічні технології сприяють цьому процесу.

У світовій практиці вже існують різні новітні моделі, технології, схеми навчання і виховання дітей та молоді в умовах війни, які здійснюються на основі застосування інноваційної діяльності та впровадження інноваційних проєктів. Але як їх можна адаптувати до українських реалій?

У Законі України «Про інноваційну діяльність» зазначено, що «інноваційна діяльність» – це діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг [7].

Інноваційний продукт – це результат науково-дослідної і (або) дослідно-конструкторської розробки, що відповідає вимогам, встановленим Законом України «Про інноваційну діяльність» [7].

Інноваційний проєкт – це комплекс заходів і процедур, необхідних для розроблення, створення та реалізації інноваційного продукту і (або) інноваційної продукції, що відображені у комплекті документів, складених відповідно до вимог законодавства [7].

Як стверджує начальник відділу інноваційної діяльності та дослідно-експериментальної роботи Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» С. Кириленко, якісна освіта сьогодні є визначальним чинником світового розвитку, однією з обов'язкових умов успішного існування країни, а інноваційні педагогічні технології розглядаються не лише як налаштованість на сприйняття, продукування і застосування нового, а й як відкритість і перспективу входження в європейський соціокультурний простір [4]. Вони забезпечують умови розвитку особистості, здійснення її права на індивідуальний творчий внесок, особистісну ініціативу, свободу саморозвитку.

Заступниця Міністра освіти і науки України В. Рогова зауважує, що функціонування системи освіти в умовах воєнного стану характеризується інтенсивним пошуком нових підходів до навчання, інноваційних форм організації

освітнього процесу, ефективних педагогічних та інформаційних технологій. Саме тому підтримка активного впровадження інновацій в освітню галузь під час війни стала одним із ключових напрямів роботи Міністерства освіти і науки України та його підрозділів [8], про що зазначено у науково-методичному збірнику «Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність» [8].

Матеріали та методи. Окреслення ціннісних основ модернізації змісту освіти й визначення ефективних умов впровадження інноваційних технологій в освітній процес розкривають у своїх роботах В. Андрущенко, І. Бех, Л. Ващенко, Л. Даниленко, І. Дичківська, О. Дубасенюк, К. Журба, І. Зязюн, С. Кириленко, О. Козлова, В. Кремень, В. Луговий, О. Мариновська, В. Огнев'юк, В. Паламарчук, І. Підласий, О. Савченко, С. Сисоєва та ін.

В основі інновації, як зазначає О. Мариновська, лежить нова ідея, яка є її смисловим ядром, що розвивається до рівня концепту, проєктується та піддається експериментальній апробації [5]. Інновація може розумітися і як інноваційна діяльність, як процес, спрямований на досягнення певних результатів. Водночас, українська дослідниця зауважує, що в Україні загальна інноваційна культура розвинена недостатньо [5]. На її думку, нині потребує суттєвого вдосконалення інноваційна структура, технологізація інновацій та уся система інноваційної суспільної свідомості.

Європейський досвід впровадження інноваційних освітніх технологій у навчанні спеціалістів з управління висвітлено у працях Т. Voropayeva, M. Jarvis, H. Tolchieva, N. Statsenko [11] та ін. Інноваційні елементи дистанційного навчання в полікультурному середовищі розкрито в роботах S. Koda, D. Turkpenova, S. Kyrylenko, V. Malyk, A. Lukiianchuk [10] та ін.

Методи дослідження: філософський аналіз наукових праць, нормативно-правових документів, науково-методичної літератури та результатів інноваційної освітньої діяльності, яка здійснюється в експериментальних закладах освіти в умовах воєнного стану в Україні.

Мета публікації: узагальнити український досвід впровадження інноваційних практик в експериментальних закладах освіти в умовах воєнного стану в Україні.

Результати і обговорення. Одним із пріоритетних напрямів дослідження у сфері розвитку і модернізації освіти й науки в умовах воєнного стану в Україні є врахування в освітніх реформах і національному законодавстві здійснення інноваційної освітньої діяльності й реалізації Концепції «Нова українська школа» в експериментальних закладах освіти.

Як зауважує Міністр освіти і науки України С. Шкарлет, сучасний світ змінюється, і відповідно до цих змін має змінюватися й освітній процес, впро-

ваджуватися нові методи й технології, які мають бути адаптовані до потреб українського здобувача освіти. Якість національної освіти є першочерговим завданням Нової української школи, яке має вирішуватися із впровадженням в освітній простір компетентнісної освіти, зокрема функціонування оффлайн - та онлайн-ресурсів в освіті та кардинального оновлення системи підготовки та супроводу компетентного вчителя [8]. Розвиток інноваційних освітніх технологій в Україні стає основою масштабних освітніх реформ, що перетворюють освіту на продуктивний сектор економіки.

Нині сучасним науковцям і освітянам потрібно проаналізувати те, що зроблено попередніми поколіннями, і розпочати роботу щодо пошуку ефективних технологій сучасного освітнього процесу. З метою входження в європейський соціокультурний простір важливим залишаються питання збереження національних цінностей і української ідентичності, формування консолідованого громадянського суспільства, збереження особливостей національної освіти. (Національний характер освіти і виховання полягає у формуванні молодшої людини як громадянина України, незалежно від її етнічної приналежності).

Стрижнем системи освіти і виховання в Україні є національна ідея, яка відіграє роль об'єднуючого, консолідуючого фактора у суспільному розвитку, спрямованого на вироблення життєвої позиції людини, становлення її як особистості та громадянина своєї держави.

Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти», що розташована в Києві, безпосередньо координує здійснення інноваційної освітньої діяльності в закладах загальної середньої, позашкільної, дошкільної та професійної (професійно-технічної) освіти й надає їм науково-методичний, організаційний, технологічний і навчально-методичний супровід [8].

У своїй діяльності Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти» здійснює реалізацію державної політики у галузі освіти, керуючись законами України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про інноваційну діяльність» [7], «Про наукову та науково-технічну інформацію», які підкреслюють актуальність інноваційної діяльності закладів освіти та визначають форми їх участі, умови проведення на їх базі експериментів та інноваційних освітніх проєктів всеукраїнського рівня.

Нормативну підтримку інноваційної педагогічної діяльності забезпечує Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 07.11.2000 № 522, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 26.12.2000 за № 946/5167 [6].

Станом на 1 лютого 2020 року науковці Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» здійснювали координацію та науково-мето-

дичний супровід 107 експериментів усеукраїнського рівня, 7 інноваційних освітніх проєктів всеукраїнського рівня та 2-х міжнародних освітніх проєктів (Рис. 1), які реалізовувалися в 1052 закладах освіти (1010 закладах загальної середньої освіти, 8 закладах позашкільної освіти, 6 закладах дошкільної освіти та 28 закладах професійної (професійно-технічної) освіти) (Рис. 2) [2].

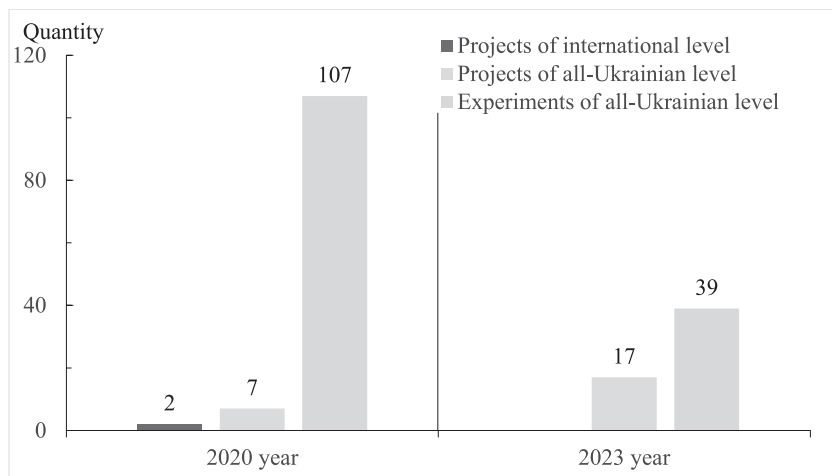

Рис. 1. Проєкти та експерименти всеукраїнського й міжнародного рівнів станом на 01.02.2020 р. та 01.01.2023 р.

Порівняно із 2020 р. станом на 01 січня 2023 р. збільшилася чисельність інноваційних освітніх проєктів із 7 до 17 (Рис. 1), що свідчить про згуртованість і одночасне об'єднання багатьох закладів освіти та інститутів післядипломної педагогічної освіти з різних областей України навколо певної теми дослідження, яка в умовах воєнного стану в Україні є актуальною і пріоритетною в сфері освіти і науки (наприклад, дослідження організації безпечного середовища в закладах освіти; особливостей змішаного навчання; цифровізації освіти; впровадження інформаційних технологій і здоров'язбережувальних методик; надання психологічної допомоги; застосування тьюторського супроводу здобувачів освіти; оновлення змісту, форм і методів навчання та виховання; створення ефективної системи національно-патріотичного виховання в умовах воєнного стану та ін.).

На думку освітян і науковців, такий підхід сприятиме більш потужному осмисленню сучасних викликів і загроз в сфері освіти та допоможе знайти найефективніші засоби виходу з кризи з врахуванням сучасних військових дій у різних областях України.

Проведення експерименту передбачає значно меншу кількість задіяних експериментальних закладів освіти і зосереджено на дослідженнях більш вузької тематики. (Наприклад, у 2015–2019 роках проводився експеримент за темою «Система національно-патріотичного виховання учнів в умовах східного регіону України» на базі Сватівської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 6 Сватівської районної ради Луганської області та Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (наказ МОН України про проведення експерименту від 18.05.2015 № 536, наказ МОН України про завершення – від 28.12.2019 № 1644).

Відповідно, до Рис. 2 видно, що у 2020 р. брали участь в інноваційних освітніх проєктах і експериментах в переважній більшості заклади загальної середньої освіти.

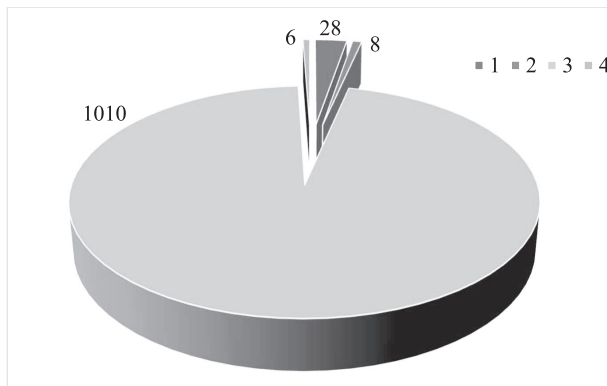

Рис. 2. Заклади освіти, що беруть участь у проєктах і експериментах міжнародного і всеукраїнського рівнів: 1 – професійної (професійно-технічної); 2 – позашкільної; 3 – загальної середньої; 4 – дошкільної (станом на 01.02.2020 р.).

Fig. 2. Educational institutions participating in projects and experiments at the international and all-Ukrainian levels: 1 – professional (professional-technical); 2 – extracurricular; 3 – general average; 4 – preschool (as of February 1, 2020).

У 2022 році ситуація почала дещо змінюватися. В інноваційних освітніх проєктах частіше почали брати участь одночасно як заклади загальної середньої освіти, так і професійної (професійно-технічної) й позашкільної освіти (Табл. 1).

Таблиця 1. Нові експерименти й інноваційні освітні проєкти всеукраїнського рівня, які почали реалізовуватися у 2022 році в умовах війни в Україні (станом на 14.02.2023) (певний фрагмент)

Тема інноваційного освітнього проєкту / експерименту всеукраїнського рівня	База експерименту (к-сть закладів освіти по областях)	Науковий керівник	Наказ МОН, яким затверджено експеримент. Терміни проведення
Інноваційні освітні проєкти			
Організаційні та науково-методичні умови створення STEM-центрів	Закладів освіти – 78 (в 10 областях), з них: 67 – загальної середньої освіти; 4 – професійної (професійно-технічної) освіти; 3 – позашкільної освіти; 4 – вищої освіти. Інститутів післядипломної педагогічної освіти – 10.	Завалевський Юрій Іванович, доктор педагогічних наук, професор, Перший заступник директора ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»	№ 741 від 12.08.2022, № 103 від 31.01.2023 2022 – 2027 роки
Організаційно-педагогічні умови функціонування та розвитку безпечної школи у воєнний / повоєнний час	Закладів загальної середньої освіти – 46 (в 7 обл.). Інститутів післядипломної педагогічної освіти – 7.	Рогова Віра Борисівна, заступниця Міністра освіти і науки України, кандидатка педагогічних наук	№ 164 від 14.02.2023 2023 – 2027 роки
Експерименти			
Організаційно-педагогічні умови моделювання розвитку ліцею «STEAM-school»	Заклад загальної середньої освіти – 1 (м. Київ); Інститут післядипломної педагогічної освіти – 1	Войцехівський Михайло Федорович, директор Інституту післядипломної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук, доцент	№ 70 від 24.01.2023 2022 – 2027 роки

Відповідно до Табл. 1. «Нові експерименти й інноваційні освітні проекти всеукраїнського рівня, які почали реалізовуватися у 2022 році в умовах війни в Україні (станом на 14.02.2023)» видно, що у інноваційному освітньому проєкті за темою «Організаційні та науково-методичні умови створення STEM-центрів» беруть участь 78 закладів освіти з 10 областей, а в інноваційному освітньому проєкті за темою «Організаційно-педагогічні умови функціонування та розвитку безпечної школи у воєнний / повоєнний час» – 46 закладів загальної середньої освіти з 7 областей. Таблиця 1 наочно демонструє різноманіття бази реалізації Проєкту, до якої можуть входити заклади загальної середньої, професійної (професійно-технічної), позашкільної та вищої освіти.

Географія учасників проєкту різноманітна. Як приклад наведемо базу дослідження інноваційного освітнього проєкту за темою «Організаційні та науково-методичні умови створення STEM-центрів» (Рис. 3).

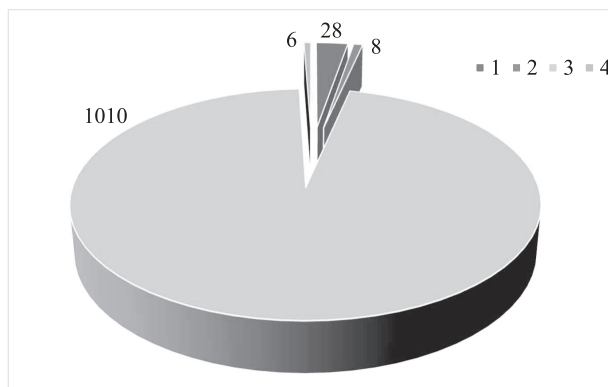

Рис. 3. Кількість закладів освіти (по областях), що є учасниками інноваційного освітнього проєкту всеукраїнського рівня за темою «Організаційні та науково-методичні умови створення STEM-центрів» у червні 2022 – травні 2027 років (накази Міністерства освіти і науки України № 741 від 12.08.2022, та № 103 від 31.01.2023)

Fig. 3. Educational institutions that are participants in the innovative educational project of the All-Ukrainian level on the topic “Organizational and scientific and methodological conditions for the creation of STEM centers” in June 2022 – May 2027 (order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 12.08.2022 No. 741, order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated January 31, 2023 No. 103)

Інноваційні освітні проекти та експерименти всеукраїнського рівня здійснюються за різноманітними напрямками, а саме: розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення початкової освіти в умовах реалізації нового Державного стандарту початкової загальної середньої освіти; навчання основам технологій та робототехніки як складової STEM-освіти; формування громадянської компетентності учнів різних вікових груп в умовах становлення Нової української школи; реалізація авторської моделі освітньої діяльності «Школа партнерської кооперації»; впровадження сучасних інформаційних технологій («Єдина школа») в освітню управлінську діяльність; формування культурологічних компетентностей у навчанні іноземних мов за європейським виміром тощо.

Особлива увага зверталась на актуальність дистанційного навчання, цифровізації освіти, здоров'язбережувальних практик, психолого-педагогічної підтримки. Актуальними на сьогоднішній день є такі експерименти та інноваційні освітні проекти як: «Нова Українська школа», «Національний освітній технопарк», «Авторська школа в Україні», «Європейська інтегрована модель школи з угорською мовою навчання», «Педагогічна технологія «Росток», «Вальдорфська школа в Україні», «Інтелект України», «Ліга крилатих» (базова школа), інформаційна технологія «Єдина школа», «Я – дослідник 2.0 (дидактична система природничо-математичної початкової освіти)», «Технологія навчання учнів початкової школи «Розумники» (SmartKids)», «Розвиток бізнес-освіти в Україні як елемент державної політики сприяння розвитку підприємництва», «Школа тьюторської майстерності», «Система виховання громадянина-патріота в умовах профільного навчального закладу військово-професійної спрямованості», «Науково-методичні засади формування єдиного мережецентричного інформаційно-освітнього середовища загальноосвітніх навчальних закладів України», «Науково-методичні засади створення та функціонування всеукраїнського науково-методичного віртуального STEM-центру (ВНМБ STEM-центр)», «Організаційно-педагогічні умови формування життєціннісного середовища учасників освітнього процесу в закладі загальної середньої освіти» та ін. [5].

За назвами експериментів та інноваційних освітніх проектів можна відчувати особливості модернізації українського освітнього простору та побачити всі спектри інноваційної діяльності, яка здійснюється відповідно до вимог сучасного світу і потреб українського суспільства.

В умовах воєнного стану в Україні багато закладів освіти відкрили у вільному доступі платформи зі своїми навчальними матеріалами (Табл. 2).

Таблиця 2. Заклади освіти, які відкрили у вільному доступі платформи зі своїми навчальними матеріалами (станом на 14.02.2023)

Назва закладу освіти	Пропозиції для здобувачів освіти
Онлайн-школа Grand-Expo	Відкрито доступ до 532 кейс-уроків, які допомагають дітям навчатися, розвиватися, відволіктися від проблем, пов'язаних з війною, з користю провести час
«Атмосферна школа»	Надано можливість безоплатно долучитися до пакета «Слухач»
Центр дистанційної освіти А+	Проводяться уроки в ZOOM для всіх дітей України
Науковий ліцей ім. Кліма Чурюмова	Надано можливість долучитися до освітньої онлайн-платформи, розроблена Концепція «Освітній простір XXI століття в умовах війни: інноваційна модель Наукового ліцею / пансіону «Міжнародна зелена школа ім. Кліма Чурюмова»
Школа «Оптіма»	Надано можливість українським учням з будь-якої місцевості, де є доступ до Інтернету, після реєстрації, користуватися матеріалами школи

(Джерело: [5]).

За підтримки Першої леді України О. Зеленської започатковано Національну програму психічного здоров'я та психосоціальної допомоги з метою надання психоемоційної підтримки населенню під час війни, формування у педагогічних працівників навичок роботи з дітьми [5].

На допомогу фахівцям психологічної служби системи освіти України розроблено наскрізну навчальну програму з позашкільної освіти оздоровчого напрямку «Основи безпеки життєдіяльності в умовах бойових дій» та Методичні рекомендації до цієї програми, поширено найкращі практики психолого-педагогічного супроводу та підтримки учасників освітнього процесу в умовах воєнних дій і збройних конфліктів, а саме: «Стрес як ресурс», «Психологічна підтримка та супровід дорослих і дітей у кризових ситуаціях: практикум», «Особливості організації дистанційного навчання під час воєнного стану», «Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу під час та після завершення воєнних дій», «Самодопомога в умовах стресу», «Долоньки миру» тощо.

Разом з тим, малодослідженими залишаються питання, пов'язані з вивченням впливу сучасних військових дій, соціально-економічних, інформаційних і міжкультурних проблем на освітній процес. Ці та інші теми педагогічних досліджень окреслюють нові пріоритети в галузі освіти, що передбачають розробку українського загальнонаціонального проекту майбутнього.

4. Висновки. Експерименти та інноваційні освітні проєкти всеукраїнського і міжнародного рівня здійснюються відповідно до запитів суспільства і вимог часу. Цікавою особливістю здійснення інноваційної освітньої діяльності в умовах російсько-української війни є активніше згуртування експериментальних закладів освіти навколо інноваційних освітніх проєктів на актуальні в умовах війни теми.

Експерименти та інноваційні освітні проєкти є вагомим рушійним силою у розвитку української освіти і науки. Новаторські ідеї Нової української школи у виховних і навчальних практиках закладів загальної середньої освіти виступають засобом підтримання високої якості української освіти й можливою швидшого входження в європейський соціокультурний простір.

Перспективним на майбутнє є дослідження інноваційних освітніх проєктів, які спрямовані на розвиток соціально-особистісних компетентностей учнів.

Список використаних джерел:

1. 7 мільйонів дітей війни в Україні (2023). Вилучено з Освіта під загрозою (saveschools.in.ua)
2. Бойко, С. М., Павлова, Л. М., Кіян, О. І., Самойленко, Г. Е., Кондратюк І. Д., ... Флярковська, О. В. (2020). Дослідно-експериментальна робота всеукраїнського рівня у закладах освіти України: інформаційно-аналітичний довідник Ю. І. Завалевський, С. В. Кириленко (ред.). Київ: редакційно-видавничий центр Київського Палацу дітей та юнацтва.
3. Євтушенко, І. Н., Завалевський, Ю. І., Кириленко, С. В., Кіян, О. І., Таранік-Ткачук, К. В. (2014). Організатору інноваційної діяльності та дослідно-експериментальної роботи у загальноосвітньому навчальному закладі: методичний посібник. Київ-Чернівці: Букрек.
4. Кириленко, С. (2022). Інноваційні технології в забезпеченні розвитку сучасного навчального закладу. Проблеми освіти, 1(96), 158-169. <https://doi.org/10.52256/2710-3986.1-96.2022.10>
5. Мариновська, О. Я. (2019). Педагогічна інноватика & Менеджмент інновацій : навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ : Місто НВ.
6. Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності (Положення). № 522. (2000). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0946-00#Text>
7. Про інноваційну діяльність (Закон України). № 40-IV. (2002). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>
8. Шкарлет, С. М. (2022). Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: Науково-методичний збірник. Київ-Чернівці «Букрек».
9. Berezhna, T., & Bazhenkov, Ie. (2022). Aspects of Health Care Activities of

- Primary School Teachers in the Implementation of the Ideas of the «New Ukrainian School». Global academics: International journal of advance researches, 1 (15), March, 38-53. <https://www.i-journal.org/upload/15.pdf>
10. Koda, S., Turkpenova, D., Kyrylenko, S., Malyk, V., Lukiianchuk, A. (2022). Innovative elements in distance learning in a multicultural environment. Amazonia Investiga, 11 (56), 232-239. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.56.08.23>
 11. Voropayeva, T., Järvis, M., Boiko, S., Tolchieva, H., Statsenko, N. (2022). European experience in implementing innovative educational technologies in the training of management specialists: current problems and prospects for improvement. International Journal of Computer Science and Network Security (IJCSNS), VOL. 22, 7, July, 294-300. DOI: 10.22937/IJCSNS.2022.22.7.35

Transliteration of References:

1. 7 milioniv ditei viiny v Ukraini. [7 million children of the war in Ukraine.]. (2023). Vylucheno z Osvita pid zarpozoyu (saveschools.in.ua) [in Ukrainian].
2. Boiko, S. M., Pavlova, L. M., Kiian, O. I., Samoilenko, H. E., Kondratiuk I. D., ... Fliarkovska, O. V. (2020). Doslidno-eksperymentalna robota vseukrainskoho rivnia u zakladakh osvity Ukrainy: informatsiino-analitychnyi dovidnyk Yu. I. Zavalevskiy, S. V. Kyrylenko (red.). Kyiv: redaktsiino-vydavnychiy tsentr Kyivskoho Palatsu ditei ta yunatstva. [in Ukrainian].
3. Ievtushenko, I. N., Zavalevskiy, Yu. I., Kyrylenko, S. V., Kiian, O. I., Taranik-Tkachuk, K. V. (2014). Orhanizatoru innovatsiinoi diialnosti ta doslidno-eksperymentalnoi roboty u zahalnoosvitnomu navchalnomu zakladi: metodychnyi poradnyk. Kyiv-Chernivtsi: Bukrek. [in Ukrainian].
4. Kyrylenko, S. (2022). Innovatsiini tekhnolohii v zabezpechenni rozvytku suchasnoho navchalnoho zakladu. Problemy osvity, 1(96), 158-169. <https://doi.org/10.52256/2710-3986.1-96.2022.10> [in Ukrainian].
5. Marynovska, O. Ya. (2019). Pedahohichna innovatyka & Menedzhment innovatsii : navch.-metod. posib. Ivano-Frankivsk : Misto NV. [in Ukrainian].
6. Polozhennia pro poriadok zdiisnennia innovatsiinoi osvitnoi diialnosti (Polozhennia). № 522. (2000). Vylucheno z <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0946-00#Text> [in Ukrainian].
7. Pro innovatsiinu diialnist (Zakon Ukrainy). № 40-IV. (2002). Vylucheno z <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> [in Ukrainian].
8. Shkarlet, S. M. (2022). Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. Innovatsiina ta proiektna diialnist: Naukovo-metodychnyi zbirnyk. Kyiv-Chernivtsi «Bukrek». [in Ukrainian].
9. Berezhna, T., & Bazhenkov, Ie. (2022). Aspects of Health Care Activities of Primary School Teachers in the Implementation of the Ideas of the «New

- Ukrainian School». Global academics: International journal of advance researches, 1 (15), March, 38-53. <https://www.i-journal.org/upload/15.pdf>
10. Koda, S., Turkpenova, D., Kyrylenko, S., Malyk, V., Lukiianchuk, A. (2022). Innovative elements in distance learning in a multicultural environment. Amazonia Investiga, 11 (56), 232-239. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.56.08.23>
 11. Voropayeva, T., Järvis, M., Boiko, S., Tolchieva, H., Statsenko, N. (2022). European experience in implementing innovative educational technologies in the training of management specialists: current problems and prospects for improvement. International Journal of Computer Science and Network Security (IJCSNS), VOL. 22, 7, July, 294-300. DOI: 10.22937/IJCSNS.2022.22.7.35

Отримано 15.02.2023
Рецензовано 22.02.2023
Допрацьовану версію отримано 24.02.2023
Прийнято до друку 28.02.2023

BOIKO Svitlana

PhD in Philosophy, Senior Researcher,
Head of the Original Pedagogical
Novelty Sector, Department of Innovation Activity,
Research and Experimental Work, State Scientific
Institution «Institute of education content modernization»,
Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-4999-4603>
E-mail: boyko-imzo@ukr.ne

THE UKRAINIAN EXPERIENCE OF IMPLEMENTING INNOVATIVE PRACTICES IN EXPERIMENTAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE WARTIME CONDITIONS*

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.20>

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.21>

КОТ Н.А.,

кандидат педагогічних наук,
доцент, Бердянський державний
педагогічний університет,
м. Бердянськ, Україна

ЛИТВИЧЕНКО Д.С.,

старший викладач,
Бердянський державний
педагогічний університет,
м. Бердянськ, Україна

ОНЛАЙН-ТАБІР ЯК ФОРМА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

KOT NADIA, LITVYCHENKO DARYNA. **Online camp as a form of psychological support for students of higher education during the war.** *The Russian-Ukrainian war actualized the problem of the spread of dangerous psycho-emotional conditions among people who found themselves in difficult situations. It significantly affected the most vulnerable categories of the population, including young people getting an education in higher educational institutions. Students from the Zaporizhia, Donetsk, Kherson, and Dnipropetrovsk regions are studying at the Berdyansk State Pedagogical University. Three of them are at the war epicenter from the first days of the war. Even when the students reached their parents, they remained in the occupied territory. Some of them are directly in the war zone, which leads to different reactions to stressful war situations. Experiencing these traumatic events depends on the individual development of psychological self-defense mechanisms. The insufficient formation of these mechanisms affects the state of vitality as a personal resource. The article presents an overview of theoretical approaches accumulated in domestic and foreign scientific sources devoted to solving the problem of sustainability. In particular, it is indicated that war is a long-lasting and decisive factor of psychotrauma, which generally affects the psychophysical state of the individual; the importance of both the internal potential of the individual and external resources for the development of his vitality is also emphasized, and the characteristics of the structural components of life are given.*

Based on a survey of higher education students, the psycho-emotional states of students who are in different life situations are characterized: by temporarily occupied territories, in territories controlled by Ukraine in the status of an internally displaced person and abroad, and in the level of a refugee. Furthermore, the impact of their problems on their viability has been established. The article emphasizes the importance of psychological support for students from a higher education institution as a social environment where it is possible to prevent the formation of negative patterns of behavior, help to survive, learn to perceive the surrounding reality, and communicate with it. The article also reveals the role of a non-traditional form of psychological support for applicants - an online camp in the Telegram channel - in the formation of resilience. The approximate content of the work is given, which is aimed at developing its structural components: involvement, control, and risk acceptance. The practice of holding two camps confirms the thesis about the possibility of transforming stressful life events into new opportunities for young people, regardless of the state of war in the country.

Keywords: psychological trauma, psycho-emotional state, stressful situation, resilience, the structure of stability, psychological support, online camp in the Telegram channel.

КОТ НАДІЯ, ЛИТВИЧЕНКО ДАРИНА. Онлайн-табір як форма психологічної підтримки здобувачів вищої освіти під час війни. Російсько-українська війна актуалізувала проблему поширення руйнівних психоемоційних станів серед людей, які опинилися у складних життєвих ситуаціях. Особливо це торкнулося найвразливіших категорій населення, до яких відноситься й молодь, що здобуває освіту у вищих навчальних закладах. У Бердянському державному педагогічному університеті навчаються студенти переважно з Запорізької, Донецької, Херсонської та Дніпропетровської областей. Три з них з перших днів війни знаходяться в її епіцентрі. Навіть коли студенти дісталися батьків, вони все одно залишалися на окупованій території, а де хто – безпосередньо в зоні бойових дій, що призвело до різних реакцій на стресогенні ситуації. Переживання цих травматичних подій залежить від індивідуального розвитку механізмів психологічного самозахисту, недостатня сформованість яких позначається на стані життєстійкості як особистісного ресурсу. У статті представлено огляд теоретичних підходів, накопичених у вітчизняних та зарубіжних наукових

джерелах, присвячених розв'язанню проблеми життєстійкості. Зокрема вказується, що війна є тривалим і сильнодіючим чинником психотравми, яка позначається в цілому на психофізичному стані особистості; підкреслюється важливість як внутрішнього потенціалу особистості так і зовнішніх ресурсів для розвитку її життєстійкості; подається характеристика структурних компонентів життєстійкості. На основі опитування здобувачів вищої освіти схарактеризовано психоемоційні стани здобувачів вищої освіти, що знаходяться в різних життєвих ситуаціях: на тимчасово окупованих територіях, на підконтрольних Україні території у статусі внутрішньо переміщеної особи та за кордоном і статусі біженця, встановлено вплив проблем, з якими вони стикаються, на їх життєстійкість. Наголошується на важливості психологічної підтримки студентів з боку вищого навчального закладу, як соціального середовища, де можна упередити формування несприятливих патернів поведінки, допомогти вижити, навчитися сприймати оточуючу дійсність та комунікувати з нею. Розкривається роль нетрадиційної форми психологічної підтримки здобувачів – онлайн-табору в Telegram-каналі – у формуванні життєстійкості, наведено орієнтовний зміст роботи, який спрямований на розвиток її структурних компонентів: залученості, контролю та прийняття ризику. Практика проведення двох таборів підтверджує тезу про можливість перетворення стресових життєвих подій у нові можливості молоді не зважаючи на воєнний стан в країні.

Ключові слова: психологічна травма, психоемоційний стан, стресова ситуація, життєстійкість, структура життєстійкості, психологічна підтримка, онлайн-табір в Telegram-каналі.

Вступ. Російське загарбницьке вторгнення в Україну позначилося на всіх сферах життя країни. Війна торкнулася й закладів освіти різного рівня. Особливо складну ситуацію переживали колективи вищих навчальних закладів, які опинилися на окупованій території.

27 лютого 2022 року російські війська увійшли в Бердянськ, маленьке курортне містечко на березі Азовського моря, де вже 90 років функціонує державний педагогічний університет.

З перших днів війни викладацький колектив намагався забезпечити здобувачів: зв'язувалися з батьками, організовували виїзд, переселяли у небезпечні місця мешканців гуртожитку, який був захоплений російськими військовими.

І тим не менше, 39,8% студентів факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти опинилися разом з батьками на окупованій території Донецької, Херсонської та Запорізької областей. Щодо іншого контингенту, то 19,9% виїхали на підконтрольну Україні територію, набувши статус внутрішньо переміщеної особи, а 10,5% – емігрували за кордон. Тому постало завдання встановлення зв'язку зі здобувачами (особливо з Маріуполя, Волновахи, де почали точитися запеклі бої), організації навчального процесу та всебічної їх підтримки.

Застосовувалися різні форми розшуку, до якого були підключені деканат, куратори, студентська рада, пересічні студенти: через безпосередній контакт в месенджерах, через групи в соціальних мережах, які розміщували списки загиблих і зниклих безвісті. Всі отримані будь-ким дані повідомлялися до деканату, представники якого налагоджували комунікацію з кожним, надавали необхідну допомогу: від вирішення проблеми з евакуацією (знаходили попутний транспорт), надання тимчасового притулку тим, хто вирвався (навіть пішки з Маріупольського напрямку) до звичайних заспокоїливих бесід та повідомлень де знаходяться й чи живі їх однокурсники.

Впродовж першого місяця війни був встановлений зв'язок з усіма студентами денної форми навчання, який допоміг нам зрозуміти, що частина з них виявляє характерні симптоми психотравми: внутрішню спустошеність, пригніченість, розгубленість, наляканість, безвихідь, неможливість дистанціюватися від травмуючої події («За що?..») та ін. Такий психоемоційний стан вимагав негайної психологічної підтримки.

Це спонукало нас до пошуку різноманітних форм психологічної роботи зі здобувачами, адже ми розуміли, що життєво складна ситуація, в якій вони перебувають, індивідуальний рівень життєстійкості може викликати різні реакції: від тимчасового і помірного стресу до депресії. Але з часом з'ясувалося, що ті форми роботи, які ми застосовуємо (індивідуальні бесіди, консультування викладачів кафедри прикладної психології, розсилка антистресових порад, повернення до звичних навчальних занять та виявлення мотивації до навчання, онлайн-практики для зміцнення ментального здоров'я і стійкості «Знайди сили, щоб триматися стійко!» та ін.) хоч і дають певний ефект, але студентам не вистачає колективного спілкування, загальних справ, загальнофакультетських заходів, до яких вони так звикли під час навчання. І тоді виникла ідея створення онлайн-табору в Telegram-каналі. Модераторами табору стали автори даної статті.

Мета статті: узагальнити досвід роботи двох онлайн-таборів «SUMMER CAMP FDSSO» і «WINTER CAMP FDSSO» щодо психологічної підтримки здобувачів вищої освіти, схарактеризувати їх вплив на формування життєстійкості як ресурсу подолання руйнівних стресогенних ситуацій в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема психоемоційних станів особистості під час війни як і проблема психологічної допомоги постраждалим від воєнних дій почала в Україні розроблятися з 2014 року у зв'язку з бойовими діями на сході країни (Н. Бастун, Н. Бочкор, Л. Гребінь, Є. Дубровська, О. Залеська, В. Зликов, А. Кабанцева, В. Климчук, З. Кісарчук, М. Маркова, О. Панченко, О. Романчук, Ю. Семенова, Л. Степаненко, Т. Титаренко, Ю. Удовенко та ін.). У своїх наукових доробках вчені спиралися на досвід науковців, які вивчали наслідки психотравми, нанесеної війною та ресурси життєстійкості у різних верств населення, зокрема у дітей та молоді в тих країнах, де відбувалися воєнні конфлікти (J. Cohen, M. Euwema, C. C. Henrich, B. Kalksma-Van, D. Karadzhov, G. Shahar, M. Wessels). За їх визначеннями психологічна травма – це результат, наслідок афективних переживань, які зумовлені загрозою життю, руйнуванням звичного способу існування, що негативно відбивається на функціонуванні особистості та її подальшому розвитку.

Ще після другої світової війни вчені (Дж. Аппель, Дж. Біб, А. Кардінер, Г. Шпигель) констатували, що 200-250 днів перебування на територіях, де точаться бойові дії, викликає значне психічне напруження, що стає тригером психологічних змін. Сильні почуття страху та гніву, оскільки ні опір, ні втеча неможливі, дезорганізують людину. А затяжна реакція на загрозову ситуацію може викликати дистрес, деструктивний характер якого повністю виснажує адаптивні механізми, руйнує систему самозахисту [10].

Аналогічного зв'язок між потужними воєнно-громадянськими конфліктами та психоемоційними потрясіннями встановила Н. Бастун, яка вивчала прояви психотравм у населення колишнього СРСР в розрізі його історичного існування. Авторка зазначає, що війна, як причина психотравми, є здебільшого досвідом юних осіб, оскільки період найбільшої психологічної вразливості є також періодом найбільшої травматизації [1].

Сучасні дослідження українських вчених (О. Блинова, Н. Єрмакова, М. Кузнєцов, О. Тімченко, В. Шаповалова та ін.) вказують на те, що дезадаптивна реакція дітей та молоді може підсилюватися за рахунок реакції близьких людей (батьки, друзі) на стресогенну ситуацію. Відсутність опірності, особливо з боку батьків, призводить до втрати відчуття захищеності, погіршення психологічного стану, адже у певної кількості осіб (особливо дівчат) емоційний контакт, в першу чергу з матір'ю, зберігається дуже довго. Крім того, у більшість юних осіб та молоді недостатньо сформовані адаптивні стратегії подолання стресових станів, вони особливо чутливі до впливу негативних соціально-психологічних чинників, які сприймаються як руйнація подальшого омріяного життя. А це позначається на стані життєстійкості даної категорії населення [6; 7].

Саме життєстійкість розглядається багатьма дослідниками тим ресурсом, який допомагає долати будь-які труднощі під час війни як секвенційної травми (повторюваної травми). Так, зарубіжні та вітчизняні науковці в результаті дослідження особливостей прояву життєстійкості молодих людей, які пережили воєнний конфлікт, дійшли висновку, що вона дозволяє опиратися негативним впливам стресогенної ситуації, запобігає розвитку посттравматичного стресового розладу, сприяє збереженню психофізичного здоров'я, надає впевненості та рішучості в діях, формує мотиви соціального визнання й прийняття та підтримує на оптимальному рівні активність. Молоді з високим рівнем життєстійкості притаманні відчуття власної значущості, соціальний інтелект, емпатія, емоційна регуляція, обмін досвідом, турботливість, віра у майбутнє, почуття надії, активність [5; 8; 9; 11; 15].

Важливість активності як вияву самореалізації молоді, яка перебуває в кризовій ситуації, підкреслюється й у наукових роботах Т. Березюк, О. Ткачишиної, О. Чиханцова А. Шапран, які зазначають, що саме активність сприяють розвитку особистісних якостей, необхідних для продуктивного вирішення критичних проблем: самоусвідомлення; почуття відповідальності; лідерства; вірі та впевненості у собі, своїх можливостях; здатності самостійно визначати цілі на майбутнє, викреслювати на перспективу лінію поведінки і подальших активних дій [7; 9; 11]. Це дає можливість особистості адаптуватися й долати ситуацію ризику без негативних наслідків для психічного та соматичного здоров'я, для особистісного розвитку, для сформованих міжособистісних відносин. Саме ці якості дослідників визначають як ресурси індивіда, що утворюють реальний потенціал для подолання несприятливих життєвих подій [5; 8; 9].

Отже, життєстійкість характеризує ступінь сформованості здатності особистості витримувати ситуації гострого або хронічного стресу, зберігати внутрішню збалансованість, особистісну цілісність, не знижуючи при цьому активності [5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 14].

Проте більшість сучасних науковців зазначає, що юності ще бракує соціальної і психологічної зрілості та життєвого досвіду, які є необхідною умовою усвідомлення стресових подій та опанування ними. У зв'язку з цим великого значення набуває соціально-психологічна підтримка, сприятливий соціальний контекст, що є найважливішим чинником успішного розвитку індивідуальної життєстійкості та психологічного відновлення після пережитого стресу та психотравми.

Згідно з підходом У. Bronfenbrenner розвиток особистості та формування її життєстійкості відбувається у взаємодії взаємовпливів різних рівнів перебування: від мікросистеми (внутрішні ресурси та індивідуальні особливості, соціальні ролі, міжособистісні стосунки в родині та ін.), далі до мезо-

системи (взаємини на рівні родини, школи, однолітків) та екосистеми (широка родина, громада, громадські інститути, засоби масової інформації). І найвищим є вплив макросистеми (суспільні норми, традиції, системи підтримки та соціально-культурне середовище) [13].

Виходячи з цього положення, вслід за О. Чиханцовою [11], ми стали розглядати освітнє середовище вищого навчального закладу не тільки як осередок повідомлення професійних знань [4], а й як середовище, де можна упередити формування несприятливих патернів поведінки, допомогти вижити, навчитися сприймати оточуючу дійсність та комунікувати з нею. Колектив закладу вищої освіти здатний відігравати вирішальну роль у відновленні стану психологічного благополуччя та розвитку життєстійкості. Виховні впливи з боку викладачів, одногрупників можуть стати тим сприятливим соціальним середовищем, яке не тільки позначиться на всьому процесі розвитку та становлення особистості майбутнього фахівця освітньої та соціальної сфери, а й допоможе впоратися із зовнішнім тиском, навчить долати труднощі, сформує соціальні навички й зв'язки, позитивні психологічні установки на активну життєстійку поведінку.

Особливо слід підкреслити значення для розвитку життєстійкості та загального соціально-психологічного розвитку здобувачів вищої освіти такого зовнішнього чинника, як реальна та уявна референтні група, які впливають на формування установок ціннісно-нормативної регуляції кожної особистості. Цей вплив підтверджений даними масштабного дослідження психосоціальної адаптивності підлітків та юні у зоні конфлікту на території Донецької та Луганської областей, проведеного низкою міжнародних організацій під егідою ЮНІСЕФ у 2018 році. Міжнародні експерти вказують на те, що відчуття згуртованості, підтримка з боку однолітків є беззаперечним чинником стійкості до впливу воєнного конфлікту, в умовах якого вони перебували [2].

Аналогічні дані наводить Ю. Жданович, який вивчав процес адаптації підлітків – вимушених переселенців із зони збройного конфлікту на Сході України. Науковець зазначає, що поступове залучення дітей до дозвілєвих гуртків, громадських, культурних, спортивних заходів, психологічних тренінгів сформувало нові інтереси, а «поява» нової референтної групи, сприяла адаптації до нового соціального середовища [3].

Отже, сприятливий соціальний контекст є одним з найважливішим чинників успішного формування життєстійкості в умовах воєнного конфлікту і має бути покладений в основу відповідних програм психологічної підтримки.

Виклад основного матеріалу. Відновлення навчального процесу (університет було тимчасово переміщено на підконтрольну Україні територію, до міста Запоріжжя) вимагало й відновлення в онлайн-режимі виховної роботи зі студентами факультету, пошуку ефективних форм психологічної підтримки

за для підвищення їх життєстійкості. Так народилася ідея *онлайн-табору в Telegram* як форми позанавчальної роботи в ситуації війни.

Поштовхом до виникнення ідеї стали результати інтерв'ювання студентів, яке проводилося в рамках міжнародного проекту Documenting Ukraine (грантодавець The Institute for Human Sciences. Відень. Австрія). Мета даного проекту – записати усні свідчення студентів та викладачів Бердянського державного педагогічного університету, які опинилися на тимчасово окупованих територіях або стали внутрішньо переміщеними особами.

Узагальнення даних, отриманих в результаті опитування в рамках проекту, а також в результаті індивідуальних бесід й переписки зі студентами, щодо з'ясування їх стану й проблем (разом 234 особи) показало, що вони переживали такі травмувальні ситуації: перебування в зоні військових дій (тривале переховування в сховищах) – 55,1% ; участь близької людини у воєнних діях – 23,1%; втрата близької людини в наслідок війни – 2,6%; арешт та утримання близьких людей окупаційною владою – 10,3%; вимушене переселення з місця проживання – 83,3%; руйнування житла –15,4%; втрата контактів з близькими людьми – 47,4%.; розлучення сім'ї, коли різні члени родини змушені жити окремо (батьки залишилися в окупації, а діти виїхали) – 14,1%; страх – 73,1%.

Крім того, нами було встановлено деяку різницю в психоемоційних станах в залежності від місця знаходження опитуваних. Здобувачі з непідконтрольних територій зазначали, що вони відчувають страх за власне життя та життя близьких, що їх лякає ситуація невизначеності (особливо це відчуття загострилося, коли окупанти стали позбавляти мешканців українського мобільного зв'язку, блокувати інтернет). Де хто з них, втратив інтерес до навчання, не бачив в ньому ніякого сенсу («Я наче в тюрмі», «Відчуваю страшну ненависть до окупантів і в той же час безпомічність: руки опускаються...», «Я з літа майже не виходжу з дому, живу ніби під ковпаком», «Коли по нашій вулиці йдуть танки, мені здається, що вони зараз поцілять в наш дім. Лячно»).

У студентів, які стали вимушеними переселенцями, з'явилися нові проблеми – вони сумували з приводу втрати контактів з батьками, які залишилися на окупованій території, з друзями, які розїхалися в різні куточки країни, з коханим, якій пішов на фронт («Я в Сумах, а батьки з хворою бабусею в Маріуполі... я живу від зв'язку до зв'язку», «Не хочу оформлювати статус переселенця, мені здається, що так я швидше повернуся додому», «Ми розписалися, коли мій хлопець на три дні приїхав з фронту додому. Тепер я волонтерка, допомагаю ЗСУ, так легше не думати як він там, бо так я просто втрачаю розум...»).

Частині респондентів було важко увійти в соціокультурне середовище країн Європейського союзу (мовний бар'єр, обмеженість в грошових коштах,

побутові проблеми, неможливість знайти підробіток), у яких вони опинилися у статусі біженця (Я як німа: спілкуюся жестами», «Англійська не допомагає – більшість пересічних німців її не розуміють, тому з підробітком поки проблеми», «Іноді просинаюся з відчуттям, що я вдома, а потім таке гірке розчарування...», «Я як квітка, вирвана з корінням... Так хочу в Україну, додому!...»). Ці дані збігаються з результатами дослідження Л. Степаненко, присвяченому вивченню психоемоційного стану студентів-переселенців, які виїхали зі східних областей через військовий конфлікт 2014 року. Дослідниця вказує, що частина з них «переживає почуття відсторонення, відчуття себе «поза» життям» [13].

Плануючи роботу онлайн-табору, ми виходили з положення, яке є поширеним в психології травмуючих ситуацій: якщо дія захисних чинників зменшує або пом'якшує негативний ефект чинників ризику в умовах стресової ситуації, то особа виявляє достатній рівень життєстійкості навіть за надзвичайних умов [3; 5; 8; 11]. Ми сподівалися, що учасники табору стануть новою референтною групою присутності для багатьох здобувачів, а відкрита комунікація в рамках табірних проєктів і заходів допоможе кожному орієнтуватися у власній поведінці, в ставленні до інших людей, в оцінці подій, які відбуваються в Україні та світі, буде сприяти їх особистісному зростанню, а також допоможе подолати негативні емоційні стани, пов'язані з війною та окупацією, підвищить життєстійкість.

Табір розпочав свою роботу під гаслом: «Разом ми сильні! Разом ми – ФДССО БДПУ!». Це був посил до згуртування. В Telegram було створено канал «Summer camp FDSSO», де щоденно виставлялися завдання, розміщалися пости, анонсувалися зустрічі, а також було відкрито чат для спілкування з такою ж назвою, де учасники писали коментарі, розміщували фото і відеоролики зі звітами про виконані завдання, давали їм оцінку, ділилися власними проблемами, розповідали про досягнення, задавали питання. Аналогічно планувалася робота й зимового табору, якій відбувся 11-19 січня 2023 року, але тематика його пов'язувалася з зимовими святами та тими подіями в країні і світові, які були на часі. Завдання розміщувалися в Telegram-каналі зранку, пости виставлялися впродовж дня, а заходи відбувалися переважно в вечірній час. Всі заходи записувалися, що давало можливість учасникам, які не змогли з різних причин взяти в них участь, переглянути їх в будь-який час. Літній табір зібрав 147 учасників, а зимовий – 220.

Зміст заходів обох таборів ми добирали, орієнтуючись на виділені американським психологом С. Мадді, структурні компоненти життєстійкості особистості: залученість, контроль та прийняття ризику.

Залученість – перша складова життєстійкості – важлива характеристика ставлення людини до себе, оточуючого світу та характеру взаємодії з ним, яка

дає сили та мотивує її до самореалізації, лідерства, адекватних думок та поведінки. Вона дає можливість людині відчувати себе значущою і достатньо цінною, залишатися активно залученою в різні види діяльності, не звертаючи увагу на наявні стресогенні фактори.

Психологічні установки контролю, як другої складової життестійкості, свідчать про віру у власні можливості впливу на наявні стресогенні фактори; не дають впасти в стан безпорадності та пасивності; формують розуміння того, що ступінь драматичності будь якої ситуації залежить лише від реакції на неї.

Третя складова життестійкості – прийняття ризику – допомагає людині бути відкритою до оточуючого світу, інших людей, суспільства. Суть її полягає в сприйнятті життєвих подій та проблем як виклику і випробування особисто для себе; в розумінні того, що стрес – це нормальна частина життя, яка несе в собі змогу вчитися, розвиватися та зростати над собою [14].

На формування установки залученості були спрямовані такі завдання (оскільки план роботи літнього онлайн-табору вміщено у статті, то приклади завдань наведені за змістом зимового табору): створи Колесо балансу та порівняй його з літнім; купи записник і сплануй найважливіші справи на період канікул; розкажи про своє хобі, свою мрію; час оновити книжкову полицю, склади плейлист своїх улюблених пісень українських виконавців та ін.

Для формування установок контролю ми проводили тренінги самовпевненості, розміщували рекомендації психологів, застосовували роботу з метафоричними асоціативними картками К. Крюгера «Я та всі, всі, всі» та В. Назаревича «Горщики», та спонукали учасників до опису тих асоціацій, які були викликані під час роботи з ними, адже проговорити свої емоції значить їх усвідомити, що є першим кроком до подолання негативних станів. А головне – учасники зі своїми проблемами не залишалися наодинці, надавали поради один одному, підтримували.

Прийняти ризик, зрозуміти позитивний характер стресу допомогли онлайн-зустрічі з суспільними діячами, викладачами, з магістрантами та випускниками факультету різних років, які ділилися своїм життєвим досвідом, розповідали про свої захоплення, які згодом стали їх другою професією, вчили брати участь у соціальних проектах різного рівня, проводили тренінги з особистісного зростання, різноманітні майстер-класи (з сучасного танцю, з виготовлення посібників для індивідуальних занять з дітьми, з кулінарії), знайомили з народними традиціями святкування циклу зимових свят, вчили готувати святкову вечерю та ін. Треба зазначити, що вони виходили на зв'язок з різних куточків України: Києва і Львова, Запоріжжя і Дніпра, з Ганновера (Німеччина) та навіть з окупованого Бердянська. Учасники табору були захоплені їх активністю, творчістю, оптимізмом, що стало для них чудовим прикладом життестійкості.

Наводимо план роботи літнього онлайн-табору:

«Summer camp» – проведи це літо разом з ФДССО!

Дата	Зміст роботи		Пости та анонси в Telegram-каналі «Summer camp FDSSO»
	Завдання	Заходи	
18.07.22	Знайомство в чаті Завдання: -Створи колесо балансу. -Робота з картами МАК «Аніма» - опиши свій емоційний стан.	Онлайн-дискотека під хіти Just Dance	-Правила поведінки у чаті спілкування, заохочення до активності, -Привітання декана факультету
19.07.22	Час навчитися чомусь новому -Склади список тих навичок, які хочеш розвинути у собі. -Заведи щоденник вдячності Готуємо лимонад – засіб охолодити себе в літню спеку. Кидай в чат рецепти та фото з лимонадом	Арт-терапевтичний тренінг «Від тривожулі до спокійняшки» від психологині Тетяни Сущинської	-Відпрацьовуємо звичку дякувати собі. Позитивна техніка для кращого самопочуття. - Лимонад: користь чи шкода? Історія лимонаду
20.07.22	Святкуємо Міжнародний день торта – балуємо себе солодким. Очікуємо фото і рецепти улюблених тортиків, Заготовити на зиму корисні рослини та фрукти	Майстер клас з виготовлення торта від кулінара та блогера Олени Токмань – випускниці факультету	- Рецепти смачних чаїв та фруктових заморозок від модераторів
21.07.22	Складіть список книг та читайте. Надай анотацію на улюблену книжку 2. День взаємодопомоги «Від студента до студента» – поділись навчальним досвідом онлайн-навчання зі студентами молодших курсів	ZOOM-зустріч студентів різних курсів «Поділись досвідом»	- Чим корисне читання під час війни? Підбірки найкращих книжок для складних часів. -Чек-лист «Викладач радить почитати»
22.07.22	День спорту і здоров'я! -Формуй звичку активного руху, надсилай фото своїх занять спортом, -Влаштуй домашній спа-центр, очікуємо рецепти масок, -Відшукай свій ресурс за допомогою колоди МАК «Ресурси»	Заняття у ZOOM фітнес-центрі з магістранткою спеціальності Хореографія Людмилою Олійник. Гайд «Створюємо красу за допомогою тіней, помад та хайлайтеру» від випускниці факультету Анастасії Сироти	Рецепти натуральних масок від провідних косметологів України

23.07.22	Зустрічаємо схід сонця. <i>Очікуємо фото зустрічі зі світилом – працюємо над онлайн-альбомом «Мальовнича Україна»</i> Почніть слухати підкасти. <i>Поділіться враженнями від прослуховування</i>	Йога-онлайн від Юлії Балабан організатора «Yoga fest» м. Бердянськ	-Секрети медитація від експертів, -Відкрий для себе світ підкатів. Презентуємо авторські стікери для «Summer camp FDSSO»
24.07.22	День яскравого одягу Кидай в чат своє найкрутіше фото «Ну чим не модель?!» Вечір кіно та настільних ігор Складіть перелік улюблених фільмів, В які ігри можна пограти всією родиною? (поділіться досвідом)	- Онлайн-поради «Як зробити вдале селфі» від Гаяне Вардикян, директорки модельної школи «Sea models» (Бердянськ) -ZOOM-вечірній кінозал	-Чек-лист «Фільми, що здатні змінити твоє життя», - Питання для обговорення фільму «Таємний клуб любителів книг і пирогів з картопляного лущиння»
25.07.22	День волонтерства Зроби добру справу для незнайомої людини; Розкажи про власні волонтерські справи; Задонать на ЗСУ Стань волонтером свого факультету – розмісти в соцмережах власну рекламу спеціальностей	ZOOM-зустріч з волонтерами-випускниками факультету та звіт студради факультету про волонтерську діяльність	-Волонтерство – це покликання душі
26.07.22	Стань туристом! Можна відправитися по рідному місту (селищу), сходити у той бік, де ніколи не був. Кидай в чат фото «Мальовничі куточки мого міста, селища»	«Незнайомий знайомий Бердянськ» ZOOM-екскурсія від викладача кафедри історії України Дмитра Кіосова	Топ популярних тревел-шоу про Україну, які варто подивитися,
27.07.22	День дитинства -Запусти повітряного змія або попуспай мильні бульбашки, -Покатайся на велосипеді чи роликах, -Подивись мульт чи дитячий фільм, - Стань для когось чарівником,, - Кидай в чат свої дитячі фото - Відгадай викладача за дитячим фото	ZOOM майстер-клас з нетрадиційного малювання «Моя мрія» від викладача методики зображувальної діяльності Тетяни Єськової для вас та ваших молодших братиків сестричок та просто знайомих дітей	-Ми родом з дитинства. -Добірка творів сучасної літератури для дітей від викладача курсу дитячої літератури Марини Богданової

28.07.22	Святкуємо День Державності України -Перевір себе: чи знаєш ти повний текст гімну нашої країни. Якщо ти патріот – вивчи! - Зроби фото в державних кольорах або вишиванці – продемонструй у чаті, що ти українка/українець, - Якщо ти за кордоном, розмісти в соцмережах фото на тему «День Державності України святкує вся Європа» 2. Працюємо в «городніх та садових військах» України. Кидай в чат фото: «В полі, городі, в саду: працюємо, консервуємо»	ZOOM-лекція «Від народу до нації» від вчителя історії програми "Навчай для України", магістранта ГЕФ Миколи Оверченка	- «Зміцнюючи себе, зміцнюємо країну!» – поради з життєстійкості під час війни від психологині Олени Старинської -Звернення президента України щодо можливої продовольчої кризи
29.07.22	День загадування бажань Створи карту бажань Подаруй здійснення бажань близьким людям, запиши в щоденник вдячності та поділися емоціями від здійсненого бажання Кохання все переможе -Виставляйте фото з вашими другими половинками у наш чат.		-Як створити і як працює карта бажань,
30.07.22	1. Святкуємо міжнародний день друзів. Розкажи про свого друга, подругу: за що ти їх цінуєш? 2. День Chill та пікніку Кидай в чат фото як ти «відриваєшся» з друзями	ZOOM-презентація онлайн-альбому «Мальовнича Україна»	-Як організувати прикольний пікнік
31.07.22	Зафіксуй це літо! Зроби літню фотосесію, оформи колаж «Моє літо» Підбиття підсумків «Summer camp», нагородження найактивніших учасників	ZOOM-закриття першої зміни «Summer camp»	-Відправка сертифікатів учасників та подарунків найактивнішим учасникам

Після закриття табірної зміни учасники залишили в чаті свої думки, щодо власного емоційного стану (я стала більш впевненою; ще більше відчула себе україркою), зазначали, що стали працювати над собою (планую свій день; стала набагато більше читати), по іншому будувати взаємини з близькими

(цілий день гралася з маленькою сестрою, вона була така щаслива! Зробила генеральне прибирання – вразила маму), переглянули своє життя (побачила, що у людей більш складні проблеми і вони тримаються), а головне – дякували за підтримку, за можливість «вирватися з кола буденних проблем» (з ранку очікувала, а що ж буде сьогодні?).

Отже, з огляду на активність студентів впродовж літньої і зимової табірних змін та їх висловлювання, можна зробити висновок: онлайн-табір як форма психологічної підтримки здобувачів вищої освіти запобіг поширенню руйнівних психоемоційних станів, став зовнішнім ресурсом підвищення їх життєстійкості.

Висновки. Життєстійкість є тим особистісним ресурсом, який допомагає адаптуватися до стресових ситуацій війни. Складові компоненти цього феномену (залученість, контроль, прийняття ризику) пов'язані з тими цінностями особистості, які характеризують ставлення людини до себе й оточуючого світу й є запорукою соціальної активності, незважаючи на кризові ситуації. А це в свою чергу позначається на психологічному благополуччі.

В часи війни в Україні погіршився психологічний стан студентської молоді, яка гостро пережила руйнацію не тільки звичного життя, а й життєвих планів на майбутнє. Заклади вищої освіти у воєнний час покликані стати тим соціальним середовищем, яке допоможе здобувачам впоратися із зовнішнім тиском, навчить долати труднощі, сформує соціальні навички й зв'язки, позитивні психологічні установки на активну життєстійку поведінку.

Досвід роботи онлайн-табору, організованому на факультеті дошкільної, спеціальної та соціальної освіти Бердянського державного педагогічного університету показав, що він може стати однією з ефективних форм психологічної підтримки здобувачів вищої освіти та формування їх життєстійкості.

Список використаних джерел:

1. Бастун Н. А. Передумови духовного розвитку у дитячому віці: можливі перешкоди. Проблеми загальної і педагогічної психології: збірник наук праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. / За ред. С. Д. Максименка. К.: Гнозис, 2010. Т. XII. Ч. 4. С. 32-40.
2. Доказовий аналіз психосоціальної адаптивності підлітків у зоні конфлікту та роль системи освіти як захисного середовища. UNICEF Україна. Лютий 2019. URL : <https://www.unicef.org/ukraine/reports/evidence-based-analysis-psychosocial-adaptability-adolescents-conflict-zone> (дата звернення: 11.02.2023).
3. Жданович Ю. М. Вплив референтної групи на адаптацію дітей вимушених переселенців. Альманах науки. 2017. № 8. С. 32-35.
4. Кот Н. А., Литвиченко Д. С. Формування soft skills студентів педагогічних

- спеціальностей у позанавчальній роботі в умовах війни. Соціально-освітні домінанти професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції. Бердянськ. БДПУ, 2022. С. 231-237.
5. Кравчук С.Л. Особливості життєстійкості як фактора психологічної пружності особистості юнацького віку в умовах воєнного конфлікту. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2018. Вип. 1. Т. 1. С. 99–105.
 6. Освіта України в умовах воєнного стану: управління, цифровізація, євро-інтеграційні аспекти : збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції (наукове електронне видання), 25 жовт. 2022 р. Київ : ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2022. 360 с. https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/12/book-of-abstracts_ssi-iea_2022.pdf (дата звернення: 06.02.2023).
 7. Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика: монографія / за ред. С. Д. Максименка, С. Б. Кузікової, В. Л. Зливкова. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. 540 с.
 8. Степаненко Л. В. Особливості взаємозв'язку життєстійкості та складників емоційної саморегуляції переселенців. Габітус. 2021. Вип. 23. С. 68-72. URL: (дата звернення: 30.01.2023).
 9. Ткачишина О. Р. Кризові ситуації: адаптаційні ресурси особистості та соціальні стереотипи. Теорія і практика сучасної психології. 2020. № 1, Т. 3. С. 116-120.
 10. Христюк О. Л. Теоретико-методологічний аналіз вивчення проблеми психологічної травми: від історії до сучасності. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. 2017. №2. С. 183-191.
 11. Чиханцова О. Психологічні основи життєстійкості особистості: монографія. К. : Талком, 2021 р. 319 с.
 12. Betancourt T. S., Khan K. T. The Mental Health of Children Affected by Armed Conflict: Protective Processes and Pathways to Resilience. *International Review of Psychiatry*. 2008. Vol. 20. Issue 3. P. 317-328. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2613765/> (дата звернення: 02.02.2023).
 13. Bronfenbrenner U. *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979. 321 p. https://khoerulanwarbk.files.wordpress.com/2015/08/urie_bronfenbrenner_the_ecology_of_human_developbokos-z1.pdf (дата звернення: 04.02.2023).
 14. Maddi, S. R., & Hightower, M. Hardiness and optimism as expressed in coping patterns. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, 51(2), 95-105. URL: <https://psycnet.apa.org/record/1999-03308-004> (дата звернення: 04.02.2023).

15. Tol W. A., Song S., Jordans M. J. D. Annual Research Review: Resilience and Mental Health in Children and Adolescents living in Areas of Armed Conflict – a Systematic Review of Findings in Low- and Middle-Income Countries. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2013. Vol. 54 (4). P. 445-460. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/jcpp.12053>. (дата звернення: 03.02.2023).
16. Telegram-канал «SUMMER CAMP» та «WINTER CAMP» <https://t.me/+HHjK7C9wLUczNDi6>
17. Чат для спілкування «SUMMER CAMP FDSSO» <https://t.me/+ZEmTd2W0gNsyNDVi>
18. Чат для спілкування «WINTER CAMP FDSSO» <https://t.me/+42f2K6yG7NliIMTly>

Transliteration of References:

1. Bastun, N.A. (2010) *Peredumovy dukhovnoho rozvytku u dytyachomu vitsi: mozhlyvi pereshkody* [Prerequisites of spiritual development in childhood: possible obstacles] *Problemy zahalnoi i pedahohichnoi psykholohii: zbirnyk nauk prats Instytutu psykholohii im. H. S. Kostiuks NAPN Ukrainy / Za red. S. D. Maksymenka – Problems of general and pedagogical psychology: a collection of works of the Institute of Psychology named after H. S. Kostyuk National Academy of Sciences of Ukraine. / S.D. Maksymenko (Ed.). K.: Hnozy, Vol. 12, 4, 32-40* [in Ukraine].
2. *Dokazovyi analiz psykhosotsialnoi adaptyvnosti pidlitkiv u zoni konfliktu ta rol systemy osvity yak zakhysnoho seredovyshcha* [Evidential analysis of psychosocial adaptability of adolescents in the conflict zone and the role of the education system as a protective environment] UNICEF Ukraina. (2019). URL : <https://www.unicef.org/ukraine/reports/evidence-based-analysis-psychosocial-adaptability-adolescents-conflict-zone> (Last accessed: 11.02.2023) [in Ukraine].
3. Zhdanovych, Yu.M. (2017) *Vplyv referentnoi hrupy na adaptatsiiu ditei vymushenykh pereselentsiv* [The influence of the reference group on the adaptation of children of forced migrants] *Almanakh nauky – Almanac of science*. 2017. No. 8. 32-35 [in Ukraine].
4. Kot N.A, Lytyuchenko D.S. (2022) *Formuvannia soft skills studentiv pedahohichnykh spetsialnostei u poznavchalnii roboti v umovakh viiny*. [Formation of soft skills of students of pedagogical specialties in extracurricular work in war conditions] *Sotsialno-osvitni dominanty profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv sotsialnoi sfery ta inkluzyvnoi osvity: materialy IV Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii – Social and educational dominants of professional training of specialists in the social sphere and inclusive education: materials of the IV All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference*. (231-237). Berdiansk. BDPU [in Ukraine].

5. Kravchuk, S.L. (2018) Osoblyvosti zhyttiistiikosti yak faktora psykholohichnoi pruzhnosti osobystosti yunatskoho viku v umovakh voiennoho konfliktu [Peculiarities of resilience as a factor of psychological resilience of youth in the conditions of military conflict] *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University*. (1). 99–105 [in Ukraine].
6. Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: upravlinnia, tsyvrovizatsiia, yevrointehratsiini aspekty (2022) [Education of Ukraine under martial law: management, digitalization, European integration aspects '22] IV Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia 25 zhovt. 2022 r. – Collection of abstracts of reports of the 4th International Scientific and Practical Conference (scientific electronic edition), October 25. 2022. Kyiv: DNU «Institute of Educational Analytics», 2022. (360 p.). Kyiv : DNU «Instytut osvitoi analityky» URL : https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/12/book-of-abstracts_ssi-iea_2022.pdf (Last accessed: 06.02.2023) [in Ukraine].
7. Maksymenko S.D., Kuzikova S.B., Zlyvkov V.L. (Eds.). (2017). Osobystist yak subiekt podolannia kryzovykh sytuatsii : psykholohichna teoriia i praktyka [Personality as a subject of overcoming crises: psychological theory and practice]. Sumy : Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka [in Ukraine].
8. Stepanenko, L.V. (2021) Osoblyvosti vzaiemozviazku zhyttiistiikosti ta skladnykiv emotsiinoi samorehuliacii pereselentsiv [Peculiarities of the relationship between sustainability and components of emotional self-regulation of immigrants] *Habitus – Habitus* URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/habit_2021_23_13 (Last accessed: 03.02.2023) [in Ukraine]
9. Tkachyshyna, O.R. (2020) Kryzovi sytuatsii: adaptatsiini resursy osobystosti ta sotsialni stereotypy [Crises: adaptive resources of the individual and social stereotypes] *Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii – Theory and practice of modern psychology*. Vol. 1. 116-120 [in Ukraine].
10. Khrystuk, O.L. (2017) Teoretyko-metodolohichni analiz vyvchennia problemy psykholohichnoi travmy: vid istorii do suchasnosti [The theoretical and methodological analysis of the study of the problem of psychological trauma: from history to the present] *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriia psykholohichna – Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs. Psychological series*. 2. 183-191 [in Ukraine].
11. Chykhantsova, O. (2021) Psykholohichni osnovy zhyttiistiikosti osobystosti [Psychological foundations of the individual's vitality]. Kyiv [in Ukraine].
12. Betancourt T. S., Khan K. T. The Mental Health of Children Affected by Armed Conflict: Protective Processes and Pathways to Resilience. *International Review of Psychiatry*. 2008. Vol. 20. Issue 3. P. 317-328. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2613765/> (Last accessed: 02.02.2023).

13. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979. 321 p. URL: https://khoerulanwarbk.files.wordpress.com/2015/08/urie_bronfenbrenner_the_ecology_of_human_developbokos-z1.pdf (Last accessed: 04.02.23).
14. Maddi, S. R., & Hightower, M. Hardiness and optimism as expressed in coping patterns. Consulting Psychology Journal: Practice and Research, 51(2), 95-105. URL: <https://psycnet.apa.org/record/1999-03308-004> (Last accessed: 04.02.2023).
15. Tol W. A., Song S., Jordans M. J. D. Annual Research Review: Resilience and Mental Health in Children and Adolescents living in Areas of Armed Conflict – a Systematic Review of Findings in Low- and Middle-Income Countries. Journal of Child Psychology and Psychiatry. 2013. Vol. 54 (4). P. 445-460. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/jcpp.12053>. (Last accessed: 03.02.2023).
16. Telegram Channel «SUMMER CAMP» та «WINTER CAMP» <https://t.me/+HHjK7C9wLUczNDI6>
17. Chat for communication «SUMMER CAMP FDSSO» <https://t.me/+ZEmTd2WOgNsyNDVi>
18. Chat for communication «WINTER CAMP FDSSO» <https://t.me/+42f2K6yG7NiIMTly>

Отримано 14.02.2023
Рецензовано 22.02.2023
Доопрацьовану версію отримано 23.02.2023
Прийнято до друку 26.02.2023

KOT Nadia

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Berdiansk State Pedagogical University, Berdyansk, Zaporizhzhia region, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-6610-7132>
E-mail: spf5@ukr.net

LYTVYCHENKO Daryna

Senior Lecturer, Berdiansk State Pedagogical University, Berdyansk, Zaporizhzhia region, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-9270-9073>
E-mail: litvichenko.darina@gmail.com

ONLINE-CAMP AS A FORM OF PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR STUDENTS OF HIGHER EDUCATION DURING THE WAR*

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.21>

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ЗМІСТ

ОСВІТА В УМОВАХ ВІЙНИ ТА СУЧАСНИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ВИКЛИКІВ.....7

БАБЕНКО Т.П., Формування компетентності «Спілкування державною мовою» студентів медичного коледжу в умовах дистанційного навчання	8
ГОНЧАРЕНКО М.С., Зміна парадигми освіти в умовах викликів сьогодення	20
ДЕРКАЧ Л.М., МОРОЗ Л.В., Початкова школа України в умовах когнітивної війни: пошук нових ідей (від інсайту до технології)	30
ЖИТОВА О.П., БУТУЗОВА Л.П., Стан психоемоційного здоров'я студентів в умовах дистанційного навчання.	45
КАЛАШНИК К.В., ФУРИК О.О., РЯБОКОНЬ О.В., РЯБОКОНЬ Ю.Ю., РОМАНОВА К.Б., Практичні аспекти використання віртуального пацієнта на кафедрі інфекційних хвороб у період воєнного стану	59
КОВАЛЬ О.А., Підходи до ефективного контролю знань студентів на клінічній кафедрі медичного університету в умовах війни.	69
КОЗЬОЛКІН О.А., МЄДВЄДКОВА С.О., ДРОНОВА А.О., Досвід застосування дистанційних форм навчання у викладанні неврології лікарям-інтернам в умовах військового стану	78
КУЛЬБАШНА Я., СКРИПНИК І., Формування праксеологічної компетентності майбутніх магістрів стоматології у екстремальних умовах військового стану та епідемічних загроз: проблеми та шляхи їх вирішення	87
МАСЛЕННИКОВ С.О., КОЖЕМ'ЯКА М.О., ГОЛОВАХА М.Л., Використання технологій дистанційної освіти в підготовці лікарів в умовах військового стану	99
МАСЛОВА А.В., ГОНЧАРОВА О.А., Зміцнення провідних європейських цінностей в українській педагогічній освіті в умовах війни	108
МАЯТИНА Н.В., Інноваційні методики викладання фізико-математичних дисциплін у ЗВО в умовах воєнного стану	117
МОРМУЛЬ М.Ф., ЩИТОВ Д.М., ЩИТОВ О.М., РОМАНЧУК Л.А., ЧУПІЛКО Т.А., Особливості дистанційного викладання математики в українських навчальних закладах за умов воєнного стану.	131

МОСКАЛЕНКО Н.О., ВИСОЦЬКА Т.М., ГАЛУШКО Т.В., Напрями модифікації дисциплін гуманітарного циклу в умовах війни.	143
НЕВЕДОМСЬКА Є., САВЧЕНКО В., Освіта в Київському університеті імені Бориса Грінченка в умовах повномасштабної збройної агресії росії проти України	155
ПАНЬОК Т.В., Порівняльний аналіз художньої освіти в Харкові в період воєнного часу: 1941 та 2022 роки (погляд крізь призму сьогодення).	172
РОМАНЮК О., КОБРЖИЦЬКИЙ В.В., Концептуальні зміни виховної складової у системі фахової освіти сучасної України.	186
ТИТАРЕНКО Н.Є., Особливості навчання математики українських школярів за кордоном .	199
ХАНЮКОВ О.О., ПІСОЦЬКА Л.А., САПОЖНИЧЕНКО Л.В., СМОЛЬЯНОВА О.В., КАЛАШНИКОВА О.С., Онлайн навчання студентів-медиків 6 курсу в умовах військового конфлікту.	208
ЯВОРСЬКА Т., Цифрова трансформація освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні	217

ОСВІТА І ПСИХО-СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА В УМОВАХ ВІЙНИ . . 227

БОЙКО С.М., Український досвід впровадження інноваційних практик в експериментальних закладах освіти в умовах війни.	228
КОТ Н.А., ЛИТВИЧЕНКО Д.С., Онлайн-табір як форма психологічної підтримки здобувачів вищої освіти під час війни.	242

CONTENT

EDUCATION IN THE CONDITIONS OF WAR AND MODERN GEOPOLITICAL CHALLENGES7

BABENKO T.P. , Formation of competence "Communication in the state language" of medical college students in conditions of distance learning	8
GONCHARENKO M.S. , Changing the paradigm of education in the conditions of today's challenges	20
DERKACH L.M., MOROZ L.V. , Primary school of Ukraine in conditions of cognitive war: search for new ideas (from insight to technology)	30
ZHYTOVA O.P., BUTUZOVA L.P. , State of psycho-emotional health of students in the conditions of distance education	45
KALASHNYK K., FURYK O., RIABOKON O., RIABOKON Y., ROMANOVA K. , Practical aspects of using a virtual patient at the department of infectious diseases during martial law	59
KOVAL OLENA , Effectiveness of students' knowledge control at the clinical department of medical university in the conditions of war	69
KOZYOLKIN O.A., MEDVEDKOVA S.O., DRONOVA A.O. , The experience of using remote forms of education in teaching neurology to intern doctors under martial law conditions	78
KULBASHNA YAROSLAVA, SKRYPNYK IRYNA , Formation of praxeological competence of future Masters of Dentistry in the extreme conditions of martial law and epidemic threats: problems and ways to solve them	87
MASLENNIKOV S.O., KOZHEMYAKA M.O., HOLOVAKHA M.L. , The use of distance education technologies in the training of doctors under martial law	99
MASLOVA A.V., GONCHAROVA O.A. , Strengthening common european values in the system of Ukrainian pedagogical education in the conditions of war.	108
MAIATINA N. V. , Innovative methods of teaching physical and mathematical disciplines in institutions of higher education during the war.	117
MORMUL M. F., SHCHYTOV D. M., SHCHYTOV O.M., ROMANCHUK L.A., CHUPLIKO T.A. , Features of distance teaching of mathematics in Ukrainian educational institutions under the conditions of marital state	131
MOSKALENKO N.O., VYSOTSKA T.M., GALUSHKO T.V. , Directions of	

the humanitarian cycle disciplines modification in the conditions of war	143
NEVEDOMSKA JE., SAVCHENKO V., Education at the borys grinchenko kyiv university in the conditions of full-scale armed aggression of russia against Ukraine.	155
PANYOK T., Comparative analysis of art education in Kharkiv during the wartime period: 1941 and 2022 (view through the prism of today).	172
ROMANIUK O., KOBRZHYTSKYI V., Conceptual changes of the educational component in the vocational education system of modern Ukraine	186
TYTARENKO N., Differences in teaching mathematics Ukrainian schoolchildren abroad.	199
OKHANIUKOV O., PESOTSKAYA L., SAPOZHNYCHENKO L., SMOLIANOVA O., KALASHNYKOVA O., Online education of medical students of the 6th course in the conditions of military conflict	208
YAVORSKA T., Digital transformation of the educational process in the conditions of martial law in Ukraine	217

EDUCATION AND PSYCHO-SOCIAL SUPPORT IN THE CONDITIONS OF WAR 227

BOJKO S., The Ukrainian experience of implementing innovative practices in experimental educational institutions in the wartime conditions	228
KOT N., LYTIVCHENKO D., Online camp as a form of psychological support for students of higher education during the war	242

УДК 37.013-053.5(082)
ББК 74.200я43
Т 85

Рекомендовано Науково-методичною радою Східно-Європейського Інституту Психології (Україна - Франція). Протокол № 11 від 7 листопада 2022 року

Видання здійснене за сприяння Польської Академії Наук (Київське представництво) та Міжнародної Експертної Агенції "Консалтинг і Тренінг"

Редакційна колегія випуску:

акад. Кремень В.Г. (Україна), акад. Савченко О.Я. (Україна), проф. Маноха І.П. (Україна), проф. Генрик Собчук (Польща), проф. Ляшенко О.І. (Україна), акад. Коцур В.П. (Україна), акад. Вашуленко М.С. (Україна), акад. Бех І.Д. (Україна), д-р Виговська О.І. (Україна), проф. Петрович Ж.В. (Україна), д-р Анджей Мірські (Польща), проф. Марія Гренвальд (Польща), д-р Габріеле Сімончіні (Італія)

Відповідальний редактор випуску:

Маноха І.П., доктор психологічних наук, професор

Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – 2023. – № 1. – Том II (91). – 264 с. (Освіта.UA)

Higher Education of Ukraine in the Context of Integration into the European Educational Space. – 2023. – № 1. – Volume II (91). – 264 p. (Education.UA)

Часопис презентує наукові статті фахівців з питань вищої та інших рівнів освіти, присвячені актуальній проблемі входження України до європейського освітнього простору. Перспективи євроінтеграційних процесів у сфері вищої освіти, вимоги Болонського процесу та питання готовності України відповідати цим вимогам, моніторинг якості освіти, стандарти європейського освітнього простору та завдання, що стоять перед вищою освітою України сьогодні – ось далеко не повний спектр проблем та питань, до висвітлення та спроби розв'язання яких звертаються автори випуску. У центрі уваги також – питання управління якістю освіти, перспективи запровадження механізмів сучасного освітнього менеджменту, а також – умови й напрями оптимізації та розвитку вищої освіти України в сучасних умовах. Для фахівців-освітян, менеджерів освіти, науковців, дослідників психолого-педагогічних та управлінських проблем розвитку освітньої справи в Україні та за її межами.

ISSN 2959-1953 (друкована версія)
ISSN 2959-1961 (електронна версія)

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.91.00>
www.osvita.eeipsy.org

ВИДАВЕЦЬ / МІЖНАРОДНЕ ВИДАВНИЦТВО:

Східно-Європейський Інститут Психології (СЄІП, Україна - Франція)
вул. Голосіївська 13, оф. 528-530, 03039, Київ, DOI: 10.38014

